

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УНІВЕРСИТЕТ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ»
ЧЕРКАСЬКИЙ НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ

ФІНАНСОВИЙ ПРОСТІР

МІЖНАРОДНИЙ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ ЖУРНАЛ

№ 3 (39) 2020

Черкаси
2020

ЕЛЕКТРОННЕ НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ
МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ ЖУРНАЛ
«ФІНАНСОВИЙ ПРОСТІР»

<http://fp.cibs.ubs.edu.ua>

№ 3 (39) 2020

У журналі публікуються статті українською, російською, англійською та польською мовами.

Виходить 4 рази на рік.

Засновник:

Державний вищий навчальний заклад «Університет банківської справи».

04070 м. Київ, вул. Андріївська, 1.

Видавець:

Черкаський навчально-науковий інститут Державного вищого навчального закладу «Університет банківської справи».

18028 м. Черкаси, вул. В'ячеслава Чорновола, 164.

Включено до Переліку наукових фахових видань України категорії Б з питань економіки (наказ МОНУ No 886 від 02.07.2020) та провідних міжнародних наукометричних баз: EBSCO Publishing (США), Open Academic Journal Index (ОАІ), CiteFactor

Рекомендовано до поширення в мережі «Інтернет» вченою радою Черкаського навчально-наукового інституту Державного вищого навчального закладу «Університет банківської справи», протокол No 2 від 24 вересня 2020 року.

При використанні матеріалів, опублікованих у журналі, посилання на «Фінансовий простір» обов'язкове.

Редакційна колегія

Головний редактор:

БАРАНОВСЬКИЙ Олександр Іванович,

доктор економічних наук, професор, проректор з наукової роботи ДВНЗ «Університет банківської справи» (Україна)

Заступник головного редактора:

ПАНТЄЛІЄВА Наталія Миколаївна,

доктор економічних наук, доцент, заступник директора Черкаського навчально-наукового інституту ДВНЗ «Університет банківської справи» (Україна)

Відповідальний секретар:

ГМИРЯ Вікторія Петрівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування Черкаського навчально-наукового інституту ДВНЗ «Університет банківської справи» (Україна)

Члени редколегії:

АЛКАРІЄВ Нуріддін Сапаркарійович, доктор економічних наук, професор кафедри соціології Національного університету Узбекистану імені Мірзо Улугбека (Узбекистан)

ГРАБІНСЬКА Барбара, Ph. D., ад'юнкт кафедри фінансів Краківського економічного університету (Республіка Польща)

ДМИТРЕНКО Ірина Миколаївна, доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри обліку і оподаткування Інституту банківських технологій та бізнесу ДВНЗ «Університет банківської справи» (Україна)

ДУНСЬКА Маргарита, доктор економічних наук, професор, заступник декана факультету бізнесу, менеджменту та економіки Латвійського університету (Республіка Латвія)

КУЗНЕЦОВА Анжела Ярославівна, доктор економічних наук, професор, ректор ДВНЗ «Університет банківської справи» (Україна)

КУЗНЕЦОВА Світлана Анатоліївна, доктор економічних наук, професор, проректор з навчально-методичної роботи ДВНЗ «Університет банківської справи» (Україна)

КУЗЬМЕНКО Олександр Борисович,

доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки підприємства Чорноморського національного університету імені Петра Могили (Україна)

КУКЛІН Олег Володимирович, доктор економічних наук, професор, директор Черкаського державного бізнес-коледжу (Україна)

МІЩЕНКО Світлана Володимирівна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування Інституту банківських технологій та бізнесу ДВНЗ «Університет банківської справи» (Україна)

ПАШКЯВІЧЮС Арвідас, доктор соціальних наук, професор, завідувач кафедри фінансів економічного факультету Вільнюського університету (Республіка Литва)

ПРОКОПЕНКО Наталія Семенівна, доктор економічних наук, професор, проректор з наукової роботи Приватного вищого навчального закладу «Європейський університет», радник податкової служби І рангу (Україна)

РОГОВА Наталія Василівна, кандидат економічних наук, доцент, директор Черкаського навчально-наукового інституту ДВНЗ «Університет банківської справи» (Україна)

СМОВЖЕНКО Тамара Степанівна, доктор економічних наук, професор, ДВНЗ «Університет банківської справи» (Україна)

ХАБЕР Йозеф Антоні, Ph. D., професор Школи бізнесу Познані (Республіка Польща)

ШЕБЕКО Костянтин Костянтинович, доктор економічних наук, професор, ректор Поліського державного університету Національного банку Республіки Білорусь (Республіка Білорусь)

Адреса редакційної колегії

Черкаський навчально-науковий інститут ДВНЗ «Університет банківської справи», вул. В'ячеслава Чорновола, 164, м. Черкаси, 18028, тел.: (050) 640-38-84, e-mail: fp@cibs.ubs.edu.ua

© Черкаський навчально-науковий інститут ДВНЗ «Університет банківської справи», 2020

Ministry of Education and Science of Ukraine
State Higher Educational Institution «Banking University»
Cherkasy Educational-Scientific Institute

FINANCIAL SPACE

THE INTERNATIONAL
SCIENTIFIC AND PRACTICAL JOURNAL

No 3 (39) 2020

Cherkasy
2020

ELECTRONIC SCIENTIFIC EDITION
THE INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL JOURNAL
«FINANCIAL SPACE»

<http://fp.cibs.ubs.edu.ua>

No 3 (39) 2020

Contributions to the Journal are accepted in Ukrainian, Russian, English and Polish.

Published 4 times a year.

Founder:

State Higher Educational Institution «Banking University».

04070 Kyiv, Andriivska str., 1.

Publisher:

Cherkasy Educational-Scientific Institute of the State Higher Educational Institution «Banking University»

18028 Cherkasy, V. Chornovol str., 164.

Included in the List of research and professional publications of Ukraine on economics

(Decree of the Ministry of Education and Science of Ukraine No 886 of July 2, 2020)

Recommended for online publication by the Academic Council of Cherkasy educational-scientific Institute of the State Higher Educational Institution «Banking University» by protocol No 2 of September 24, 2020.

In case of reprinting of materials published in the journal, the reference to «Financial Space» is required.

Editorial Board

Editor-in-Chief:

Alexander BARANOVSKY, Doctor of Economics, Professor, Vice Rector for Research Affairs of SHEI «Banking University» (Ukraine)

Deputy Editor:

Nataliia PANTIELIEVA, Doctor of Economics, Associate Professor, Deputy Director of Cherkasy Educational-Scientific Institute of SHEI «Banking University» (Ukraine)

Executive Secretary:

Victoria HMYRYA, Ph. D., Assistant Professor of Cherkasy Educational-Scientific Institute of SHEI «Banking University» (Ukraine)

Members of the editorial board:

Nuriddin Saparkariyevich ALIKARIYEV, Doctor of Economics, Professor of Department of Sociology, National University of Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek (Uzbekistan)

Barbara GRABINSKA, Ph. D., Associate Professor, Department of Finance, Cracow University of Economics (Republic of Poland)

Irina DMITRENKO, Doctor of Economics, Associate Professor, Head of Department of Accounting and Auditing, SHEI «Banking University» (Ukraine)

Margarita DUNSKA, Doctor of Economics, Professor, Deputy Dean of the Faculty of Business, Management and Economics of the University of Latvia (Republic of Latvia)

Anzhela KUZNYETSOVA, Doctor of Economics, Professor, Rector of SHEI «Banking University» (Ukraine)

Svitlana KUZNETSOVA, Doctor of Economics, Professor, Vice Rector for teaching and methodological work of SHEI «Banking University» (Ukraine)

Alexander KUZMENKO, Doctor of Economics, Professor, Head of Department of Economics, Enterprise of the Black Sea National University named after Petro Mohyla (Ukraine)

Oleg KUKLIN, Doctor of Economics, Professor, Director of Cherkasy State Business-College (Ukraine)

Svetlana MISHCHENKO, Doctor of Economics, Associate Professor, Department of Finance, Banking and Insurance, SHEI «Banking University» (Ukraine)

Arvidas PASHKIAVICHUS, Doctor of Social Sciences, Professor, Head of Department of Finance Faculty of Economics University of Vilnius (Republic of Lithuania)

Natalia PROKOPENKO, Doctor of Economics, Professor, Vice Rector of the Private higher educational institution «European University», Adviser of the Revenue Service of the 1-st rank (Ukraine)

Nataliya ROGOVA, Ph. D. in Economics, Associate Professor, Director of Cherkasy Educational-Scientific Institute of SHEI «Banking University» (Ukraine)

Tamara SMOVZHENKO, Doctor of Economics, Professor, SHEI «Banking University» (Ukraine)

Anthony Joseph HABER, Ph. D., Professor of School of Business, Poznan (Republic of Poland)

Konstantin SHEBEKO, Doctor of Economics, Professor, Rector of Polesky State University of the National Bank of Belarus (Republic of Belarus)

Editorial office address:

Cherkasy educational-scientific institute of the State Higher Educational Institution «Banking University»
18028 Cherkasy, V. Chornovol str., 164, tel.: (050) 640-38-84, e-mail: fp@cibs.ubs.edu.ua

ЗМІСТ / CONTENT

Третяк Наталя Миколаївна, Головко Олена Григорівна, Жеваго Діана Миколаївна	
<i>ВИКОРИСТАННЯ КЛАСТЕРНОГО АНАЛІЗУ ДЛЯ ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ ПІДПРИЄМСТВ</i>	<i>8</i>
Tretiak Natalia, Golovko Elena, Zhevago Diana	
<i>CLUSTER ANALYSIS OF FOOD INDUSTRY ENTERPRISES IN TERMS OF THEIR FINANCIAL STABILITY</i>	<i>19</i>
Лисовский Максим Иванович, Лисовская Елизавета Максимовна	
<i>ПРОМЫШЛЕННОСТЬ БЕЛАРУСИ: СТРУКТУРНАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ НЕИЗБЕЖНА ..</i>	<i>23</i>
Lisouski Maksim, Lisouskaya Lizaveta	
<i>BELARUS' INDUSTRY: STRUCTURAL TRANSFORMATION IS INEVITABLE</i>	<i>34</i>
Зайналов Дж.Р., Алиева С.С.	
<i>МОДЕРНИЗАЦИЯ КОНЦЕПЦИИ НАЛОГОВОЙ ПОЛИТИКИ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН</i>	<i>37</i>
Zaynalov Dj., Aliyeva S.	
<i>MODERNIZATION OF THE CONCEPT OF TAX POLICY OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN</i>	<i>50</i>
Копил Олена Віталіївна	
<i>ІНВЕСТУВАННЯ В КУЛЬТУРУ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ ТА ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ КРАЇНИ.....</i>	<i>53</i>
Kopyl Olena	
<i>INVESTING IN CULTURE AS A FACTOR IN THE DEVELOPMENT OF HUMAN CAPITAL AND ECONOMIC GROWTH OF THE COUNTRY</i>	<i>65</i>
Мулеса Еліна Валеріївна	
<i>ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ДОХОДАМИ ГРОМАД В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ.....</i>	<i>69</i>
Mulesa Elina	
<i>SPECIFIC FEATURES OF COMMUNITY INCOME MANAGEMENT IN THE CONTEXT OF DECENTRALIZATION</i>	<i>77</i>
Танклевська Наталія Станіславівна	
<i>СУЧАСНІ ТРЕНДИ РОЗВИТКУ ЖІНОЧОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ</i>	<i>80</i>
Tanklevska Nataliya	
<i>CURRENT TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF WOMEN'S ENTREPRENEURSHIP IN UKRAINE.....</i>	<i>91</i>

Боровік Любов Володимирівна

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПОБУДОВИ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ
ФОРМУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ АГРАРНОГО ПІДПРИЄМСТВА..... 94

Borovik Liubov

METHODOLOGICAL ASPECTS OF CONSTRUCTION OF THE SYSTEM OF ECONOMIC
SECURITY FORMATION OF INVESTMENT POTENTIAL OF THE AGRICULTURAL ENTERPRISE
..... 101

Коваленко Вікторія Володимирівна

КРЕДИТНИЙ КАНАЛ ТРАНСМІСІЙНОГО МОНЕТАРНОГО МЕХАНІЗМУ ТА ЙОГО МІСЦЕ
В ЕКОНОМІЧНОМУ ЗРОСТАННІ 104

Kovalenko Victoria

CREDIT CHANNAL OF THE TRANSMISSION MONETARY MECHANISM AND ITS PLACE IN
ECONOMIC GROWTH 116

Єльнікова Юлія Василівна

ОЦІНЮВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНИХ КОМПАНІЙ:
ВИКЛИКИ ДЛЯ ПРОЗОРОСТІ ТА КОРПОРАТИВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ. 120

Yelnikova Yulia

ASSESSING THE INVESTMENT ATTRACTIVENESS OF STATE COMPANIES: CHALLENGES
FOR TRANSPARENCY AND CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY 128

Гнедіна Катерина Володимирівна, Нагорний Павло Володимирович

ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ І СИСТЕМ В ОБЛІКУ ТА
УПРАВЛІННІ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ
..... 132

Hnedina Kateryna, Nahornyi Pavlo

USING INFORMATION TECHNOLOGY AND SYSTEMS IN ACCOUNTING AND ECONOMIC
SECURITY MANAGEMENT OF ENTERPRISES IN TERMS OF DIGITALIZATION 142

Ковтун Валентина Андріївна

ІННОВАЦІЙНА СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ 145

Kovtun Valentyna

INNOVATIVE STRATEGY FOR DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES..... 154

Петрова Ольга Олександрівна

ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ У МІЖНАРОДНИЙ РИНОК КАПІТАЛУ 157

Petrova Olha

PECULIARITIES OF UKRAINE'S INTEGRATION INTO THE INTERNATIONAL CAPITAL
MARKET 165

Онищенко Світлана Володимирівна, Маслій Олександра Анатоліївна <i>МІЖНАРОДНІ ІНДЕКСНІ СИСТЕМИ ОЦІНКИ БІЗНЕС-СЕРЕДОВИЩА В УКРАЇНІ</i>	<i>168</i>
Onyshchenko Svitlana, Maslii Aleksandra <i>INTERNATIONAL INDEX ASSESSMENT SYSTEMS OF BUSINESS ENVIRONMENT IN UKRAINE</i>	<i>180</i>
Іванюк Богдан Михайлович <i>НОВІ ОРІЄНТИРИ ДЕРЖАВНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО ФОРМУВАННЯ</i> <i>СПРИЯТЛИВОГО БІЗНЕС-СЕРЕДОВИЩА ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ БІЗНЕСУ</i>	<i>183</i>
Ivanyuk Bogdan <i>NEW GUIDELINES OF THE STATE ECONOMIC POLICY REGARDING THE FORMATION OF</i> <i>A FAVORABLE BUSINESS ENVIRONMENT AND ENSURING BUSINESS SECURITY</i>	<i>191</i>
Оніщенко Ганна Василівна <i>АДМІНІСТРУВАННЯ ПОДАТКУ НА ДОДАНУ ВАРТІСТЬ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА</i> <i>ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ.....</i>	<i>195</i>
Onishchenko Hanna <i>ADMINISTRATION OF VALUE ADDED TAX IN UKRAINE: PROBLEMS AND PROSPECTS OF</i> <i>DEVELOPMENT</i>	<i>205</i>
Шворак Анатолій, Мельник Катерина <i>MEASURES AND SIGNIFICANCE OF AUDIT IN THE REGULATORY ASSESSMENT OF LAND</i> <i>RESOURCES OF UKRAINE</i>	<i>209</i>
Шворак Анатолій Максимович, Мельник Катерина Петрівна <i>ЗАХОДИ І ЗНАЧЕННЯ АУДИТУ В НОРМАТИВНІЙ ОЦІНЦІ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ</i> <i>УКРАЇНИ</i>	<i>218</i>

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.3\(39\).2020.215147](https://doi.org/10.18371/fp.3(39).2020.215147)

УДК 338.336

ВИКОРИСТАННЯ КЛАСТЕРНОГО АНАЛІЗУ ДЛЯ ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

ТРЕТЯК Наталя Миколаївна

кандидат економічних наук, доцент
доцент кафедри фінансів та банківської справи
Черкаського навчально-наукового інституту
Університету банківської справи
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-9457-2645>
e-mail: natali_m2008@ukr.net

ГОЛОВКО Олена Григорівна

кандидат економічних наук, доцент,
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-6502-4562>
e-mail: elena.golovko13@gmail.com;

ЖЕВАГО Діана Миколаївна

магістр Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
e-mail: bankovskayahibs20@gmail.com

Анотація. У статті вирішується важливе науково-практичне завдання, що полягає в обґрунтуванні теоретичних аспектів та розробці практичних рекомендацій щодо удосконалення процесу управління фінансовою стійкістю як складовою забезпечення стійкого функціонування підприємств харчової галузі. Розглядається механізм управління фінансовою стійкістю підприємства, задля виявлення критичної оцінки фінансових результатів як у статичній за певний період, так і в динаміці. В роботі представлений всебічний аналіз функціонування підприємств харчової галузі з визначенням рівня ефективності управління їх фінансовою стійкістю.

Ключові слова: фінансова стійкість, ефективність управління, кластерний аналіз, фінансові ресурси, алгоритми обчислення, фінансові коефіцієнти.

Анотація. В статті вирішується важлива науково-практична задача, заключающаяся в обосновании теоретических аспектов и разработке практических рекомендаций по совершенствованию процесса управления финансовой устойчивостью как составляющей обеспечения устойчивого функционирования предприятий пищевой отрасли. Исследуется механизм управления финансовой устойчивостью предприятия, направленный на выявление критической оценки финансовых результатов как в статике за определенный период, так и в динамике. В работе представлен всесторонний анализ функционирования предприятий пищевой отрасли с определением уровня эффективности управления их финансовой устойчивости.

Ключевые слова: финансовая устойчивость, эффективность управления, кластерный анализ, финансовые ресурсы, алгоритмы вычисления, финансовые коэффициенты.

Постановка проблеми. Фінансова стійкість харчової промисловості передбачає здатність підприємства зберігати заданий режим функціонування за найважливішими фінансово-економічними показниками.

На сьогодні харчова промисловість є однією із провідних галузей вітчизняної економіки. Вона безпосередньо задіяна в забезпеченні продовольчої безпеки держави, формуванні її експортного потенціалу й здатна позитивно впливати на динаміку економічного зростання України. Діяльність харчової промисловості, що ефективно, високопродуктивно, динамічно зростає є пріоритетом у забезпеченні економічної безпеки держави і досягненні високої національної конкурентоздатності. І тому, фінансова стійкість харчової промисловості має характеризуватися таким станом фінансових ресурсів, який відповідає вимогам ринку, а їхній розподіл і використання мають забезпечувати розвиток підприємства на основі зростання прибутку й капіталу при збереженні платоспроможності в умовах допустимого рівня ризику. Фінансова стійкість харчового підприємства є ключовою ознакою його фінансового стану та стратегічного розвитку.

Виклики сьогоденності потребують здійснення аналізу фінансової стійкості з використанням економічних моделей, що створює для підприємства нові можливості з виявлення резервів стосовно підвищення конкурентної позиції, до збільшення долі ринку та виконання інших тактичних та стратегічних цілей. Зараз, коли підприємствам потрібно втримувати свої позиції на конкурентному ринку, фінансова стійкість та її

постійний моніторинг є пріоритетним питанням, яке потребує управлінського вирішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі управління фінансовою стійкістю підприємств приділяється багато уваги як у міжнародній, так і у вітчизняній теорії та практиці. Зокрема, важливе місце в дослідженні даного питання посідають праці учених-економістів Бланка І.О., Бріггема Є.Ф., Долана Е.Дж., Шеремета А.Д., Хелферта Е. та ін. Вирішення цієї проблеми також знайшло відображення в роботах Белікової Т.В., Ващенко Л.О., Забродського В.А., Кизима М.О., Колесникової В.М., Савицької Г.В., Терещенка О.О., Мірошника О.Ю., Азаренкової Г.М., Головка О.Г., Гур'янової Л.С. та ін. Останніми роками дедалі більше праць присвячується аналізу фінансової стійкості, однак більшість літературних джерел з цієї проблематики обмежена лише розглядом системи показників та алгоритмів їх розрахунку, і невиправдано залишаються поза увагою інші важливі аспекти даної тематики. Досі, не в повній мірі розглянуто питання взаємозв'язку, що існує між фінансовою стійкістю та іншими характеристиками фінансового стану підприємства.

Метою статті є проведення класифікації підприємств за рівнем їх фінансової стійкості на прикладі підприємств харчової промисловості.

Результати дослідження. Фінансова стійкість підприємства є однією з провідних умов стабільного розвитку й забезпечення високого рівня конкурентоспроможності підприємства. На думку Кіндрат О.В., фінансова стійкість передбачає, що фінансові ресурси вкладе-

ні в господарську діяльність, мають окупитися за рахунок грошових надходжень від неї, а отриманий прибуток повинен забезпечити самофінансування та незалежність підприємства від зовнішніх залучених джерел формування активів [5, с.217].

Кластерний аналіз – це сукупність методів, що дозволяють згрупувати багатомірні спостереження, кожне з яких описується набором вихідних змінних. Поняття кластеризації походить від англійського слова «cluster», що означає гроно, скупчення, група. Вперше предмет кластерного аналізу був визначений в 1939 році дослідником Тріоном. На відміну від комбінаційних угруповань, такий аналіз призводить до розбиття на групи з урахуванням всіх групувальних ознак одночасно [1]. Основою такого аналізу є набір різноманітних методів і алгоритмів класифікації, тобто методів об'єднання кластерів.

Кластерний аналіз передбачає проведення вибірки об'єктів для кластеризації, визначення множинних ознак, за якими будуть оцінюватися відібрані об'єкти, оцінка міри подібності об'єктів, застосування такого аналізу для створення груп подібних об'єктів, перевірка достовірності результатів аналізу [4].

Задля проведення кластерного аналізу було сформовано вибірку з 10 підприємств харчової промисловості Украї-

ни, зокрема підприємств, які виробляють напої (табл. 1).

На підставі офіційних даних фінансової звітності підприємств – виробників пива за 2018 рік розраховані показники, які характеризують фінансову стійкість підприємства, зокрема коефіцієнт автономії, фінансового ризику, маневреності власного капіталу, фінансового левериджу. Розраховані показники фінансової стійкості за 2018 рік представлено у табл. 2. На основі отриманих даних було проведено кластеризацію підприємств харчової промисловості України, виробників напоїв за 2018 рік за рівнем їх фінансової стійкості.

Для визначення оптимальної кількості кластерів серед досліджуваних підприємств використано один з ієрархічних методів – метод Уорда. У цьому методі в якості цільової функції застосовують внутрішньогрупову суму квадратів відхилень, яка є не що інше, як сума квадратів відстаней між кожною точкою (об'єктом) і середньої по кластеру, містить цей об'єкт.

Проведення кластерного аналізу запропоновано робити з використання програмного продукту «Statistika».

Показники, які є необхідними для розрахунку рівня фінансової стійкості підприємств, а також проведення кластеризації таких підприємств представлено на рис. 1.

Таблиця 1

Вибірка підприємств харчової промисловості України, виробників напоїв

№ з/п	Назва підприємства	Регіон	КВЕД	Вид діяльності
1	ПрАТ «АБІНБЕВЕФЕС УКРАЇНА»	м.Київ	11.05	Виробництво пива
2	ПрАТ «КАРЛСБЕРГ УКРАЇНА»	Запорізька обл.	11.05	Виробництво пива
3	ПрАТ «ОБОЛОНЬ»	м.Київ	11.05	Виробництво пива
4	ПрАТ «ОПІЛЛЯ»	Тернопільська обл.	11.05	Виробництво пива
5	ПрАТ «ПОЛТАВПИВО»	Полтавська обл.	11.05	Виробництво пива
6	ТОВ «Перша приватна броварня. Для людей - як для себе!»	Львівська обл.	11.05	Виробництво пива
7	ПрАТ «Уманьпиво»	Черкаська обл.	11.05	Виробництво пива
8	ПрАТ «МИКУЛИНЕЦЬКИЙ БРОВАР»	Тернопільська обл.	11.05	Виробництво пива
9	ПрАТ «Пиво-безалкогольний комбінат. Радомишль»	Житомирська обл.	11.05	Виробництво пива
10	ПрАТ «Славутський пивоварний завод»	Хмельницька обл.	11.05	Виробництво пива

Джерело: розраховано авторами за даними[7-16]

Таблиця 2

Показники фінансової стійкості підприємств харчової промисловості України за 2018 рік

№ з/п	Назва підприємства	Фінансові показники			
		Коефіцієнт автономії	Коефіцієнт фінансового ризику	Коефіцієнт маневреності власного капіталу	Коефіцієнт фінансового левериджу
1	2	3	4	5	6
1	ПрАТ «АБІНБЕВЕФЕС УКРАЇНА»	0,13	3,38	-4,81	4,35
2	ПрАТ «КАРЛСБЕРГ УКРАЇНА»	0,58	0,73	0,33	0,73
3	ПрАТ «ОБОЛОНЬ»	0,36	1,81	-1,22	1,81
4	ПрАТ «ОПІЛЛЯ»	0,38	1,63	-1,62	1,63
5	ПрАТ «ПОЛТАВПИВО»	0,56	0,78	0,12	0,78
6	ТОВ «Перша приватна броварня. Для людей - як для себе!»	0,61	0,65	0,18	0,78
7	ПрАТ «Уманьпиво»	0,69	0,74	0,17	0,72
8	ПрАТ «МИКУЛИНЕЦЬКИЙ БРОВАР»	0,74	0,53	0,19	0,71
9	ПрАТ «Пиво-безалкогольний комбінат. Радомишль»	0,66	0,72	0,14	0,69
10	ПрАТ «Славутський пивоварний завод»	0,59	0,77	0,15	0,73

Джерело: розраховано авторами за даними[7-18]

Case No	Euclidean distances (Spreadsheet2)									
	ПАТ "САН ІнБев Україна"	ПрАТ «КАРЛСБЕРГ УКРАЇНА»	ПрАТ "ОБОЛОНЬ"	ПрАТ "ОПІЛЛЯ"	ПрАТ "ФІРМА "ПОЛТАВПІВ О"	ТОВ "Терша приватна броварня "Для людей - як для себе!"	ПрАТ "Уманьливо"	ПрАТ "МИКУЛИНЕЦЬКИЙ БРОВАР"	ПрАТ "Львів-безалкогольний комбінат "Радо миль"	ПрАТ "Славутський пивоварний завод"
ПАТ "САН ІнБев Україн"	0,00	5,90	3,79	3,89	5,74	5,94	6,11	6,37	6,05	5,84
ПрАТ «КАРЛСБЕРГ УКРА	5,90	0,00	2,18	2,06	0,17	0,21	0,60	0,89	0,45	0,13
ПрАТ "ОБОЛОНЬ"	3,79	2,18	0,00	0,38	2,03	2,27	2,51	2,83	2,42	2,14
ПрАТ "ОПІЛЛЯ"	3,89	2,06	0,38	0,00	1,90	2,13	2,37	2,68	2,27	2,01
ПрАТ "ФІРМА "ПОЛТАВП	5,74	0,17	2,03	1,90	0,00	0,29	0,68	0,99	0,53	0,15
ТОВ "Терша приватна	5,94	0,21	2,27	2,13	0,29	0,00	0,44	0,71	0,29	0,18
ПрАТ "Уманьливо"	6,11	0,60	2,51	2,37	0,68	0,44	0,00	0,36	0,17	0,54
ПрАТ "МИКУЛИНЕЦЬКИЙ	6,37	0,89	2,83	2,68	0,99	0,71	0,36	0,00	0,48	0,85
ПрАТ "Львів-безалкого	6,05	0,45	2,42	2,27	0,53	0,29	0,17	0,48	0,00	0,38
ПрАТ "Славутський пив	5,84	0,13	2,14	2,01	0,15	0,18	0,54	0,85	0,38	0,00

Рис. 1. Евклідові відстані між об'єктами спостереження за методом Уорда

Джерело: розроблено за допомогою програми «Statistika»

Дендрограма класифікації підприємств харчової промисловості України, виробників напоїв за методом Уорда, представлена на рис. 2.

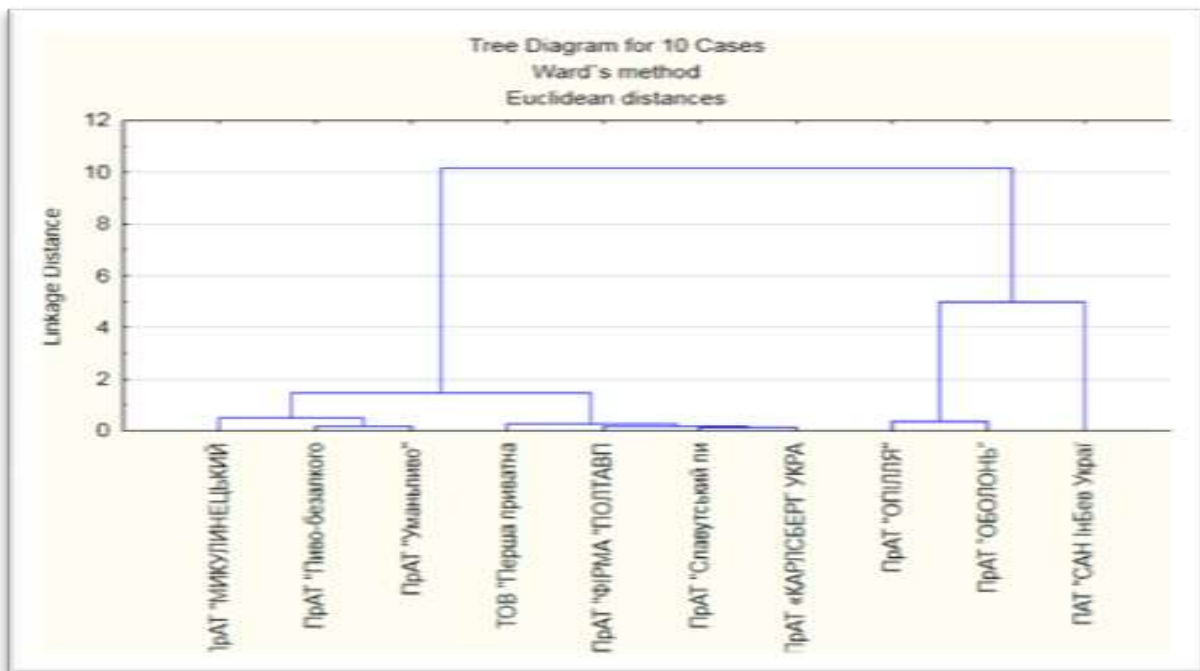

Рис. 2. Дендрограма кластеризації підприємств харчової промисловості України

, виробників напоїв за методом Уорда

Джерело: розроблено за допомогою програми «Statistika»

Кластеризація дозволяє систематизувати об'єкти не за однією ознакою, а за декількома одночасно, приміром показники фінансової стійкості. Згідно з даними рис. 3 сформовано два кластери, перший кластер групує підприємства, які за показниками фінансової стійкості відповідають нормативним значенням, до другого кластеру відносяться підприємства, аналіз фінансової стійкості яких показав, що їх діяльність є фінансово нестійкою.

До першого кластеру слід віднести ПрАТ «КАРЛСБЕРГ УКРАЇНА», ПрАТ «ФІРМА «ПОЛТАВПИВО», ТОВ «Перша приватна броварня «Для людей – як для себе!», ПрАТ «Уманьпиво», ПрАТ «МИКУЛИНЕЦЬКИЙ БРОВАР», ПрАТ «Пиво-безалкогольний комбінат» Радомишль» та ПрАТ «Славутський пивоварний завод».

До другого кластеру слід віднести ПрАТ «АБІНБЕВЕФЕС УКРАЇНА»,

ПрАТ «ОБОЛОНЬ» та ПрАТ «ОПІЛЛЯ».

Для підтвердження отриманих результатів стосовно кластерного аналізу використаємо метод k-середніх. Широко застосування для задач кластеризації з великою кількістю вхідної інформації одержав метод k-середніх [2, с.10]. Цей метод кластеризації істотно відрізняється від подібних агломеративних методів, як деревоподібна кластеризація. Названий метод розв'язує такі типи задач, що будуються на гіпотезах і вони є настільки різні, наскільки це можливо. У загальному випадку метод k-середніх будує рівно k-різних кластерів, розташованих на якнайбільших відстанях один від одного.

Значення Евклідової відстані між кластерами за методом k-середніх представлено на рис. 4.

Euclidean Distances between Clusters (Spreadsheet2)			
Cluster Number	Distances below diagonal		Squared distances above diagonal
	No. 1	No. 2	
No. 1	0,000000	3,012112	
No. 2	1,735544	0,000000	

Рис. 4. Значення Евклідової відстані між кластерами за методом k-середніх

Джерело: розроблено за допомогою програми «Statistika»

Показником визначення доцільності та узгодженості створених кластерів є показники групової та міжгрупової дисперсії, результати розрахунку яких представлено на рис. 6.

Побудова кластерів вважається ефективною та значимою, коли показник групової дисперсії (WithinSS) є меншим за показник міжгрупової дисперсії (BetweenSS).

Variable	Analysis of Variance (Spreadsheet2)					
	Between SS	df	Within SS	df	F	signif. p
Коефіцієнт автономії	7,169350	1	1,830650	8	31,33029	0,000512
Коефіцієнт фінансового ризику	6,595157	1	2,404843	8	21,93959	0,001574
Коефіцієнт маневреності власного капіталу	6,023901	1	2,976099	8	16,19275	0,003820
Коефіцієнт фінансового левереджу	5,513336	1	3,486664	8	12,65011	0,007436

Рис. 6. Показники групової та міжгрупової дисперсії за методом k-середніх
Джерело: розроблено за допомогою програми «Statistika»

Для практичних та наукових потреб необхідно оцінити роль кожної групи факторів у формуванні варіації. При цьому загальну варіацію досліджуваної ознаки необхідно розкласти на дві складові: систематичну та випадкову. Це можна зробити на основі аналітичного групування, при цьому досліджувана ознака є результативною, а групувальна ознака розглядається як систематичний фактор [3].

Найбільш значимими при побудові та розподілу підприємств на кластери виступив саме коефіцієнт автономії, оскільки значення критерію Фішера за ним є найбільшими.

Для економічної інтерпретації кожного кластера за усіма параметрами проаналізовано графічне відображення значень кожного параметру для кожного кластера, що представлено на рис. 7.

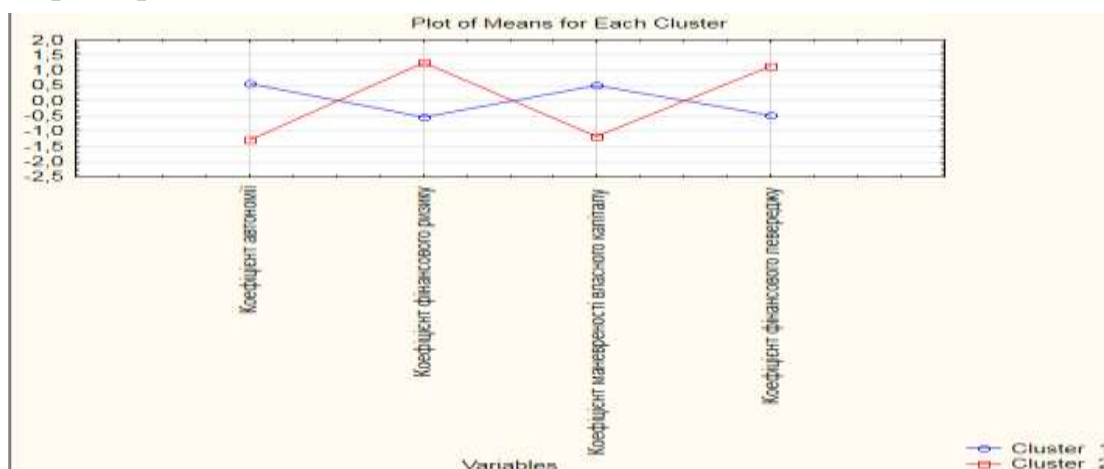

Рис. 7. Графічне відображення значень параметрів для кожного кластера за методом k-середніх

Джерело: розроблено за допомогою програми «Statistika»

Згідно з даними рис. 8 бачимо, що за методом k-середніх також сформовано два кластери. Можна зазначити, що до першого кластера увійшли підприємств-

ва з високими показниками фінансової стійкості, до другого — з низькими показниками фінансової стійкості, тобто фінансово нестійкі.

		Descriptive Statistics for Cluster 1 (Spreadsheet2)		
		Cluster contains 7 cases		
Variable	Mean	Standard Deviation	Variance	
Коефіцієнт автономії	0,554308	0,349353	0,122048	
Коефіцієнт фінансового ризику	-0,531648	0,097090	0,009426	
Коефіцієнт маневреності власного капіталу	0,508102	0,041906	0,001756	
Коефіцієнт фінансового левереджу	-0,486092	0,028853	0,000833	

Рис. 8. Описова статистика першого кластеру за методом k-середніх
Джерело: розроблено за допомогою програми «Statistika»

Відповідно до даних рис. 8 та 9 ва- сті порівняно з нормативними значен- гомість коефіцієнтів фінансової стійко- ннями та визначено їх дисперсію.

		Descriptive Statistics for Cluster 2 (Spreadsheet2)		
		Cluster contains 3 cases		
Variable	Mean	Standard Deviation	Variance	
Коефіцієнт автономії	-1,29339	0,741068	0,549182	
Коефіцієнт фінансового ризику	1,24051	1,083578	1,174142	
Коефіцієнт маневреності власного капіталу	-1,18557	1,217695	1,482781	
Коефіцієнт фінансового левереджу	1,13422	1,319407	1,740835	

Рис. 9. Описова статистика другого кластеру за методом k-середніх
Джерело: розроблено за допомогою програми «Statistika»

Результати розмежування підпри- емств за кластерами за методом k- середніх представлено на рис. 10 – 11. До першого кластеру віднесено 7 підп- риємств, виробників напоїв, до другого кластеру 3 підприємства.

		Members of Cluster Number 1 (Spreadsheet2) and Distances from Respective Cluster Center		
		Cluster contains 7 cases		
	Distance			
ПрАТ «КАРЛСБЕРГ УКРАЇНА»	0,151696			
ПрАТ "ФІРМА "ПОЛТАВПИВО"	0,193733			
ТОВ "Перша приватна броварня "Для людей - як для себе!"	0,071544			
ПрАТ "Уманьпиво"	0,153648			
ПрАТ "МИКУЛИНЕЦЬКИЙ БРОВАР"	0,301834			
ПрАТ "Пиво-безалкогольний комбінат"Радомишль"	0,075956			
ПрАТ "Славутський пивоварний завод"	0,122272			

Рис. 10. Склад першого кластеру за методом k-середніх
Джерело: розроблено за допомогою програми «Statistika»

Members of Cluster Number 2 (Spreadsheet2) and Distances from Respective Cluster Center Cluster contains 3 cases	
	Distance
ПАТ "САН ІнБев Україна"	1,279379
ПрАТ "ОБОЛОНЬ"	0,621407
ПрАТ "ОПІЛЛЯ"	0,671202

Рис. 11. Склад другого кластеру за методом k-середніх

Джерело: розроблено за допомогою програми «Statistika»

Отже, результатами проведеного нами кластерного аналізу за методом k-середніх та за методом Уорда є поділ підприємств на два кластери відносно рівня їх фінансової стійкості. До першого кластеру за здійсненими розрахунками віднесено такі підприємства: ПрАТ «КАРЛСБЕРГ УКРАЇНА», ПрАТ «ФІРМА «ПОЛТАВПИВО», ТОВ «Перша приватна броварня «Для людей –

як для себе!», ПрАТ «Уманьпиво», ПрАТ «МИКУЛИНЕЦЬКИЙ БРОВАР», ПрАТ «Пиво-безалкогольний комбінат Радомишль» та ПрАТ «Славутський пивоварний завод». До другого кластеру увійшли такі підприємства: ПрАТ «АБІНБЕВЕФЕС УКРАЇНА», ПрАТ «ОБОЛОНЬ» та ПрАТ «ОПІЛЛЯ» (табл.3).

Таблиця 3

Склад та економічна інтерпретація сформованих кластерів

Показник	Кластер 1	Кластер 2
Економічна інтерпретація кластеру	Підприємства, які є фінансово стійкими, доказом чого є високий показник автономії (понад 50%)	Підприємства, які є фінансово нестійкими, про що свідчить низький показник автономії (менше 40%)

Джерело: Складено автором за даними [6]

Отже, розділивши підприємства за кластерами, слід зробити висновок, що до першого кластеру відносяться підприємства, у яких показники фінансової стійкості знаходяться у межах нормативних значень та перевищують їх, до другого кластеру відносяться підприємства, діяльність яких залежить від позикових коштів та має високі показники фінансового ризику, тобто воно має низький рівень фінансової стійкості.

Таким чином, відповідно до проведених результатів аналізу, підприємствам, які віднесено до другого кластеру необхідно покращувати та удосконалювати процес управління фінансовою стійкістю задля досягнення більшої автономності та зниження рівня фінансових ризиків у процесі його подальшого функціонування.

Висновки. Провівши кластерний аналіз підприємств харчової галузі, виробників напоїв, можна зробити висно-

вки, що вибірка з десяти підприємств поділила результати їх діяльності, а саме за показниками фінансової стійкості, на два кластери. Підприємства, віднесені до першого кластеру, відзначаються найвищими параметрами коефіцієнтів фінансової стійкості, що підтверджено відповідними показниками та розрахунками. Підприємства другого кластеру характеризуються найнижчими показниками фінансової стійкості, їх діяльність надмірно залежить від обсягу залучених коштів та зовнішнього впливу, результатом чого є підвищення рівня фінансового ризику.

Кластерний аналіз дозволяє виділяти групи виробників напоїв (кластери) ґрунтуючись на показниках фінансової стійкості, що дозволяє виділяти «фінансово стійких» та «фінансово нестійких (проблемних)» підприємств. А тому, застосування кластерного аналізу сприяє оптимізації управлінських рішень, з метою своєчасного виявлення загроз зовнішнього та внутрішнього середовища на фінансову діяльність підприємства, а також створює підґрунття для прогнозування результатів діяльності у майбутньому.

Список використаних джерел

1. Білик М. Д. Бюджетування у системі фінансового планування. *Фінанси України*. 2011. № 3. С. 97–110.
2. Бандурин В. Зарубежный опыт управления несостоятельными предприятиями. *Антикризисный менеджмент*. 2014. № 10. С. 2–13.
3. Bankruptcy prediction using Extreme Learning Machine and financial expertise. *Neurocomputing*. 2015. Vol. 128. P. 296–302.
4. Забуранна Л. В. Кластерний аналіз підприємств сфери сільського аграрного туризму. *Ефективна економіка*. 2013. № 1. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1718>.
5. Кіндрат О. В. Фінансова стійкість – компонентна складова комплексної характеристики фінансового стану підприємства. *Збірник науково-технічних праць НЛУУ*. 2011. № 21.14. С. 216–222.
6. Ковальчук Н. О. Фінансова стійкість вітчизняних підприємств як передумова їх стабільного функціонування. *Економіка та управління підприємствами*. 2016. № 11. С. 368–371.
7. Офіційний сайт ПРАТ «АБ ІнБев Ефес Україна» : веб сайт. URL : <https://abinbevefes.com.ua/> (дата звернення : 28.05.2020).

8. Офіційний сайт ПРАТ «Карлсберг Україна» : веб сайт. URL : <https://carlsbergukraine.com/> (дата звернення : 28.05.2020).
9. Офіційний сайт ПРАТ «Оболонь» : веб сайт. URL : <http://obolon.ua/ua> (дата звернення : 28.05.2020).
10. Офіційний сайт ПРАТ «Опілля» : веб сайт. URL : <https://opillia.com/> (дата звернення : 28.05.2020).
11. Офіційний сайт ПРАТ «Полтавпиво» : веб сайт. URL : <http://www.poltavpivo.com/ru/>. (дата звернення : 28.05.2020)
12. Офіційний сайт ПРАТ «Перша приватна броварня. Для людей, як для себе!» : веб сайт. URL : <http://ppb.com.ua/> (дата звернення : 28.05.2020).
13. Офіційний сайт ПРАТ «Уманьпиво» : веб сайт. URL : <https://umanpivo.ua/ru>.
14. Офіційний сайт ПРАТ «Микулинецький Бровар» : веб сайт. URL : <https://brovar.org/> (дата звернення : 28.05.2020).
15. Офіційний сайт ПРАТ «Пиво-безалкогольний комбінат. Радомишль» : веб сайт. URL : <https://pbkradomyshl.business-guide.com.ua/> (дата звернення : 28.05.2020).
16. Офіційний сайт ПРАТ «Славутський пивоварний завод» : веб сайт. URL : <https://starovar.ua/draft-beer-product/9> (дата звернення : 28.05.2020).
17. Смірнова Т. О. Фінансова стійкість підприємства. *Науковий вісник НЛТУ*. 2011. № 12. С. 196–203.
18. Сухенко Л. В. Фінансова стійкість : економічна сутність та місце в загальній стійкості підприємства. *Молодіжний науковий вісник Української академії банківської справи НБУ*. 2012. № 1. С. 189–198.

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.3\(39\).2020.215147](https://doi.org/10.18371/fp.3(39).2020.215147)

JEL Classification G30, G32

CLUSTER ANALYSIS OF FOOD INDUSTRY ENTERPRISES IN TERMS OF THEIR FINANCIAL STABILITY

TRETIK Natalia

*Ph.D in Economics, Associate Professor
Department of the Banking and Finance
Cherkasy educational-scientific institute Banking University
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-9457-2645>
e-mail: natali_m2008@ukr.net*

GOLOVKO Elena

*Ph.D in Economics, Associate Professor
Department of the Banking and Financial Technologies
V. N. Karazin Kharkiv National University
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-6502-4562>
e-mail: elena.golovko13@gmail.com*

ZHEVAGO Diana

*Bachelor of Higher Education Master's Degree
V. N. Karazin Kharkiv National University
e-mail: bankovskayahibs20@gmail.com*

Abstract. *An important scientific and practical task is solved in the article, which is to substantiate the theoretical aspects and develop practical recommendations as for improvement of the process of managing financial stability as a component of ensuring the sustainable functioning of food industry enterprises. The mechanism of management of financial stability of the enterprise is considered, for revealing critical estimation of financial results both in statistics for a certain period, and in dynamics. The article provides a comprehensive analysis of the functioning of food industry enterprises with the determination of the level of management efficiency of their financial stability.*

Keywords: *financial stability, management efficiency, cluster analysis, financial resources, calculation algorithms, financial coefficients.*

The financial stability of the food industry implies the ability of the enterprise to maintain a given mode of functioning for the most important financial and economic indicators.

Timely analysis of financial stability according to domestic and foreign mod-

els and methods, using economic models creates new opportunities for the enterprise to identify reserves to increase its competitive position, market share and implementation of other tactical and strategic goals. Especially today, when it is essential for enterprises to maintain their

positions, financial stability and its constant monitoring is the main issue facing the management of the enterprise.

The purpose of the article is to cluster enterprises in order to determine the level of their financial stability on the example of food industry enterprises.

The main indicators for the analysis are: autonomy rate; financial risk ratio; equity maneuverability ratio; financial leverage ratio.

Cluster analysis is a set of methods allowing to classify multidimensional observations, each of which is described by a set of initial variables. The definition of the cluster analysis comes from the English word "cluster" which means a cluster, a congestion, group. The subject of cluster analysis was first identified in 1939 by researcher Trion. Unlike combinational groups, the cluster analysis leads to the division into groups taking into account all grouping signs at the same time [1]. The cluster analysis is a set of various methods and algorithms of classification (method about a unification of clusters).

In order to carry out a clustering it was created selection from 10 enterprises of the food industry of Ukraine (production of drinks)

For determination of optimum quantity of clusters among the studied enterprises one of hierarchical methods - Ward (Ward's) method is used. In this method intragroup sum of squares of deviations is used, as an objective function, which is

nothing more than the sum of squares of distances between each point (object) and the average of the cluster containing this object.

It is offered to conduct cluster analysis with using of software product "Statistika".

The k-averages method has been widely used for clustering problems with a large amount of input information. This method of a clustering significantly differs from such agglomerative methods as tree-like clustering. Let's say there are hypotheses concerning quantity of clusters. In this case, it is possible to specify an algorithm to form exactly three clusters so that they are as different as possible. This is exactly the type of tasks that solves k-averages algorithm. In the general case the method k-averages builds exactly k different clusters, located on the furthest distances from each other.

After conducting a cluster analysis of food industry enterprises, 2 clusters were identified in accordance with the financial stability of enterprises. The first class includes financially stable enterprises, the second cluster, on the contrary, includes financially unstable enterprises.

Use of the cluster analysis allows to classify the enterprises according to their financial stability in order to improve the management of financial activities of the enterprise, as well as resilience to external and internal challenges.

References

1. Bilyk M. D. (2011). Byudzhetuвання u sy`stemi finansovogo planuvannya [Budgeting in the financial planning system]. *Finansy` Ukrayiny - Finances of Ukraine*, 3, 97–110 [in Ukrainian].

2. Bandurin V. (2014). Zarubezhnyj opyt upravlenii nesostoyatel'nymi predpriyatiyami [Foreign experience in managing insolvent enterprises]. *Antikrizisnyj menedzhment - Crisis management*, 10, 2–13 [in Ukrainian].
3. Yu Q. & Miche Y. (2015). Bankruptcy prediction using Extreme Learning Machine and financial expertise. *Neurocomputing*, 128, 296–302 [in Russia].
4. Zaburanna L. V. (2013). Klasterny`j analiz pidpry`yemstv sfery` sil`s`kogo agrarnogo tury`zmu [Cluster analysis of enterprises in the field of agricultural tourism]. *Efekty`vna ekonomika - Efficient economy*, 1. Retrieved from: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1718> [in Ukrainian].
5. Kindrat O. V. (2011). Finansova stijkist` – komponentna skladova kompleksnoyi xaraktery`sty`ky` finansovogo stanu pidpry`yemstva [Financial stability – a component of a comprehensive description of the financial condition of the enterprise]. *Zbirny`k naukovo-texnichny`x pracz` NLUU - Collection of scientific and technical works of NLUU*, 21.14, 216-222 [in Ukrainian].
6. Koval`chuk N. O. (2016). Finansova stijkist` vitchy`znyany`x pidpry`yemstv yak peredumova yix stabil`nogo funkcionuvannya [Financial stability of domestic enterprises as a prerequisite for their stable operation]. *Ekonomika ta upravlinnya pidpry`yemstvamy - Economics and business management*, 1, 368–371 [in Ukrainian].
7. Oficijny`j sajt PRaT «AB InBev Efes Ukrayina» [Official site of PJSC "AB In-Bev Efes Ukraine"]. abinbevefes.com.ua. Retrieved from: <https://abinbevefes.com.ua> [in Ukrainian].
8. Oficijny`j sajt PRaT «Karlsberg Ukrayina» [Official site of PJSC "Carlsberg Ukraine"]. carlsbergukraine.com. Retrieved from: <https://carlsbergukraine.com> [in Ukrainian].
9. Oficijny`j sajt PRaT «Obolon`» [Official site of Obolon PJSC]. obolon.ua/ua. Retrieved from: <http://obolon.ua/ua> [in Ukrainian].
10. Oficijny`j sajt PRaT «Opillya» [Official site of PJSC "Opillia"]. opillia.com. Retrieved from: <https://opillia.com> [in Ukrainian].
11. Oficijny`j sajt PRaT «Poltavpy`vo» [Official site of PJSC "Poltavpivo"]. [poltavpivo.com/ru](http://www.poltavpivo.com/ru). Retrieved from: <http://www.poltavpivo.com/ru> [in Ukrainian].
12. Oficijny`j sajt PRaT «Persha pry`vatna brovarnya. Dlya lyudej, yak dlya sebe!» [Official site of PJSC "The first private brewery. For people, as for themselves!"]. ppb.com.ua. Retrieved from: <http://ppb.com.ua> [in Ukrainian].

13. Oficijnyj sajт PRaT «Uman`py`vo» [Official site of PJSC "Umanpivo"]. umanpivo.ua/ru. Retrieved from: <https://umanpivo.ua/ru> [in Ukrainian].
14. Oficijnyj sajт PRaT «My`kuly`necz`ky`j Brovar» [Official site of PJSC "Mykulynetsky Brovar"]. brovar.org. Retrieved from: <https://brovar.org> [in Ukrainian].
15. Oficijnyj sajт PRaT «Py`vo-bezalkogol`ny`j kombinat. Radomy`shl`» [Official site of PJSC "Beer and non-alcoholic plant. Radomyshl"]. pbkradomyshl.business-guide.com.ua. Retrieved from: <https://pbkradomyshl.business-guide.com.ua> [in Ukrainian].
16. Oficijnyj sajт PRaT «Slavuts`ky`j py`vovarny`j zavod» [Official site of Slavutych Brewery PJSC]. starovar.ua/draft-beer-product/9. Retrieved from: <https://starovar.ua/draft-beer-product/9> [in Ukrainian].
17. Smirnova T. O. (2011). Finansova stijkist` pidpry`yemstva [Financial stability of the enterprise]. *Naukovy`j visny`k NLTU - Scientific Bulletin of NLTU*, 12, 196–203 [in Ukrainian].
18. Suxenko L. V. (2012). Finansova stijkist`: ekonomichna sutnist` ta misce v za-gal`nij stijkosti pidpry`yemstva [Financial stability: economic essence and place in the general stability of the enterprise.]. *Molodizhny`j naukovy`j visny`k Ukrayins`koyi akademiyi bankivs`koyi spravy` NBU - Youth Scientific Bulletin of the Ukrainian Academy of Banking of the NBU*, 1, 189–198 [in Ukrainian].

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.3\(39\).2020.215154](https://doi.org/10.18371/fp.3(39).2020.215154)

УДК 338.24.021.8

ПРОМЫШЛЕННОСТЬ БЕЛАРУСИ: СТРУКТУРНАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ НЕИЗБЕЖНА

ЛИСОВСКИЙ Максим Иванович

*кандидат экономических наук, доцент,
заведующий кафедрой финансового менеджмента,
УО «Полесский государственный университет», Беларусь
e-mail: lisovsky.m@polessu.by*

ЛИСОВСКАЯ Елизавета Максимовна

*магистрант
УО «Полесский государственный университет», Беларусь
e-mail: lisaveta_fox_98@mail.ru*

Анотація. З метою визначення напрямків розвитку промислового комплексу Республіки Білорусь проведено аналіз впливу макроекономічних чинників, визначено потенціал промисловості для формування у підприємств інноваційного типу поведінки, виявлено проблеми та надано рекомендації щодо їх усунення.

Ключові слова: промисловість, стратегія, інновація, макроекономічні фактори, потенціал розвитку, інвестиції.

Аннотация. В целях определения направлений развития промышленного комплекса Республики Беларусь проведен анализ влияния макроэкономических факторов, определен потенциал промышленности для формирования у предприятий инновационного типа поведения, выявлены проблемы и даны рекомендации по их устранению.

Ключевые слова: промышленность, стратегия, инновация, макроэкономические факторы, потенциал развития, инвестиции.

Постановка проблемы. Необходимость структурной трансформации промышленной отрасли как основы экономического роста национальной экономики, необходимость исследования причин неэффективности деятельности белорусских промышленных предприятий и выявления направлений корректировки экономической политики в отношении предприятий промышленного сектора обуславливает актуальность темы данной статьи. Формально частные, но факти-

чески «огосударствленные» предприятия белорусской промышленности находятся под сильным влиянием государственного регулирования их деятельности. Функционирование неэффективного рынка капитала и труда, перераспределение ресурсов и регулируемые государством цены, не соответствующие реальным издержкам предприятий – все эти факторы создают благоприятные условия не для повышения эффективности деятельности предприятий, а наоборот, стиму-

лируют рост бесхозяйственности и неэффективного использования ресурсов.

Анализ последних исследований и публикаций. Проблемам теории и практики управления предприятием, в том числе проблемам анализа, планирования и прогнозирования в монографической литературе, учебниках, периодической печати, научных исследованиях уделяется большое внимание в силу актуальности и значимости данных процессов, необходимых для эффективного функционирования предприятия. Значимые научные и прикладные исследования, посвященные проблемам экономического анализа, представлены в работах российских ученых: Г.В. Савицкой, Б.И. Герасимова, Т.М. Коноваловой, С.П. Спиридоновой, А.Д. Шеремета. Весомый вклад в развитие стратегического менеджмента внес М. Портер, разработавший методические основы конкурентного анализа. В работе А.С. Головачева, М.А. Головачевой и Н.В. Юровой проведен анализ методов прогнозирования стратегической конкурентоспособности экономики Республики Беларусь.

Проблемам определения экономического потенциала предприятия посвящены работы многочисленных исследователей, среди которых можно выделить представителей ресурсного подхода (С.Б. Барнгольц, Р.М. Игнатовский, Г.Б. Клейнер, В.Л. Тамбовцев, М.Ф. Тестина, Г.П. Соломко, Е.В. Шевченко, В.В. Ковалев), представителей результативного подхода (В.Н. Авдеенко, М.В. Афанасьев, И.Н. Богатая, Э.П. Горбунов), представителей целевого подхода (Р.А. Белоусов, К.М. Рахлин, Л.С. Сосненко, В. Штанский). Наиболее полной и

структурированной является методика определения производственно-финансового потенциала П.А. Фомина и М.К. Старовойтова, дополненная Н.А. Мансуровой и Н.О. Шутяевой.

Цель статьи – исследование ключевых проблем, характерных для белорусских промышленных предприятий, выявление наиболее значимых факторов, препятствующих развитию промышленного комплекса и определение направлений его развития в рамках структурной трансформации экономики Республики Беларусь.

Изложение основных результатов. Для выработки стратегии развития промышленного комплекса в первую очередь необходимо определить отраслевую классификацию белорусской промышленности, определить ключевые характеристики и стратегические приоритеты по категориям отраслей.

Современные подходы к классификации отраслей достаточно подробно рассмотрены в работе И.С. Штаповой [5]. Достаточно важным, по мнению автора, особенно при формировании отраслевой политики, является выделение отраслей по приоритетности развития. Разделение отраслей белорусской промышленности по приоритетам развития на три блока определено в Программе развития промышленного комплекса Республики Беларусь. При этом необходимо отметить, что указанное там разделение отраслей на три блока не совсем подходит для разработки стратегии развития, так как характеристики отраслей, входящих в один блок, и соответствующие им приоритетные направления стратегического развития могут иметь значительные различия.

Анализ ключевых характеристик по отраслям промышленности Республи-

ки Беларусь позволил сгруппировать отрасли следующим образом (табл. 1).

Таблица 1

Группировка отраслей по основным отраслевым приоритетам

Группа	Отрасли, входящие в группу	Ключевые характеристики группы
<i>Инновационные</i>	<ul style="list-style-type: none"> - нано- и биотехнологии - фармацевтика - авиакосмические технологии - информационно-коммуникационные технологии - радиоэлектроника - микроэлектроника -высокотехнологичное химическое производство 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ требуют прямой господдержки, финансирования из государственного бюджета в рамках соответствующих программ ✓ характеризуются уникальностью продуктов ✓ ориентированы на создание новых рынков
<i>Традиционные</i>	<ul style="list-style-type: none"> -топливно-энергетический комплекс -пищевая промышленность -промышленность строительных материалов 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ требуют компенсационной государственной поддержки ✓ ориентированы на внутренний рынок ✓ емкость внутреннего рынка определяет минимально необходимый объем производства ✓ обеспечивают стратегическую безопасность
<i>Глобальные</i>	<ul style="list-style-type: none"> - химическая промышленность - нефтеперерабатывающая промышленность 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ ориентированы на мировой рынок, ✓ не требуют государственной поддержки
<i>Инвестиционно-привлекательные А</i> (специализирующиеся на производстве технологически несложных продуктов)	<ul style="list-style-type: none"> - металлургическое производство - производство резиновых и пластмассовых изделий - текстильная и швейная промышленность - производство кожи, кожаных изделий и обуви - Обработка древесины и пр-во изделий из дерева 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ требуют точечных инвестиций в наиболее перспективные проекты ✓ преимущественная ориентация на экспорт продукции на внешние рынки (около 60% реализованной продукции) ✓ ориентированы на отвоевание доли на «зрелых» рынках
<i>Инвестиционно-привлекательные Б</i> (специализирующиеся на производстве технологически сложных многокомпонентных продуктов)	<ul style="list-style-type: none"> - транспортное машиностроение - сельскохозяйственное и коммунальное машиностроение - тяжелое машиностроение - энергомашиностроение - станкостроение 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ требуют значительных финансовых вложений в НИОКР и конструирование изделий, в развитие прикладных исследований. ✓ равноориентированы на поставки продукции на внешние рынки и на внутренний рынок РБ ✓ ориентированы на отвоевание доли на «зрелых» рынках

Источник: собственная разработка автора

Для данного исследования в целях определения направлений развития промышленного комплекса наибольший интерес представляют инновационные и инвестиционно-привлекательные отрасли, которые должны стать центрами репродуцирования инноваций и способствовать формированию инновационного типа экономики, поэтому данные группы отраслей определены как приоритетные. Струк-

турная трансформация экономики РБ должна начинаться с определения и устранения проблем и оценки возможностей в первую очередь в приоритетных отраслях.

С целью определения наиболее актуальных проблем был проведен анализ воздействия макроэкономических системных факторов по отраслям обрабатывающей промышленности (табл. 2).

Таблица 2

Воздействие макроэкономических системных факторов
по отраслям промышленности

Отрасли/Факторы	ОВР -1	ОВР -2	ОВР -3	ОВР -4	ОВР -5	УПЗ
<i>Инновационные</i>						
пр-во электрооборудования	+		+	+		
<i>Традиционные</i>						
производство электроэнергии, газа и воды	+			+	+	+
производство пищевых продуктов	+	+			+	
целлюлозно-бумажное пр-во	+		+		+	
пр-во прочих неметаллических продуктов	+		+	+		
<i>Глобальные</i>						
химическое производство	+	+		+		+
производство нефтепродуктов	+				+	+
<i>Инвестиционно-привлекательные А</i>						
текстильное и швейное пр-во	+		+	+		
пр-во кожи, кожаных изделий и обуви	+	+				
обработка древесины и пр-во изделий из дерева	+	+	+			
пр-во резиновых и пластмассовых изделий	+	+	+			
металлургическое производство	+		+			
<i>Инвестиционно-привлекательные Б</i>						
пр-во машин и оборудования	+	+		+		+
пр-во транспортных средств и оборудования	+					

Источник: собственная разработка автора

Плюсом отмечено присутствие влияния фактора на деятельность предприятий отрасли. Факторы указаны с использованием приведенной ранее классификации и деления на две группы: исходя из ограничений внутреннего рынка (ОВР) и – из ограничений промышленных предприятий, ориентированных на внешние рынки (УПЗ).

В данной таблице установлены следующие обозначения и критерии оценки факторов:

ОВР-1 – фактор, обуславливающий давление поставщиков на предприятия отрасли, это зависимость кадровой политики промышленных предприятий от государственного регулирования рынка труда. Превышение темпа роста заработной платы над темпами роста производительности указывает на присутствие влияния данного фактора.

ОВР-2 – нерыночная цена капитала, определяющая недостаток средств для финансирования инновационной активности. Критерием оценки служит соотношение затрат на технологические инновации с объемом продаж меньше среднеотраслевого значения 1,9.

ОВР-3 – фактор, обуславливающий давление покупателей на предприятия отрасли – это применение затратного подхода к формированию цен, который отражает ориентацию предприятий в большей мере на производство и в меньшей – на запросы покупателей. Критерием оценки служит значительное превышение объема производства над объемами продаж.

ОВР-4 – присутствие государственной поддержки неэффективных предприятий. Определено на основании анализа расходов бюджета Республики Беларусь на национальную эконо-

мику в разрезе государственных программ развития.

ОВР-5 – фактор, обуславливающий давление покупателей на предприятия отрасли – это присутствие в отрасли государственного регулирования цен (определенное законодательством).

УПЗ – установление принудительных заданий для эффективных предприятий на поставки продукции на внутренний рынок. Определено на основании опубликованных заявлений руководства предприятий. С целью оценки возможностей инновационного развития был проведен анализ его потенциала в отраслях обрабатывающей промышленности.

В табл. 3 приведены показатели, характеризующие потенциал отраслей промышленности для формирования у предприятий, входящих в эти отрасли, инновационного типа поведения.

Для характеристики отраслей были выбраны следующие показатели и критерии их оценки:

- интегральный показатель финансового состояния (ИПФС), рассчитанный в ходе проведенного исследования. Значение ИПФС от 1 до 2 баллов свидетельствует о высокой эффективности финансовой деятельности, 2-2,5 – эффективность средняя, выше 2,5 – эффективность финансовой деятельности низкая.

- показатель высокотехнологичности отрасли (ПВО), %. Если показатель высокотехнологичности отрасли имеет значение до 1% – степень инновационной активности низкая, от 1 до 3% – средняя, выше 3% – инновационная активность высокая.

- прирост валовой добавленной стоимости (ПрВДС), %. Прирост валовой добавленной стоимости до 10% определен как нормальный, выше 10% -

высокий, и, соответственно, снижение валовой добавленной стоимости оценивается как негативное явление.

- удельный вес валовой добавленной стоимости в выпуске (ВДС/В), %. Удельный вес добавленной стоимости в выпуске до 10% считается низкой,

10-40% - средней, выше 40% - высокой.

- темп роста объема продаж в долл. США, (ТрОП) %. Рост объема продаж отрасли до 10% считается средним, выше 10% - высоким, ниже 0% - низким.

Таблица 3

Потенциал развития отраслей промышленности по категориям отраслей

Отрасли/Факторы	ИПФС	ПВО	ПрВДС	ВДС/В	ТрОП
<i>Инновационные</i>					
пр-во электрооборудования	1,8	2,3	16,1	33	4,4
<i>Традиционные</i>					
производство электроэнергии, газа и воды	2,6	0,36	9,5	33,9	-0,99
производство пищевых продуктов	2,6	0,42	46,4	23,7	17,2
целлюлозно-бумажное пр-во	2,4	3,43	19,6	32	-1,2
пр-во прочих неметаллических продуктов	2,4	4,2	41,5	38,4	8,8
<i>Глобальные</i>					
химическое производство	2,2	1,79	-26,2	45,1	-23,9
производство нефтепродуктов	3,2	2,24	-38,1	7,8	-16,8
<i>Инвестиционно-привлекательные А</i>					
текстильное и швейное пр-во	2	2,18	15,2	41,4	8
пр-во кожи, кожаных изделий и обуви	3	0,27	11,3	36,5	8
обработка древесины и пр-во изделий из дерева	2,2	0,18	37,1	34,3	15,2
пр-во резиновых и пластмассовых изделий	2,4	0,89	21,8	30,5	1,3
металлургическое производство	2,2	1,76	5	23,7	-0,4
<i>Инвестиционно-привлекательные Б</i>					
пр-во машин и оборудования, в том числе:	1,2	1,82	7,1	31,6	-4,9
пр-во транспортных средств и оборудования	1,8	4,95	-3,3	23,6	-4,9

Источник: собственная разработка автора

В табл. 3 низкий уровень значения показателя обозначен красным цветом, средний – желтым и высокий уровень показателя обозначается зеленым цветом.

Анализ воздействия макроэкономических системных факторов, анализ финансового состояния и потенциала инновационного развития приоритетных трех групп отраслей белорусской промышленности позволил выявить следующие проблемы и дать рекомендации по их устранению:

1. *Отрасли инновационной группы.* Приоритетные направления стратеги-

ческого развития: преимущественная ориентация на создание новых уникальных продуктов и их реализация на новых и быстрорастущих рынках.

Для отраслей инновационной группы (в связи с отсутствием данных для анализа в этой группе было рассмотрено только производство электрооборудования) характерно наличие таких макросистемных факторов, как зависимость кадровой политики промышленных предприятий от государственного регулирования рынка труда, ориентация на плановые задания, а не на спрос и высокая степень государ-

ственной поддержки неэффективных предприятий.

Зависимость кадровой политики промышленных предприятий от государственного регулирования рынка труда и социально регрессивной конкуренции труда с невысокой производительностью и низкими доходами является фактором, имеющим всеобщий характер, действие которого распространяется на все отрасли промышленности. На необходимость устранения воздействия данного фактора неоднократно указывается различными авторами и аналитиками [2, 3, 4]. Решением данной проблемы является предоставление предприятиям полной и фактически действующей самостоятельности в выборе системы оплаты труда, устранение ведомственного контроля в области регулирования рынка труда и развитие внутрифирменных механизмов контроля соответствия заработной платы работника приносимому им доходу.

В целом же, в отраслях инновационной группы (на примере производства электрооборудования) воздействие указанных выше системных факторов является существенным, главным образом, ввиду того, что предприятия данной группы не выполняют своей главной функции: создание инновационных продуктов, позволяющих получать сверхприбыль. Об этом свидетельствуют показатели потенциала развития (табл. 3). При удовлетворительном значении интегрального показателя финансового состояния предприятий в отрасли по производству электрооборудования, значения показателей высокотехнологичности отрасли и прироста валовой добавленной стоимости здесь ниже, чем в некоторых отраслях традицион-

ной группы. Также наблюдается невысокий по сравнению с другими отраслями рост объема продаж, что не характерно для инновационной группы. При выполнении инновационным предприятием указанных выше функций полученная от реализации сверхприбыль компенсирует высокие затраты на рабочую силу и импортное сырье. Выпуск новой продукции на быстрорастущих рынках при постоянно увеличивающемся спросе может быть не чувствителен к ценам, то есть действие указанных выше факторов нейтрализуется.

Существует несколько причин, определяющих текущее положение отраслей инновационной группы и невыполнение ими своих функций:

- отсутствие достаточного финансирования фундаментальных исследований в областях науки, соответствующих направлению развития данных отраслей;

- отсутствие механизмов взаимодействия научно-исследовательских организаций и конструкторских бюро, занимающихся прикладными исследованиями с предприятиями-производителями. То есть фактически, новшества и идеи разработчиков не могут стать промышленными инновациями, так как их интересы и возможности не согласуются.

- отсутствие необходимой для неэффективных на начальном этапе предприятий в инновационной группе государственной поддержки. Кроме незначительной доли бюджетных ассигнований на финансирование научно-технической и инновационной деятельности в Беларуси в целом, отдельно необходимо отметить низкую долю государственного участия в финанси-

ровании НИОКР в отраслях инновационной группы [5, 6, 7, 8].

Таким образом, коренные трансформации в отраслях инновационной группы возможны при условиях:

- ускоренного технологического развития, которое связано, прежде всего, с созданием прочных связей прикладных исследований и производств.

- создания принципиально нового механизма государственного финансирования инновационных отраслей (по принципу венчурных фондов, когда финансирование осуществляется за счет «точечного» вливания в наиболее перспективные проекты).

Для группы инвестиционно-привлекательных отраслей воздействие внешних системных факторов различается с точки зрения наличия стратегических возможностей развития при производстве разных по степени технологической сложности продуктов.

2. Для отраслей, специализирующихся на производстве технологически несложных продуктов (инвестиционно-привлекательные группы А), приоритетной является стратегия лидерства в издержках, поэтому воздействие факторов, препятствующих реализации данной стратегии, ощущается предприятиями этих отраслей сильнее.

Для этих отраслей (табл. 2) характерно сильное давление поставщиков как совокупное воздействие государственного регулирования рынка труда и высокой степени импортной зависимости. При этом для трех из них (текстильное и швейное производство, производство резиновых и пластмассовых изделий и металлургическое производство) характерна нечувствительность к ценам при выпуске про-

дукции и ориентация на выполнение плановых заданий, а не на запросы потребителей. Присутствие влияния указанных факторов приводит к негативным последствиям.

Наиболее весомым фактором является способность реагировать на изменения спроса. Здесь невозможность сокращения издержек, ориентация на выполнение плановых целевых заданий и невнимание к изменениям запросов потребителей приводит к сокращению или потере доли рынка на значительных доходных сегментах.

Таким образом, в отраслях инвестиционно-привлекательной группы А наиболее существенное воздействие оказывают следующие факторы:

- существование механизмов оказания поддержки неэффективным предприятиям в ущерб поддержке развития перспективных предприятий на высокодоходных сегментах;

- существование механизмов, ограничивающих возможности сокращения расходов и препятствующих реализации стратегии абсолютного лидерства в издержках;

- сохранение на уровне управления ориентации на цену, а не на спрос при выпуске продукции.

Устранение или снижение негативного воздействия указанных факторов будет способствовать развитию предприятий данных отраслей.

3. Для отраслей, специализирующихся на производстве технологически сложных многокомпонентных продуктов (инвестиционно-привлекательные группы Б), приоритетной является стратегия дифференциации, поэтому здесь сильнее воздействие факторов, определяющих качественные свойства производимых продуктов и возможности их продвижения.

Дифференциация может осуществляться в разнообразных формах: по престижу дизайна или бренда, по технологии, по функциональным возможностям, по обслуживанию потребителей, по дилерской сети. Для отраслей белорусской промышленности, таких как производство машин, транспортных средств и оборудования, которые относятся к группе производств технологически сложных многокомпонентных продуктов, ключевым фактором, определяющим их неэффективное функционирование, является неверная конкурентная стратегия. Как было показано выше на примере тракторов приоритетная ориентация на низший ценовой сегмент в отраслях, где основное внимание покупателей сосредоточено на качестве продукции приводит к потере значительной доли рынка.

Кроме того, в сфере производства технологически сложных многокомпонентных продуктов, как и для отраслей инновационной группы, немаловажное значение имеет возможность финансирования инновационного развития предприятия. Для белорусских предприятий по производству машин, транспортных средств и оборудования неверная стратегическая ориентация в совокупности с недостатком финансовых ресурсов, необходимых для инвестирования в развитие, определяет наличие проблем в наиболее важных с точки зрения стратегического развития направлениях:

- по технологиям и функциональным возможностям основная проблема заключается в невозможности финансирования инновационных процессов на предприятиях машиностроения, что способствует их технологическому отставанию.

- по обслуживанию: значительные по сравнению с аналогами расходы на эксплуатацию продукции белорусского машиностроения также являются слабой стороной конкурентной позиции предприятий в этой отрасли.

Решением данной проблемы является поиск возможностей финансирования и привлечения инвестиций в отрасль, переориентация руководства предприятий на создание конкурентных преимуществ производимых продуктов для реализации стратегии дифференциации.

- по престижу дизайна или бренда: длительная ориентация на лидерство в издержках сформировала соответствующие представления покупателей и отношение к продукции белорусской машиностроительной отрасли, как к продукции низшей ценовой категории с невысокими потребительскими свойствами. При том, что лояльность потребителей к бренду снижает чувствительность к цене продукта, белорусские производители в отраслях машиностроения не стремятся к реализации этого конкурентного преимущества, о чем свидетельствуют показатели эффективности маркетинговой деятельности.

- по дилерской сети основным фактором, негативно воздействующим на развитие отраслей, специализирующихся на производстве технологически сложных многокомпонентных продуктов, является, как и для пищевой отрасли, ориентация на рынки стран постсоветского пространства. Отсутствие координации проводимых этими странами национальных промышленных политик приводит к появлению необоснованной конкуренции.

Выводы. Таким образом, в отраслях инвестиционно-привлекательной группы, ориентированных на производство технологически сложной многокомпонентной продукции наиболее существенное воздействие оказывают следующие факторы:

- недостаток и нерациональное использование имеющихся денежных ресурсов, которые обуславливают технологическое отставание белорусских производителей от мировых лидеров и препятствуют инновационному развитию машиностроительных отраслей;

- неверная стратегическая ориентация руководства предприятий на лидерство в издержках при необходимо-

сти фокусирования внимания на получении конкурентных преимуществ, необходимых для реализации стратегии дифференциации;

- сохранение барьеров для частных инвесторов, таких как требования по сохранению рекомендованного уровня занятости или выполнения социальных обязательств, установление планово-целевых заданий, несовершенство законодательных инструментов защиты прав частных инвесторов.

Таким образом, выполнение указанных рекомендаций будет первым шагом в направлении структурной трансформации экономики, способствующей экономическому росту.

Список используемой литературы

1. Штапова И. С. Современные подходы к классификации отраслей. *Российское предпринимательство*. 2008. № 12. Вып. 2 (125). С. 36–39.
2. Обзор по Беларуси. Всемирный банк : веб сайт. URL : <http://www.worldbank.org/ru/country/belarus/overview> (дата доступа : 10.09.2020).
3. Усоский В. Н. Национальная экономика Республики Беларусь : курс лекций для студентов высших учебных заведений / под общ. ред. В. В. Гаврилюка. Минск : МГЛУ, 2014. 284 с.
4. Мансурова Н. А., Шутяева Н. О. Методические основы оценки производственного потенциала промышленного предприятия. *Экономические исследования*. 2012. № 4. С. 49–55.
5. Ливенский В. М. Анализ состава и структуры доходов и расходов бюджета РБ. *Современные аспекты экономики*. 2020. № 4 (272). С. 190–195.
6. Ливенский В. М. Направления оптимизации государственных расходов в Республике Беларусь. *Современные аспекты экономики*. 2019. № 6 (262). С. 16–22.
7. Экономика Беларуси : Размер номинального ВВП Беларуси. URL : <http://www.ereport.ru/stat.php?razdel=country&count=belarus> (дата доступа : 10.09.2020).

8. Официальный сайт Всемирного банка : веб сайт. URL : <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=BY> (дата доступа : 10.09.2020).

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.3\(39\).2020.215154](https://doi.org/10.18371/fp.3(39).2020.215154)

JEL Classification O11, P41

BELARUS' INDUSTRY: STRUCTURAL TRANSFORMATION IS INEVITABLE

LISOUSKI Maksim

*Phd, Head of the Department of Financial Management,
Polessky State University, Belarus,
e-mail: lisovsky.m@polessu.by*

LISOUSKAYA Lizaveta

*Master's student
Polessky State University, Belarus
e-mail: lisaveta_fox_98@mail.ru*

Abstract. *In order to determine the directions of development of the industrial complex of the Republic of Belarus, an analysis of the influence of macroeconomic factors was carried out, the potential of industry for the formation of an innovative type of behavior in enterprises was determined, problems were identified and recommendations were given for their elimination.*

Key words: *industry, strategy, innovation, macroeconomic factors, development potential, investment.*

The need to study the reasons of the ineffectiveness of Belarusian industrial enterprises and identify the directions for economic policy adjustment in regard to industrial enterprises determines the relevance of the topic of this article.

The purpose of the article is to study the key problems that are typical for Belarusian industrial enterprises, to identify the most significant factors hindering the development of the industrial complex and to determine the directions of its growth within the framework of the structural transformation of the economy of the Republic of Belarus.

The analysis revealed some problems and suggested the recommendations for their elimination.

The transformation is possible in the industries of the innovation group if the following conditions are met:

- accelerated technological development, which is primarily associated with the formation of strong links between applied research and production.
- formation of a fundamentally new mechanism of state funding of innovative industries.

The following factors have the most significant impact on the industries that specialize in the production of low-technology goods and belong to the investment-attractive group A:

- the existence of mechanisms to support inefficient enterprises;

- the existence of mechanisms that limit the cost reduction and hinder the implementation of the absolute cost leadership strategy;

- focusing at the management level on the price, not on the demand.

The following factors have the most significant impact on the industries that specialize in the production of technologically-advanced multicomponent goods and belong to the investment-attractive group B:

- lack and irrational usage of available monetary resources, which cause the technological gap between Belarusian

manufacturers and the world leaders, and impede innovative development;

- incorrect strategic orientation of enterprise management towards leadership in costs while it is necessary to focus on obtaining competitive advantage in order to implement the differentiation strategy;

- maintaining such barriers for private investors, as requirements to keep the recommended level of employment or implement social commitments, to fulfill established by the government targets, and inadequacy of legislative instruments to protect the rights of private investors.

References

1. Shtapova I.S. (2008). Sovremennye podkhody k klassifikatsii otrasley [Modern approaches to the classification of industries]. *Rossiyskoe predprinimatel'stvo-Russian entrepreneurship*, 12 Vyp. 2 (125), 36-39 [in Russian].
2. Obzor po Belarusi. Vsemirnyy bank [Overview of Belarus. The World Bank]. [www.worldbank.org](http://www.worldbank.org/ru/country/belarus/overview). Retrieved from: <http://www.worldbank.org/ru/country/belarus/overview> [in Russian].
3. Usoskiy V.N.(2014). *Natsional'naya ekonomika Respubliki Belarus': kurs lektsiy dlya studentov vysshikh uchebnykh zavedeniy [National Economy of the Republic of Belarus: a course of lectures for students of higher educational institutions]*. Minsk: MGLU [in Russian]
4. Mansurova N. A. & Shutyaeva N.O. Metodicheskie osnovy otsenki proizvodstvennogo potentsiala promyshlennogo predpriyatiya [Methodological bases for assessing the production potential of an industrial enterprise]. *Ekonomicheskiy analiz: teoriya i praktika*. Retrieved from: <https://cyberleninka.ru/article/n/metodicheskie-osnovy-otsenki-proizvodstvennogo-potentsiala-promyshlennogo-predpriyatiya> [in Russian]
5. Livenskiy V.M. (2020). Analiz sostava i struktury dokhodov i raskhodov byudzheta RB [Analysis of the composition and structure of income and expenditure of the budget of the Republic of Belarus]. *Sovremennye aspekty ekonomiki: nauchnyy zhurnal-Modern aspects of economics: scientific journal*, 4 (272), 190-195 [in Russian].

6. Livenskiy V.M. (2019). Napravleniya optimizatsii gosudarstvennykh raskhodov v Respublike Belarus' [Directions of optimization of public spending in the Republic of Belarus]. *Sovremennye aspekty ekonomiki: nauchnyy zhurnal-Modern aspects of economics: scientific journal*, 6(262), 16-22 [in Russian]
7. Ekonomika Belarusi: Razmer nominal'nogo VVP Belarusi [Economy of Belarus: The size of the nominal GDP of Belarus]. www.ereport.ru. Retrieved from: <http://www.ereport.ru/stat.php?razdel=country&count=belarus> [in Russian]
8. Ofitsial'nyy sayt Vsemirnogo banka [Official site of World Bank]. data.worldbank.org. Retrieved from: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=BY>

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.3\(39\).2020.215158](https://doi.org/10.18371/fp.3(39).2020.215158)

УДК 336.225.6

МОДЕРНИЗАЦІЯ КОНЦЕПЦІЇ НАЛОГОВОЇ ПОЛІТИКИ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН

ЗАЙНАЛОВ Дж.Р.

*доктор економічних наук, професор
Самаркандського інституту економіки
і сервісу, Республіка Узбекистан
e-mail: dz50@mail.ru*

АЛИЕВА С.С.

*кандидат економічних наук, доцент
Самаркандського інституту економіки
і сервісу, Республіка Узбекистан
e-mail: susanna2003@rambler.ru*

Анотація. Стаття присвячена дослідженню реалізації податкових реформ в Республіці Узбекистан в рамках Концепції вдосконалення податкової політики, аналізуються окремі аспекти її реалізації, а також ефективність упровадження положень Податкового Кодексу РУз в новій редакції. Розроблено рекомендації щодо поліпшення податкової системи.

Ключові слова: глобалізація, транснаціоналізація, податкова реформа, податкова політика, податкові ставки, сучасний механізм оподаткування, оподаткування доходу.

Аннотация. Статья посвящена исследованию реализации налоговых реформ в Республике Узбекистан в рамках Концепции совершенствования налоговой политики, анализируются отдельные аспекты ее реализации, а также эффективность внедрения положений Налогового Кодекса РУз в новой редакции. Разработаны рекомендации по улучшению налоговой системы.

Ключевые слова: глобализация, транснационализация, налоговая реформа, налоговая политика, налоговые ставки, современный механизм налогообложения, налогообложение дохода.

Постановка проблеми. Совокупность налоговых платежей в доходы бюджетов разных уровней имеет первостепенное значение для каждого хозяйствующего субъекта. Поэтому в условиях глобализации экономики вопросы наращивания финансово-ресурсного потенциала, обеспечения его стабильности в области налоговых платежей приобретают особую остроту. С одной стороны, создание

многочисленных рыночно развивающихся инновационных субъектов, растущая конкуренция между ними предопределяют новый подход к решению данной проблемы. Во все больших сферах деятельности субъектов экономики наблюдается либерализация и уменьшается влияние «видимой руки» государства. Теперь каждый субъект на свой страх и риск производит товары (продукцию,

услуги) и продает их в целях получения прибыли, достаточной для обеспечения стабильного развития.

С другой стороны, крайне неустойчивая бюджетно-налоговая политика, срыв сложившихся хозяйственных связей, бюджетный дефицит, инфляция подрывают основу формирования ресурсной базы и налоговых платежей. Между тем, уже в ближайшее время хозяйствующим субъектам предстоит изыскать значительные объемы финансовых ресурсов, прежде всего от инновационной деятельности для обеспечения среднесрочных и долгосрочных мероприятий по модернизации основных фондов, расширению производства товаров и услуг для населения и осуществлению других программных мер.

Анализ исследований и публикаций по теме. Вопросы налогов и налогообложения являются актуальными для рассмотрения в исследованиях отечественных ученых экономистов с начала обретения независимости, так же, как и занимают не малое место в исследованиях зарубежных ученых-экономистов, поскольку от правильности проведения государством налоговой политики зависят, как развитие экономики и ее субъектов, так и уровень исполнения государством его обязательств перед населением.

Отдельные аспекты вопросов налогообложения и бюджетно-налоговой политики рассмотрены в научных исследованиях таких отечественных авторов, как З.О. Ахроров [11], А.В. Вахабов [3], С.А. Воронин [4], А.С. Жураев [3], Ж.Р. Зайналов [5; 6; 11], Х.Б. Зарипов [7], Т.С. Маликов [8], Г.А. Сафаров [10], Ш.Тошматов

[13], Б. Ташмурадова [12], А. Юлдашев [14].

Цель исследования заключается в исследовании реализации Концепции совершенствования налоговой политики в Республике Узбекистан в 2019 – начале 2020 годах.

Изложение основных результатов. Активизация инвестиционно-инновационной деятельности предприятий в целом, в частности, предпринимательских субъектов требует установления взаимоотношений с потребителями, что, несомненно, положительно отразится на доступности инновационных налоговых услуг для налогоплательщиков. В соответствии с Концепцией совершенствования налоговой политики [2] инновационную активность системы налогообложения следует направить на решение следующих принципиальных задач:

- по оптимальному перераспределению налоговой нагрузки между различными группами участников производственной деятельности;
- расширение сферы легальной инновационной деятельности предпринимательских субъектов;
- активизации инновационно-инвестиционной деятельности предпринимательских субъектов с целью их модернизации через использование, с одной стороны, привлеченных современных технологий, а с другой, путем регулирования механизмов налогообложения;
- расширение государственного воздействия через их поддержку с целью принять их, чтобы встать на ноги, найти свою нишу на внутреннем или внешнем рынках, а также улучшение инновационно-инвестиционной деятельности, создание на их

базе акционерных обществ и совместных предприятий, прежде всего со странами СНГ.

Все эти моменты должны быть учтены при реализации Концепции, направлены на совершенствование налоговой системы.

Поэтому с учетом изложенного рассматривание формирования современного механизма налогообложения приобретает первостепенное значение.

Действительное положение дел в рассматриваемой области в известной мере вызвано налоговым фактором, введением новых повышенных норм амортизационных отчислений, отчислений на социальные потребности, обеспечением профицита бюджета за счет роста налогооблагаемой базы, сокращения налоговых льгот, оптимизации налоговых ставок. Изучение влияния каждого из этих факторов на финансовое состояние хозяйствующего субъекта требует отдельного исследования.

Не смотря на некоторые позитивные тенденции в собираемости налогов в доходы бюджетов всех уровней, все же следует признать, что пока действующая система налогообложения не позволила оценить проведенные реформы, поскольку из-за разразившейся пандемии коронавируса, Правительство было вынуждено принять новый комплекс льготных мер, и поэтому все новшества, принятые в Налоговом Кодексе от 30.12.2019 г.[1] находится в начальной стадии своего развития в контексте Концепции совершенствования налогообложения. Это, прежде всего, порой находит выражение в

нерациональной структуре распределения финансовых ресурсов, в частности, прибыли.

В составе финансовых ресурсов хозяйствующих субъектов имеет место чрезмерно высокая доля налогов. У ряда предприятий (в частности, сферы услуг) она немного выше среднего уровня. Это значит, что такие субъекты оперируют в основном не собственными ресурсами, а средствами коммерческих банков.

В экономической печати широко обсуждаются основные направления реформирования экономических отношений в 8 направлений восстановления экономики, озвученных Президентом Республики Узбекистан Ш.М. Мирзиёевым [9]:

- первое – обеспечение экономической и финансовой стабильности;
- второе – сокращение бедности и рост занятости;
- третье – ускорение реформ в банковской системе;
- четвертое – увеличение прямых иностранных инвестиций;
- пятое – повышение экспортного потенциала и обеспечение валютных поступлений;
- шестое – укрепление конкурентоспособности в промышленности;
- седьмое – развитие малого бизнеса;
- восьмое – широкое внедрение цифровых технологий во всех отраслях.

Реализация данных приоритетных направлений является важным, однако, не единственным фактором развития национальной экономики.

Модернизация Концепции совершенствования налоговой политики Республики Узбекистан нацелена на снижение налогового бремени, упрощение системы налогообложения

и совершенствование налогового администрирования. Отмечаются его приоритетные аспекты, уязвимые механизмы, обусловленные укреплением налоговых отношений и, безусловно, его влияние на финансовое положение хозяйствующих субъектов.

Концепция совершенствования налоговой политики по существу предусматривает процесс воссоздания налоговых отношений, отвечающих формированию новой социально-экономической структуры республики. При этом естественные трудности в совершенствовании этого важного документа обусловлены, с одной стороны, состоянием финансового положения налогоплательщиков, а с другой, отсутствием опыта по модернизации налогообложения. Упадок научных исследований в этой области, недостаток квалифицированных кадров и т.д., усугубляются такими обстоятельствами, как экономическая нестабильность развития субъектов,

падение уважения к отечественным товарам и прочими. Подобная ситуация чревата тяжелыми практическими последствиями вследствие непредсказуемости ошибок, противоречивых действий.

Следует также отметить, что налогообложение, в целом – как прямое, так и косвенное отрицательно влияет на производительность (производство и потребление товаров и услуг), что выражается в:

- увеличении цен;
- сокращении объема производства;
- росте инфляции.

Первое, т.е. увеличенная возросшая цена вызывает сокращение потребительского спроса, из-за чего уменьшается объем продаж товаров, а производители снижают выпуск таких товаров.

Рыночный спрос и предложение восстанавливаются, но с перемещением точки равновесия на новый более высокий уровень (рис. 1).

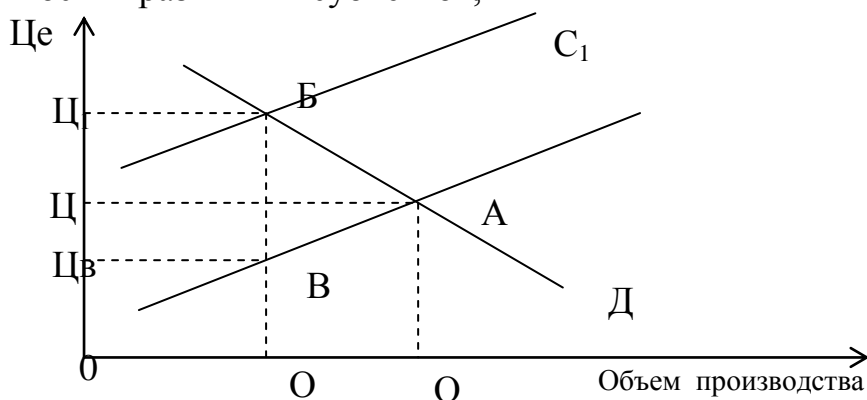

Рис. 1. Изменения рыночного спроса и предложения в виду роста цены

Введение налога вызывает сдвиг вверх и влево от линии предложения, что будет соответствовать новому равновесию или точке Цв с сокращением выпуска продукции до уровня

Оп₁ и увеличение цены с Ц до Ц₁, как равновесной.

При этом хочется отметить, что принятие правительственных подзаконных актов, прежде всего, было направлено на реализацию Концепции

совершенствования налоговой политики. Касаясь последнего, хочется отметить, что после снижения налоговых ставок, вряд ли, произойдет сильный скачок роста производства и реализации продукции местного производства. К великому сожалению этого не произошло.

Снижение налоговых ставок на доходы физических лиц, увеличение количества денег (т.е. обеспечение товарами местного производства), находится в руках населения.

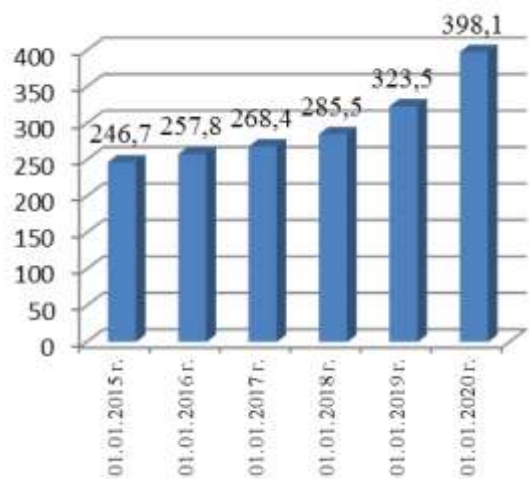
К чему же привело за короткий срок действие двух налоговых ставок к:

- увеличению объема импорта товаров (т.е. таких товаров, которые можно было бы производить в стране без особых препятствий);
- увеличению цен на товары местного производства;
- уменьшению цен на импортные товары.

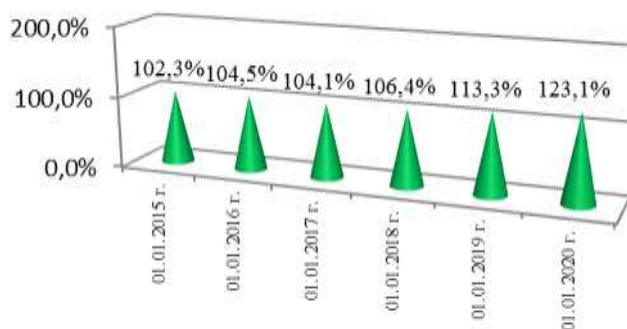
Последнее стало фактором снижения оборачиваемости товаров местного производства. Это, в конечном итоге привело к уменьшению объема местного производства, и соответственно и прибыли, и налоговых поступлений.

На первый взгляд, новая Концепция совершенствования налоговой политики дала возможность к росту. Но это рост за счет импортных товаров.

Справедливости ради, следует отметить, что на 01.01.2020 г. количество зарегистрированных предприятий и организаций составило 419,5 тыс. ед., из которых 398,1 тыс. ед., или 94,9% (рис. 2), являются действующими. Этот показатель, по сравнению с аналогичным периодом прошлого года, увеличился на 80,5 тыс.ед., или на 23,7 % [16].

а)

б)

Рис. 2. Действующие предприятия и организации Республики Узбекистан, тыс.ед. (а), % (б)

Источник: [16]

Несмотря на это, произошел значительный рост в абсолютной сумме налогов в доходы бюджета. В целом, по состоянию на 1 июля 2020 года

налоговые поступления составили 45,9 трлн. сум, что на 6,8 трлн. сум (17,2%) больше аналогичного периода прошлого года [15]. Поступления

налогов за I полугодие увеличились, несмотря на снижение налоговых доходов во II квартале из-за уменьшения экономической активности и предоставленных налоговых льгот в период

коронавирусной пандемии (рис. 3). Как ни странно, такое явление было адекватно инфляционным налоговым доходам.

Рис. 3. Источники и доля налоговых доходов Республики Узбекистан за I полугодие 2020 г.

Источник: [15]

Сложившееся положение говорит об актуальности совершенствования системы налогообложения Республики Узбекистан. Отсюда основной задачей налогов остается фискальная, значение которой еще более возрастает в условиях рыночно-развивающейся сферы налоговых отношений. Регулирующая роль налогов сегодня существенно ослаблена из-за нечеткости программы модернизации системы налогообложения, за которой и следует, как правило, налоговая политика, а также в связи с отсутствием практических навыков пользования налоговыми регуляторами.

В период модернизации общественной жизни налоги не могут быть инструментом оперативного управления и быстрого реагирования. Налоги хороши в предсказуемой ситуации, и, напротив, в условиях неопределенности экономических

процессов, их слепое подчинение научно необоснованным интересам, лишь дестабилизирует положение налогоплательщиков.

Рискованным вкладом в теорию и практику финансов надо признать осуществление модернизации системы налогообложения в условиях финансовой нестабильности большинства функционирующих хозяйствующих субъектов в условиях пандемии коронавируса.

Основной задачей новой налоговой политики Республики Узбекистан является обеспечение бюджетов всех уровней притоком денежных средств в целях решения всего многообразия экономических и социальных задач для жизнедеятельности общества. Но, где их взять в условиях роста инфляции и бюджетного дефицита. Эти налоговые ставки, установленные для налогоплательщиков должны сохранить свое стимулирующее

значение. Благодаря действующим налоговым ставкам хозяйствующие субъекты должны стать не только конкурентоспособными, но и иметь возможность к развитию и расширению. Действительно, для этого надо мобилизовать денежные ресурсы в госбюджет, обеспечить выполнение основного финансового плана государства с последующим рациональным расходом бюджетных средств на удовлетворение роста жизнедеятельности общества. Однако в условиях становления рыночных отношений обеспечить нормальную мобилизацию части финансовых средств налогоплательщиков посредством налоговых платежей пока что не дает ожидаемого результата. В связи с пандемией коронавируса, тормозящим фактором становится не только инфляция, но и COVID-19. Если отсутствуют конкретные рычаги преодоления, как инфляции, так и пандемии, то нужно временно мириться с этим. Они на деле представляют собой не столько увеличение или снижение платежных средств (денежной массы) в целом, сколько ускоренное обеспечение потребительского номинального спроса. Ведя речь об избыточной эмиссии, имеют ввиду не увеличение всех денежных агрегатов, включая записи на счетах, а главным образом выпуск наличных денег в обращение. Эта эмиссия в нашей экономике связана с таким специфическим явлением как оборот безналичных средств в наличный оборот, или наоборот наличности в форму безналичности, но намного превышающей объем наличности. Подчеркнем, что само противостояние этих двух форм возможно там, где не

развиты технические средства обращения, так что громадная масса расчетов производится кредитными билетами. В условиях пандемии коронавируса избыточная налично-денежная масса может служить стихийным способом выправления неестественно низкой позиции фонда потребления в национальном доходе. Кроме того, она играет «страховочную» роль, отчасти возмещая потребителю потери, вызванные растущим дефицитом финансовых ресурсов. Вырваться из этого порочного круга можно волевым решением. В условиях пандемии коронавируса инфляция развивается на наших глазах. Если нет возможности ее избежать, то можно, по крайней мере, попытаться использовать и приостановить его рост. Нагнетание инфляционной денежной массы, т.е. «раздувание» инфляции в узком смысле слова, будет иметь положительные результаты лишь при условии, что весь ее эффект не окажется съеден форсированным ростом цен. Это требует проведения действенной налоговой политики.

Итак, главным ориентиром налоговой системы в структуре введенного с 1 января 2020 г. Налогового кодекса Республики Узбекистан, служит бюджет, его расходы. Попытка разрыва генетической связи налогов с бюджетом, злоупотребление абстрактными, «цивилизованными» принципами налогообложения ведет к ослаблению функций налогов, и снижению их общей эффективности.

Становление новой налоговой системы в контексте Концепции совершенствования налоговой политики Республики Узбекистан,

проходит в благоприятных для экономики условиях. Однако, не высокая налоговая культура населения и предпринимателей, может затруднить сбор налогов при том, что пропаганда налогового законодательства и воспитание налогоплательщика поставлены не достаточно сильно. Отсутствие серьезных конструктивных предложений, дилетантские приемы критики в некоторых средствах массовой информации отдельных моментов Налоговой концепции, направляют модернизацию налоговой системы в бесперспективное русло уменьшения льгот. В этом один из главных положительных моментов трансформации налоговой системы в структуре налогово-законодательных актов.

При этом следует отметить, что в рамках Концепции с 1 января 2019 года вводятся следующие изменения. В частности, снижена налоговая нагрузка на Фонд оплаты труда путем введения единой ставки налога на доходы физических лиц в размере 12% для всех граждан, из них 0,1% направляется на индивидуальные накопительные пенсионные счета. При этом сохранился действующий порядок освобождения от налогообложения доходов отдельных категорий граждан в размере четырех минимальных размеров заработной платы. Также были отменены страховые взносы граждан во внебюджетный Пенсионный фонд, утверждаемые из доходов граждан в виде оплаты труда.

Были снижены ставки налога на доходы гражданских лиц до 12%, для коммерческих банков по налогу на прибыль – до 20%, а для юридических лиц в целом – до 20% [2].

Не остаются в стороне и другие механизмы налогообложения, потому что до сегодняшнего дня основная нагрузка ложится на плечи добросовестных налогоплательщиков (т.е. юридических и физических лиц). В этой связи, следующим направлением реформирования налоговых отношений должна стать налоговая система, предусматривающая высокий уровень обязательных платежей в бюджет и внебюджетные фонды, что приведет к тому, что если предприятия вели двойной бухгалтерский учет заработной платы, часть работников официально не оформлялась или оформлялась с заниженной оплатой труда, а расчеты производились наличными, «косвенным» путем (т.е. в конверте). Все это было возможным из-за ослабления контрольной функции налога со стороны соответствующих государственных органов управления. Это способствовало развитию теневой экономики, возникновению серьезных диспропорций между отраслями и внутри отраслей реального сектора, возникла огромная диспропорция в доходах различных групп населения. И, самое элементарное, налоговая система была направлена на стимулирование предприятий, работающих с меньшей численностью. Но в этих условиях трудно говорить о внедрении инвестиционных, в том числе энергосберегающих технологий, соответствии выпускаемой продукции международным стандартам. Такая практика привела к недополучению средств в доходы бюджета.

При этом также следует отметить, что версия Налогового Кодекса в контексте Концепции совершенствования налоговой политики в

новой редакции, разработан с привлечением экспертов Международного Валютного фонда, Всемирного банка и других организаций, и представлен для общественного обсуждения.

Здесь также следует напомнить, что некоторые изменения были введены с 1 января 2019 г., а некоторые с 1 января 2020 г.

Бесспорно, совокупная потребность бюджета в ресурсах определяет при прочих равных условиях общее налоговое бремя. Его уровень в ближайшее время будет связан с участием государства в осуществлении модернизации экономики и реализацией социальных программ.

Очевидно, что модернизация системы может быть осуществлена только при обеспечении определенных социальных условий, которые для большинства населения не должны выходить за грань терпимых. Но, поскольку наиболее надежным и естественным гарантом таких условий является только бюджет, появляется серьезное противоречие между социальным и экономическим аспектами налогообложения.

Очень мягкое налогообложение индивидуальных доходов (при больших льготах и неразвитости отдельных моментов налогообложения в Концепции совершенствования налоговой политики, обуславливает усиленное действие косвенных налогов, что в свою очередь вызывает необходимость в дополнительных расходах на поддержку малообеспеченных групп населения. В этой ситуации дальнейшее умаление роли налогов в доходах физических лиц и отмена их прогрессивности будет соответ-

ствовать современному этапу дифференциации в распределении национального богатства.

Как уже было отмечено, введение с 1 января 2019 года нового порядка налогообложения способствует снижению налоговой нагрузки на фонд оплаты труда путем введения единой ставки налога на доходы физических лиц в размере 12% для всех граждан. Главное заключается в том, что 0,1% из них будет направляться на индивидуальные накопительные счета, хотя за гражданином остается право добровольно увеличить размер этого отчисления по собственному усмотрению. При этом сохраняется освобождение отдельных категорий граждан в размере четырех минимальных размеров заработных плат. Такой подход способствует частичному сохранению дифференцированного подхода в распределении налоговой ставки.

Остается несбалансированным имущественное обложение, при котором не поддаются здравому смыслу пропорции, по которым облагается производственное и потребительское имущества. Декларирование индивидуальных доходов естественным образом должно дополняться декларированием личного имущества. Потому что этого требует снижение налоговой ставки с 5 до 2%, с сохранением как уже было отмечено порядка начисления налога по повышенным ставкам для юридических лиц, неэффективно использующих здания и сооружения, в том числе по ранее приватизированным объектам. Тщательной разработки требует проблема доходов, и связанные с ними налоговые

аспекты. Необходимо осознать всю пагубность идеи одноканального метода формирования республиканского бюджета. Система местных налогов и сборов находится в зародышевом состоянии и не скоро сможет стать экономической основой местных бюджетов. В этой связи по-прежнему острой является проблема распределения налоговых платежей по бюджетным звеньям, разграничения их налоговой компетенции и создания сколь-нибудь объективных механизмов перераспределения средств между ними.

Выводы. По отдельным налогам можно сказать следующее:

- НДС еще значительное время должен сохранять свою ведущую роль в доходах бюджета. Ошибкой является дробление ставки, что стало понятно, буквально с первых месяцев ее введения. Этот недостаток устранен;

- налог на прибыль можно поднять до 20%-ной ставки, но при этом полностью (без ограничения) освободить от налога на прибыль инвестиции в производство. Надо рассмотреть возможность отмены регулирования дохода субъектов от места их расположения и уровня доходности, заменив этот механизм нормальным высоко прогрессивным обложением доходов, то есть, по единой ставке, не зависимо от размера получаемого дохода и места их расположения;

- надо бы прекратить разговоры о дальнейшем понижении ставок налога на доходы физических лиц и обратиться к обоснованию единых ставок с учетом их социального положения;

- в имущественном обложении следует иметь в виду изменение его

структуры: понижение налога на имущество предприятий и повышение обложения личного имущества. Хотелось бы видеть единый, не подверженный изменениям имущественный налог, разделяющийся не по лицам (юридическим или физическим), а по назначению имущества;

- надо критически изучить внебюджетные специальные фонды;

- льготы по налогам требуют пристрастной ревизии. Право налогового льготирования надо дать только закону.

Перед Государственной налоговой службой Республикой Узбекистан по всем направлениям деятельности стоят большие задачи. Из массы организовано-технических проблем Госналогслужбы особое место сегодня занимают два блока вопросов: связанных с кадрами налоговиков (в том числе и научно-педагогическими) и с координацией налоговой политики в странах ЕАЭС. Среди методологических проблем не закрыта проблема отделения налоговой службы от Минфина.

Следовательно, отсутствие стройной финансово-экономической концепции в Налоговом кодексе оборачиваются некоторым отсутствием принципов налогообложения. Научные разработки некомплексны, обнаруживается их нестыковка с налоговой практикой. Непрозрачность принципиальных позиций служит причиной безосновательной критики налогов, требований льгот, растаскивания единой политики по ведомственным углам. Налоговый кодекс обладает иммунитетом против ошибок и злоупотреблений, поэтому важной остается задача правового

совершенствования всей цепи налоговых отношений (от принятия закона по наложению штрафа).

В новой редакции Налогового кодекса в не должны господствовать преувеличенные статьи о возможностях налогов, желании возложить на них несвойственные им функции. Между очень сжатым контекстом должна определяться область применения налоговых механизмов. Эта область в экстремальных обстоятельствах может сузить, но вместе с тем преувеличить значение координации налогов с другими макроэкономическими инструментами: кредитом, оплатой труда и другими без переложения их специфической роли на налоги.

Задача совершенствования налогового законодательства – поддержать баланс прав и законных интересов граждан и предприятий, с одной стороны, государства и всего общества – с другой.

Целесообразно было предусмотреть в Налоговом Кодексе (т.е. в новой редакции) такую налоговую систему, которая была бы адекватна переживаемым ныне трудностям развивающейся рыночной среды, ориентирована на будущее, позволила бы осуществить модернизацию экономики при минимальных социальных потерях, решить вопросы структуризации, стабилизировать финансовую систему государства, стимулировать деловую активность, рост производства и его эффективность [6].

Следовательно, ныне основой налоговых отношений должен стать

Налоговый Кодекс – сводный кодифицированный акт, содержащий как материальные, так и процессуальные нормы.

Одним из важнейших принципов налогообложения должен быть провозглашен принцип так называемой «выгоды налогоплательщика» – принцип адекватности обязанностей налогоплательщиков их интересам. При этом необходима детальная проработка вопросов охраны прав участников налоговых отношений, что непосредственно связано с ответственностью за нарушения налогового законодательства. Следовало бы также создать независимый орган по рассмотрению споров, возникающих между налогоплательщиками и налоговыми органами [6].

Постараемся объяснить это предложение. Новый Налоговый кодекс Республики Узбекистан, несомненно, должен служить главным средством аккумуляции финансовых ресурсов в государственный бюджет.

Сбалансированность последнего зависит не только от того, насколько экономно и целесообразно расходуются средства государственного бюджета, но и от того, в какой мере финансовой системе удастся обеспечить полноту поступления налогов в бюджет. В связи с этим на ближайшие годы, возможно, следовало бы скорректировать структуру налогообложения, повысить роль тех налогов, которые обеспечивают более полное и своевременное поступление средств в бюджет.

Список использованной литературы

1. О внесении изменений и дополнений в Налоговый кодекс Республики Узбекистан : Закон Республики Узбекистан от 30.12.2019 г. № ЗРУ-599. URL: <https://www.lex.uz/acts/1286689> (дата обращения: 09.06.2020).
2. О Концепции совершенствования налоговой политики Республики Узбекистан : Указ Президента Республики Узбекистан от 29.06.2018 г. № УП-5468. URL: <https://www.lex.uz/ru/docs/3802374> (дата обращения: 09.06.2020).
3. Вахабов А. В., Жураев А. С. Налоги и налогообложение : учебник. Ташкент : Шарк, 2009. 448 с.
4. Воронин С. А. Налоговый механизм стимулирования инноваций и необходимость его совершенствования в Узбекистане. *Россия: тенденции и перспективы развития*. 2017. Вып. 12. Ч. 1. С. 540–544.
5. Зайналов Дж. Р. Достоинства и недостатки оптимизации налогообложения и налоговой ставки в условиях развивающейся экономики. *Polish Science Journal*. ISSUE 1, 2018. Warsaw : Sp. z o. o. «iScience», 2018. P. 48–53.
6. Зайналов Дж. Р., Алиева С. С., Хамраев М. С. Необходимость оказания качественных услуг налогоплательщикам службами налоговой инспекции. *Сервис*. 2017. № 2. С. 109–114.
7. Зарипов Х. Б. Экономическое значение налогов и налоговая политика Узбекистана. *Экономика и бизнес : теория и практика*. 2019. №5–2. С. 44–48.
8. Маликов Т. С. Актуальные вопросы налогообложения : учебн. пособие. Ташкент : Академия, 2002. 204 с.
9. Президент обозначил 8 ключевых направлений для дальнейшего роста экономики. Газета.uz : веб-сайт. URL : <https://www.gazeta.uz/ru/2020/06/09/economy/> (дата обращения: 09.06.2020)
10. Сафаров Г. А. Особенности налоговой системы Республики Узбекистан. *Экономика и бизнес : теория и практика*. 2015. № 2. С. 65–67.
11. Солиқлар ва солиққа тортиш. ўқув қўлланма / Зайналов Ж. Р., Алиева С. С., Ахроров З. О. ва бошқалар. Самарқанд : Zarafshon, 2019. 420 б.
12. Ташмурадова Б. Иқтисодий тараққиётга эришишда солиқлардан самарали фойдаланиш : и.ф. д. дисс. автореф. Ташкент, 2007.
13. Тошматов Ш., Абдурахмонов О. Налоги и налогообложение : учебн. пособие. Ташкент : NORMA, 2009. 184 с.

14. Юлдашев А. Налоги и налогообложение : учебн. пособие. Ташкент : Наука и технология, 2007. 127 с.
15. Обзор доходов государственного бюджета за I полугодие 2020 года. Министерство финансов Республики Узбекистан : веб-сайт. URL : www.mf.uz (дата обращения: 11.07.2020).
16. Государственный комитет Республики Узбекистан по статистике: веб-сайт. URL : www.stat.uz (дата обращения: 11.07.2020).

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.3\(39\).2020.215158](https://doi.org/10.18371/fp.3(39).2020.215158)

JEL Classification E62, H25, H26

MODERNIZATION OF THE CONCEPT OF TAX POLICY OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN

ZAYNALOV Dj.

*Doctor of Economics,
Professor of Samarkand Institute of
Economics and Service
e-mail: dz50@mail.ru*

ALIYEVA S.

*Ph.D., Senior teacher of Samarkand Institute of Economics and Service
e-mail: susanna2003@rambler.ru*

Abstract. *The article is devoted to study of the implementation of tax reforms in the Republic of Uzbekistan within the framework of the Concept for Improving Tax Policy, analyzes certain aspects of its implementation, as well as the effectiveness of the implementation of the provisions of the Tax Code of the Republic of Uzbekistan in the new edition. Recommendations for improving the tax system have been developed.*

Keywords: *tax reform, tax policy, tax rates, modern taxation mechanism, income taxation.*

In the context of the globalization of the economy, the issues of building up the financial and resource potential, ensuring its stability in the field of tax payments become especially actual. Creation of numerous market-based innovative entities and the growing competition between them predetermine a new approach to solving this problem.

In accordance with the Concept for Improving Tax Policy, the innovative activity of the taxation system should be aimed to solving the following fundamental tasks:

- optimal redistribution of the tax burden between different groups of participants in production activities;
- expanding the scope of legal innovation activity of business entities;

- activation of innovation and investment activities of entrepreneurial entities in order to modernize them through the use, on the one hand, attracted modern technologies, and on the other, by regulating taxation mechanisms;

- expanding government influence through their support in order to accept them and to find their niche in the domestic or foreign markets, as well as improve innovation and investment activities, create joint-stock companies and joint ventures on their basis.

All these points should be taken into account in the implementation of the Concept, aimed to improve the tax system.

The modernization of the system can be carried out only if certain social con-

ditions are provided, which for the majority of the population should not go beyond tolerable. But since the most reliable and natural guarantor of such conditions is only the budget, a serious contradiction arises between the social and economic aspects of taxation.

In this case, a further diminution of the role of taxes in the income of individuals and the abolition of their progressiveness will correspond to the current stage of differentiation in the distribution of national wealth.

The task of improving tax legislation is to maintain a balance of rights and legitimate interests of citizens and enterprises, on the one hand, and the state and the whole society, on the other.

In this regard, in the coming years, it might be necessary to adjust the structure of taxation, to increase the role of those taxes that ensure a more complete and timely receipt of funds in the budget.

References

1. Law of the Republic of Uzbekistan on Introducing Amendments and Additions to the Tax Code of the Republic of Uzbekistan №ZRU-599 (2019, December 30). Retrieved from: <https://lex.uz/docs/4674018> [in Russian].
2. Decree of the President of the Republic of Uzbekistan on the Concept of Improving the Tax Policy of the Republic of Uzbekistan №UP-5468 (2018, June 29). Retrieved from: <https://www.lex.uz/ru/docs/3802374/> [in Russian].
3. Vahabov, A. V. & Zhuraev, A. S. (2009). *Nalogi i nalogooblozhenie [Taxes and taxation]*. Tashkent: Sharq [in Russian].
4. Voronin, S. A. (2017). Nalogoviy mexanizm stimulirovaniya innovatsiy i neobxodimost' yego sovershenstvovaniya v Uzbekistane [Tax mechanism for stimulating innovation and the need to improve it in Uzbekistan]. *Rossiya: tendentsii i perspektivy razvitiya – Russia: trends and development*, 12 (1), 540–544[in Russian].
5. Zaynalov Dj. R. (2018). Dostoinstva i nedostatki optimizatsii nalogooblojeniya i nalogovoy stavki v usloviyax razvivayuyesya ekonomiki [Advantages and disadvantages of optimizing taxation and tax rate in a developing economy]. *POLISH SCIENCE JOURNAL*, 1, 48–53 [in Russian].
6. Zaynalov Dj. R., Alieva S. S. & Xamraev M. S. (2017). Neobxodimost okazaniya kachestvennix uslug nalogoplatelsh'ikam slujbami nalogovoy inspektsii [The need to provide quality services to taxpayers by tax inspection services]. *Servis – Service*, 2, 109–114 [in Russian].
7. Zaripov X. B. (2019). Ekonomicheskoe znachenie nalogov i nalogovaya politika Uzbekistana [The economic importance of taxes and tax policy in Uzbekistan].

Ekonomika i biznes : teoriya i praktika – Economics and business : theory and practice, 5–2, 44–48 [in Russian].

8. Malikov, T. S. (2002). *Aktualnye voprosy nalogooblozheniya. [Actual issues of taxation]*. Tashkent : Akademia [in Uzbekistan].

9. Prezident oboznachil 8 klyuchevix napravleniy dlya dalneyshego rosta ekonomiki [The President outlined 8 key areas for further economic growth]. *gazeta.uz/ru*. Retrieved from : <https://www.gazeta.uz/ru/2020/06/09/economy/> [in Russian].

10. Safarov G. A. (2015). Osobennosti nalogovoj sistemy Respubliki Uzbekistan [Features of the tax system of the Republic of Uzbekistan]. *Jekonomika i biznes: teoriya i praktika – Economics and business: theory and practice*, 2, 65–67 [in Russian].

11. Zajnalov Zh.R., Alieva S.S. & Ahrorov Z.O. (2019). *Soliqlar va soliqqa tortish. U'quv qu'llanma. [Tax and taxation]*. Samarqand : Zarafshon. [in Uzbekistan].

12. Tashmuradova B. (2007). *Iqtisodij taraqqijotga jerishishda soliqlardan samarali fojhdalanish*. Extended abstract of Doctor's thesis. Tashkent. [in Uzbekistan].

13. Toshmatov Sh. & Abdurahmonov O. (2009) *Nalogi i nalogooblozhenie. [Tax and taxation]*. Tashkent : NORMA [in Russian].

14. Yuldashev A. (2007) *Nalogi i nalogooblozhenie [Tax and taxation]*. Tashkent : Nauka i tehnologiya [in Russian].

15. Data of the Ministry of Finance of Uzbekistan (2020). *mf.uz*. Retrieved from : <https://www.mf.uz> [in Uzbekistan].

16. Data of the State Committee of the Republic of Uzbekistan on Statistics (2020). *stat.uz*. Retrieved from : <https://stat.uz> [in Uzbekistan].

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.3\(39\).2020.215159](https://doi.org/10.18371/fp.3(39).2020.215159)

УДК 330.1: 330.3

ІНВЕСТУВАННЯ В КУЛЬТУРУ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ ТА ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ КРАЇНИ

КОПИЛ Олена Віталіївна

аспірант

Дніпровський державний технічний університет

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-3490-7332>

e-mail: kopyl794@gmail.com

Анотація. У статті розглянуто основні підходи до визначення поняття «інвестиції в людський капітал». Дано власне визначення поняттю «інвестиції в людський капітал». Досліджено основні види інвестицій в людський капітал. Встановлено, що інвестування в культуру є фактором розвитку людського капіталу та економічного зростання країни.

Ключові слова: інвестиції, інвестиційна привабливість, людський капітал, культура, національна економіка, економічне зростання.

Постановка проблеми. Повноцінний розвиток людського капіталу є основним результатом ефективної роботи держави. Подолання суспільної кризи передбачає значне підвищення якості життя та забезпечення належного рівня соціальних стандартів. Держава має сприяти створенню можливостей для реалізації громадянами свого потенціалу, що впливає на зростання національної економіки і зміцнення конкурентної позиції України у світі. У період докорінного перетворення суспільства на національному, регіональному та місцевому

Аннотация. В статье рассмотрены основные подходы к определению понятия «инвестиции в человеческий капитал». Дано собственное определение понятию «инвестиции в человеческий капитал». Исследованы основные виды инвестиций в человеческий капитал. Установлено, что инвестирование в культуру является фактором развития человеческого капитала и экономического роста страны.

Ключевые слова: инвестиции, инвестиционная привлекательность, человеческий капитал, культура, национальная экономика, экономический рост.

рівнях культура є важливим інструментом розвитку, примирення та консолідації зусиль усіх суспільних груп і всіх спільнот. Стан культурного розвитку кожної країни є одним з найбільш об'єктивних показників не тільки духовного здоров'я суспільства, але й повноти вирішення його соціально-економічних проблем.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Основні аспекти розвитку людського капіталу та впливу інвестицій на цей процес в своїх працях висвітлювали ряд зарубіжних та вітчизняних вчених, а саме С.Брю,

Г.Беккер, О. Грішнова, Дж. Кендрик, А. Колосюк, Ю. Корчагин, В. Кравецький, К.Макконел, К. Маркс, Д.Минцер, О. Сахенко, А. Сміт, Л.Туроу, І. Фішер, Т. Шульц та інші.

Проте незважаючи на низку праць та наукових досліджень, все ще не достатньо вивченим залишається факт значення культури для розвитку людського капіталу і, як наслідок, її вплив на соціально-економічне зростання країни, що в свою чергу зумовлює необхідність відповідних досліджень.

Мета статті полягає в повноцінному розкритті поняття «інвестиції в людський капітал» та визначення їх основних видів, а також дослідження процесу інвестування в культуру як фактора розвитку людського капіталу та економічного зростання країни.

Виклад основних результатів. Поняття «людський капітал» означає не лише усвідомлення вирішальної ролі людини в економічній системі суспільства, а й визнання необхідності інвестування в людину, оскільки капітал набувається і збільшується шляхом інвестування (за рахунок обмеження поточного споживання) і приносить тривалий економічний ефект [1].

На даному етапі серед вчених не існує єдиного визначення щодо поняття «інвестиції в людський капітал» Макконел К. та Брю С. трактують це поняття, як будь-які дії, які підвищують кваліфікацію і здібності і, тим самим впливають на продуктивність праці працівника, звертаючи увагу на те, що витрати, які сприяють підвищенню продуктивності, можна розглядати як інвестиції, бо питомі витрати здійснюються з тим розрахунком, що дані витрати будуть багаторазово компенсовані зростаю-

чим потоком доходів в майбутньому [2]. Колосюк А. в свою чергу трактує поняття інвестиції в людський капітал, як процес створення продуктивних здібностей людини за допомогою інвестицій в: освіту, спеціальну підготовку і перепідготовку, підвищення кваліфікації у виробничій діяльності, зміцнення духовного і фізичного здоров'я [3]. У своїй праці Кравецький В. наголошує, що всі види вкладень в людину, пов'язані з істотними витратами, що сприяють зростанню національного доходу (або доходу підприємства) є інвестиціями в людський капітал [4].

Проаналізувавши підходи до визначення інвестицій в людський капітал, можна дати власне визначення цього поняття. Інвестиції в людський капітал – це всі види витрат, які здійснюються у грошовій, матеріальній або нематеріальній формі, та мають безпосередній або опосередкований вплив в майбутньому на професійне зростання та/або підвищення продуктивності праці працівника.

Щодо видів інвестицій в людський капітал, то вчені умовно поділяють їх на три основні групи: інвестиції в освіту, медицину та мобільність (табл.1).

Аналіз наукових праць зарубіжних вчених, який наведено в табл.1 дозволяє визначити, що існує три основні види інвестицій в людський капітал, це інвестиції в освіту, медицину, мобільність.

Типи людського капіталу розподіляють відповідно до ступеня креативності, творчості, ефективності та як продуктивного чинника. Згідно з цією типологією, людський капітал поділяють на негативний людський капітал (активно заважає процесам

розвитку); пасивний людський капітал – споживчий, некреативний, який не бере участь в інноваційних процесах; позитивний – творчий, креативний, інноваційний людський капітал (рис.1) [10].

Таблиця 1

Види інвестицій в людський капітал

Автор	Витрати на освіту	Витрати на медицину	Витрати на мобільність
К.Макконел, С.Брю	Включає витрати на спеціальну, формальну, неформальну освіту, навчання на робочому місці	Включає витрати на профілактику захворювань, медичне обслуговування, покращення житлових умов	Включає витрати завдяки яким співробітники здатні мігрувати з місць з відносно низьким рівнем виробництва, в місця з більшим рівнем виробництва
Г.Беккер, Д.Минцер, Л.Туроу, Т.Шульц	Витрати на освіту	Витрати на медицину	Включає витрати на оптимізацію міграції трудових ресурсів
Дж. Кендрик	Включає витрати на загальну освіту, спеціальну підготовку	Включає витрати пов'язані з медичним обслуговуванням	Витрати на переміщення робочої сили

Джерело: розроблено автором на основі джерела: [2,3,4,5,6,7,8,9]

Негативний людський капітал формується на базі негативних рис менталітету, низької культури населення, зокрема на низькому рівні етики праці, негативних традиціях державного устрою, нерозвиненості громадського суспільства.

З рис.1 видно, що найкращим варіантом для інвестування є країни, які мають високий рівень розвитку людського, такі країни несуть найменші ризики для інвестора, а інвестиційна пропозиція є найбільш широкою з високою часткою інновацій. При цьому також слід зазначити, що в основі розвитку інноваційного людського капіталу лежить креативність.

Економічний вимір креативності полягає у виявленні її впливу на підприємництво, генерування і стимулювання інновацій, підвищення про-

дуктивності та економічне зростання країни в цілому.

Закон України «Про культуру» визначає креативні індустрії, як види економічної діяльності, метою яких є створення доданої вартості і робочих місць через культурне (мистецьке) та/або креативне вираження, а їх продукти і послуги є результатом індивідуальної творчості [11].

Також розпорядженням Кабінету Міністрів України було визначено перелік видів економічної діяльності, які належать до креативних індустрій, до яких, зокрема, належать освіта у сфері культури, театральна та концертна діяльність, функціонування бібліотек та архівів, функціонування музеїв та інші [12].

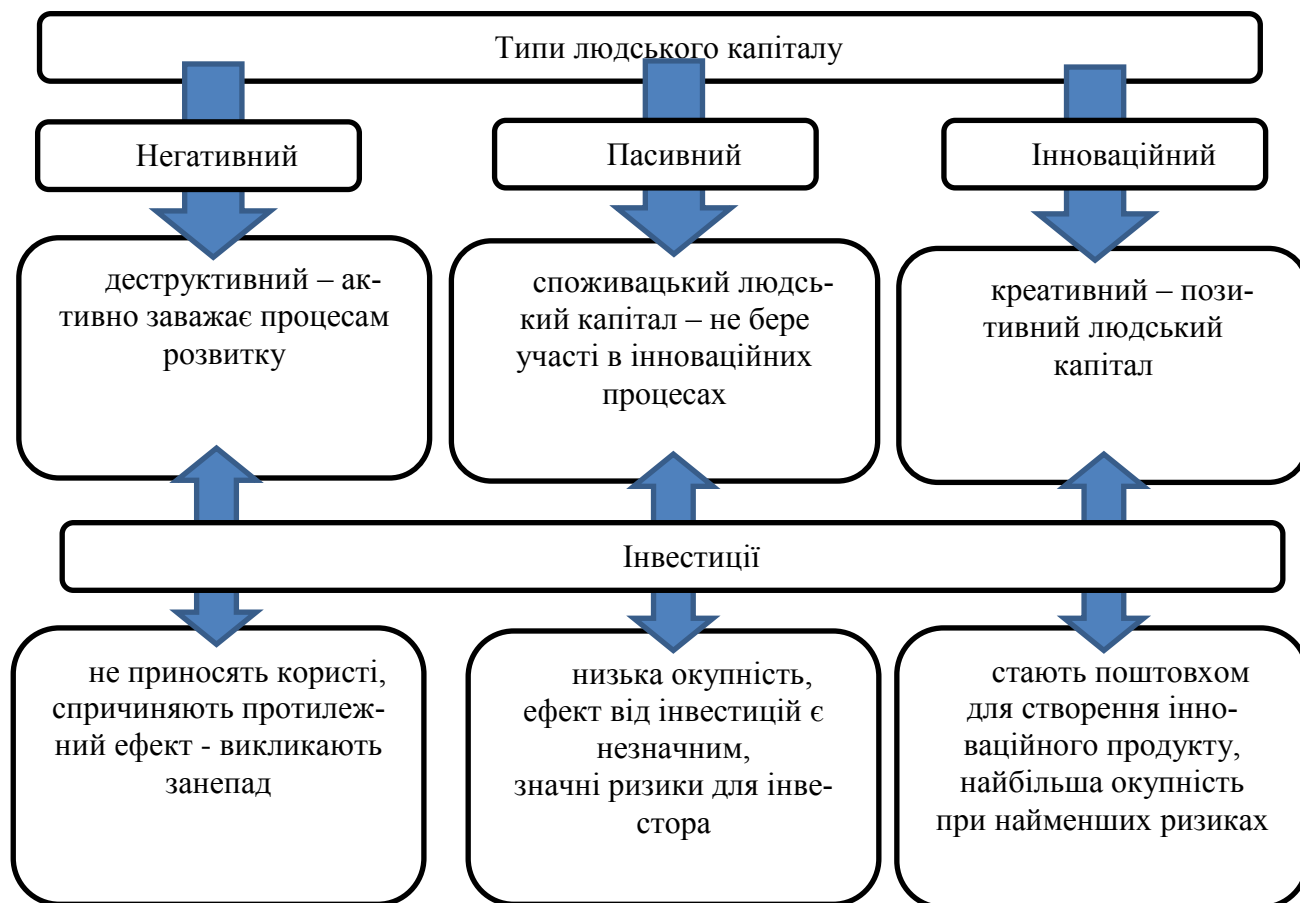

Рис.1. Інвестиції за типами людського капіталу

Джерело: розроблено автором на основі джерела: [10]

Сировиною для креативної економіки є вміння народжувати оригінальні ідеї та перетворювати ці ідеї в економічний капітал та продукт, що продається. Культурні і креативні індустрії мають стратегічний потенціал і сприяють розумному, сталому і комплексному зростанню регіонів та міст. Використання креативних технологій капіталізує міста. Таким чином саме культура та креативні індустрії є основою для розвитку інноваційного людського капіталу в країні.

Сахненко О. виділяє дев'ять основних видів інвестицій в людський капітал, одним із яких є «інвестиції у культурно-моральний розвиток». Наголошуючи на тому, що культура –

це складне і багатогранне поняття, яке в широкому сенсі можна визначити як матеріальний, створений людиною світ, що оточує її, знаходиться в безпосередній взаємодії з ним, фізичні та духовні носії якого передаються з покоління в покоління. В свою чергу інвестиції в культурно-моральний розвиток, як інвестиції в людський капітал – це сукупність витрат (фінансових, розумових, часових тощо), призначених для духовного та морального збагачення людини (наприклад, походи до місць відпочинку, туризм, придбання необхідної літератури з етики поведінки, відвідування школи з етикету тощо) [13].

Відповідну думку підтримує і Корчагин Ю., зазначаючи, що національний людський капітал формується за рахунок інвестицій в підвищення рівня і якості життя населення, в тому числі в навчання, здоров'я, знання, підприємницьку діяльність, безпеку, економічну свободу, а також культуру та мистецтво [14].

На думку Харрисона Л., передумови відсталості або процвітання країн лежать в їх культурних відмінностях, деякі культурні особливості сприяють модернізації та розвитку країни, в свою чергу як інші навпаки здатні гальмувати розвиток і економічне зростання країни [15].

Відповідно до Закону України «Про культуру» «культура - сукупність матеріального і духовного надбання певної людської спільноти (етносу, нації), нагромадженого, закріпленого і збагаченого протягом тривалого періоду, що передається від покоління до покоління, включає всі види мистецтва, культурну спадщину, культурні цінності, науку, освіту та відображає рівень розвитку цієї спільноти» [11].

Досвід розвинених країн доводить, що інвестування в культуру сприяє розвитку людського капіталу, зважаючи на той факт, що культура є стратегічним ресурсом для розвитку країни, в першу чергу за рахунок того, що формує в людини здібності мислити креативно, і як наслідок створювати інноваційні продукти та послуги. При цьому збільшення кількості інноваційних проектів в країні напряду впливає і на соціально-економічний розвиток певної держави, як наслідок збільшується і потік інвестицій в країну.

За сучасних умов країни конкурують одна з одною за залучення творчих людей з підприємницькими талантами, що з посиленням глобалізації дає змогу сформувати якісно інші фінансові потоки. Це відображається в Індексі глобальної конкурентоспроможності (The Global Competitiveness Index, World Economic Forum), в якому Україна, на жаль, втрачає позиції з кожним роком (2014-2015 роки – 76 місце [16], 2015-2016 – 79 місце [17], 2016-2017 – 85 місце [18], 2018 – 81 місце [19], 2019 – 85 місце [20]).

Більшість малих міст України характеризуються низьким рівнем соціально-економічного розвитку, такі міста є депресивними, з низьким рівнем ділової активності, однак володіють значним туристично-рекреаційним, культурно-історичним і природним потенціалом. У світі є багато вдалих прикладів міст, які взяли за основу свого розвитку культурну сферу, перетворивши промислові центри в туристичні, з розгалуженою культурною мережею.

У новій моделі розвитку економіка та культура є взаємопов'язані і включають у собі економічні, культурні, технологічні й соціальні аспекти. У центрі цієї нової моделі є визнання творчості, знань і доступу до інформації як потужних драйверів економічного зростання й каталізаторів глобалізаційних процесів. У такому контексті термін «творчість (креативність)» означає формулювання нових ідей і застосування цих ідей у виробленні оригінальних творів мистецтва, оригінального культурного продукту, інноваційної виробничої діяльності, наукових відкриттів, технічних винаходів і технологічних інновацій.

Слід зазначити, що культурні і креативні індустрії:

- складають 4,5% світового внутрішнього валового продукту з прогнозованим приростом у 10% щороку.

- демонструють найкращі темпи зростання та ефективного створення робочих місць у країнах Європейського Союзу

- надають робочі місця 8,3 мільйонам громадян Європейського Союзу і забезпечують сукупний прибуток у 558 мільярдів євро [21].

Культура та креативність взаємозалежні. Поєднання знань та навичок специфічних для культурної сфери допомагає генерувати інноваційні рішення, в тому числі в інформаційно-комунікаційних технологіях, у сфері туризму, виробництва, послуг та державного сектору.

Культурна сфера має величезні можливості для експериментів, прогнозування тенденцій та вивчення моделей соціальних та економічних інновацій. Міста та регіони є перспективними майданчиками для розвитку культури завдяки більшій місцевій автономії та їх близькості до потреб населення, котре проживає в даному місці або регіоні. Як наслідок більший потенціал для розвитку та створення продукту або послуги, яка буде користуватися попитом.

Культура та туризм є могутніми рушіями економічної активності. Міста, які інвестують у культуру, можуть отримати значні нагороди, створюючи більше робочих місць та розвиваючи людський капітал.

Виходячи з вищезазначеного, а також визначення понять «людський

капітал» та «інвестиції в людський капітал», трактування понять «культура» та «креативні індустрії», можна стверджувати, що інвестиції в культуру є одним із факторів розвитку людського капіталу (рис.2).

Культура має свою внутрішню цінність, оскільки участь у культурному житті впливає на якість життя людини, як наслідок це призводить до посилення людського капіталу і соціально-економічного зростання країни. Культурні права є невід'ємними складовими прав людини. Дослідження Фонду «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва, яке проводилось в 2016 році, показує негативні тенденції щодо дотримання культурних прав людини в Україні. При цьому жителі західних областей та територій Донецької, Луганської областей, підконтрольній українській владі оцінюють дотримання своїх культурних прав вище середнього, а найгірша ситуація з доступом до культури та творчим самовираженням у жителів східних областей (Харківська, Дніпропетровська, Запорізька) (рис.3).

За результатами всеукраїнського опитування «Деякі аспекти культурних практик і культурної інфраструктури України», проведеного Київським міжнародним інститутом соціології, мешканці менших за розміром населених пунктів значно менше відвідують культурні заходи.

Водночас мешканці сіл та інших невеликих населених пунктів суттєво частіше зазначають, що відвідували б культурні заходи частіше, якби вони були ближчими до їхнього місця роботи або проживання.

Рис. 2. Інвестування в людський капітал
Джерело: розроблено автором на основі [1, 13]

Рис.3. Оцінка дотримання різних прав людей в Україні, %.

Джерело: [22]

Хоча немає виразних макро-регіональних відмінностей у рівні відвідування культурних заходів, мешканці Центрального й Південного регіонів набагато частіше, ніж у Західному та Східному, зазначали, що відвідували б культурні заходи частіше, якби мали більше грошей (рис.4). Результати наведених досліджень показують значний потенціал залучення населення в культурні практики та потребу подальшого розвитку культурної сфери України. Хоча населення сіл і міст однаковою мірою займається творчо-мистецькою діяльністю, проблеми доступності культурних послуг є значно гострішими в населених пунктах меншого розміру.

Також дані вищезазначених досліджень говорять про те, що:

- люди з вищим рівнем освіти та молодших вікових категорій більшою мірою залучені в культурні практики, що почасти пов'язано з їхнім місцем проживання;

- жінки залучені в культурні практики дещо більшою мірою, ніж чоловіки;

- жінки й чоловіки однаково критично оцінюють наявні можливості для творчого й мистецького розвитку дітей.

На основі результатів досліджень доречно припустити, що економічна маргіналізація населення має наслідком також його культурну маргіналізацію: залученість у культурні практики літніх людей разюче нижча, ніж молодших, попри те, що літні люди мають вільний час, який могли б використати для відвідування культурних заходів, бібліотек і книгарень, читання книжок і творчо-мистецької діяльності.

Основний фактор, що перешкоджає їм брати участь у культурному житті – нестача грошей або територіальна недоступність культурної послуги.

Результати дослідження щодо браку коштів підтверджуються і низьким рівнем прожиткового мінімуму в Україні, в структурі якого закладено вартість мінімального набору послуг,

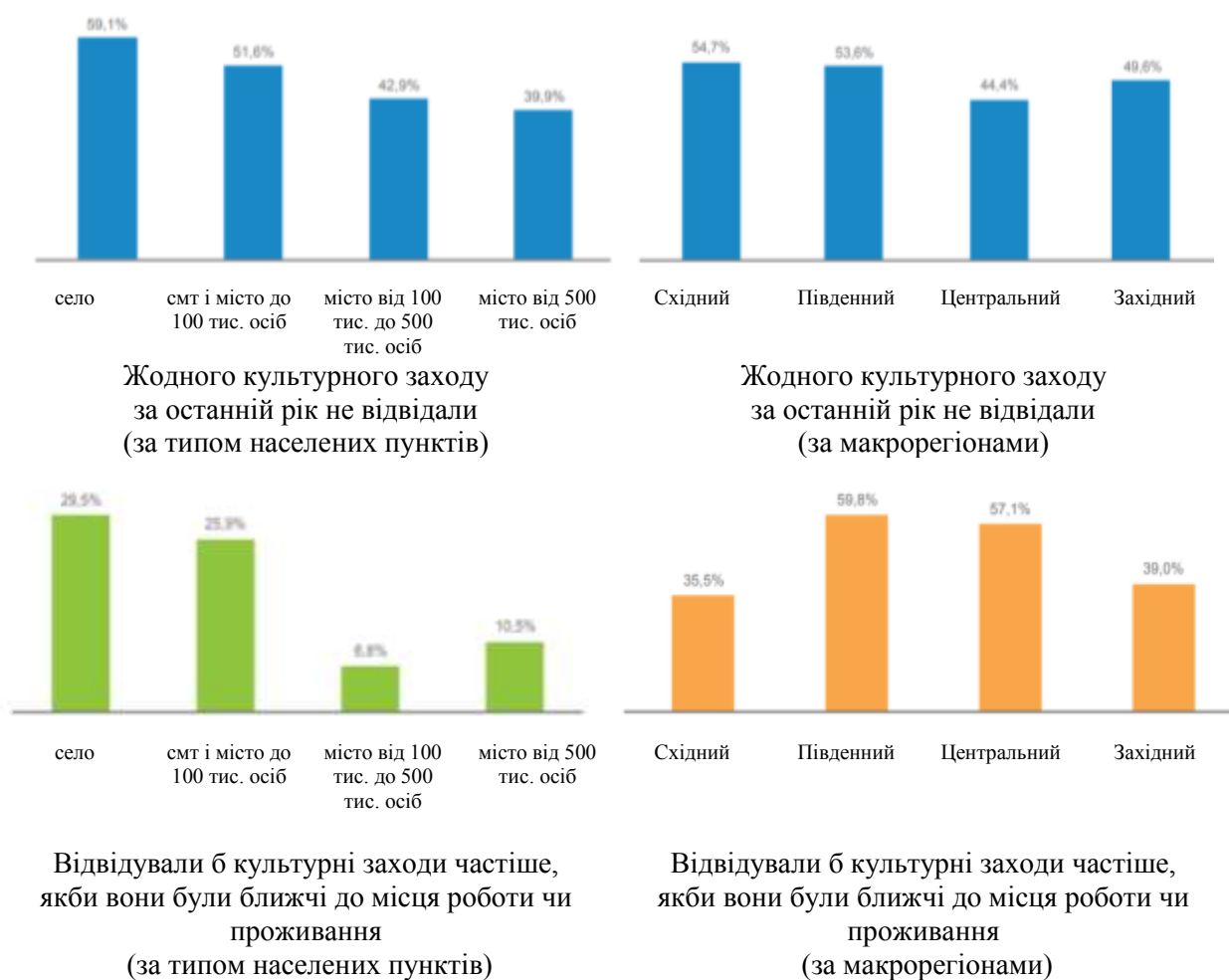

Рис. 4. Результати всеукраїнського опитування «Деякі аспекти культурних практик і культурної інфраструктури України»

Джерело: [23]

необхідних для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості. Так, станом на 01 січня 2020 р. законодавчо встановлений прожитковий мінімум за місяць на 1 особу складає 2027 грн. При цьому, за даними Мінсоцполітики фактичний розмір прожиткового мінімуму у цінах січня 2020 року в розрахунку на місяць на 1 особу становить близько 4335 грн, що більш ніж вдвічі перевищує законодавчо встановлений мінімум. Частка витрат на культуру, закладених в даний фактичний прожитковий мінімум становить близько 1,9 %, тобто 82 грн. в місяць. Рівень прожиткового мінімуму та частка

культурних послуг в ньому ще більше загострюють проблемність ситуації щодо погіршення доступності культурних послуг для населення.

Зважаючи на вищезазначене, можна стверджувати, що культура є одним із основних елементів розвитку людського капіталу та економічного зростання країни, слугує майданчиком для залучення коштів національних та міжнародних інвесторів (рис.5).

Висновки. Виходячи з вищенаведеного, можна стверджувати, що інвестування в культуру є фактором розвитку людського капіталу та економічного зростання країни.

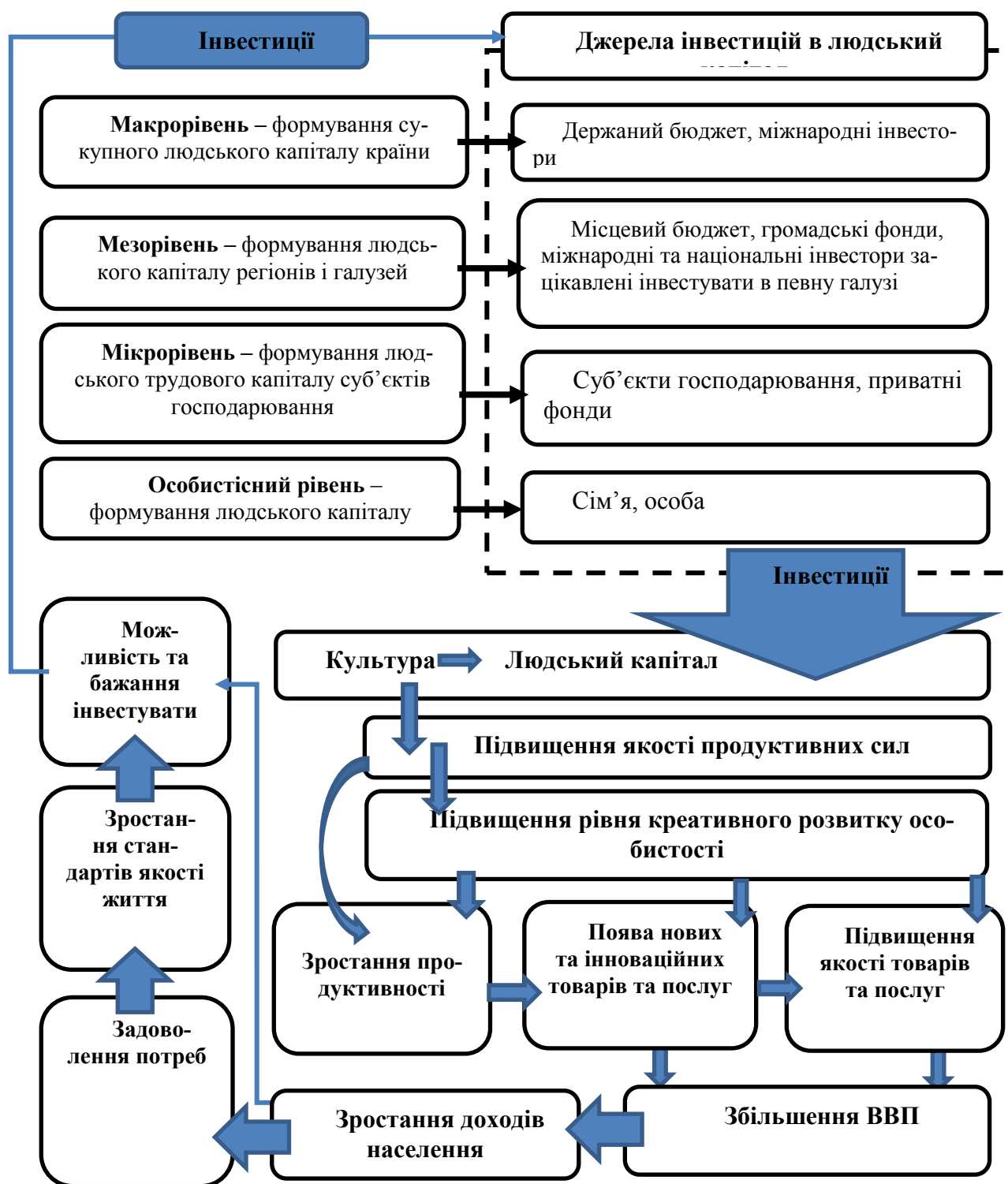

Рис.5. Інвестиції в культуру, як фактор соціально-економічного розвитку країни

Джерело: розроблено автором

Україна є європейською країною з надзвичайно багатими і різноманітними культурними традиціями. Саме тому вона потребує нової культурної політики щодо механізмів фінансу-

вання, які б створювали умови для розвитку культури, збільшення частки інвестицій і надходження в сферу позабюджетних коштів. Зважаючи на вищезазначене подальше дослідження

необхідно спрямувати на розробку організаційно – економічного механізму підвищення інвестиційної привабливості сфери культури в Україні, також важливим є визначення методики оцінки інвестиційної привабливості сфери культури України, яка б слугувала підґрунтям для визначення найбільш інвестиційно привабливих регіонів країни для інвесторів.

Список використаної літератури

1. Васильченко В. С., Гриненко А. М., Грішнова О. А., Керб Л. П. Управління трудовим потенціалом : навч. посіб. Київ: КНЕУ, 2005. 403 с.
2. Макконел К. Р., Брю С. Л. Економікс : принципи, проблеми і політика : у 2 т. Москва : Республіка, 1992. 400 с.
3. Колосюк А. А. Некоторые теоретические аспекты формирования человеческого капитала. Проблемы теории и методологии бухгалтерского учета, контроля и анализа : междунар. сб. науч. трудов. 2007. № 2. С. 91–97.
4. Кавецький В. В. Інвестиції в людський капітал та його формування. *Економічні науки*. 2007. № 1. С. 96.
5. Becker G. S. Human Capital: a theoretical and empirical analysis, with special reference to education 3rd ed. Chicago, The University of Chicago Press, 1993. 390 p.
6. Mincer J. Investment in Human Capital and Personal Income Distribution. *Journal of Political Economy*, 1958, Vol. 66, No. 4. 281–302 pp.
7. Tnurow L. Investment in Human Capital. Belmont, 1970. 121 p.
8. Schultz, Theodore W. Investment in Human Capital. The Role of Education and of Research, New York, The Free Press, 1971. 272 pp.
9. Кендрик Дж. Совокупный капитал США и его формирование. Москва : Прогресс, 1978. 275 с.
10. Розвиток людського капіталу : на шляху до якісних реформ : аналітична доповідь. Центр Разумкова, 2018. 368 с. URL : http://razumkov.org.ua/uploads/article/2018_LUD_KAPITAL.pdf (дата звернення: 15.08.2020).
11. Про культуру : Закон України від 14 груд. 2010 р. № 2778-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17#Text> (дата звернення: 15.08.2020).
12. Про затвердження видів економічної діяльності, які належать до креативних індустрій : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 квіт. 2019 р. № 265. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/265-2019-%D1%80#Text> (дата звернення: 15.08.2020).

13. Сахенко О. І. Основні види інвестицій в людський капітал. *Ефективна економіка*. 2015. № 10. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5223> (дата звернення: 15.08.2020).
14. Корчагин Ю. А. Широкое понятие человеческого капитала. Центр исследований региональной экономики : монография. Воронеж, 2005. 252 с.
15. Харрисон Л. Евреи, конфуцианцы и протестанты : культурный капитал и конец мультикультурализма / пер. с англ. Ю. Кузнецова. Москва : Мысль, 2014. 286 с.
15. The Global Competitiveness Report 2014–2015. World Economic Forum. 2014. 547 с. URL : http://www3.weforum.org/docs/WEF_Global_CompetitivenessReport_2014-15.pdf (дата звернення: 15.08.2020).
16. The Global Competitiveness Report 2016–2017. World Economic Forum. 2016. 382 с. URL : http://www3.weforum.org/docs/GCR2016-2017/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2016-2017_FINAL.pdf (дата звернення: 15.08.2020).
17. The Global Competitiveness Report 2017–2018. World Economic Forum. 2017. URL : <http://www3.weforum.org/docs/GCR2017-2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2017%E2%80%932018.pdf> (дата звернення: 15.08.2020).
18. The Global Competitiveness Report 2018. World Economic Forum. 2018. 656 с. URL : <http://www3.weforum.org/docs/GCR2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2018.pdf> (дата звернення: 15.08.2020).
19. The Global Competitiveness Report 2019. World Economic Forum. 2019. 648 с. URL : http://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf (дата звернення: 15.08.2020).
20. Культура має значення. Культура і креативність : веб сайт. URL: <https://www.culturepartnership.eu/ua/page/culture-matters> (дата звернення: 15.08.2020).
21. Дослідження Фонду «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва щодо дотримання культурних прав людини в Україні з врахуванням регіональних особливостей. URL: <https://dif.org.ua/uploads/pdf/19484532155c0fae449caba5.69437042.pdf> (дата звернення: 15.08.2020).
22. Богдан О. Деякі аспекти культурних практик і культурної інфраструктури України : Результати всеукраїнського опитування. Одеса : ВГО «Асоціація сприяння самоорганізації населення». 2019. 75 с. URL : <http://uccs.org.ua/wp-content/uploads/2019/03/deiaki-aspekty-kulturnykh-praktyk-i-kulturnoi-infrastruktury.pdf> (дата звернення: 15.08.2020).

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.3\(39\).2020.215159](https://doi.org/10.18371/fp.3(39).2020.215159)

JEL Classification: E22, J24, O10, Z10

INVESTING IN CULTURE AS A FACTOR IN THE DEVELOPMENT OF HUMAN CAPITAL AND ECONOMIC GROWTH OF THE COUNTRY

KOPYL Olena

Postgraduate student

Dnipro State Technical University

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-3490-7332>

e-mail: kopyl794@gmail.com

Abstract. *The article discusses the main approaches to the definition of the concept of «investment in human capital». The author gives its own definition of the concept of "investment in human capital". The main types of investments in human capital are investigated. It has been established that investment in culture is a factor in the development of human capital and economic growth of the country.*

Keywords: *investments, investment attractiveness, human capital, culture, national economy, economic growth.*

The concept of «human capital» means not only awareness of the crucial role of man in the economic system of society, but also recognition of the need to invest in people, as capital is acquired and increased by investing (by limiting current consumption) and brings long-term economic effect.

Investments in human capital are all types of expenses that made in monetary, tangible or intangible form, and have a direct or indirect impact in the future on professional growth and/or increase productivity.

Types of human capital distributed according to the degree of creativity and efficiency as a productive factor. According to this typology, human capital is divided into negative human capital (actively hinders development processes); passive human capital – consumer, uncreative, which does not participate in

innovation processes; positive – creative, innovative human capital.

Negative human capital is formed basis on negative mentality, low culture of the population, in particular at a low level of work ethic, negative traditions of government, underdeveloped civil society.

The best option for investment is countries that have a high level of human development, such countries have the lowest risks for the investor, and the investment offer is the widest with a high share of innovation. It should be noted that the development of innovative human capital is based on creativity.

The economic dimension of creativity is to identify its impact on entrepreneurship, generate and stimulate innovation, increase productivity and economic growth in the country as a whole.

The raw material for a creative economy is the ability to generate original ideas and turn these ideas into economic capital and a marketable product. Cultural and creative industries have strategic potential and contribute to the smart, sus-

tainable and integrated growth of regions and cities.

The results of the study suggest that investing in culture is a factor in the development of human capital and economic growth of the country.

References

1. Vasylychenko, V. S., Hrynenko, A. M., Hrishnova, O. A. & Kerb, L. P. (2005). *Upravlinnia trudovym potentsialom [Management of labor potential]*. Kyiv : KNEU [in Ukrainian].
2. Makkonel, K. R. & Briu, S. L. (1992). *Ekonomiks: pryntsypy, problemy i polityka [Economics: principles, problems and policies]*. (Vol. 2). Moskva : Respublika [in Ukrainian].
3. Kolosyuk, A. A. (2007). Nekotorye teoreticheskie aspekty formirovaniya chelovecheskogo kapitala [Some theoretical aspects of human capital formation]. *Problemy teorii i metodologii buhgalterskogo ucheta, kontrolya i analiza - Problems of theory and methodology of accounting, control and analysis*, 2, 91–97 [in Russian].
4. Kavetskyi, V. V. (2007). Investytsii v liudskyy kapital ta yoho formuvannia. [Investment in human capital and its formation]. *Ekonomycheskye nauky - Economic sciences*, 1, 96 [in Ukrainian].
5. Becker, G. S. (1993). *Human Capital : a theoretical and empirical analysis*. Chicago : The University of Chicago Press.
6. Mincer, J. (1958). Investment in Human Capital and Personal Income Distribution. *Journal of Political Economy*, 66 (4), 281–302.
7. Tnurow, L. (1970). *Investment in Human Capital*. Belmont.
8. Schultz, Theodore W. (1971). *Investment in Human Capital. The Role of Education and of Research*. New York: The Free Press.
9. Kendrik, Dzh. (1978). *Sovokupnyj kapital SShA i ego formirovanie [Aggregate US capital and its formation]*. Moskva : Progress [in Russian].
10. Rozvytok liudskoho kapitalu: na shliakhu do yakisnykh reform [Human capital development: on the way to quality reforms]. razumkov.org.ua. Retrieved from: http://razumkov.org.ua/uploads/article/2018_LUD_KAPITAL.pdf [in Ukrainian].
11. Law of Ukraine on Culture № 2778-VI (2010, December 14). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17#Text> [in Ukrainian].

12. Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine on approval of types of economic activity that belong to the creative №265 (2019, April 24). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/265-2019-%D1%80#Text> [in Ukrainian].
13. Sakhenko, O.I. (2015). Osnovni vydy investytsii v liudskyy kapital [The main types of investment in human capital]. *Efektivna ekonomika - Efficient economy*, 10. Retrieved from: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5223> [in Ukrainian].
14. Korchagin, Yu. A. (2005). Shirokoe ponyatie chelovecheskogo kapitala. [A broad concept of human capital]. *Czentr issledovaniy regional'noj ekonomiki - Center for Regional Economic Research. Voronezh* [in Russian].
15. Kharrison, L. (2014). *Evrei, konfucziancy` i protestanty`: kul`turny`j kapital i konec mul`tikul`turalizma [Confucians and Protestants: cultural capital and the end of multiculturalism]*. (Yu. Kuzneczova, Trans.). Moskva [in Russian].
16. The Global Competitiveness Report 2014–2015. www3.weforum.org. Retrieved from: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2014-15.pdf.
17. The Global Competitiveness Report 2016–2017. www3.weforum.org. Retrieved from: http://www3.weforum.org/docs/GCR2016-2017/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2016-2017_FINAL.pdf.
18. The Global Competitiveness Report 2017–2018. www3.weforum.org. Retrieved from: <http://www3.weforum.org/docs/GCR2017-2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2017%E2%80%932018.pdf>.
19. The Global Competitiveness Report 2018. www3.weforum.org. Retrieved from: <http://www3.weforum.org/docs/GCR2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2018.pdf>.
20. The Global Competitiveness Report 2019. www3.weforum.org. Retrieved from: http://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf.
21. Kultura maie znachennia [Culture matters]. culturepartnership.eu. Retrieved from: <https://www.culturepartnership.eu/ua/page/culture-matters> [in Ukrainian].
22. Doslidzhennia Fondu «Demokratychni initsiatyvy» imeni Ilka Kucheriva shcho do dotrymannia kulturnykh prav liudyny v Ukraini z vrakhuvanniam rehionalnykh osoblyvostei [Study of the Ilko Kucheriv Foundation for Democratic Initiatives on the observance of cultural human rights in Ukraine taking into account regional peculiarities]. dif.org.ua. Retrieved from: <https://dif.org.ua/uploads/pdf/19484532155c0fae449caba5.69437042.pdf> [in Ukrainian].

23. Deiaki aspekty kulturnykh praktyk i kulturnoi infrastruktury Ukrainy [Some aspects of cultural practices and cultural infrastructure of Ukraine]. uccs.org.ua. Retrieved from: <http://uccs.org.ua/wp-content/uploads/2019/03/deiaki-aspekty-kulturnykh-praktyk-i-kulturnoi-infrastruktury.pdf> [in Ukrainian].

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.3\(39\).2020.215161](https://doi.org/10.18371/fp.3(39).2020.215161)

УДК 336.153+352.07:336.14+336.132.11

ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ДОХОДАМИ ГРОМАД В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

МУЛЕСА Еліна Валеріївна

аспірант

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-3373-0152>e-mail: elina13mulesa@ukr.net

Анотація. Формування ефективного механізму фінансового забезпечення є основою для успішного функціонування територіальних громад та фінансової спроможності органів місцевого самоврядування в цілому. У статті проведено аналіз та оцінку структури забезпечення територіальних громад фінансовими ресурсами, а також досліджено особливості їх розподілу та використання в умовах децентралізаційної реформи. Це дало змогу виокремити наявні проблеми в системі наповнення бюджетів громад та сформулювати рекомендації щодо удосконалення їх залучення.

Ключові слова. фінансові ресурси, об'єднана територіальна громада, доходи об'єднаної територіальної громади, доходи місцевих бюджетів, органи місцевого самоврядування, державний бюджет, трансферти державного бюджету.

Постановка проблеми. В сучасних умовах демократизації суспільних відносин, децентралізації державної влади та становлення громадянського суспільства, серед проблем формування сучасної системи організації влади на місцях значна увага приділяється реформуванню місцевого самоврядування, як рушійної сили соціального

Аннотация. Формирование эффективного механизма финансового обеспечения является основой для успешного функционирования территориальных общин и финансовой состоятельности органов местного самоуправления в целом. В статье проведен анализ и оценка структуры обеспечения территориальных общин финансовыми ресурсами, а также исследованы особенности их распределения и использования в условиях децентрализационной реформы. Это позволило выделить существующие проблемы в системе наполнения бюджетов общин и сформулировать рекомендации по совершенствованию их привлечения.

Ключевые слова. финансовые ресурсы, объединенная территориальная община, доходы объединенной территориальной общины, доходы местных бюджетов, органы местного самоуправления, государственный бюджет, трансферты государственного бюджета.

та економічного розвитку українського суспільства.

Одним із ключових чинників, що сприяють якісним змінам на місцевому рівні, є достатнє фінансове забезпечення об'єднаних територіальних громад (далі – ОТГ). Тому, на сьогоднішній день, новоствореним ОТГ важливо не тільки розуміти механізм фу-

нкціонування місцевих фінансів, але й вміти аналізувати процеси та явища, що пов'язані з формуванням, розподілом і використанням фінансових ресурсів, використовувати оптимальні методи і засоби, за допомогою яких регулюються та контролюються всі процеси соціально-економічного розвитку територіальної громади. Виходячи з цього, дослідження проблемних питань формування, розподілу та використання бюджетних коштів ОТГ України є особливо актуальним в сучасних умовах трансформації органів місцевого самоврядування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження особливостей формування та використання фінансових ресурсів місцевих бюджетів ОТГ в умовах децентралізації знайшли своє відображення у працях таких вітчизняних та зарубіжних вчених як: В. Опаріна, М. Бадида, М. Гончаренко, Т. Гургули, Я. Казюк, Н. Михальчин, А. Сави та ін. Утім, сучасний стан реформування місцевого самоврядування та фінансової децентралізації в Україні зумовлює потребу в поглибленому вивченні саме проблемних аспектів управління фінансовими ресурсами спроможних територіальних громад з метою пошуку методів посилення їх спроможності та самостійності. Саме ці аспекти лежать в основі подальшого дослідження даної тематики.

Метою дослідження є аналіз та виявлення основних проблем формування та управління фінансовими ресурсами бюджетів територіальних громад в процесі реалізації адміністративно-територіальної реформи та пошук напрямів щодо їх вирішення.

Виклад основних результатів. Зміна моделі управління в Україні з

чітким акцентом на посилення ролі місцевого самоврядування в розвитку територій регіонів, а відтак і держави, передбачає запровадження змін в фінансовій сфері та адміністративно-територіальному устрою країни, результатом яких є формування фінансово самостійних локальних адміністративно-територіальних одиниць у вигляді ОТГ. На сьогоднішній день, формування спроможних громад в Україні здійснюється з урахуванням децентралізаційної реформи, що проводиться урядом. Серед основних її питань є зміцнення фінансової основи функціонування територій. Саме тому, вивчення питань розвитку територіальних громад сьогодні неможливе без дослідження їх спроможності, зокрема фінансової, певний рівень якої є, насамперед, результатом бюджетного та податкового реформування, що відбувається в Україні з 2014 року.

Огляд законодавчих змін щодо реалізації створення територіальних громад дозволяє констатувати про забезпечення базових аспектів для формування їх спроможності та самостійності. Зокрема, ОТГ одержали у своє розпорядження додаткові фінансові (60% ПДФО на власні повноваження, державні медична та освітня субвенції) та майнові ресурси (право розпоряджатися землями на території об'єднаної громади та ін.). Зроблено перший крок до запровадження повсюдності місцевого самоврядування шляхом внесення змін до Податкового кодексу, що забезпечують право органів місцевого самоврядування встановлювати ставки та пільги по платі за землю не тільки в межах, а й за межами населених пунктів. Крім того, згідно реформи місцевого самоврядування об'єднані громади перейшли на прями

міжбюджетні відносини з державним бюджетом (до цього прями відносини мали лише області, райони, міста обласного значення).

Помітно, що в результаті реформи місцевого самоврядування громадам надано досить широке коло повноважень для здійснення впливу на управління фінансами, в тому числі і в частині адміністрування доходів. Однак, незважаючи на це, чимало з утворених ОТГ все ще є недостатньо спроможними успішно виконувати покладені на них обов'язки і досі зберігають високу залежність від державного бюджету.

Загалом, структура дохідної частини бюджету є характерною та співставною у більшості ОТГ. Згідно Моніторингу процесу децентралізації влади та реформування місцевого самоврядування, проведеного Міністерством розвитку громад та територій України [6], ключову вагу у сукупному обсязі доходів бюджетів ОТГ займають трансферти з державного бюджету – в середньому 60–80%. Другий за питомою вагою блок складається з податкових надходжень, що в середньому становить 15–30% від загального обсягу доходів. При цьому власні неподаткові надходження складають, як правило, лише близько 5% від загального обсягу доходів бюджету громади, а доходи від операцій з капіталом (продаж комунального майна та земельних ділянок) практично відсутні. Зважаючи на подібну особливість розподілу фінансових ресурсів ОТГ, для визначення їх реальних та потенційних можливостей щодо ефективного соціально-економічного розвитку, доцільним є розглянути кожну з складових дохідної частини бюджетів детальніше.

Найбільшою статтею власних доходів бюджетів ОТГ є податкові надходження – 95% загального обсягу власних фінансових ресурсів. Однак, враховуючи суттєву залежність обсягу власних доходів ОТГ від зміни норм податкового законодавства на загальнодержавному рівні, ризики їх коливання є досить високими. Найбільшу питому вагу займає податок на доходи фізичних осіб – 65–80% дохідної частини бюджету. Винятком є громади, на території яких розміщені потужні підприємства з великою кількістю найманих працівників: частка доходів від ПДФО перевищує 80%, (60% податку на доходи фізичних осіб із заробітної плати надходить до бюджету громади) [3]. Наступними за наповненістю є єдиний податок та плата за землю – в середньому 15–20% загального обсягу фінансових ресурсів. Щодо розміру екологічного податку та рентної плати, то в середньому вони складають менше 1% від загального розміру власних надходжень [4].

Важливим є питання управління місцевими податками та зборами, оскільки впровадження та встановлення їх ставок належить до виключної компетенції місцевих рад і характеризує ефективність роботи органів місцевого самоврядування в цілому. Частка місцевих податків та зборів в загальному обсязі власних надходжень бюджетів об'єднаних територій в середньому складає менше 1%, що вказує на зниження розміру їх ставок, а це є однією із суттєвих проблем формування доходів ОТГ.

Основними причинами такої тенденції на думку експертів є те, що при визначенні ставок місцевих податків та зборів представники місцевої влади беруть до уваги соціально-

економічний стан громади, а також існує побоювання, що підвищення ставок призведе до зростання соціального напруження та росту заборгованості з виплат. Крім того, у більшості громад депутати є представниками бізнесу, або тісно пов'язані з ним, а отже, підвищення ставок для них є не вигідним.

Відносно доходів від земельного податку та орендної плати за землю, то їх величина прямо пропорційно залежить від достовірності інформації щодо кількості земель, які передані в оренду, та землі, яка знаходиться у власності юридичних та фізичних осіб на території ОТГ. Однак, виявлено, що у більшості випадків ОТГ не забезпечені належними планово-картографічними матеріалами, відповідною землевпорядною та містобудівною документацією [10]. Процес повної інвентаризації земель громадами лише розпочинається, а через обмеженість фінансових ресурсів нормативно-грошова оцінка земель ОТГ є застарілою та потребує оновлення.

Практика свідчить, що незважаючи на те, що структура місцевих податків однакова, надходження від їх сплати в окремих територіальних громадах відрізняються через різну кількість платників єдиного податку, власників нерухомого майна та оподаткованої його площі, а також різну кількість земельних ресурсів, що перебувають в користуванні юридичних чи фізичних осіб.

У частині адміністрування податкових надходжень бюджетів ОТГ усі повноваження щодо контролю за повнотою нарахування та сплати податків, дотримання інших норм чинного податкового законодавства належать виключно органам Державної податкової

служби України (далі – ДПС) згідно Розпорядження Уряду від 21 серпня 2019 р. № 682-р про початок роботи Державної податкової служби України шляхом поділу Державної фіскальної служби.

Співпраця органів місцевого самоврядування та органів ДПС має обмежений характер, а практика створення груп спільного відпрацювання питань повноти надходжень податків та зборів до бюджету територіальної громади за участі представників ДПС не є поширеною. Фактично виконавчі органи ОТГ лише отримують інформацію від органів Казначейства щодо сум сплачених податків, що зараховуються до бюджету відповідної громади, без можливості провести перевірку повноти сплати податкових платежів та в разі виявлення правопорушень – притягнути до відповідальності платників податків. Це, в свою чергу, зводить до мінімуму можливість впливу та контролю з боку місцевої влади.

Що стосується неподаткових надходжень, то, незважаючи на достатність повноважень в частині їх адміністрування, в загальному обсязі доходів ОТГ їх частка є незначною і складає 5 – 7% [6]. Загалом, у більшості громад вони складаються з власних надходжень бюджетних установ (плата за послуги, що надаються ними згідно з основною діяльністю, плата за оренду майна таких установ), а також адміністративних зборів та платежів, що найкраще адмініструються в тих ОТГ, де створені Центри надання адміністративних послуг.

До неподаткових надходжень ОТГ також входять кошти від пайової участі у розвитку інфраструктури окремої території та кошти Державного фонду регіонального розвитку. Основною

причиною низької активності такого виду надходжень є відсутність якісних проектів та низький рівень їх фінансування. Однак з внесенням змін (18 липня 2019 року) до чинного порядку розподілу коштів та збільшенням порогів для потенційних проектів, можливість залучення даного виду надходження знизилася, особливо для сільських ОТГ, оскільки їхня фінансова спроможність є нижчою від міських та селищних ОТГ, а потреба у додаткових ресурсах та залежність від міжбюджетних трансфертів вища [7].

Додатковим видом наповнення бюджетів ОТГ є дохід від здачі в оренду цілісних майнових комплексів та іншого майна, що перебуває у комунальній власності. Однак, під час об'єднання майно територіальних громад передавалось за передавальними актами, проте повна інвентаризація майна громад фактично не проводилась. Тому переважна більшість громад не здають в оренду цілісні майнові комплекси та інше майно, що перебуває у комунальній власності, а у разі наявності такої практики обсяг отриманих коштів є несуттєвим.

Як зазначалося вище, найбільшу частку доходів ОТГ складають міжбюджетні трансферти, тобто кошти, які безпосередньо і безоплатно передають ОТГ з державного бюджету у вигляді дотацій і субвенцій. Ці кошти йдуть на розвиток громади і фінансування освіти, медицини, соціального захисту. Частка переданих з державного бюджету коштів здебільшого коливається в межах 65–75% загальних доходів ОТГ [3], як правило, за рахунок базової дотації та додаткової дотації на здійснення переданих з державного бюджету видатків з утримання закладів освіти та охорони здоров'я. Осно-

вна відмінність дотацій від субвенцій – відсутність обмежень щодо напрямів їх використання, тимчасом як субвенції мають чітко визначені напрями використання.

Дослідження показали, що із загального обсягу громад у 2020 році три з чотирьох ОТГ були дотаційними (тобто отримували базову дотацію з державного бюджету), 16% усіх ОТГ – «заможними» (тобто перераховували частину коштів у вигляді реверсної дотації до державного бюджету), а в 9% усіх ОТГ податкоспроможність бюджетів коливалася в межах середньоукраїнського показника (вони не отримували базової дотації і не перераховували реверсної дотації до державного бюджету) [6].

Найвагомішими за обсягом субвенціями, які виділяють з державного бюджету на розвиток ОТГ, були і залишаються: субвенція на будівництво, реконструкції, ремонт і утримання автомобільних доріг загального користування місцевого значення; субвенція на здійснення заходів щодо соціально-економічного розвитку окремих територій; субвенція на формування інфраструктури ОТГ; субвенція на реалізацію заходів, спрямованих на розвиток системи охорони здоров'я у сільській місцевості, та деякі інші. Крім того, з держбюджету передають місцевим бюджетам освітню та медичну субвенції, субвенцію на виплату допомоги малозабезпеченим сім'ям, субвенцію на надання пільг і житлових субсидій населенню на оплату природного газу та ін. [5].

Однак, виділених коштів з державного бюджету виявилось недостатньо для ефективного розвитку в окремих соціальних сферах. У зв'язку зі зростанням заробітної плати працівників

закладів освіти у 2017 році (на 50-70%) [2], у ОТГ виникли проблеми з їх фінансуванням та потреба в залученні додаткових коштів. Також виникли бар'єри в обслуговуванні закладів медицини у зв'язку з неточністю проведення медичної реформи на місцевому рівні (відсутність процедур формування госпітальних округів, передачі районних закладів до міст чи ОТГ).

Причиною ситуації недостатності виділених державою коштів на розвиток територій є те, що темпи формування нових ОТГ випереджають темпи збільшення їх обсягу. Це призводить до нерівності умов розвитку тих ОТГ, які утворено в 2015–2016 роках, і тих, які утворено пізніше.

Досліджуючи питання управління доходами ОТГ в сучасних умовах, варто відмітити, що прямо на наповненість бюджетів громад вплинули зміни внесені до Податкового кодексу щодо підтримки платників податків під час карантину у зв'язку з пандемією Covid-19. Зокрема, з 1 березня по 30 квітня 2020 року не стягувалася плата за землю та не оподатковувалися об'єкти нежитлової нерухомості, в результаті чого доходи місцевих бюджетів скоротилися на обсяг двомісячних надходжень від податку на нерухоме майно та плати за землю. Як наслідок, втрати міських та селищних громад склали 2,6% доходів бюджетів без трансфертів. Проте найбільш уразливі до нововведень виявилися сільські ОТГ, втрати яких сягнули 3% [1].

Станом на 1 вересня 2020 року загальна структура власних доходів бюджету для більшості ОТГ залишилася незмінною. При цьому існує високий ризик коливання доходів в результаті змін законодавства на загальнодержавному рівні. Спад ділової активності у

зв'язку з пандемією Covid-19 може призвести до вивільнення працівників і зниження надходжень від ПДФО та єдиного податку, що є основними бюджетоутворюючими податками. Відповідно, ОТГ повинні будуть знизити свої видатки, що може призвести бюджет до кризового стану, оскільки більшу частину становлять поточні, а не капітальні видатки. Зупиняться проекти розвитку, відбудуться скорочення працівників апарату та комунальних установ, зменшаться видатки на соціальну інфраструктуру. У зв'язку з цим, першочерговим завданням на рівні держави є розробка компенсаційних механізмів для громад, з метою уникнення труднощів при виконанні ними своїх функціональних обов'язків.

Висновки. Підсумовуючи викладений вище матеріал, варто відмітити, що запровадження з початку 2015 року реформою місцевого самоврядування в Україні нової бюджетної моделі, спрямованої на забезпечення фінансової децентралізації, стало одним із переломних моментів в історії української державності. Згідно реформи ОТГ надано широке коло повноважень та можливостей із залучення додаткових джерел надходжень, однак більшість із них й досі важко назвати достатньо спроможними для успішного виконання покладених на них функцій та обов'язків. Дослідження особливостей наповненості бюджетів ОТГ України та специфіки їх фінансового управління дозволили виявити низку проблем та недоліків, які притаманні більшості об'єднаних громад. З метою їх усунення, громадам потрібна подальша активна робота у таких напрямках [7], [8]:

- вдосконалення планових документів громади та формування стратегіч-

ного бачення в її управлінні, що сприяє залученню додаткових джерел надходжень до бюджету, оптимізації видатків та дозволить ефективно розпоряджатися наявними активами;

- проведення роботи місцевої влади для підвищення прозорості та посилення участі населення в управлінні громадою шляхом проведення консультацій з громадськістю про місцеві податки та збори й оприлюднення звітів про враховані та невраховані пропозиції;

- посилити співпрацю з фіскальними органами, створити робочі групи для опрацювання збільшення податкових надходжень, оновлення наявних реєстрів платників податків та зборів, визначення розмірів заборгованості, формування звітів для рад та звернень до ДПС, у разі потреби до правоохоронних органів;

- розробити та затвердити положення про всі місцеві податки і збори, які будуть застосовуватись у відповідному бюджетному періоді на території ОТГ;

- з метою збільшення доходів від ПДФО проводити моніторинг щодо наявності відокремлених підрозділів юридичних осіб, зареєстрованих не на території ОТГ, та стежити до якого бюджету ними сплачується відповідний податок;

- здійснити моніторинг суб'єктів підприємницької діяльності, що фактично займаються реалізацією підакцизних товарів (провести звірку з органами ДПС) та тих, що ведуть підприєм-

ницьку діяльність на території ОТГ, але не є зареєстрованими в органах ДПС;

- переглянути тарифну політику комунальних підприємств з метою збільшення частини прибутку, яку вони повинні відраховувати до місцевого бюджету;

- поглибити роботу з управління активами громади – проведення інвентаризації земельних ресурсів та комунального майна, оновлення нормативно-грошової оцінки та розробка системи управління майном, затвердити ставки оренди земельних ділянок в залежності від їхнього функціонального призначення рішенням ради;

- переглянути договори оренди на використання водних об'єктів, видобування корисних копалин, користування цілісними майновими комплексами тощо з метою визначення реальної вартості оренди таких об'єктів;

- запровадити систему адміністрування неподаткових надходжень та в повній мірі використовувати всі можливі джерела наповнення дохідної частини бюджету, у т.ч. кошти субвенції на соціально-економічний розвиток громад, кошти від пайової участі, від оренди комунального майна та цілісних майнових комплексів тощо;

- запровадити систему підвищення кваліфікації управлінських кадрів ОТГ, оскільки практика свідчить про нерозуміння ними навіть базового рівня суті власних завдань та можливостей.

Список використаної літератури:

1. Відкритий бюджет : веб-сайт. URL : <https://openbudget.gov.ua/national-budget/incomes> (дата звернення: 28.08.2020).

2. Гончаренко М. В. Механізм формування фінансових ресурсів територіальних громад в умовах децентралізації. *Актуальні проблеми державного управління*. 2017. №2 (52). URL : <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/apdu/2017-2/doc/2/03.pdf> (дата звернення: 28.08.2020).
3. Децентралізація : коротко про головне: веб-сайт. URL : <http://cost.ua/news/698-detsentralizatsiya-korotko-pro-holovne/> (дата звернення: 28.08.2020).
4. Звіт USAID щодо результатів оцінювання управління фінансами об'єднаних територіальних громад : веб-сайт. URL : https://drive.google.com/file/d/15efX-f0fQ8cxV8L2p23cVNW_DBzRzeNi/view (дата звернення: 28.08.2020).
5. Михальчишин Н. Л. Проблеми фінансового забезпечення територій в умовах фінансової децентралізації. *Фінансова політика регіонального розвитку : вітчизняний та зарубіжний досвід*: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. Житомир, 2019. С. 44–47.
6. Моніторинг процесу децентралізації влади та реформування місцевого самоврядування : веб-сайт. URL : https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file__10.09.2020.pdf (дата звернення: 28.08.2020).
7. Прихований клондайк : як розкрити потенціал бюджетів об'єднаних територіальних громад : веб-сайт. URL : https://voxukraine.org/uk/prihovaniy-klondajk-yak-rozkriti-potentsial-byudzhativ-ob-yednanih-teritorialnih-gromad/#_ftn1 (дата звернення: 28.08.2020).
8. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо підтримки платників податків на період здійснення заходів, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби : Закон України від 29 травня 2020 р. № 17. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/533-20> (дата звернення 28.08.2020).
9. Результати оцінювання управління фінансами об'єднаних територіальних громад. URL : https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/273/DOBRE_UA_FMA_Results.pdf (дата звернення: 28.08.2020).
10. Сава А., Сидорук Б., Волошин Р. Управління земельними ресурсами сільських територій в умовах фінансової децентралізації. *Економічний дискурс*. 2019. № 3. С. 24–36.

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.3\(39\).2020.215161](https://doi.org/10.18371/fp.3(39).2020.215161)

JEL Classification U18, P25; P48

SPECIFIC FEATURES OF COMMUNITY INCOME MANAGEMENT IN THE CONTEXT OF DECENTRALIZATION

MULESA Elina

Postgraduate student

Uzhgorod National University

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-3373-0152>

e-mail: elina13mulesa@ukr.net

Abstract. *The formation of an effective financial support mechanism is the basis for the successful functioning of territorial communities and the financial capacity of local governments as a whole. The article analyzes and evaluates the structure of providing territorial communities with financial resources, as well as examines the features of their distribution and use in the context of decentralization reform. This made it possible to identify the existing problems in the system of filling community budgets and to form recommendations for improving their involvement.*

Keywords *financial resources, united territorial community, revenues of the united territorial community, revenues of local budgets, local governments, state budget, transfers of the state budget.*

One of the main factors contributing to qualitative change at the local level is the financial support of the united territorial communities. Financial resources are the basis for the successful functioning of the territorial community, so the study of problematic issues of formation, distribution and use of budget funds of communities of Ukraine is especially relevant in today's conditions of local self-government.

Studies have shown that despite the considerable powers of communities in the field of tax administration, they still remain dependent on the center and unable to independently exercise their powers. The main share in the total revenue of community budgets is occupied by transfers from the state budget (60-80%). The rest are tax revenues (15–30% of

total revenues) and non-tax revenues (only 5%).

The largest share of own revenues of community budgets is occupied by the personal income tax - 65-80% of the revenue side of the budget. Exceptions are communities with powerful enterprises with a large number of employees. Next in terms of occupancy are a single tax and land fee (average of 15-20% of total financial resources). The share of local taxes and fees in the total own revenues of community budgets averages less than 1%, and this is one of the significant problems in the formation of their revenues.

Regarding to the non-tax revenues, their share in the total income of communities is insignificant (5-7%). The main reason for the low activity of this

type of revenue is the lack of quality projects and low level of funding.

The largest share of community revenues is made by intergovernmental transfers (65–75% of total community revenues), as a rule, due to the basic subsidy and additional subsidy for the implementation of expenditures on education and health care transferred from the state budget. However, the allocated funds from the state budget were insufficient for effective development in some social spheres. The reason for the situation is the lack of funds allocated by the state for the development of territories is that the rate of formation of new communities outpaces the rate of increase in their volume.

The filling of community budgets was directly affected by the amendments to the Tax Code to support taxpayers during quarantine in connection with the Covid-19 pandemic. In particular, from March 1 to April 30, 2020, no land fees were levied and non-residential real estate was not taxed, as a result, the losses of urban

and urban communities amounted to 2.6% of budget revenues without transfers. However, the most vulnerable to innovations were rural communities, whose losses reached 3%. The decline in business activity due to the Covid-19 pandemic could lead to layoffs and lower revenues.

Thus, studies of the peculiarities of communities budget management revealed a number of problems and shortcomings inherent in most communities. In order to eliminate them, all communities need further work in the following main areas: improving community planning documents, increasing the transparency of their functioning, strengthening public participation in their management, interaction of communities with fiscal authorities in the direction of revenue administration, deepening community asset management, construction internal control systems to ensure effective oversight of revenues and expenditures of community budgets, etc.

References

1. Vidkrytyi biudzhet [Open budget]. openbudget.gov.ua. Retrieved from: <https://openbudget.gov.ua/national-budget/incomes> [in Ukrainian].
2. Goncharenko M. V. (2017). Mekhanizm formuvannia finansovykh resursiv terytorialnykh hromad v umovakh detsentralizatsii [The mechanism of formation of financial resources of territorial communities in the conditions of decentralization]. *Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia - Actual problems of public administration*, 2(52). Retrieved from : <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/apdu/2017-2/doc/2/03.pdf> [in Ukrainian].
3. Detsentralizatsiia : korotko pro holovne [Decentralization : briefly about the main thing]. cost.ua. Retrieved from: <http://cost.ua/news/698-detsentralizatsiya-korotko-pro-holovne/> [in Ukrainian].

4. Zvit USAID shchodo rezultativ otsiniuvannia upravlinnia finansamy obiednanykh terytorialnykh hromad [USAID report on the results of the assessment of the financial management of the united territorial communities]. Retrieved from : https://drive.google.com/file/d/15efX-f0fQ8cxV8L2p23cVNW_DBzRzeNi/view [in Ukrainian].
5. Mikhalchishin N. L. (2019). Problemy finansovoho zabezpechennia terytorii v umovakh finansovoi detsentralizatsii. [Problems of financial support of territories in the conditions of financial decentralization]. *Finansova polityka rehionalnoho rozvytku: vitchyzniani ta zarubizhnyi dosvid: zbirnyk materialiv Mizhnarodnoi naukovopraktychnoi konferentsii - Proceedings of the International Scientific and Practical Conference: Financial policy of regional development*, 44–47. Zhytomyr [in Ukrainian].
6. Monitorynh protsesu detsentralizatsii vlady ta reformuvannia mistsevoho samovriaduvannia [Monitoring of decentralization process of local self-government power and reform]. minregion.gov.ua. Retrieved from : <http://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2018/12/10.09.2019.pdf>. [in Ukrainian].
7. Prykhovanyi klondaik : yak rozkryty potentsial biudzhetyv obiednanykh terytorialnykh hromad [Hidden Klondike: how to unleash the potential of the budgets of united territorial communities]. voxukraine.org. Retrieved from: https://voxukraine.org/uk/prihovaniy-klondajk-yak-rozkryty-potentsial-byudzhetyv-obiednanih-teritorialnih-gromad/#_ftn1 [in Ukrainian].
8. Law of Ukraine on Amendments to the Tax Code of Ukraine and Other Laws of Ukraine on Support of Taxpayers for the Period of Measures Aimed at Preventing the Occurrence and Spread of Coronavirus Disease №17 (2020, August 26). Retrieved from : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/533-20> [in Ukrainian].
9. Rezultaty otsiniuvannia upravlinnia finansamy obiednanykh terytorialnykh hromad [The results of the financial management evaluation of the united territorial communities]. decentralization.gov.ua. Retrieved from : https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/273/DOBRE_UA_FMA_Results.pdf [in Ukrainian].
10. Sava A., Sidoruk B. & Voloshin R. (2019). Upravlinnia zemelnymy resursamy silskykh terytorii v umovakh finansovoi detsentralizatsii [Management of land resources of rural areas in terms of financial decentralization]. *Ekonomichnyi dyskurs - Economic discourse*, 3, 24–36 [in Ukrainian].

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.3\(39\).2020.215162](https://doi.org/10.18371/fp.3(39).2020.215162)

УДК 316.346.2-055.2:334.74

СУЧАСНІ ТРЕНДИ РОЗВИТКУ ЖІНОЧОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

ТАНКЛЕВСЬКА Наталія Станіславівна

доктор економічних наук, професор,

завідувач кафедри економіки та фінансів

ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-2906-4051>

e-mail: ntanklevska@gmail.com

Анотація. *Визначено, що сучасний етап розвитку українського суспільства, характеризується активністю жінок-підприємниць, які ефективно конкурують з підприємцями-чоловіками. Систематизовано основні бар'єри на шляху розвитку жіночого підприємництва (економічні, бюрократичні, освітні, культурні). Проаналізовано різноманітні програми підтримки жіночого підприємництва та лідерства в Україні. Визначено ключові елементи активізації розвитку жіночого підприємництва, надання вільного доступу до якісних інструментів їх фінансово-кредитної підтримки; покращення інформаційного та кадрового забезпечення бізнесу; отримання нових знань у розвитку онлайн-каналів, виходу на нові сегменти ринку в умовах постпандемії.*

Ключові слова: *підприємництво, жіноче підприємництво, бізнес, фінансування, розвиток, ринок, освіта, підтримка, постпандемія.*

Постановка проблеми. Основним трендом останніх років в Україні є популяризації теми розвитку жіночого підприємництва. Сьогодні динамічно збільшується відсоток жінок, які відкривають власний бізнес, зокрема з надання послуг у сфері краси та здо-

Аннотация. *Определено, что современный этап развития украинского общества, характеризуется активностью женщин-предпринимательниц, которые эффективно конкурируют с предпринимателями-мужчинами. Систематизированы основные барьеры на пути развития женского предпринимательства (экономические, бюрократические, образовательные, культурные). Проанализированы различные программы поддержки женского предпринимательства и лидерства в Украине. Определены ключевые элементы активизации развития женского предпринимательства, предоставление свободного доступа к качественным инструментам их финансово-кредитной поддержки; улучшение информационного и кадрового обеспечения бизнеса; получение новых знаний в развитии онлайн-каналов, выхода на новые сегменты рынка в условиях постпандемии.*

Ключевые слова: *предпринимательство, женское предпринимательство, бизнес, финансирование, развитие, рынок, образование, поддержка, постпандемия.*

ров'я, консалтингу, ІТ і роздрібною торгівлі. Підприємництво - це вкрай важливий елемент в економічній системі сучасного суспільства, враховуючи важливість самозайнятості населення, внеску малого і середнього бізнесу в ВВП України – 55%, зокрема

малого – 16% ВВП [1]. При цьому, підприємницька сфера виступає важливим суб'єктом економічної діяльності, від результатів якої залежить як добробут окремого суб'єкта, так й населення країни в цілому. Сучасний етап розвитку українського суспільства, характеризується активністю жінок-підприємниць, які ефективно конкурують з підприємцями чоловіками. Враховуючи те, що діяльність підприємця вимагає від нього повної віддачі сил і часу, жінки життєво необхідно тримати баланс між своєю кар'єрою та сім'єю й особистим життям, в той час як чоловіки, зазвичай, зосереджені на своїй кар'єрі. З іншого боку, саме особистість та інтуїція жінок сприяють розширенню такого підприємництва, як нової сфери, де можна повністю реалізувати себе, зрозуміти і досягнути свій рівень. Тому саме сьогодні актуальними залишаються питання визначення особливостей розвитку жіночого підприємництва в Україні, виявлення його проблем та шляхів їх подолання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання розвитку жіночого підприємництва активно досліджують зарубіжні й вітчизняні вчені, зокрема Д. Айгу, Д. Гечеварія, Г.М. Карделла, Б.Р. Хернандез-Санчес, Дж.С. Санчес-Гарсія, Т. Журженко, Н. Ісакова, О. Коломієць, Н. Лавриненко, Н. Олійник, О. Стрельник, В. Суковата, В. Шацька

Так, на думку іспанських вчених [2] жінки-підприємці представляють найбільш швидкозростаючу категорію підприємництва у всьому світі і, особливо в останні роки, привертають увагу багатьох науковців. Згідно до останніх зарубіжних досліджень, жінки можуть зробити значний внесок у

підприємницьку діяльність та економічний розвиток з точки зору створення нових робочих місць та збільшення валовий внутрішній продукт, що позитивно впливає на підвищення добробуту домогосподарств та зменшенню соціальної ізоляції [3, 4]. При цьому, враховуючі український досвід, Н. Олійник, стверджує, що в сфері бізнесу жінки мають менше можливостей реалізувати свою активність через наявність інституційних бар'єрів та перешкод різного характеру і це негативно впливає на діяльність, і кар'єрні досягнення жінок, тим самим понижуючи їх самооцінку та прагнення до самореалізації. І хоча жінки-підприємниці в Україні складають чверть власників підприємств, вони володіють в основному малими підприємствами. Важливим у сучасних українських реаліях є сприяти розвиткові жіночого підприємництва, адже підприємництво пробуджує в жінок ініціативу до ділової активності та економічної діяльності [5].

Таким чином, можна стверджувати, що проблематика активізації розвитку жіночого підприємництва продовжує залишатися актуальною й значущою.

Метою даного дослідження є визначення специфіки розвитку жіночого підприємництва в Україні, а також виявлення основних перешкод та векторів активізації його розвитку.

Виклад основного матеріалу. Слід підкреслити, що саме розвиток жіночого підприємництва є однією з важливих тенденцій функціонування сучасного ринку праці, як у розвинутих країнах, так і в інших країнах. Результати першого дослідження Index of Women Entrepreneurs (Індекс жінок-підприємців) від Mastercard свідчать, що індекс жінок-підприємців є най-

вищий на розвинених ринках. Перше місце посідає Нова Зеландія, друге – Канада і третє – Сполучені Штати Америки. Ці країни мають найбільш сприятливі умови для розвитку жіночого підприємництва, зокрема активні спільноти власників малого та середнього бізнесу, високу якість регулювання та легкість ведення бізнесу. Цікавим є те, що в країнах з низьким рівнем доходу, зокрема Уганда, Бангладеш та В'єтнам, є велика частка жінок-підприємців, які в більшості випадків розпочинають підприємницьку діяльність через матеріальні потреби, а не через сприятливі можливості на ринку [5]. Як свідчить досвід з розвитку жіночого підприємництва у США, американські жінки започатковують нові підприємства у півтора раз частіше, ніж чоловіки. На сьогодні саме жінки очолюють вже понад третину американських компаній і їх кількість постійно зростає. Наприклад, підприємець Ніколь Деш відкрила заклад, який поєднує садочок та офіс, що дозволило не лише отримати дохід, а й допомогти жінкам керувати своїм бізнесом, в той час як їхні діти під наглядом. Також Сейдж Лавін, автор книги «Жінки рушій бізнесу» стверджує, що щодня жінки в США започатковують 1200 компаній з обігом понад трильйон доларів на рік [6].

Сьогодні в Україні жінки змушені не тільки масово змінювати свій соціальний та професійний статус, але в більшості випадків його знижувати, стаючи безробітними, вони перекваліфікуються, як правило, на інші професії і використовуючи форми зайнятості, які не потребують ні освіти, ні накопичених професійних знань. Жінки беруть участь у перетвореннях

національної економіки, змінюють форми трудової активності. Основне соціальне протиріччя, що склалося в сфері зайнятості жінок, полягає в тому, що, з одного боку, ринкова модель дозволяє вільно розвиватися жіночій економічній ініціативі, самостійності і незалежності у виборі форм зайнятості, з іншого боку, в умовах переходу до ринку, принципово відмінних від сформованих за радянських часів норм, установок трудової поведінки, жінки виявляються менш готові до вільної, ініціативної діяльності, менш адаптовані, ніж чоловіки. При цьому, спостерігається тенденція збільшення кількості жінок, які обирають дрібний бізнес. Саме звернення до дрібної комерційної діяльності для переважної більшості жінок вимушене, ніяк не пов'язане з колишньою професійною діяльністю; жінки не просто змінюють свій соціальний та професійний статус [7, 8]. Враховуючи існуючі економічні проблеми, умови пандемії та низькі соціальні гарантії з боку держави, саме підприємницька діяльність для багатьох жінок, особливо у сільській місцевості, є єдиною альтернативою пасивному очікуванню допомоги від держави [7]. Слід підкреслити, що основним рушійним мотивом прийняття такого рішення стає почуття відповідальності за своїх близьких, яке, залишає осторонь якості, які зазвичай стримують підприємницьку активність жінок.

Основні перешкоди на шляху до розвитку жіночого підприємництва в країнах з перехідною економікою можна розділити на три види (табл. 1).

Існують різні бар'єри розвитку підприємництва для американських і українських жінок, враховуючи ймо-

вірні міжкультурні та ментальні відмінності.

Таблиця 1

Основні перешкоди на шляху до розвитку жіночого підприємництва в Україні

№	Вид бар'єру	Сутність існуючих перешкод
1	Економічні	недостатній або відсутність стартового капіталу; складність доступу до фінансових ресурсів; конкуренція з боку великих вітчизняних або зарубіжних компаній; несприятлива державна політика по відношенню до розвитку бізнесу; обмежений вихід на закордонні ринки через невідповідності стандартам, встановленим більш розвиненими країнами.
2	Бюрократичні й юридичні	нечіткі і часто мінливі юридичні положення, що стосуються відкриття та розвитку бізнесу; відсутність підтримки з боку уряду.
3	Освітні	обмежений доступ до консультаційних послуг центрів для тих, хто бажає відкрити свій бізнес або просувати його; обмежений доступ до знань та інформації; висока вартість професійних тренінгів, що надаються на ринку; обмежені можливості в постійному навчанні.
4	Культурні й гендерні	балансування роботи та сімейного дозвілля; неповне прийняття суспільством приватної економічної діяльності; недостатньо шанобливе ставлення до підприємців; відсутність традицій, що стосуються навчання людей підприємницької діяльності; побоювання з приводу майбутніх змін; гендерна дискримінація в бізнесі; домінування патріархальних цінностей.

Джерело: згруповано автором на основі [5, 7, 9].

Головними перешкодами на шляху ефективного розвитку жіночого підприємництва в Україні опитані респондентки вважають: бюрократія урядових органів влади (77% респонденток); відсутність державної допомоги (66%); недостатність фінансування для запатентування бізнесу (60%). Менше ніж 10% респонденток відмітили, що вони не перетиналися із державною бюрократією або що це неважливо. Щодо опитування «Я маю змогу оплатити потрібне фінансування для власного бізнесу», тільки 13% були спроможні знайти необхідні кошти. Більшість респонденток зайшли головну частку фінансування бізнесу самотужки (40%)[10].

Також, основною проблемою нерозвиненості жіночого підприємництва в Україні, на думку заступника голови

Офісу Президента України Юлії Ковалів, є ментальність у культурі та вихованні. Таку думку вона висловила у рамках діалогової зустрічі бізнесу та влади платформи SheExports на тему: «Розширення економічних можливостей жінок та розвиток жіночого підприємництва в Україні». «Більша частина працездатного населення виросла в радянську та пострадянську епоху. Тоді у вихованні були закладені певні штампи: дівчатка ходили в садочки в рожевих платтях і гралися ляльками, а хлопчики будували заводи, водили машини і хотіли стати космонавтами. Такий розподіл обов'язків власне і відобразився на моделі поведінки в подальшому цих дівчат та хлопців. Тому, в першу чергу, варто говорити про «дірки» у вихованні та освіті жінок», – говорить Ю. Ковалів.

Експерт акцентує, що в Україні уже третій рік поспіль запускається програма нової школи, в рамках якої у дівчаток формують гендерно правильні навички, вони займаються програмуванням, грають у шахи та інші інтелектуальні ігри [11].

До соціальних передумов, що носять зовнішній характер і стримує розвиток жіночого підприємництва, слід перш за все віднести загальні проблеми, пов'язані з положенням жінок в сфері праці. В основі цих проблем лежить домінування патріархальних цінностей, які в умовах переходу до ринкових відносин, не дивлячись на демократизацію суспільства в цілому, тільки посилилися. Основними показниками такого становища жінок є: соціальна дискримінація жінок (при прийомі і звільненні, при оплаті праці тощо); існування стереотипів ролевих функцій жінок, в тому числі і в сфері праці; деякі форми соціального захисту жінок, що мають характер обмежень у сфері праці [5, 7].

Причинами неповної зайнятості жінок є різними: від не обов'язковості трудової діяльності й сприймання її радше як засобу самореалізації – до змушеного поєднання кількох видів діяльності, використання будь-якої можливості заробітку. В інших країнах світу серед частково зайнятих також переважають жінки. В Україні та світі досі існує нерівна оплата за виконання однієї й тієї самої роботи жінками та чоловіками. Відповідно до результатів опитування респондентів з різних країн, які наведені у звіті Світового економічного форуму, в Україні ця різниця оцінюється на рівні 0,71 за шкалою від 0 до 1. У багатьох європейських країнах ситуація з гендерною рівністю в оплаті праці ще

складніша. У Нідерландах та Німеччині відповідний показник становить 0,68, Великобританії – 0,67, Польщі та Росії – 0,55 і 0,65 відповідно [12].

Необхідність поєднувати бізнес та домашні клопоти є суттєвою перешкодою приходу жінок у бізнес, джерелом формування комплексу провини перед родиною та дітьми, причиною родинних сварок через нерівномірний розподіл домашніх обов'язків та їх неналежне виконання. Слід, щоправда, зауважити, що і для жінки, найманого працівника, життєва ситуація часто складається подібним чином. Намагання ж успішно поєднувати усі види діяльності можуть спричинити хронічну перевтому, виснаження, стреси, хвороби. Проте, бажання забезпечити своїм дітям можливості для розвитку, добробут, гарний старт кар'єри є могутнім стимулом для жінки розпочати власну справу та залучити родину до бізнесу. Родинний бізнес – це найбільш поширена форма організації підприємництва у світі. В окремих країнах сімейні компанії становлять понад 70% загального числа усіх підприємств. Fiat, Siemens, L'Oreal, BMW, Samsung, Columbia Sportswear Company – приклади найбільш успішних сімейних компаній. Сімейна справа згуртовує родину. Між її членами є довіра, чого важко досягти з найманими працівниками [13].

На основі опитування жінок-підприємниць із 23 регіонів України було виявлено таку специфіку: більшість опитаних жінок прийшли в бізнес з вимушених причин; багато з них не радили б молодим жінкам розпочинати свій бізнес зараз, тому що умови змінилися не на краще, однак, ніхто не пошкодував про свій вибір; перешко-

дами у веденні малого і середнього бізнесу жінками було визнано хабарництво, необхідність мати особисті зв'язки у «владних верхівках», відсутність державної підтримки, нестача кваліфікованого персоналу та труднощі, пов'язані з його пошуком; у процесі обробки інтерв'ю з українськими бізнес-леді у американських дослідників склалося враження, що опитувані були схильні до свідомого заниження самооцінки; дослідники зазначили складність у підборі кандидаток на інтерв'ю, якими мали бути незалежні жінки-підприємниці, а також констатували низький рівень довіри та обережність у спілкуванні, зокрема відмови у телефонному спілкуванні, незважаючи на вжиті заходи щодо етичного захисту учасниць проекту [10].

У аналітичному дослідженні «Інклюзивний розвиток бізнесу: жіноче підприємництво» зазначається, що ключовою проблемою, яка гальмує розвиток підприємництва в країнах Східної Європи, є доступ бізнесу до кредитування. Не зважаючи на те, що загалом у світі жінки в 1,5 рази частіше, ніж чоловіки, відкривають підприємства, проте їхній стартовий капітал – у 6 разів менший [12]. В цьому питанні Україна не є винятком. Жінкам набагато складніше отримати кредит, тому що вони мають менше ресурсів, які можуть слугувати заставою. У Звіті також йдеться про те, що жінки зазвичай отримують короткострокові кредити під вищі відсоткові ставки. Відсутність стартового капіталу – серйозна проблема для українок, які бажають розпочати свою справу. Інвестори та кредиторі неохоче дають жінкам кошти, а наші співвітчизниці, своєю чергою, неохоче їх беруть,

надаючи перевагу самофінансуванню через вкрай не вигідні умови, які пропонуються банками [6, 12].

Соціальний портрет українських підприємниць формується під впливом певних факторів, серед яких можна виділити дві великі групи: трансформаційні та соціально-культурні фактори. До першого належать чинники, пов'язані з трансформацією, які переживає українське суспільство.

Розпочавшись з політики, трансформація зачепила та подекуди докорінно змінила й інші сфери суспільного буття: позначилася на економіці, культурі, побуті, цінностях, світогляді, поведінці [5]. Водночас, усвідомлюючи роль жінок як трудових ресурсів та потенційних суб'єктів підприємницької ініціативи, в умовах зростання споживання та підвищення соціальних стандартів сучасне суспільство не готове повернутися до гендерного розподілу ролей згідно з традиційною патріархальною моделлю. Іншою стороною трансформації є пошук додаткових ресурсів та можливостей розвитку, зокрема, шляхом перегляду ролі жінок у суспільстві, стимулювання їхньої економічної активності, визнання традиційних поглядів стереотипами з подальшою відмовою від них, створення нових моделей поведінки жінок, які б схвалювалися суспільством.

Сьогодні в Україні існує безліч різноманітних програм підтримки жіночого підприємництва. Так, громадські організації, державні інституції та різні міжнародні фонди приймають активну участь у розвитку і популяризації жіночого підприємництва. Так, 11 березня 2020 року заступник міністра цифрової трансформації з питань євроінтеграції Валерія Іонан провела ді-

алогову зустріч із бізнесом щодо розвитку жіночого підприємництва. Організатором події виступила #SheExports – платформа підтримки жінок-підприємниць. Серія діалогових зустрічей бізнесу та влади на тему «Розширення економічних можливостей жінок та розвиток жіночого підприємництва в Україні» реалізується Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH за підтримки уряду Німеччини в рамках проекту «Підтримка рамкових умов для торгівлі в Україні». Під час зустрічі була оприлюднена наступна статистика:

- потрібно 257 років, щоб вирівняти оплату праці між чоловіками і жінками, якщо ми рухатимемось зі швидкістю останніх 5 років;

- жінки задіяні в неоплатній хатній-сімейній роботі 4,4 години, а чоловіки 1,7 годин;

- серед 100 найбагатших людей України лише три жінки;

- тільки 6% бізнесів керують жінки [14].

Сьогодні в Україні запроваджено масштабний національний проект Мінцифри Дія.Бізнес. із розвитку підприємництва, який має дві складові: онлайн-платформу для підприємців і офлайн-складову – в різних регіонах України планується відкрити центри підтримки та хаби для підприємців. Окрім консультацій, у консалтингових зонах підприємці зможуть представити свій продукт іншим підприємцям і отримати зворотний зв'язок, пройти освітні програми та отримати додаткові послуги. Даний проект допомагає збільшити появу нових бізнесів у регіонах і кількість робочих місць, сприятиме розвитку трансформації малого бізнесу в серед-

ній і виходу українських підприємців на міжнародні ринки [14].

Також, вагомий внесок у підтримку жінок-підприємниць здійснює «Інститут партнерства та сталого розвитку», зокрема через проект «Жіноче лідерство та підприємництво». Так, створено Inspiring Women Academy – Жінки, які надихають, захоплюють та ставлять перед собою високі цілі! Академія покликає допомагати українським жінкам та дівчатам розкрити свій лідерський потенціал та стати успішними бізнес-леді. В рамках комплексної програми 50 учасниць з різних регіонів України дізнались як започаткувати власну справу. Крім цього, Інститут щорічно проводить міжнародний бізнес-форум «БізнесWOMAN», метою якого є консолідація жінок бізнесу, політики та соціальної сфери задля налагодження тісної співпраці, обміну досвідом, репрезентації України в світі та сприяння розвитку малого і середнього бізнесу [15].

Слід відзначити, що світова пандемія та економічні наслідки карантинних заходів посилили та прискорили тенденції, які поступово розвивались останні роки, особливо щодо навчання та переходу в онлайн. Згідно з Дослідженням ведення бізнесу серед жінок-підприємниць, проведеним CBR для Visa у квітні-травні 2020 року, 64% опитаних власниць бізнесу готові до хоча б часткового переведення свого бізнесу в онлайн, проте мають сумніви, чи вистачить їм для цього знань та ресурсів. При цьому 85% жінок прагнуть додаткового навчання. Серед найбільш затребуваних тем: як адаптуватися до нових реалій, як пережити кризу, пов'язану з пандемією, та як розвивати свій бізнес

онлайн. Це свідчить про те, що жіночий бізнес поступово переходить у новий етап та починає свій стрімкий розвиток, який потребує ефективних практичних інструментів та сучасних знань для переходу на якісно нові рівні [16].

Пошук нових знань та інструментів через додаткове навчання та успішні приклади інших жінок-підприємниць підсилюють цю тенденцію та стрімко покращують показники жіночого підприємництва в Україні. Дослідження показує, що жінки-підприємниці відрізняються невпинною жагою до навчання – 85% жінок зацікавлені в додатковому розвитку через бізнес воркшопи. Якщо молоді власниці бізнесу зазвичай роблять акцент у навчанні на бізнес-стратегії, фінансовій та юридичній організації, то більш старші жінки-підприємниці зосереджують свою увагу на веденні та розширенні бізнесу, особливо в онлайн форматі. Із поступовим переходом в онлайн, жінки все частіше шукають платформи та ресурси для ознайомлення та вивчення таких тем як розвиток онлайн-бізнесу, механіка онлайн-продажів та просування в Інтернеті за допомогою соціальних мереж. Крім того, 69% жінок-підприємниць надають перевагу онлайн-навчанню [16].

Непередбачувана пандемія та економічні наслідки, як ефект сніжної кулі, винесли на порядок денний нові питання та виклики. Результати дослідження яскраво підтверджують, що більший відсоток жіночого бізнесу постраждав в період пандемії COVID-19: 38% скоротили свою дохідність, а 52% – взагалі вимушені були зупинити діяльність. Найбільше постраждали сфера офлайн торгівлі, бізнеси в невеликих містах та бізнеси власниць

більш старшого віку. Такий розвиток подій підвищує потребу власниць бізнесу різного масштабу до пошуку інструментів для адаптації та подальшого розвитку своєї справи. Незважаючи на те, що 41% жінок-підприємниць продає свої товари та послуги через Інтернет, вони значною мірою потребують знань у розвитку онлайн-каналів, виходу на нові сегменти та пошук додаткового фінансування [16].

Таким чином, вдосконалення розвитку жіночого підприємництва слід здійснювати саме в тих напрямках, де воно має беззаперечні переваги, враховує специфічні «жіночі» особливості поведінки, психіки, менталітету тощо. При цьому, непотрібно йти в напрямку врівноваження сфер бізнес-діяльності жінок і чоловіків. Жіноче підприємництво саме по собі є вагомим фактором еволюції національної економіки, сприяє її стабілізації і динамічному зростанню. Тому, серед ключових елементів активізації розвитку жіночого підприємництва слід відзначити: впровадження дієвих законодавчо-нормативних актів, спрямованих на стимулювання відкриття нового бізнесу жінками; надання вільного доступу до якісних інструментів фінансово-кредитної підтримки жіночого підприємництва; покращення інформаційного та кадрового забезпечення бізнесу.

Висновки. Отже, сучасне підприємництво є дуже важливим елементом в економічній системі України, який характеризується значною активністю жінок-підприємниць ефективно конкуруючих з підприємцями чоловіками. З'ясовано, що індекс жінок-підприємців є найвищий у розвинутих

країнах, що обумовлено створенням сприятливих умов для розвитку жіночого підприємництва, а в країнах, що розвиваються, більшість жінок розпочинають підприємницьку діяльність через свої матеріальні потреби, що в більшості випадків відбувається й в Україні. На шляху розвитку жіночого підприємництва стоїть багато перешкод починаючи з економічних та бюрократичних бар'єрів, закінчуючи соціальними, освітніми, культурними й гендерними. Для популяризації жіночого підприємництва в Україні існує безліч різноманітних програм його підтримки, зокрема громадські організації, державні інституції та різні міжнародні фонди приймають активну

участь у розвитку жіночого підприємництва і лідерства. Також, виявлено, що серед ключових елементів активізації розвитку жіночого підприємництва слід відзначити: впровадження дієвих законодавчо-нормативних актів, спрямованих на стимулювання відкриття нового бізнесу жінками; надання вільного доступу до якісних інструментів фінансово-кредитної підтримки жіночого підприємництва; покращення інформаційного та кадрового забезпечення бізнесу; отримання нових знань у розвитку онлайн-каналів, виходу на нові сегменти ринку в умовах постпандемії.

Список використаної літератури

1. Денис Шемякін. Новини УНІАН. URL : <https://www.unian.ua/economics/finance/10596576-maliy-ta-seredniy-biznes-v-ukrajini-daye-55-vvp-kabmin.html> (дата звернення: 20.08.2020).
2. Cardella G. M., Hernández-Sánchez B. R., Sánchez-García J. C. (2020) Women Entrepreneurship : A Systematic Review to Outline the Boundaries of Scientific Literature. *Front. Psychol.* 11:1557. doi: 10.3389/fpsyg.2020.01557.
3. Hechevarría D., Bullough A., Brush C., Edelman L. High-growth women's entrepreneurship: fueling social and economic development. *J. Small Business Management.* 2019. Vol. 57, Iss. 1. P. 5–13. doi: 10.1111/jsbm.12503.
4. Ayogu D. U., Agu E. O. Assessment of the contribution of women entrepreneur towards entrepreneurship development in Nigeria. *Intern. J. Curr. Res. Acad. Rev.* 2015. Vol. 3 (10), P. 190–207. URL : <http://www.ijcrar.com/vol-310/Ayogu,%20Deborah%20U.%20and%20Agu,%20Everistus%20Ogadimma2.pdf>.
5. Індекс жінок–підприємців від Mastercard виявив умови, необхідні для розвитку жіночого підприємництва. Mastercard : веб-сайт. URL : <https://newsroom.mastercard.com/eu/uk/news-briefs/index-zhinokpidpriemciv-vid-mastercard-vyiv/> (дата звернення: 22.08.2020).

6. Жінки–підприємці – нова рушійна сила на ринку праці у США. Голос Америки. VOA, Inc. : веб-сайт. URL : <https://ukrainian.voanews.com/a/women-in-business-mothers/4015787.html> (дата звернення: 22.08.2020).
7. Валерія Шатська. Жіноче підприємництво в Україні: тенденції, проблеми, перспективи. Business Law Electronic Resource : веб-сайт. URL : <https://www.businesslaw.org.ua/jinoch-pidpriemnytstvo-v-ukraini/> (дата звернення: 22.08.2020).
8. Hrubá Renata, Tanklevska Natalie S. Relationship between the knowledge economy and the education system in the context of intercultural communication. *Central and Eastern Europe in the Changing Business Environment*, May, 2018, p. 106–117.
9. Tanklevska N., Miroshnichenko V. Theoretical basis of managing of enterprises` financial potential on the basis of anti-crisis management. *Agricultural and Recourse Economics: International Scientific E-Journal*. 2019. № 2. Vol. 5. p. 51–61.
10. Дослідження «Жіноче підприємництво України : кілька питань». Management.com.ua : веб-сайт. URL : <http://www.management.com.ua/interview/int361.html> (дата звернення: 22.08.2020).
11. Юлія Ковалів. Як стимулювати жіноче підприємництво. AgroPortal : веб-сайт. URL : <https://agroportal.ua/ua/views/mnenie-eksperta/kak-stimulirovat-zhenskoe-predprinimatelstvo-v-ukraine/> (дата звернення: 22.08.2020).
12. Смаль В. Інклюзивний розвиток бізнесу : жіноче підприємництво. Київ, 2018. 132 с. URL : https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/490/Woman_Business_PLEDDG_2019.pdf (дата звернення: 25.08.2020).
13. Олійник Н. Ю. Жіноче підприємництво в Україні: особливості та перспективи. *Фінансовий простір*. 2015. № 2. С. 390–396.
14. Проєкт Міністерства та Комітету цифрової трансформації України. Дія. Бізнес. Міністерство та Комітет цифрової трансформації України : веб-сайт. URL : <https://business.diia.gov.ua> <https://thedigital.gov.ua/news/na-platformi-diyabiznes-zyavitsya-rozdil-pro-zhinoche-pidpriemnitstvo> (дата звернення: 25.08.2020).
15. Проєкт «Жіноче лідерство та підприємництво» Інститут партнерства та сталого розвитку. Institute of Partnership and Sustainable Development : веб-сайт. URL : <http://ipsd.org.ua/> (дата звернення: 22.08.2020).

16. Жіноче підприємництво в Україні. WoMo : веб-сайт. URL : <https://womo.ua/zhinoche-pidpriyemnitstvo-v-ukrayini-64-opitanih-vlasnits-biznesu-gotovi-do-hocha-b-chastkovogo-perehodu-v-onlayn-85-pragnut-dodatkovogo-navchannya/> (дата звернення: 22.08.2020).

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.3\(39\).2020.215162](https://doi.org/10.18371/fp.3(39).2020.215162)

JEL Classification L26, J16

CURRENT TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF WOMEN'S ENTREPRENEURSHIP IN UKRAINE

TANKLEVSKA Nataliya

*Doctor of Science in Economics, Professor,
Head of Economics and Finance Department
Kherson State Agrarian University*

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-2906-4051>

e-mail: ntanklevska@gmail.com

Abstract. *It is determined that the current stage of development of Ukrainian society is characterized by the activity of women entrepreneurs who effectively compete with male entrepreneurs. The main barriers to the development of women's entrepreneurship (economic, bureaucratic, educational, and cultural), have been systematized. An analysis of various programs to support women's entrepreneurship and leadership in Ukraine is made. Identified the key elements of activating the development of women's entrepreneurship which include: providing free access to quality instruments of financial and credit support; improving business information and staffing; gaining new knowledge in the development of online channels, entering new market segments in a post-pandemic environment.*

Key words: *economic efficiency, agricultural enterprise, digitization tools, development, technologies.*

The main trend of recent years in Ukraine is to promote the topic of women's entrepreneurship. Today, the percentage of women who start their own businesses, create new jobs and increase the level of self-employment is dynamically increasing. Therefore, the issues of determining the specifics of the development of women's entrepreneurship in Ukraine, as well as identifying the main obstacles and vectors of intensification of its development are relevant.

It is determined that the current stage of development of Ukrainian society is characterized by the activity of women entrepreneurs who effectively compete with men entrepreneurs. It is defined that

the index of women entrepreneurs is the highest in developed countries, due to the creation of favorable conditions for the development of women's entrepreneurship, and in developing countries, most women start businesses because of their material needs, which in most cases occurs in Ukraine. It is found that it takes 257 years to equalize wages between men and women if changes occur at the rate of the last 5 years; women are involved in unpaid domestic and family work for 4.4 hours, and men for 1.7 hours; among the 100 richest people in Ukraine, only three are women; only 6% of businesses are run by women.

The significant barriers to the active development of women's

entrepreneurship, including economic, bureaucratic, educational, cultural and gender, have been systematized. An analysis of various programs to support women's entrepreneurship and leadership in Ukraine, implemented by state, international and non-governmental organizations is made. Moreover, it was found that among the key elements of intensifying the development of women's entrepreneurship should be noted: the introduction of effective laws and regulations aimed at stimulating the opening of new businesses by women; providing free access to quality instruments of financial and credit support for women's entrepreneurship; improving business information and staffing; gaining new knowledge in the development of online channels, entering new market segments in a post-pandemic environment.

References

1. Denys Shemiakin (2019). Novyny UNIAN. unian.ua. Retrieved from: Rezhym dostupu do resursu: <https://www.unian.ua/economics/finance/10596576-maliy-ta-seredniy-biznes-v-ukrajini-daye-55-vvp-kabmin.html> [in Ukrainian].
2. Cardella, G. M., Hernández-Sánchez, B. R. & Sánchez-García, J. C. (2020). Women Entrepreneurship: A Systematic Review to Outline the Boundaries of Scientific Literature. *Front. Psychol.* 11:1557. doi: 10.3389/fpsyg.2020.0155.
3. Hechevarría, D., Bullough, A., Brush, C. & Edelman, L. (2019). High-growth women's entrepreneurship: fueling social and economic development. *J. Small Business Management*, 57, 5–13. doi: 10.1111/jsbm.12503.
4. Ayogu, D. U. & Agu, E. O. (2015). Assessment of the contribution of women entrepreneur towards entrepreneurship development in Nigeria. *Intern. J. Curr. Res. Acad. Rev.* 3 (10), 190–207. Retrieved from : <http://www.ijcrar.com/vol-310/Ayogu,%20Deborah%20U.%20and%20Agu,%20Everistus%20Ogadimma2.pdf>.
5. Indeks zhynok-pidpriansiv vid Mastercard vyivny umovy, neobkhidni dlia rozvytku zhynochoho pidpriansytstva [The Mastercard Index of Women Entrepreneurs identified the conditions necessary for the development of women's entrepreneurship]. newsroom.mastercard.com. Retrieved from : <https://newsroom.mastercard.com/eu/uk/news-briefs/index-zhynokpidpriansiv-vid-mastercard-vyiv/> [in Ukrainian].
6. Zhynky-pidpriansy – nova rushina syla na rynku pratsy u SShA [Women entrepreneurs are a new driving force in the US labor market]. ukrainian.voanews.com. Retrieved from : <https://ukrainian.voanews.com/a/women-in-business-mothers/4015787.html> [in Ukrainian].
7. Zhynochy pidpriansytstvo v Ukraini : tendentsii, problemy, perspektyvy [Women's entrepreneurship in Ukraine: trends, problems, prospects]. [businessinsider.com](https://www.businessinsider.com). Retrieved from : <https://www.businessinsider.com/ukraine-women-entrepreneurs-2020-03> [in Ukrainian].

- nesslaw.org.ua. Retrieved from : <https://www.businesslaw.org.ua/jinotch-pidpriumnyctvo-v-ukraini/> [in Ukrainian].
8. Hrubá, R. & Tanklevska, N. (2018). Relationship between the knowledge economy and the education system in the context of intercultural communication. *Central and Eastern Europe in the Changing Business Environment*, May. (pp. 106–117).
 9. Tanklevska, N. & Miroshnichenko, V. (2019). Theoretical basis of managing of enterprises` financial potential on the basis of anti-crisis management. *Agricultural and Recourse Economics: International Scientific E-Journal*. Vol. 5. №2, 51–61.
 10. Doslidzhennia «Zhinoche pidpriumnyctvo Ukrainy: kilka pytan» [Research «Women's Entrepreneurship of Ukraine: a few questions»] management.com.ua. Retrieved from : <http://www.management.com.ua/interview/int361.html> [In Ukrainian].
 11. Yuliia Kovaliv. Yak stymuliuvaty zhinoche pidpriumnyctvo [How to stimulate women's entrepreneurship]. agroportal.ua. Retrieved from : <https://agroportal.ua/ua/views/mnenie-eksperta/kak-stimulirovat-zhenskoe-predprinimatelstvo-v-ukraine/> [In Ukrainian].
 12. Smal V. (2018) Inkluzyvnyi rozvytok biznesu: zhinoche pidpriumnyctvo [Inclusive Business Development: Women's Entrepreneurship]. Kyiv. Retrieved from : https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/490/Woman_Business_PLEDDG_2019.pdf [in Ukrainian].
 13. Oliinyk N. Yu. (2015). Zhinoche pidpriumnyctvo v Ukraini: osoblyvosti ta perspektyvy [Women's entrepreneurship in Ukraine: features and prospects]. *Finansovyi prostir – Financial space*, 2, 390–396 [in Ukrainian].
 14. Proiekt Ministerstva ta Komitetu tsyfrovoi transformatsii Ukrainy. Diia.Biznes [Project of the Ministry and the Committee for Digital Transformation of Ukraine. Action. Business.]. business.diia.gov.ua. Retrieved from : <https://business.diia.gov.ua> <https://thedigital.gov.ua/news/na-platformi-diyabiznes-zyavitsya-rozdil-pro-zhinoche-pidpriemnitstvo> [in Ukrainian].
 15. Proiekt «Zhinoche liderstvo ta pidpriumnyctvo» Instytut partnerstva ta staloho rozvytku [Women's Leadership and Entrepreneurship Project]. ipsd.org.ua. Retrieved from : <http://ipsd.org.ua/> [in Ukrainian].
 16. Zhinoche pidpriumnyctvo v Ukraini [Women's entrepreneurship in Ukraine]. womo.ua. Retrieved from : <https://womo.ua/zhinoche-pidpriemnitstvo-v-ukrayini-64-opitanih-vlasnits-biznesu-gotovi-do-hocha-b-chastkovogo-perehodu-v-onlayn-85-pragnut-dodatkovogo-navchannya/> [in Ukrainian].

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.3\(39\).2020.215166](https://doi.org/10.18371/fp.3(39).2020.215166)

УДК 336.671

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПОБУДОВИ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ФОРМУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ АГРАРНОГО ПІДПРИЄМСТВА

БОРОВІК Любов Володимирівна*д.е.н., доцент,**доцент кафедри економіки та фінансів**ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»**ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-7200-0497>**e-mail: lyubovborovik2015@gmail.com*

Анотація У статті розглянуті питання методології побудови економічної безпеки формування інвестиційного потенціалу аграрного підприємства. Визначено принципи системи економічної безпеки формування інвестиційного потенціалу аграрного підприємства, яка повинна бути скерованою на досягнення як короткострокових, так і середньо та довгострокових цілей.

Ключові слова: аграрне підприємство, економічна безпека, конкурентоспроможність, інвестиційний потенціал, ризики, загрози.

Постановка проблеми. Економічна та соціальна кризи, а також наслідки коронавірусної пандемії негативно вплинули в останні роки на розвиток аграрних підприємств. Загальний стан сільського господарства характеризується спадом виробництва продукції, незадовільним використанням ресурсного потенціалу товаровиробниками, низьким рівнем платоспроможності аграрних підприємств, відтоком робочої сили з сільських територій. У цій, непростій, економічній ситуації назріла потреба в удоскона-

Анотация. В статье рассмотрены вопросы методологии построения экономической безопасности формирования инвестиционного потенциала аграрного предприятия. Определены принципы системы экономической безопасности формирования инвестиционного потенциала аграрного предприятия, которая должна быть направленной на достижение как краткосрочных, так и средние и долгосрочных целей.

Ключевые слова: аграрное предприятие, экономическая безопасность, конкурентность, инвестиционный потенциал, риски, угрозы.

лені теоретичної бази побудови системи економічної безпеки формування інвестиційного аграрних підприємств та оновлення парадигми їх економічного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема впливу економічної безпеки на розвиток аграрних підприємств досліджувалася такими вченими як С.В. Васильчак, А.В. Крушинська, Ю.Я. Лузан, В.Є. Лучик, О.М. Ляшенко, М.О. Мікуліна, О.О. Непочатенко, В.П. Синчак, І.В. Сідельникова та ін.

Метою статті є дослідження методологічних основ побудови економічної безпеки формування інвестиційного потенціалу аграрного підприємства.

Виклад основного матеріалу. Важливою умовою розвитку сільського господарства є формування системи економічної безпеки аграрного підприємства, яка покликана забезпечити сталість економічного зростання аграрного сектору шляхом:

- розширеного відновлення ресурсного потенціалу аграрних підприємств;

- забезпечення екологічності технологій виробництва продукції;

- підвищення конкурентоспроможності суб'єктів виробничої діяльності на основі впровадження інноваційних технологій, які здатні забезпечити випуск продукції з високою доданою вартістю;

- попередження та ліквідації загроз, які постійно виникають у процесі виробництва та перешкоджають підвищенню продуктивності праці та зниженню собівартості продукції в аграрному секторі економіки;

- прискорення внутрішньогалузевої та аграрно-промислової кооперації й інтеграції, як фактору більш раціонального використання технічного та трудового ресурсів;

- формування інвестиційного потенціалу, здатного забезпечити розширене відтворення економічного ресурсу сільськогосподарських підприємств.

Побудова економічної безпеки формування інвестиційного потенціалу аграрного підприємства повинна відповідати принципам безперервності та цілеспрямованості, відповідати економічним завданням розвитку галузі й соціальним запитам суспільства, а також базуватись на таких загальних ме-

тодологічних принципах як абстрагування, аналіз, узагальнення, індукція, дедукція, аналогія, пріоритетність, моделювання [1]. Ці, та інші, принципи дають змогу дослідити не тільки систему економічної безпеки як чогось цілого, а й кожен елемент цієї системи, що дасть можливість здійснювати ефективне управління нею.

Побудова методологічної основи системи економічної безпеки формування інвестиційного потенціалу підприємства також повинна спиратися на такі важливі принципи як системність, законність, відкритість, реалістичність, плановість, динамічність, гнучкість, автономність, інноваційність що передбачає визначення реальних цілей цієї системи та врахування особливостей аграрного виробництва, які характеризуються складністю відновлення природного потенціалу, сезонністю виробництва основних видів продукції та великими фінансовими витратами на її зберігання і реалізацію. Тому використання земельних і водних ресурсів, організація товарного виробництва, відновлення родючості орної землі, залежність отримання прибутку аграрного підприємства від погоднокліматичних умов, зберігання виробленої продукції потребує особливої системи захисту товаровиробників від загроз та ризиків втрати ними значної частини доходу, що може призвести до банкрутства підприємства, або ж значного скорочення робочих місць [2]. Отже, побудова системи економічної безпеки формування інвестиційного потенціалу аграрного підприємства повинна враховувати не тільки фінансово-економічні фактори, а й еколого-соціальні, що і визначає особливості вибору цілей системи захисту

галузі від внутрішніх та зовнішніх загроз.

Система економічної безпеки формування інвестиційного потенціалу аграрного підприємства повинна бути скерованою на досягнення як короткострокових так і середньо та довгострокових цілей. Її побудова повинна ґрунтуватися на:

- аналізі економічної, фінансової та інвестиційної діяльності підприємства у попередньому та поточному періодах;

- дослідженні умов зовнішнього та внутрішнього інвестиційного середовища та кон'юнктури розвитку інвестиційного ринку;

- виборі моделі системи економічної безпеки формування інвестиційного потенціалу з урахуванням стратегічних цілей інвестиційного розвитку підприємства;

- формуванні системи економічного захисту підприємства від внутрішніх і зовнішніх загроз за основними напрямками економічної та інвестиційної діяльності підприємства;

- узгодженості взаємодії усіх елементів механізму системи економічної безпеки формування інвестиційного потенціалу у відповідності до завдань, методів, видів та напрямів економічної та інвестиційної діяльності підприємства;

- розробці системи заходів економічної безпеки формування інвестиційного потенціалу у відповідності до стратегії інвестиційного розвитку аграрного підприємства.

Розробляючи методологію побудови системи економічної безпеки формування інвестиційного потенціалу у стратегічній перспективі інвестиційного розвитку аграрного підприємства, необхідно, щоб вона відповідала

таким принципам як цілеспрямованість, узгодженість, динамічність, гнучкість, інформаційність та ін., на чому наголошували такі дослідники як І.В. Демченко, Т.Б. Кузенко, Л.С. Мартюшева, О.Ю. Литовченко, К.С. Горячева, Т.В. Муляр, О.М. Петрук, С.З. Мошенський, О.М. Кардаш. Також сучасна методологія повинна передбачати принцип трансформації розвитку аграрного сектору економіки, тобто поступовий перехід від парадигми сталого до парадигми зростаючого розвитку сільського господарства [3]. Поступовому переходу аграрного сектору економіки на інноваційно-інвестиційну модель свого розвитку сприятимуть процеси глобалізації та інтеграції у світовому економічному середовищі, а також поява нових методів дослідження та нових теорій. Інноваційні інформаційно-комунікаційні технології, у сучасному світі, стають стимуляторами появи глобальних виробничо-збутових зв'язків та сприяють виникненню не тільки нових професій, а й цілих галузей економіки. Це дає підстави стверджувати, що вже сьогодні назріла потреба удосконалення методів наукових досліджень проблем економічної безпеки розвитку сільського господарства [4]. Одним з таких методологічних підходів до пізнання напрямів розвитку суспільного господарства є «синергетика», назва якої походить від грецького слова *synrgos* (суспільний).

Методологічні основи синергетики, як явища, були започатковані такими дослідниками як Т. Хакеп, С. Капіца, С. Курдюков, Е. Стенгерс, а ідеї синергетики, які можуть використовуватись у вирішенні проблем економічної безпеки розвитку сільського господарства, були відображені у нау-

кових працях В. Арнольда, Л. М'яснікова, Д. Чернавського та ін.

У сучасному світі зміни у глобальній економічній системі відбуваються настільки швидко, що для аналізу й прогнозування (наприклад, розвитку інвестиційних ринків) потрібен синтез нових аналітичних методів, джерелами яких можуть бути різні сфери людських знань. Наприклад, такий синтез був здійснений на межі теорії складності та теорії синергетики, які досліджують причини виникнення нових структур і систем, що дозволяє прогнозувати вірогідні зміни у поведінці окремих систем та побудувати механізми економічної безпеки їх розвитку й зменшити дію реальних загроз, які є постійними супутниками будь-якої економічної системи.

Враховуючи, що економічна безпека формування інвестиційного потенціалу аграрного підприємства є системою, необхідно розглянути сутність терміну «система». Система – це засіб, за допомогою якого відбувається процес вирішення проблем» [5].

П. Саблук вважає, що «... це організоване чи складне ціле, зібрання або сполучення речей чи частин, що утворюють складне чи єдине ціле» [6].

Ю. Лузан під системою розумів «... сукупність об'єктів, поєднаних якоюсь формою постійної взаємодії чи взаємозалежності з метою виконання певних функцій» [7].

Енциклопедичний словник визначає систему як сукупність (множину) моментів, що, взаємодіючи між собою, утворюють певну цілісність, єдність. Ґрунтуючись на дослідженнях, здійсненими вищезгаданими та іншими авторами, на наш погляд, економічну безпеку формування інвестиційного потенціалу підприємства слід розгля-

дати як відкриту, гнучку, динамічну, складну, кібернетичну та цілескеровану економічну систему, що складається з багатьох підсистем, які самостійно здатні вирішувати різні функціональні завдання. Основою формування такої системи може бути концепція сталого розвитку; концепція Кайдзен; концепція управління вартістю; концепція компетенцій; концепція усунення обмежень; концепція стратегічного управління; концепція перевірки і корегування стратегічних передбачень; концепція управління знаннями; концепція соціальної відповідальності бізнесу.

Основними функціями системи економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності можуть бути: забезпечення фінансової стійкості; забезпечення безпеки капіталу та майна підприємства; досягнення конкурентоспроможності та високого рівня економічного потенціалу; досягнення високого рівня менеджменту, оптимальної організаційної структури управління суб'єктами фінансової безпеки галузі; правова захищеність господарської діяльності підприємств господарства [8].

Визначаючи ефективність системи економічної безпеки формування інвестиційного потенціалу аграрного підприємства, необхідно уточнити сутність таких економічних категорій як «потенціал», «інвестиційний потенціал», «ризик», «загроза». В науковій літературі «потенціал» трактують як збірне поняття, яке охоплює такі складові як економічний, фінансовий, трудовий, виробничий, інноваційний інвестиційний потенціали [9]. Це поняття також трактується як сукупність ресурсів, факторів і можливостей.

На думку А. Мясникова «потенціал» може розглядатися як засоби, запаси, джерела які є у наявності і можуть бути мобілізовані для досягнення певної мети або вирішення будь якого завдання [10].

Є й інші трактування цієї категорії. Так, Т. Шебатура [11] визначає цю економічну категорію як систему матеріальних та трудових ресурсів, скерованих на досягнення мети виробництва.

О.В. Ілляшенко, О.В. Жегус трактують як «... сукупність усіх функціонуючих, наявних й альтернативних ресурсів, залучених у сферу виробництва та управління, яка характеризує здатність господарської системи виконувати свої функції з уточненням можливостей виробничих сил для досягнення певного ефекту [12].

Виходячи з визначень економічної категорії «потенціал» вищезазначеними дослідниками, у загальному вигляді її можна трактувати як сукупність матеріальних і нематеріальних цінностей, виробничих, трудових, фінансових, інформаційних, інфраструктурних та інших ресурсів, які можуть використовуватися у суспільному господарстві для досягнення визначеної мети.

У відповідності до теми наших досліджень необхідно визначити сутність терміну «інвестиційний потенціал». Інвестиційний потенціал є сукупністю усіх видів інвестиційних ресурсів, які можуть залучатися для вирішення екологічних, економічних, соціальних та інших проблем.

Іншими важливими економічними категоріями, які активно впливають на формування інвестиційного потенціалу аграрного підприємства є ризик та загроза. У їх визначенні серед вчених

немає єдності. Одні вчені тлумачать «ризик» як можливість виникнення несприятливої ситуації під час реалізації планів і використання бюджетів підприємства, інші вважають, що ризик є технічною оцінкою ймовірності невдачі або негативного результату, який виводиться шляхом статистичного опрацювання останніх даних. Отже, економічний ризик – це комбінація події, пов'язаної з діяльністю підприємства, яка, впливаючи на нього, унеможливує досягнення запланованих цілей та отримання запланованих доходів. Беручи за основу визначення ризику вищезгаданими та іншими авторами, ми визначаємо економічний ризик як результат економічних відносин, що ґрунтується на невизначеності та ймовірному виникненні непередбачуваних подій у майбутньому, які можуть завдати економічних збитків підприємству та (або) унеможливають досягнення окреслених ним цілей.

Економічна категорія «загроза» характеризується як сукупність умов і факторів, які створюють небезпеку реалізації економічних інтересів. При цьому «небезпека», на думку багатьох вітчизняних вчених, визначається як конкретна і безпосередня реальна форма проявлення загрози. З думкою вище зазначених дослідників слід погодитися, так як відсутність сприятливих умов для зростання сільського господарства породжує ризики та загрози формуванню інвестиційного потенціалу підприємства, що є небезпекою його економічного розвитку як у короткостроковій так і довгостроковій перспективі.

Висновки. В умовах соціально-економічної кризи та обмежених фінансових можливостей, аграрні підприємства повинні бути націлені на

отримання та практичного використання інформації щодо організації виробництва на основі кооперації, використання сучасних технологій як джерела збереження енергетичних ресурсів та оптимізації використання трудового потенціалу. Не вирішивши цю проблему та не побудувавши ефективну систему економічної безпеки фо-

рмування інвестиційного потенціалу на основі оновленої методології та зміни парадигми розвитку сільського господарства, держава ризикує стати перед загрозою зниження рівня своєї продовольчої безпеки та у найближчі декілька років перетворитись з експортера аграрної продукції в імпортера.

Список використаної літератури

1. Танклевська Н.С., Боровік Л.В., Концептуальні засади удосконалення інвестиційної політики розвитку сільського господарства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2019. Вип.26. Ч.1. С. 24-28.
2. Мулір Т.В. Функції венчурного капіталу в контексті фінансової безпеки країни. *Економічні науки. Серія «Облік і фінанси»*. Вип. 9(33). Ч.2. 2012. С.17-26.
3. Петрук О.М., Мошенський С.З. Теорія та практика венчурного фінансування: монографія. Житомир: ПП «Рута». 2008. 248с.
4. Танклевська Н.С., Боровік Л.В. Вплив інвестиційної політики на формування економічного інвестиційного потенціалу сільського господарства. *Науковий економічний журнал «Інтелект XXI»*. 2019. №3. С. 121-125.
5. Кардаш О.М. Генезис, суть та значення венчурного капіталу у системі фінансового забезпечення інноваційної діяльності. *Зб.наук.праць «Економічний простір»*. 2008. №19. С. 198-204.
6. Саблук П.Т., Білорус О.Г., Власов В.І. Глобалізація і продовольство : монографія. Київ: НН ЦІАЕ. 2008. 632с.
7. Лузан Ю.Я. Формування наукової парадигми сучасного розвитку аграрного сектору України. *Економіка АПК*. 2011. №7. С.22-29.
8. Халімон Т.М. Інформаційні технології як платформа ефективного управління конкурентоспроможністю підприємств. *«Економіка. Менеджмент. Бізнес»*. 2016. №4 (18). С.67-74.
9. Остапчук Д.О. Синергетичний підхід до дослідження інвестиційної безпеки України. *Право і безпека*. 2012. №5. С. 217-222. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Pib_2012_5_50.pdf (дата звернення 20.07.2020)

10. Мясников А.А. Синергетические эффекты в современной экономике: введение в проблематику. Москва: ЛЕНЕНД, 2011. 160с.
11. Шабатура Т.С. Теоретичні підходи до визначення дефініції «Фінансова безпека підприємства». *«Інноваційна економіка»*. №9 (35). 2012. С.315-318.
12. Ілляшенко О.В., Жегус О.В. Сутнісне трактування потенціалу як джерела комплексної оцінки рівня розвитку виробничих сил. *Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг*. 2010. Вип.2. С.306-312.

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.3\(39\).2020.215166](https://doi.org/10.18371/fp.3(39).2020.215166)

JEL Classification P4

METHODOLOGICAL ASPECTS OF CONSTRUCTION OF THE SYSTEM OF ECONOMIC SECURITY FORMATION OF INVESTMENT POTENTIAL OF THE AGRICULTURAL ENTERPRISE

BOROVİK Liubov

*doctor of economics,
associate professor, Department of economic and finance,
Kherson State Agrarian University, Ukraine
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-7200-0497>
e-mail: lyubovborovik2015@gmail.com*

Abstract. *The article discusses the issues of methodology of constructing economic security for formation the investment potential of an agricultural enterprise. The principles of economic security system for formation of the investment potential of an agricultural enterprise, which should be aimed at achieving both short-term, medium and long-term goals, have been determined.*

Key words: *agricultural enterprise, economic security, competitiveness, investment potential, risks, threats.*

An important condition for the development of agriculture is the formation of a system of economic security of the agricultural enterprise, which is designed to ensure the sustainability of economic growth of the agricultural sector by expanding the resource potential of agricultural enterprises; ensuring the environmental friendliness of production technologies; increasing the competitiveness of production entities through the introduction of innovative technologies that can ensure the production of products with high added value; prevention and elimination of threats that constantly arise in the production process and prevent the increase of labor productivity and reduction of production costs in the agricultural sector of the economy; acceleration of intra-industry

and agro-industrial cooperation and integration as a factor of more rational use of technical and labor resources; formation of investment potential capable of providing expanded reproduction of the economic resource of agricultural enterprises. Thus, the construction of economic security system for the formation of investment potential of agricultural enterprises should take into account not only financial and economic factors, but also environmental and social, which determines the peculiarities of the choice of goals of the industry from internal and external threats.

The system of economic security of formation of investment potential of the agrarian enterprise should be directed on achievement of both short-term, medium and long-term purposes. Its construction

should be based on the analysis of economic, financial and investment activities of the enterprise in the previous and current periods; research of conditions of external and internal investment environment and conjuncture of investment market development; choosing a model of economic security system for the formation of investment potential, taking into account the strategic goals of investment development of the enterprise; formation of the system of economic protection of the enterprise from internal and external threats in the main areas of economic and investment activities of the enterprise; coordination of interaction of all elements of the mechanism of the system

of economic security of formation of investment potential in accordance with tasks, methods, types and directions of economic and investment activity of the enterprise; developing a system of economic security measures for the formation of investment potential in accordance with the investment development strategy of the agricultural enterprise. In the context of socio-economic crisis and limited financial opportunities, agricultural enterprises should focus on obtaining and practical use of information on the organization of production on the basis of cooperation, use of modern technologies as a source of energy conservation and optimization of labor potential.

References

1. Tanklevska, N.S. & Borovik, L.V. (2019). Kontseptualni zasady udoskonalennya investytsiynoyi polityky rozvytku silskoho hospodarstva [Conceptual bases of improvement of investment policy of development of agriculture]. *Naukovyy visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu - Scientific Bulletin of Uzhhorod National University*, 26 (1), 24-28 [in Ukrainian].
2. Mulir, T.V. (2012). Funktsiyi venchurnoho kapitalu v konteksti finansovoyi bezpeky krayiny [Functions of venture capital in the context of financial security of the country]. *Ekonomichni nauky - Economic sciences*, 9(33)/2, 17-26 [in Ukrainian].
3. Petruk, O.M. & Moshenskyy, S.Z. (2008). *Teoriya ta praktyka venchurnoho finansuvannya [Theory and practice of venture financing: a monograph]*. Zhytomyr: PP «Ruta» [in Ukrainian].
4. Tanklevska, N.S. & Borovik, L.V. (2019). Vplyv investytsiynoyi polityky na formuvannya ekonomichnoho investytsiynoho potentsialu silskoho hospodarstva [The influence of investment policy on the formation of economic investment potential of agriculture]. *Naukovyy ekonomichnyy zhurnal «Intelekt XXI» - Scientific economic journal «Intellect XXI»*, 3, 121-125 [in Ukrainian].
5. Kardash, O.M. (2008). Henezys, sut ta znachennya venchurnoho kapitalu u systemi finansovoho zabezpechennya innovatsiynoyi diyalnosti [Genesis, essence and significance of venture capital in the system of financial support of innovation

- activity]. *Zb.nauk.prats «Ekonomichnyy prostir» - «Economic space»*, 19, 198-204 [in Ukrainian].
6. Sabluk, P.T., Bilorus, O.H. & Vlasov, V.I. (2008). *Hlobalizatsiya i prodovolstvo [Globalization and food: a monograph]*. Kyiv [in Ukrainian].
7. Luzan, YU.YA. (2011). Formuvannya naukovoyi paradyhmy suchasnoho rozvytku ahrarnoho sektoru Ukrayiny [Formation of the scientific paradigm of modern development of the agricultural sector of Ukraine]. *Ekonomika APK - Economics of agro-industrial complex*, 7, 22-29 [in Ukrainian].
8. Khalimon, T.M. (2016). Informatsiyi tekhnolohiyi yak platforma efektyvnoho upravlinnya konkurentospromozhnisty pidpryyemstv [Information technologies as a platform for effective management of enterprise competitiveness]. *«Ekonomika. Menedzhment. Biznes» – «Economy. Management. Business»*, 4 (18), 67-74 [in Ukrainian].
9. Ostapchuk, D.O. (2012). Synerhetychnyy pidkhid do doslidzhennya investytsiynoyi bezpeky Ukrayiny [Synergetic approach to the study of investment security of Ukraine.]. *Pravo i bezpeka – Law and security*, 5, 217-222. [in Ukrainian].
10. Myasnykov, A.A. (2011). *Synerhetycheskye éffekty v sovremennoy ékonomyke: vvedenye v problematyku [Synergetic effects in the modern economy: an introduction to the issue]*. Moskva: LENEND [in Russia].
11. Shabatura. T.S. (2012). Teoretychni pidkhody do vyznachennya definitsiyi [Theoretical approaches to the definition]. *«Finansova bezpeka pidpryyemstva. Innovatsiyina ekonomika» - «Financial security of the enterprise. Innovative economy»*, 9 (35), 315-318 [in Ukrainian].
12. Ilyashenko, O.V. & Zhehus, O.V. (2010). Sutnisne traktuvannya potentsialu yak dzherela kompleksnoyi otsinky rivnya rozvytku vyrobnychych syl [Essential interpretation of potential as a source of comprehensive assessment of the level of development of productive forces] *Ekonomichna stratehiya i perspektyvy rozvytku sfery to-rhivli ta posluh - Economic strategy and prospects for trade and services*, 2, 306-312. [in Ukrainian].

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.3\(39\).2020.215178](https://doi.org/10.18371/fp.3(39).2020.215178)

УДК 338.1:336.27

КРЕДИТНИЙ КАНАЛ ТРАНСМІСІЙНОГО МОНЕТАРНОГО МЕХАНІЗМУ ТА ЙОГО МІСЦЕ В ЕКОНОМІЧНОМУ ЗРОСТАННІ

КОВАЛЕНКО Вікторія Володимирівна

д.е.н., професор,

професор кафедри банківської справи,

Одеський національний економічний університет

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-2783-186X>

e-mail: kovalenko-6868@ukr.net

Анотація. У статті висвітлені проблеми дієвості кредитного каналу трансмісійного монетарного механізму та звернено увагу його впливу на економічне зростання держави. Проаналізовано сучасний стан кредитування реального сектору економіки. Запропоновано основні напрями підвищення дієвості кредитного та процентного каналів монетарного трансмісійного механізму.

Ключові слова: кредитний канал, процентний канал, монетарний трансмісійний механізм, економічне зростання, реальний сектор економіки, кредитування, процентні ставки.

Постановка проблеми. Економічне зростання держави залежить впершу чергу від динамічного розвитку реального сектору економіки, та оцінюється за допомогою виробленого валового внутрішнього продукту. При цьому, слід відмітити, що для розвитку реального сектору завжди потрібні додаткові джерела фінансування, які мають форму кредитних ресурсів банківської системи. Особливої актуальності ця проблема набуває в умовах пошуку шляхів стабілізації економічного розвитку в країнах, де економіка знаходиться на стадії посткри-

Аннотация. В статье освещены проблемы действительности кредитного канала трансмиссионного монетарного механизма и обращено внимание его влияния на экономический рост государства. Проанализировано современное состояние кредитования реального сектора экономики. Предложены основные направления повышения действительности кредитного и процентного каналов монетарного трансмиссионного механизма.

Ключевые слова: кредитный канал, процентный канал, монетарный трансмиссионный механизм, экономический рост, реальный сектор экономики, кредитование, процентные ставки.

зового синдрому, відсутності сталих темпів зростання реального сектору економіки, порушень взаємовідносин у фінансовій та соціально-економічних сферах [1, с.445]. Тому, актуалізується питання підвищення дієвості кредитного каналу трансмісійного монетарного механізму з зору доступності кредитних ресурсів та їх сприяння у досягненні стратегічних цілей сталого економічного зростання України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню питання впливу кредитного каналу монетарно-

го трансмісійного механізму на економічне зростання держави присвячено наукові праці як зарубіжних, так і вітчизняних вчених. Так, визначення основних постулатів економічного зростання держав розглядається у працях Т. Єфименко [2], М. Зверякова [3], Н. Мінакової [4], В. Міщенко [5].

Т. Єфименко відзначає, що «...в умовах нової економічної реальності, загроз виникнення нових кризових ситуацій, особливої актуальності для всіх регіонів та країн світу набуває здатність національних економік до стабільного розвитку» [2, с. 10].

М. Зверяков наголошує на тому, що «...вихід з нинішніх труднощів і перехід на траєкторію сталого розвитку можливі на основі нової соціально-економічної моделі, де розширене відтворення можливе на підприємствах реального сектору економіки» [3, с. 25].

При цьому, слід відзначити, дослідження Мінакової Н., яка наголошує на тому, що в поняття «сталий розвиток» закладаються різні аспекти його трактування. У країнах з ринковою економікою, що розвиваються, цей термін використовують при виробленні програм сталого економічного зростання, то у світі в цілому, під сталим розвитком розуміється набагато фундаментальний, збалансований розвиток економічних, соціальних та екологічних компонент [4, с. 59-60].

Проблема підвищення дієвості кредитного каналу трансмісійного монетарного механізму та його впливу на економічне зростання досліджується у наукових працях Бернанке Б. [6], Асангу С. [7], Прасолової С. [8], Кириченко К. [9], Петрика О. [10] та багатьох інших. Шануючи доробок значених вчених, слід відмітити, що

залишаються поробленими питаннями урегулювання кредитних відносин щодо їх форм та інструментів; зменшення процентних ставок за наданими кредитами реальному сектору економіки з метою підвищення дієвості кредитного каналу трансмісійного монетарного механізму.

Метою статті є обґрунтування сутності кредитного каналу трансформаційного монетарного механізму та формулювання пропозицій щодо підвищенні його дієвості для економічного зростання держави.

Виклад основних результатів. Визначальна роль кредитного каналу трансмісійного монетарного механізму в економічному зростанні держави визначено у Законі України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 № 2121-III [11], де визначено, що основним завданням банків в механізмі фінансового посередництва, є надання банківських послуг щодо акумуляції вільних коштів юридичних і фізичних осіб та спрямування цих коштів економічним суб'єктам, які їх потребують. При цьому слід зазначити, що головна роль банків у економічній системі держави полягає в кредитуванні економіки, тобто в наданні економічним суб'єктам додаткових фінансових ресурсів із метою здійснення їхньої основної діяльності. Кредит покликаний забезпечити фінансування нових капітальних інвестицій, купівлі фінансових і нефінансових активів та збільшення споживання й фінансування [12, с. 8].

Як зазначає авторка статті, грошово-кредитна політика має розглядатися як джерело економічних зрушень, підвищення реальної заробітної плати і, відповідно, рівня життя населення; виступає засобом стримування ін-

фляційних процесів, що, в свою чергу, відповідає стратегічним цілям грошово-кредитної політики [13, с. 9].

Національний банк України, використовуючи належні йому монетарні інструменти, має змогу впливати на основні показники економічного зростання в державі. Представлений вплив здійснюється не прямо, а через складний економічний механізм, який має назву трансмісійного механізму монетарної політики. В цілому економічну категорію «монетарний трансмісійний механізм» визначають як відносини з приводу впливу на використання інструментарію грошово-кредитної політики центрального банку на фінансову кон'юнктуру і в подальшому – на макроекономічні змінні, які відображають стан розвитку реального сектора економіки через складну сукупність каналів та зв'язків прямої і зворотної дії [14, с. 11-13].

На погляд Міщенко В., більш практичним і наближеним до діяльності центрального банку можна вважати визначення такого механізму як системи взаємозв'язків, що відображає, яким чином дії монетарної влади впливають на досягнення операційних, проміжних і стратегічних цілей монетарної політики. Монетарний трансмісійний механізм не є самоціллю, він функціонує в рамках монетарного режиму, для якого характерні певні правила й операційні процедури, а кінцевою метою є забезпечення центральним банком цінової стабільності [15, с. 32].

У загальному вигляді схему монетарного трансмісійного механізму можна подати у вигляді впливу інструментів грошово-кредитної політики, що використовуються, основних параметрів розвитку фінансового ринку та реального сектора економіки (рис. 1).

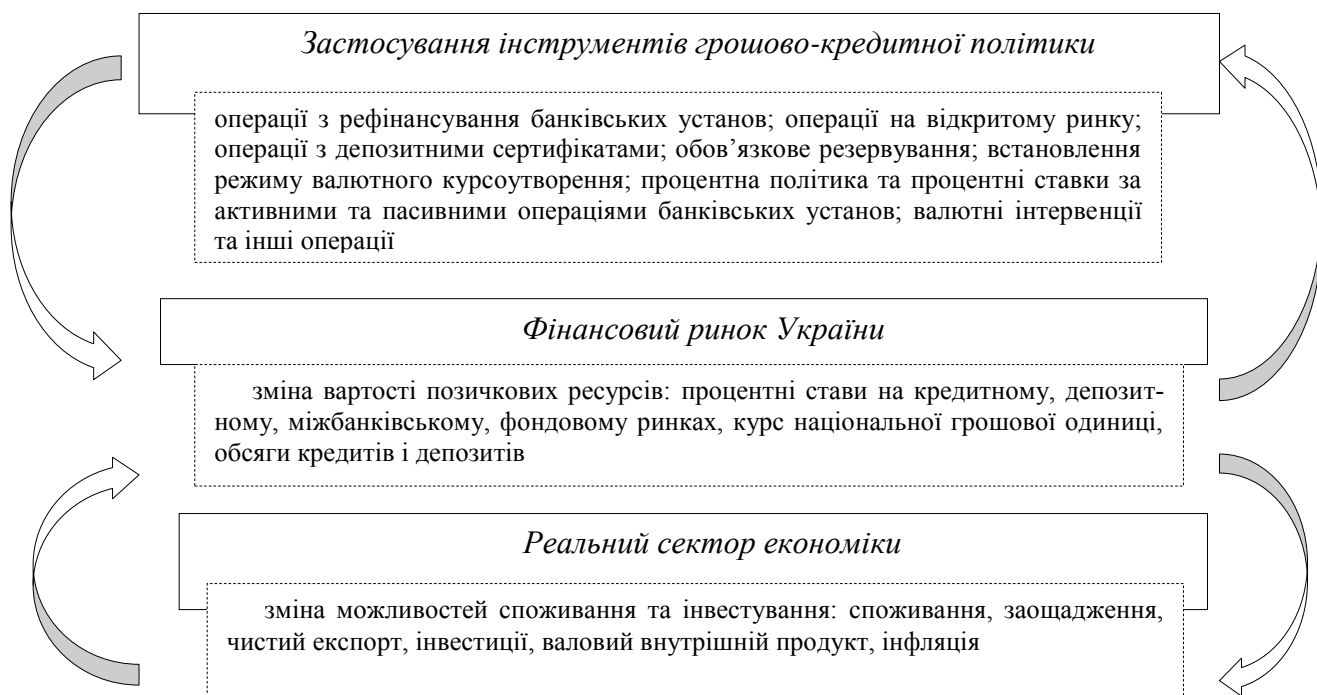

Рис. 1. Сфери дії трансмісійного механізму грошово-кредитної політики
Джерело: власна розробка автора

Виходячи із представленої рисунку, ми можемо стверджувати, що кредитний канал монетарного трансмісійного механізму займає провідне місце у забезпеченні економічного зростання в державі. Кредитний канал відображає вплив грошово-кредитної політики центрального банку на доступність ресурсів на кредитних ринках шляхом впливу інструментів гро-

шово-кредитної політики на зміну пропозиції кредитних ресурсів через зміну обсягів вільних резервів банківської системи.

Схема дії каналів механізму монетарної трансмісії та їх вплив на основні індикатори макроекономічного зростання представлено на рис. 2.

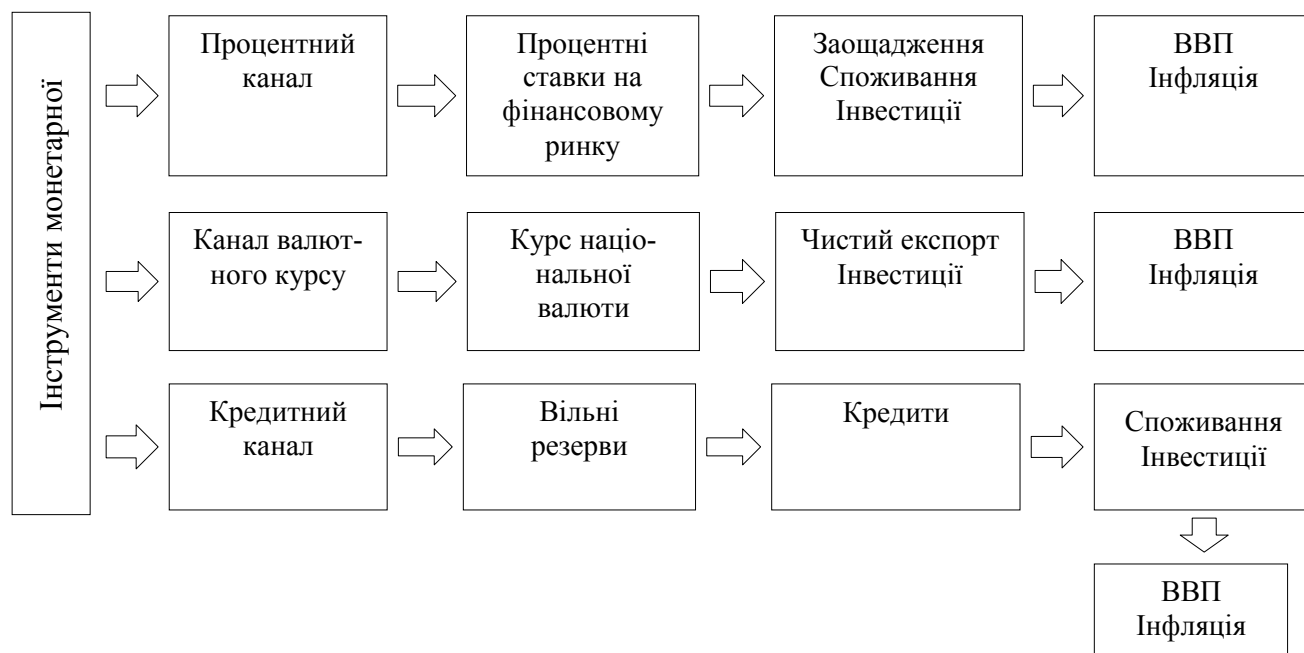

Рис. 2. Схема дії каналів механізму монетарної трансмісії

Джерело: [16, с. 89]

Для визначення місця кредитного каналу трансмісійного монетарного механізму в економічному зростанні держави перш за все необхідно провести аналіз стану кредитного ринку України. Потенційні обсяги кредитування реального сектору економіки, за доцільне розпочати із дослідження суб'єктів фінансового ринку, які можуть брати участь у цьому процесі

(табл. 1). Як свідчать дані табл. 1, найбільш вагому частку у кредитуванні займають банківські установи, хоча у 2019 р. розмір наданих кредитів зменшилося на 7,65 % у порівнянні з 2018 р. При цьому слід відмітити наростаючі темпи зростання обсягів кредитування з боку фінансових компаній та надання фінансового лізингу – 52,5 % та 24,57 % відповідно.

Таблиця 1

Ємність ринку кредитних послуг, сформованого банками та небанківськими фінансовими установами, млн. грн.

Показники	2018 р.	2019 р.	Темп приросту 2019 р./2018 р.	
			абсолютний, млн. грн.	відносний, %
Банківські установи (кредити надані клієнтам)	1118860,0	1033539,0	-85321	-7,65
Фінансові компанії (надання коштів у позику, в т.ч. і на умовах фінансового кредиту)	51909,1	79176,2	27267,1	52,5
Фінансові компанії (надання послуг з факторингу)	48105,0	56469,4	8364,4	17,4
Фінансовий лізинг (послуги, надані фінансовими компаніями та юридичними особами – лізингодавцями без статусу фінансової компанії)	22193,1	27645,6	5452,5	24,57

Джерело: складено автором за матеріалами [17]

Якщо розглядати обсяг кредитів, наданих резидентам у розрізі секторів економіки (табл. 1), то слід відзначити, що найбільший обсяг кредитних ресурсів банківської системи направлена на підтримку корпоративного сектору економіки (табл. 2).

Таблиця 2

Кредити, надані резидентам України у розрізі секторів економіки за період 2010-2019 рр.

Суб'єкти кредитування	2010		2013		2016		2019	
	млн грн.	питома вага, %	млн грн.	питома вага, %	млн грн.	питома вага, %	млн грн.	питома вага, %
інші фінансові корпорації	13430,3	1,8	19317,5	2,1	11583,0	1,2	9577,0	1,0
сектор загального державного управління	8817,3	1,2	5907,7	0,6	1429,9	0,1	4732,5	0,5
нефінансові корпорації	500960,6	68,4	691902,8	76,0	822114,3	82,3	744647,8	76,6
інші сектори економіки	209614,6	28,6	193653,8	21,3	163554,6	16,4	212913,6	21,9
усього	732822,8	100,0	910781,7	100,0	998681,9	100,0	971870,8	100,0

Джерело: складено автором за матеріалами [17]

Так, у 2019 р. на його підтримку було направлено 744647,8 млн грн., що на 243687,2 млн грн. більше ніж у 2010 р. Хоча, слід констатувати той

факт, що у 2016 р. було надано кредитів на 77466,5 млн грн. більше, ніж у 2019 р. (при ситуації пікових збитків для банківської системи України). За аналізований період спостерігається у структурній компоненті обсягів кредитування переважання корпоративного бізнесу, ніж домашніх господарств.

Розглядаючи структуру наданих кредитів нефінансовим корпораціям, за цільовим спрямуванням (рис. 3), можна зробити висновок про те, що переважають інші кредити, які пов'язані з поточною діяльністю та націлені на поповнення оборотних фондів.

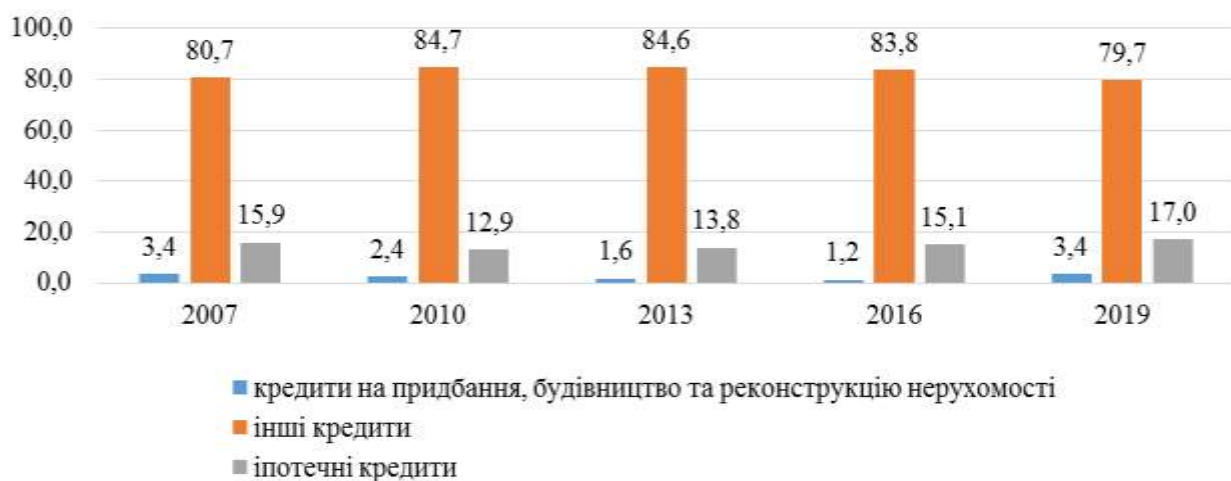

Рис. 3. Структура кредитів, наданих нефінансовим корпораціям за цільовим спрямуванням за період 2007-2019 рр., %

Джерело: складено автором за матеріалами [17]

Динаміка кредитів, наданих нефінансовим корпораціям за строками (рис. 4), свідчить про те, що переважають короткострокові кредити, які в меншій мірі впливають на розвиток корпоративного бізнесу.

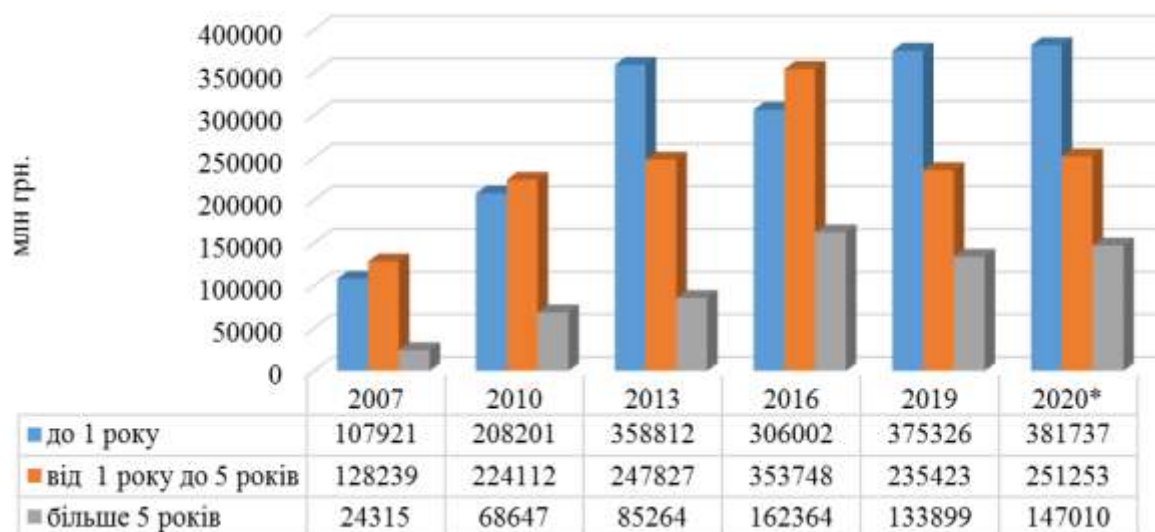

Рис. 4. Динаміка кредитів, наданих нефінансовим корпораціям за строками, млн грн.

2020* - станом на 01.07.2020

Джерело: складено автором за матеріалами [17]

Так, їх сума у 2019 р. склала 375326 млн грн., що у порівнянні з попередніми роками має тенденцію до зростання. Про те, слід відзначити позитивну динаміку до зростання наданих кредитів на термін більше ніж п'ять років, що прослідковується на протязі аналізованого періоду. При цьому, 2016 р. слід вважати таким, що супроводжувався не виваженою кредитною політикою банків та дією кредитного

каналу трансмісійного монетарного механізму, що і спричинило ситуацію найбільшого обсягу проблемних кредитів за цей період – 89,37 % (без урахування резервів до капіталу).

Слід також розглянути дію кредитного трансмісійного механізму в залежності від наданих кредитів депозитними корпораціями, відповідно до розміру суб'єкту господарювання (табл. 3).

Таблиця 3

Структура наданих кредитів депозитними корпораціями відповідно до розміру суб'єкту господарювання за період 2017-2020*, %

Роки	суб'єкти великого підприємництва	суб'єкти середнього підприємництва	суб'єкти малого підприємництва (крім мікропідприємств)	Розмір, яких не визначено	суб'єкти мікропідприємництва		
					річний дохід від 500 тис. євро до 2 млн. євро	річний дохід від 50 тис. євро до 500 тис. євро	річний дохід до 50 тис. євро
інші фінансові корпорації							
2017	12,68	8,73	22,56	20,40	16,15	3,10	16,37
2018	14,43	21,39	21,66	20,13	6,46	5,62	10,31
2019	24,87	13,72	18,37	24,02	3,54	5,56	9,93
2020*	17,23	16,80	21,90	22,78	3,76	10,19	7,35
нефінансові корпорації							
2017	37,47	25,25	13,38	10,30	3,52	2,02	8,07
2018	36,07	24,72	10,99	13,19	3,42	3,19	8,43
2019	31,51	24,81	9,91	11,54	5,99	5,97	10,27
2020*	29,41	27,99	10,31	10,61	6,21	5,65	9,81
фізичним особам-підприємцям							
2017	-	8,55	9,23	48,43	4,68	0,82	28,30
2018	-	7,35	6,19	54,82	3,03	0,77	27,84
2019	-	6,31	4,61	52,27	2,06	0,89	33,87
2020*	-	7,47	4,80	50,11	2,00	1,09	34,53

2020* - станом на 01.07.2020

Джерело: розраховано автором за матеріалами [17]

Як свідчать дані табл. 3, найбільш стабільна пропозиція кредитних ресурсів спостерігається для суб'єктів великого підприємництва. Розглядаючи кредитування суб'єктів мікропідприємництва, слід відзначити,

що перевага надається нефінансовим корпораціям, річний дохід яких складає до 50 тис. євро. та фізичним особам-підприємцям відповідно.

При дослідженні кредитного монетарного трансмісійного механізму за

доцільне слід розглянути обсяги не- господарювання (табл. 4).
працюючих кредитів за суб'єктами

Таблиця 4

Динаміка та структура непрацюючих кредитів за суб'єктами господарювання

Суб'єкти господарювання	2017	2018	2019	2020*
Кредити корпоративному сектору, млн грн.	465842,48	490972,63	462314,56	458335,14
<i>частка непрацюючих кредитів, %</i>	56,95	54,76	53,50	52,99
Кредити фізичним особам (включно із фізичними особами-підприємцями), млн грн.	105836,21	140385,50	174656,93	177654,91
<i>частка непрацюючих кредитів, %</i>	26,24	23,83	19,95	21,12
Міжбанківські кредити, депозити (за виключенням коррахунків), млн грн.	2537,97	4515,88	2306,34	2176,99
<i>частка непрацюючих кредитів, %</i>	36,12	19,60	34,06	37,67
Кредити органам державної влади та місцевого самоврядування, млн грн.	1519,26	2866,95	4716,69	5404,50
<i>частка непрацюючих кредитів, %</i>	0,69	29,22	14,48	1,40
Усього кредитів, млн грн.	575735,9	638741	643994,5	643571,5

2020* - станом на 01.07.2020

Джерело: розраховано автором за матеріалами [17]

За даними, наведеними у табл. 4, можна зробити висновок, що найбільша питома вага непрацюючих кредитів спостерігається за кредитами корпоративного сектору, яка складає більш ніж 50 %. Зазначене свідчить про зменшення обсяг виробництва та про дефіцит фінансових ресурсів для покриття отриманих кредитів.

Ми погоджуємося з думкою В. Міщенко, що дієвість кредитного каналу повинна бути забезпечена сприятливим кредитним кліматом, високою ліквідністю банків, постійним й стійким підвищенням коефіцієнта «кредити/ВВП», доступності банківських кредитів та низькою часткою в активах банківської системи проблемних кредитів [15, с.42]. Функціонування кредитного каналу монетарного трансмісійного механізму тісно пов'язане з усіма іншими каналами, особливо процентним, валютним і грошовим. Цей взаємозв'язок має прояв через вплив облікової ставки цен-

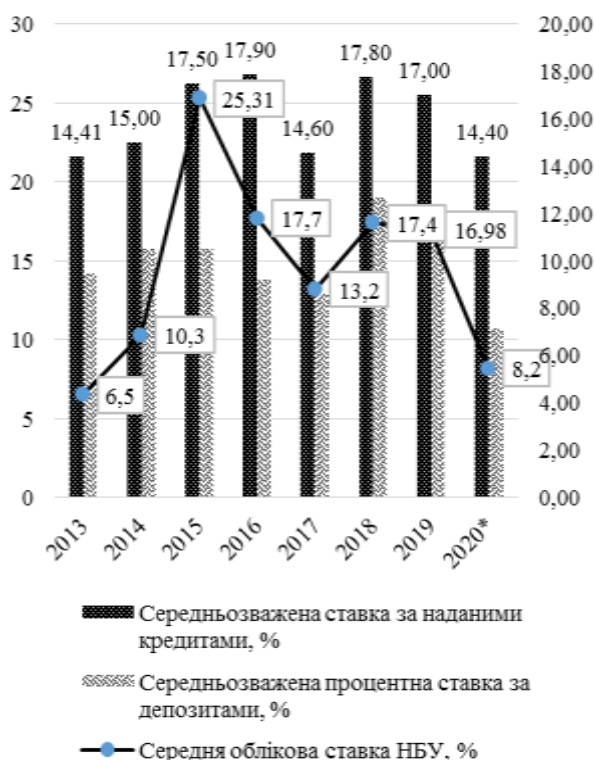
трального банку на вартість банківських ресурсів і ставки банківського кредитування.

За допомогою процентного каналу поширюється вплив на економіку через регулювання процентних ставок, а через них – на сукупний попит і виробництво. Впливаючи на економіку через процентний канал, центральний банк регулює ціну грошей і капіталу як у коротко-, так і довгостроковій перспективі, що позначається на динаміці заощаджень, витрат та інвестицій [8, с. 116].

Слід відзначити, що Національний банк України характеризує вплив облікової ставки на фінансовий ринок та економіку завдяки досягненню ним операційної цілі монетарної політики, яка полягає в утриманні гривневих короткострокових міжбанківських ставок на рівні, близькому до облікової ставки, у межах коридору процентних ставок за інструментами постійного доступу. Однак, ціна банківського креди-

ту на ринку не знижується адекватно зміні облікової ставки, навіть, з урахуванням економічного лагу. Варто додати, що вартість депозитів знизи-

лись значно суттєвіше. Це вказує на недосить ефективну дію кредитного каналу трансмісійного механізму грошово-кредитної політики (рис. 5).

*2020- за перше півріччя

Рис. 5.1 Динаміка середньозваженої облікової ставки, процентних ставок за кредитами та депозитами за період 2013-2020* рр., %

Рис. 5 Динаміка облікової ставки, процентних ставок за кредитами та депозитами за період 2013-2020* рр., %

Джерело: розраховано автором за матеріалами [17]

На сьогодні облікова ставка НБУ складає 6 %, Хоча регулятор зазначив, що з метою економічного зростання знижуватиме облікову ставку до нейтрального рівня (3-4%), не зрозумілим залишається за який період це буде досягнуто, зважаючи також на те, що економічний ефект від застосування інструментів грошово-кредитної політики настає через 6-18 місяців.

При цьому слід звернути на дослідження проведене В. Лепушинським, який стверджує, що зміна ключової ставки сьогодні, безсумнівно, впливає

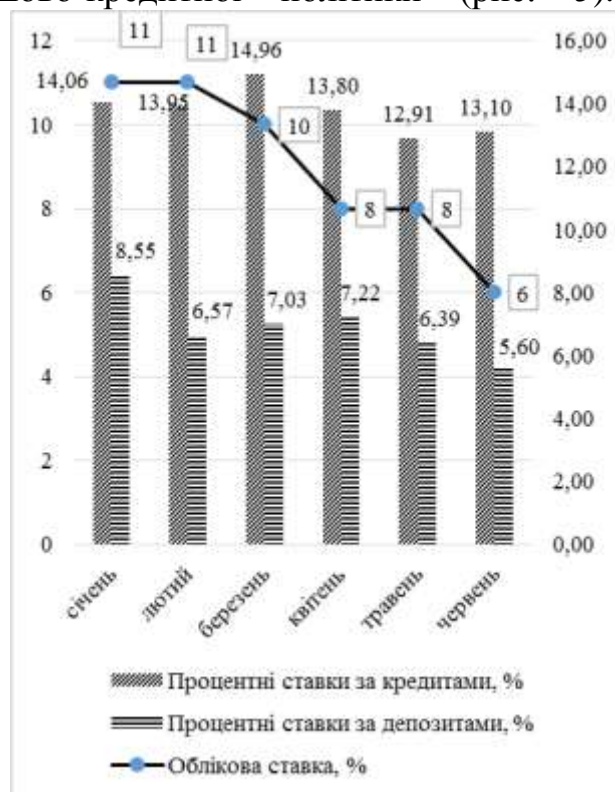

Рис.5.2 Динаміка облікової ставки, процентних ставок за кредитами та депозитами за перше півріччя 2020 р.

на вартість фінансових ресурсів в економіці. Зазначене обґрунтовує стрімким зниженням відсоткових ставок за гривневими кредитами і депозитами вслід за обліковою ставкою [18]. Проте, як ми бачимо із рисунку 5, розрив між середньозваженими ставками за кредитами та ключовою ставкою достатньо значний. В більшій мірі, це стосується наближенню середньозважених процентних ставок за депозитами до рівня ключової. Зазначене свідчить, про існуючі проблемні питання щодо підвищення дієвості

кредитного та процентного каналів монетарного трансмісійного механізму у забезпеченні економічного зростання держави.

Висновки. На сьогодні, дія кредитного каналу монетарного трансмісійного механізму на економічне зростання в Україні недостатньо ефективна через несприятливий інвестиційний і кредитний клімат, високі ризики, низьку якість і недосконалу структуру кредитного портфеля банків, відсутність платоспроможних позичальників, а також жорсткі цінові й нецінові умови кредитування. Для підвищення його дієвості впершу чергу за необхідне є проведення когнітивного аналізу стимулювання кредитування економіки банками, на підставі визначення та аналізу основних індикаторів, що характеризують кредитну активність, а саме: індекс розвитку банківської системи; обсяги кредитів резидентам та залучені банками депозити з урахуванням впливу інфляції та девальвації гривні; рівень недіючих кредитів; процентна ставка за мобілізаційними операціями та інструментами рефінансування НБУ; визначення потреби у позикових коштах; процентні ставки за новими депозитами та кредитами; девальвація гривні; кількість діючих банків; індекс рівня довіри до банківської системи.

Такий аналіз дозволяє отримати прогнози розвитку альтернативних ситуацій, що значно підвищує якість та знижує ризик прийняття заздалегідь неправильних рішень при визначенні заходів щодо підвищення дієвості кредитного каналу трансмісії, розрахувати наслідки зміни вектору та оцінити доцільність впровадження змін.

Ефект дії кредитного каналу підсилюється за умови поліпшення кредит-

ного й інвестиційного клімату в державі; підвищення стійкості банківської системи до внутрішніх і зовнішніх шоків; зниження частки проблемних кредитів та підвищення рівня капіталізації банківської системи; поліпшення умов банківського кредитування та посилення механізмів захисту прав кредиторів і вкладників.

В посткризовий період виникає об'єктивна потреба переорієнтації монетарної політики центрального банку з рестрикційного напрямку на експансивний, який дозволить стимулювати внутрішній попит із боку реального сектору економіки. Зазначене потребує підвищення дієвості поряд з кредитним, процентного каналу монетарного трансмісійного механізму на підставі визначення процентної політики Національного банку України, орієнтованої на досягнення внутрішньої рівноваги між рівнями інфляції та економічного зростання. За для досягнення такої рівноваги, за доцільне є забезпечення позитивного рівня облікової ставки не щодо наявної, а щодо очікуваної інфляції; підвищення ефективності процентної політики за рахунок установа оптимального коридору ринкових процентних ставок банків за кредитами й депозитами шляхом забезпечення контрольованості ставок грошового ринку; стимулювати кредитування банками реального сектору економіки на основі зниження ставок рефінансування банків для кредитування промисловості до 4-5 % з урахуванням рентабельності високотехнологічних галузей промисловості; забезпечення дієвості ключових елементів інфраструктури грошово-кредитного ринку для сприяння розвитку інституційних

підходів до управління монетарним трансмісійним механізмом.

Таким чином, для успішного виходу України із кризи за необхідне є формування незалежної фінансової системи країни, орієнтованої на внутрішній кредитний потенціал. Забезпечення економічного зростання держави на довгострокову перспективу повинно

відбуватися за рахунок зміни спрямованості монетарних стратегій від антикризових до інноваційних, орієнтованих на підтримку кредитування реального сектору економіки засобами підвищення дієвості каналів монетарного трансмісійного механізму, зокрема кредитного та процентного.

Список використаної літератури

1. Коваленко В. В. Грошово-кредитна політика та її вплив на подолання структурних дисбалансів економіки України. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. № 12. С. 445–449.
2. Єфименко Т. І. Звітування зі сталого розвитку: виклики та шляхи подолання. *Фінанси України*. 2019. № 11. С. 9–19. DOI: <https://doi.org/10.33763/finukr2019.11.009>.
3. Зверяков М. І. Теоретична парадигма сталого розвитку та українські реалії. *Економіка України*. 2018. №10. С. 10–31.
4. Минакова Н. В. Устойчивый рост в условиях открытой экономики. США и Канада: экономика, политика, культура. 2018. № 1. С. 59–72.
5. Mishchenko V., Naumenkova S., Mishchenko S., Ivanov V. Inflation and economic growth: The search for a compromise for the Central Bank's monetary policy. *Banks and Bank Systems*. 2018. Vol. 13. No. 2. P. 153–163. DOI: [http://dx.doi.org/10.21511/bbs.13\(2\).2018.13](http://dx.doi.org/10.21511/bbs.13(2).2018.13).
6. Bernanke B. S., Gertler M. Inside the black box: The credit channel of monetary policy transmission. *Journal of Economic Perspectives*. 1995. Vol. 9. Iss. 4. P. 27–48.
7. Asongu S. A. A note on the long-run neutrality of monetary policy: new empirics. *European Economics Letters*. 2014. Vol. 3. Iss. 1. P. 1–6.
8. Прасолова С. П. Вплив процентної політики Національного банку України на стан грошово-кредитної безпеки України та її економічне зростання. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. 2018. № 1 (86). С. 115–122.
9. Кириченко К. В. Дія процентного каналу монетарної трансмісії в умовах трансформативної економіки України. *Актуальні проблеми економіки*. 2017. № 3 (189). С. 260–266.

10. Петрик О. І., Дейсан І. М. Неоднорідний вплив монетарних важелів на показники кредитування та економічної активності. *Економіка та прогнозування*. 2017. № 2. С. 129–152.
11. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 07 грудня 2000 р. № 2121-III. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2121-14> (дата звернення: 18.08.2020).
12. Міщенко В. І., Науменкова С. В. Банківська система України : проблеми становлення та розвитку. *Фінанси України*. 2016. № 5. С. 7–33.
13. Коваленко В. В. Вплив грошово-кредитної політики на економічне зростання в Україні. *Вісник Української академії банківської справи*. 2005. № 1(18). С. 9–14.
14. Міщенко В. І., Петрик О. І., Сомик А. В., Лисенко Р. С. та ін. Монетарний трансмісійний механізм в Україні : науково-аналітичні матеріали. Київ : Національний банк України. Центр наукових досліджень. 2008. Вип. 9. 144 с.
15. Міщенко В. І. Роль і функції монетарного трансмісійного механізму в забезпеченні цінової стабільності. *Фінанси України*. 2015. № 1. С. 29–46.
16. Коваленко В. В., Шепель Є. В. Вплив монетарних чинників на позиціонування інфляційної складової у діяльності банків: методологічні та практичні аспекти оцінювання : монографія. Одеса : Видавництво «Атлант», 2015. 242 с.
17. Офіційний сайт Національного банку України : веб-сайт. URL : <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist/data-supervision#1/> (дата звернення: 18.08.2020).
18. Лепушинський В. Куди рухаються ставки за гривневими депозитами та кредитами. *Економічна правда*. 21 вересня 2020. URL : https://www.epravda.com.ua/columns/2020/09/21/665274/?fbclid=IwAR1ESskZPtJgTOmGVfmdj3yJLy2whPOXQKrrDMYyi-blMjJJSX_2sltoZS4 (дата звернення: 18.08.2020).

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.3\(39\).2020.215178](https://doi.org/10.18371/fp.3(39).2020.215178)

JEL Classification G21, E51, O1

CREDIT CHANNEL OF THE TRANSMISSION MONETARY MECHANISM AND ITS PLACE IN ECONOMIC GROWTH

KOVALENKO Victoria

D.Sc. (Economics), Professor, Professor of Banking,

Odessa National University of Economics

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-2783-186X>

e-mail: kovalenko-6868@ukr.net

Abstract. *The article examines the impact of the credit channel of the transmission monetary mechanism on economic growth. Revealed the features and qualitative characteristics of the transmission monetary mechanism and the main transmission channels. An analysis of the state of the credit market of Ukraine was conducted to determine the place of the credit channel of the transmission monetary mechanism in the economic growth of the state. In order to increase the efficiency of the credit channel proposed to implement a system of measures to: improve the credit and investment climate in the country; financial recovery of the banking system; improving the conditions of bank lending and strengthening mechanisms to protect the rights of creditors and depositors.*

Keywords: *credit channel, interest channel, monetary transmission mechanism, economic growth, real sector of the economy, lending, interest rates.*

The development of the real sector of the economy is accompanied by additional sources of financing, which take the form of credit resources of the banking system. This problem becomes especially relevant in terms of finding ways to stabilize economic development in countries where the economy is at the stage of post-crisis syndrome, the lack of sustainable growth of the real sector of the economy, violations of relations in the financial and socio-economic spheres. In terms of the availability of credit resources and their assistance in achieving the strategic goals of sustainable economic growth of Ukraine, it is important to increase the efficiency of the credit channel of the transmission monetary mechanism. The features and qualitative characteristics of the trans-

mission monetary mechanism, the main transmission channels are revealed. The role of the credit channel of the transmission monetary mechanism in the economic growth of the state is determined by the analysis of the credit market of Ukraine. It is concluded that the structure of loans to non-financial corporations by target is dominated by other loans that are not aimed at the development of non-financial corporations. It is established that the most stable supply of credit resources is observed for large businesses. Considering lending to micro-enterprises, preference is given to non-financial corporations, whose annual income is up to 50 thousand euros and natural persons-entrepreneurs, respectively. The largest share of non-performing loans is observed in loans to the corporate sector,

which is more than 50%. This indicates a decrease in production and a shortage of financial resources to cover loans. The NBU will reduce the discount rate to a neutral level (3-4%) to increase economic growth. It is unclear in what period this will be achieved, given that the economic effect of monetary policy instruments takes place in 6- 18 months. The

long-term economic growth of the state should be due to a change in the direction of monetary strategies from anti-crisis to innovative, focused on supporting lending to the real sector of the economy by increasing the efficiency of monetary transmission channels, including credit and interest.

References

1. Kovalenko, V. V. (2016). Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky [Monetary policy and its impact on overcoming structural imbalances in Ukraine's economy]. *Hlobalni ta natsionalni ekonomichni problemy –Global and national economic problems*, 12, 445–449 [in Ukrainian].
2. Efimenko, T. I. (2019). Zvituvannya zi staloho rozvytku: vyklyky ta shlyakhy podolannya [Sustainability Reporting: Challenges and Ways to Overcome]. *Finansy Ukrayiny – Finance of Ukraine*, 11, 9–19. doi: <https://doi.org/10.33763/finukr2019.11.009> [in Ukrainian].
3. Zvieriakov, M. I. (2018). Teoretychna paraduhma staloho rozvytku ta ukrainski realii [Theoretical paradigm for sustainable development and Ukrainian realities], *Ekonomika Ukrayiny – Economy of Ukraine*, 10, 10–31 [in Ukrainian].
4. Minakova, N. V. (2018). Ustoichivyi rost v usloviyakh otkrytoi ekonomiki [Sustainable growth in an open economy]. *SSHA i Kanada: ekonomika, politika, kul'tura –USA and Canada: economy, politics, culture*, 1, 59–72 [in Russian].
5. Mishchenko, V., Naumenkova, S., Mishchenko, S. & Ivanov V. (2018). Inflation and economic growth: The search for a compromise for the Central Bank's monetary policy. *Banks and Bank Systems*, 13 (2), 153–163. doi: [http://dx.doi.org/10.21511/bbs.13\(2\).2018.13](http://dx.doi.org/10.21511/bbs.13(2).2018.13).
6. Bernanke, B. S. & Gertler, M. (1995). Inside the black box: The credit channel of monetary policy transmission. *Journal of Economic Perspectives*, 9 (4), 27–48.
7. Asongu, S. A. (2014). A note on the long-run neutrality of monetary policy: new empirics. *European Economics Letters*, 3 (1), 1–6.
8. Prasolova, S. P. (2018). Vplyv protsentnoyi polityky Natsionalnoho banku Ukrayiny na stan hroshovo-kredytnoyi bezpeky Ukrayiny ta yiyi ekonomichne zrostannya [The impact of interest rate policy of the National Bank of Ukraine on the

state of monetary security of Ukraine and its economic growth]. *Naukovyy visnyk Poltavs'koho universytetu ekonomiky i torhivli – Scientific Bulletin of Poltava University of Economics and Trade*, 1 (86), 115–122 [in Ukrainian].

9. Kirichenko, K. V. (2017). Diya protsentnoho kanalu monetarnoyi transmisiyi v umovakh transformativnoyi ekonomiky Ukrayiny [The effect of the interest rate channel of monetary transmission in a transformative economy of Ukraine]. *Aktualni problemy ekonomiky – Current economic problems*, 3 (189), 260–266 [in Ukrainian].

10. Petrik, O. I. & Deysan, I. M. (2017). Neodnorodnyy vplyv monetarnykh vazheliv na pokaznyky kredytuvannya ta ekonomichnoyi aktyvnosti [Heterogeneous impact of monetary levers on lending and economic activity]. *Ekonomika ta prohnozuvannya – Economics and forecasting*, 2, 129–152 [in Ukrainian].

11. Law of Ukraine On Banks and Banking № 2121-III. (2000, December 7). Retrieved from: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2121-14> [in Ukrainian].

12. Mishchenko, V. I., & Naumenkova, S. V. (2016). Bankivska systema Ukrayiny: problemy stanovlennya ta rozvytku [The banking system of Ukraine: problems of formation and development]. *Finansy Ukrayiny – Finance of Ukraine*, 5, 7–33 [in Ukrainian].

13. Kovalenko, V. V. (2005). Vplyv hroshovo-kredytynoyi polityky na ekonomichne zrostannya v Ukrayini [The impact of monetary policy on economic growth in Ukraine]. *Visnyk Ukrayinskoyi akademiyi bankivskoyi spravy – Bulletin of the Ukrainian Academy of Banking*, 1 (18), 9–14 [in Ukrainian].

14. Mishchenko, V. I., Petryk, O. I., Somyk, A. V., Lysenko, R. S. et al. (2008). *Monetarnyy transmisiynyy mekhanizm v Ukrayini: naukovo-analitychni materialy [Monetary transmission mechanism in Ukraine: scientific and analytical materials]*. Kiev: National Bank of Ukraine. Research Center [in Ukrainian].

15. Mishchenko, V. I. (2015). Rol i funktsiyi monetarnoho transmisiynoho mekhanizmu v zabezpechenni tsinovoyi stabilnosti [The role and functions of the monetary transmission mechanism in ensuring price stability]. *Finansy Ukrayiny – Finance of Ukraine*, 1, 29–46 [in Ukrainian].

16. Kovalenko, V. V. & Shepel, E. V. (2015). *Vpyv monetarnykh chynnykiv na pozytsiyuvannya inflyatsiynoyi skladovoyi u diyalnosti bankiv: metodolohichni ta praktychni aspekty otsinyuvannya [The impact of monetary factors on the positioning of the inflation component in the activities of banks: methodological and practical aspects of evaluation]*. Odessa: Atlant Publishing House [in Ukrainian].

17. Official site of the National Bank of Ukraine (2020). bank.gov.ua. Retrieved from: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist/data-supervision#1/> [in Ukrainian].

18. Lepushinsky, V. (2020, Spring 21). Kudy rukhayutsya stavky za hryvnevymy depozytamy ta kredytamy [Where are the rates on hryvnia deposits and loans]. *Ekonomichna pravda – Economic truth*. Retrieved from : https://www.altogether.com.ua/columns/2020/09/21/665274/?fbclid=IwAR1ESskZPtJgTOMGVfmdj3yJLy2whPOXQKrrDMYyi-blMjJJSX_2sltoZS4 [in Ukrainian].

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.3\(39\).2020.215179](https://doi.org/10.18371/fp.3(39).2020.215179)

УДК 330.322

ОЦІНЮВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНИХ КОМПАНІЙ: ВИКЛИКИ ДЛЯ ПРОЗОРОСТІ ТА КОРПОРАТИВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

ЄЛЬНІКОВА Юлія Василівна*кандидат економічних наук,**старший науковий співробітник, Сумський державний університет**ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-8478-4716>**e-mail : yelnikovad@gmail.com*

Анотація. У статті розглянуто сутність та необхідність оцінювання інвестиційної привабливості державних компаній України. В основу оцінювання покладено модель фінансової стійкості компаній Д. Піотроскі. Доведено, що низька інвестиційна привабливість державних компаній України обумовлена не лише їх низькою фінансовою стійкістю, але й низькою прозорістю діяльності та недостатнім впровадженням ініціатив корпоративної соціальної відповідальності цих компаній.

Ключові слова: інвестиційна привабливість, оцінка, прозорість, корпоративна соціальна відповідальність.

Постановка проблеми. З переходом до ринкової економіки інвестиції стали невід'ємною частиною економічного зростання в Україні. Фактично вони визначають майбутнє держави в цілому на різних рівнях розвитку в будь-якій країні, служить основою для розширеного процесу відтворення, більш інтенсивних інновацій поліпшення якості продукції та забезпечення її конкурентоспроможності, оновлення асортименту та пропозиції товарів та послуг, зниження собівартості та реалізації, збільшення про-

Аннотация. В статье рассмотрены сущность и необходимость оценки инвестиционной привлекательности государственных компаний Украины. В основу оценки положена модель финансовой устойчивости компаний Д. Пиотроски. Доказано, что низкая инвестиционная привлекательность государственных компаний Украины обусловлена не только их низкой финансовой устойчивостью, но и низкой прозрачностью деятельности и недостаточным внедрением инициатив корпоративной социальной ответственности этих компаний.

Ключевые слова: инвестиционная привлекательность, оценка, прозрачность, корпоративная социальная ответственность.

дажів та прибуток. Саме тому дуже важливим є процес оцінювання інвестиційної діяльності державних компаній для зменшення ймовірних ризиків та прогнозування позитивного економічного ефекту, особливо у контексті їх специфічної ролі у соціально-відповідальній діяльності та здійсненні відповідальних інвестицій.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням у галузі теоретичних та практичних аспектів оцінки інвестиційної привабливості підприємств присвятили свої праці

такі українські вчені, як Т.М. Власюк [5], Л. І. Катан, К.С. Хорішко [7], Н.Є. Крупська [8], Т.В. Майорова [9], В.М. Микитюк [11], І.К. Федоренко [15], С.В. Юхимчук [17]. Проте, дослідження, які розкриваються дане питання наразі лише набувають поширення та не включають в себе всі елементи реальної оцінки інвестиційної привабливості державних компаній в сучасному середовищі розвитку національного господарства з урахуванням їх прозорості та корпоративної соціальної відповідальності (КСВ).

Метою статті є дослідження оцінювання інвестиційної привабливості державних компаній: викликів для прозорості та корпоративної соціальної відповідальності.

Виклад основних результатів дослідження. Відповідно до проаналізованої теоретичної бази щодо дослідження інвестиційної привабливості державних компаній слід зазначити, що, незважаючи на адекватну тематичну спрямованість (вивчення інвестиційної привабливості та фінансової ефективності компаній через межі їх діяльності з КСВ та прозорості), включення в дослідження державних компаній є епізодичним.

Окрім досліджень інвестиційної привабливості, залежності фінансової ефективності компанії від їх КСВ, проведених науковцями, авторитетні організації теж проводять рейтингові дослідження у цій сфері.

Серед найбільших за вибіркою досліджень слід назвати:

- рейтинг проекту «Сприяння прозорості та впровадження антикорупційних заходів у державних підприємствах та органах місцевого самоврядування в Україні», створений Міжнародним центром перспективних

досліджень (МЦПД) у партнерстві з Інститутом економічних і соціальних реформ (ІНЕКО). Ініціатива фінансується Офіційною Підтримкою Розвитку Словацької Республіки (SlovakAid) (50 найбільших державних компаній були відібрані за показником “Загальна вартість активів” та частка держави становить більше 51%, 2019 р) [13];

- дослідження «Прозорість корпоративної звітності». Оцінка найбільших приватних і державних компаній, проведених експертами Transparency International Україна (50 державних українських компаній зі списку «100 найбільших державних підприємств України за 6 місяців 2015 року», що оприлюднило Міністерство економічного розвитку і торгівлі, 2016 р. [14]

- індекс прозорості державних компаній – 2015 (38 державних компаній які увійшли до Рейтингу ТОП-100 найбільших компаній України по рівню доходу та компанії, щодо яких Уряд України запланував провести державний фінансовий аудит окремих господарських операцій (Постанова Кабінету Міністрів України від 25 червня 2014 р.№ 214) та індекс прозорості найбільших українських компаній – 2017 (20 державних компаній, які увійшли до топ-100 найбільших платників податків в Україні у 2017 році за даними Державної фіскальної служби [1].

Рейтинг (МЦПД - ІНЕКО) базується на показнику загальної прозорості за 50 державними компаніями, що оцінюється в межах від F (0 % - 9 %) до А+ (80 % - 100 %) та формується з урахуванням наступних складових:

- прозорість та доступ до інформації;
- економічні показники;

- державні закупівлі та власність;
- кадрова політика;
- етика та конфлікт інтересів;
- гранти та благодійна політика.

Оцінювання прозорості Transparency International Україна відбувалось за 3 тематичними блоками за 10 бальною шкалою:

- розкриття антикорупційної програми;
- організаційна прозорість
- розкриття інформації про діяльність та операції в інших країнах.

Обидва дослідження Центру розвитку КСВ у 2015 та 2017 рр. спирались на подібні показники за 100 бальною шкалою: у 2015 р. – зміст (наявність на сайті компанії КСВ), стратегія та звітність (наявність бізнес-стратегії й стратегії з КСВ), навігація (зручність доступу до будь-якої інформації про КСВ; у 2017 – звітність, зміст, навігація та доступність.

Усі названі дослідження вказують на недостатній рівень прозорості та сприяння КСВ державних компаній. По-перше, у рейтинг (МЦПД - (ІНЕКО) жодна з державних компаній не набрала оцінки вище В- (при максимальних А – 100%); по-друге, середній рівень прозорості державних компаній у рейтингу ТІ дорівнює 3.1 одиниць; по-третє, індекс прозорості і підзвітності державних компаній Центру розвитку КСВ у 2015 р. становив 19,3 % зі 100 %, у 2017 – 24% зі 100%. Спільною характеристикою названих досліджень, крім низької прозорості компаній державного сектору, не зважаючи на різницю в методології, є наявність одного й того ж лідера ДП «Національна атомна енергогенеруюча компанія «Енергоатом», що значно випереджає усі компанії рейтингів.

Підсумовуючи проаналізовані рейтинги прозорості та КСВ компаній, слід зауважити, що не зважаючи на включення до аналізу державних компаній чи фокусування виключно на них, зазначені дослідження не враховують досить критичної складової для формування інвестиційної привабливості державних компаній – фінансових показників ефективності.

Продовжуючи дослідження зарубіжних та вітчизняних науковців та рейтингових організацій у сфері інвестиційної привабливості, прозорості та КСВ компаній державного сектору як ключових агентів держави на ринку ВІ проведемо оцінювання їх інвестиційної привабливості з подальшим співставленням з їх діяльністю у сфері КСВ та рівнем прозорості.

Для дослідження було відібрано 25 найбільших державних підприємств України за 2017-2018 рр. за часткою активів серед державних компаній за даними Міністерства економічного розвитку та торгівлі з регулярних звітів «Топ -100 державних компаній» [2].

Обґрунтування вибору саме цих 25 компаній для дослідження інвестиційної привабливості державних компаній для ВІ полягає у тому, що зазначена вибіркова сукупність задовольняє критерію репрезентативності. Частка активів вказаних компаній досягає 92,5 % від сукупних активів компаній державного сектору.

Слід зауважити, що абсолютні показники, які характеризують досліджувані 25 компаній, не можуть бути використані повною мірою як мірило інвестиційної привабливості, оскільки є статичними і не враховують динаміку розвитку компаній. Галузева струк-

тура досліджуваних компаній представлена на рис. 1.

Рис. 1. Галузева структура вибіркової сукупності державних компаній
Джерело: складено автором

Не зважаючи на максимізацію абсолютних показників фінансової ефективності окремими державними компаніями у 2018 р., в динаміці вони можуть мати негативні значення.

Зокрема на агрегованому рівні за досліджуваними підприємствам спостерігається: 1) скорочення балансової вартості активів (у 2018 р. їх вартість становила 486 млрд грн, що на 6,4% менше, ніж у 2017 році); 2) скорочення чистого прибутку до 25,3 млрд грн, що на 48,2% менше показника 2017 року; 3) зменшення прибутку характерно для таких стратегічних галузей національної економіки як нафта і газ, транспорт, вугільна промисловість [12].

Зазначені показники свідчать про погіршення інвестиційної привабливості компаній державного сектору в абсолютному вимірі. Для проведення комплексного аналізу інвестиційної привабливості державних компаній абсолютні показники необхідно допо-

внити відносними показниками фінансової ефективності та їх аналізом в динаміці. Таким чином, авторська методика оцінювання інвестиційної привабливості державних компаній для ВІ має 2 етапи:

1) Розрахунок фінансової складової інвестиційної привабливості державних компаній на основі усебічного аналізу абсолютних та відносних показників їх фінансової ефективності в динаміці;

2) Співставлення отриманих результатів з показниками КСВ та прозорості діяльності досліджуваних компаній для визначення впливу вказаних параметрів на інвестиційну привабливість.

Зазначена методика поєднує позитивні риси досліджень науковців щодо впливу КСВ та прозорості на фінансову ефективність компаній та результати рейтингування державних компаній за цими параметрами.

Як методологічне підґрунтя оцінювання інвестиційної привабливості державних компаній України у 2017-2018 рр. було обрано модель оцінювання фінансової стійкості компаній - моделі Piotroski F-score (Д. Піотроскі), що враховує як абсолютні, так і відносні показники ефективності компаній в динаміці за вимірами: прибутковість, ліквідність та операційна діяльність [4].

До переваг вказаної моделі оцінювання інвестиційної привабливості компаній можна віднести однозначність інтерпретації як 9 розрахункових критеріїв (1 бал у разі відповідності державної компанії критерію; 0 – у разі невідповідності), так і загальної оцінки інвестиційної привабливості (при значенні F-score 8-9 компанію можна віднести до фінансово стійкої та інвестиційно привабливої; при значенні F-score 0-2 компанію можна віднести до фінансово нестійкої та інвестиційно непривабливої).

Модель базується на розрахунку таких показників:

– $ROA > 0$ в поточному році. Позитивна рентабельність активів (Return on Assets) в поточному році.

– $OCF > 0$ в поточному році. Позитивний грошовий потік від операційної діяльності (Operating Cash Flow) в поточному році.

– $ROAt > ROAt-1$. Рентабельність активів в цьому році більше ніж в попередньому.

– $OCF / TA > ROA$. Відношення грошового потоку від операційної діяльності до загальних активів (Total Assets) більше значення рентабельності активів в цьому році.

– $LTDt < LTDt-1$. Коефіцієнт довгострокової заборгованості (Long

Term Debt) в цьому році нижче, ніж в попередньому.

– $CRT > CRT-1$. Коефіцієнт поточної ліквідності (Current Ratio) в цьому році більше ніж в попередньому.

– Нові акції не випускалися (не було додаткової емісії) (Additional emission AE).

– $GMt > GMt-1$. Валовий прибуток (Gross Margin) цього року більше, ніж попереднього.

– $ATRt > ATRt-1$. Коефіцієнт оборотності активів (Asset Turnover Ratio) цього року більше ніж в попередньому. [3].

Проведені розрахунки значення F-score за 25 державними компаніями загалом свідчать про їх низьку інвестиційну привабливість, що обумовлена передусім низькою фінансовою ефективністю діяльності компанії в абсолютному та відносному вимірах. Жодна з компаній не досягла 8-9 балів за шкалою F-score, що свідчило б про її фінансову стійкість та доцільність здійснення в неї інвестицій. Лише 3 компанії ПрАТ «Укргідроенерго», ПАТ «Турбоатом» та ПАТ «Аграрний фонд» мають найвищі значення F-score – 7 балів та наближаються до фінансово стійких компаній. Їх спільними рисами є позитивний фінансовий результат протягом 2017-2018 рр, додатний рух грошових коштів від операційної діяльності, зростання рентабельності активів та коефіцієнту їх оборотності, а також відсутність додаткових емісій акцій.

Разом з тим і абсолютно нестійких компаній серед 25 державних компаній лише 3 - ПАТ «Державна продовольчо-зернова корпорація України», ПАТ «Одеський припортовий завод», ДП «Східний гірничо-збагачувальний комбінат». Збитки за цими компаніями

мають тенденцію до скорочення, що дозволяє говорити про ймовірний їх вихід з групи з найнижчими значеннями F-score. Окрім того, жодна з компаній не вдавалася до доемісії власного капіталу для поліпшення становища.

Слід також зауважити, що галузева структура досліджуваних компаній не має впливу на показники інвестиційної привабливості, оскільки компанії харчової промисловості та сільського господарства представлені як серед лідерів за значеннями F-score в Україні, так й інвестиційно непривабливих компаній.

Проведення співставлення показників інвестиційної привабливості та рейтингових оцінок в сфері КСВ та прозорості державних компаній України дозволило зробити висновок про відсутність достатніх умов для врахування КСВ діяльності та прозорості цих компаній як детермінант їх фінансової стійкості, ефективності та інвестиційної привабливості.

Оскільки відсутня будь-яка закономірність у розподілі рейтингових оцінок прозорості та КСВ державних компаній та їх інвестиційної привабливості.

Зазначена теза підтверджується і розрахунками коефіцієнту кореляції між показником фінансової стійкості державних компаній (F-score) та їх оцінкою у рейтингу 2019 р. При цьому сам коефіцієнт становить 8,1%, а F-статистика свідчить про його статистичну адекватність.

Навіть лідер усіх національних рейтингів з прозорості, КСВ державних компаній – ДП «Національна атомна енергогенеруюча компанія «Енергоатом» має недостатньо фінансово стійкий стан, що обумовлено передусім

відсутністю позитивного грошового потоку від операційної діяльності, низьким значенням коефіцієнтів поточної ліквідності та відношення грошового потоку від операційної діяльності до загальних активів.

Лідери за показниками інвестиційної привабливості мають недостатньо високі рейтингові оцінки КСВ та прозорості, що не дає можливості говорити про доцільність здійснення ВІ в ці компанії. Зокрема, ПАТ «Аграрний фонд» взагалі не представлений серед рейтингів Центру розвитку КСВ, а рівень його прозорості у рейтингу ТІ близький до середнього за усіма державними компаніями. Інші 2 компанії (ПрАТ «Укргідроенерго» та ПАТ «Турбоатом») займають також доволі посередні місця у аналізованих рейтингах.

Значення рейтингу прозорості державних компаній за проектом «Сприяння прозорості та впровадження антикорупційних заходів у державних підприємствах та органах місцевого самоврядування в Україні» (МЦПД - ІНЕКО), близькі до медіанного значення за усією сукупністю державних компаній характерні для ПАТ «Одеський припортовий завод» та ПАТ «Укрпошта». Однак, ці компанії мають найнижчі значення показників фінансової стійкості та інвестиційної привабливості. Подібна ситуація характерна і для групи компаній з посередньою інвестиційною привабливістю і близькими до медіанних значень рейтингу прозорості у 2019 р. (ПАТ «Центренерго», ДП «Украерорух», ПАТ «Державна акціонерна компанія «Автомобільні дороги України», АК «Харківобленерго», ПАТ «Укрзалізниця»).

Висновки. Таким чином, не зважаючи на статус державних компаній як провідників цінностей сталого розвитку та адептів ідеології відповідального інвестування, що прослідковується виходячи з досвіду розвинених країн світу та країн, що розвиваються (зокрема Китаю), в Україні державні компанії не мають таких характеристик.

Досліджені 25 найбільших державних підприємств за часткою активів мають не лише низьку фінансову стійкість (визначену за моделлю F-score), але й недостатню інвестиційну привабливість для здійснення відповідальних інвестицій з огляду на відсутність впливу на фінансову ефективність КСВ діяльності та прозорості.

Список використаної літератури

1. 100 найбільших державних підприємств України за 2017 рік (звіт). URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Download?id=0a6ff86b-5bce-4fa5-b06a-511d2a29d0d0> (дата звернення 10.08.2020)
2. 100 найбільших державних підприємств України за 2018 рік (звіт). URL: https://issuu.com/mineconomdev/docs/___100_-_2018 (дата звернення 10.08.2020)
3. Piotroski f-score (модель Пиотроски). Оцінка фінансової устойчивості. URL: <https://finzz.ru/f-score.html> (дата звернення 10.08.2020)
4. Piotroski J. D. Value Investing: The Use of Historical Financial Statement Information to Separate Winners from Losers. *The University of Chicago Graduate School of Business*. 2013. URL: <http://www.chicagobooth.edu/~media/FE874EE65F624AAEBD0166B1974FD74D.pdf> (дата звернення 10.08.2020)
5. Власюк Т.М. Методика оцінки інвестиційної привабливості державних підприємств. *Інвестиції: практика та досвід*. 2005. №4. С. 22–26.
6. Зінченко А., Резнік Н., Саприкіна М. Індекс прозорості сайтів українських компаній 2017. Київ: Видавництво «Юстон», 2018. 28 с.
7. Катан Л.І., Хорішко К.С. Оцінка інвестиційної привабливості підприємства. *Інвестиції: практика та досвід*. 2010. №5. С. 22–24.
8. Крупська Н.Є., Бахір О.О. Формування рейтингової оцінки інвестиційної привабливості підприємств, 2010. URL: www.rusnauka.com. (дата звернення 10.08.2020)
9. Майорова Т.В. Інвестиційна діяльність: навч. посібник. Київ: ЦУЛ, 2003. 376 с.
10. Макарій Н. Оцінка інвестиційної привабливості українських підприємств. *Економіст*. 2001. №10. С. 52–60.

11. Микитюк В.М., Трофименко Н.В. Оцінка інвестиційної привабливості аграрних підприємств. *Вісник Житомирського національного агроекологічного університету*. 2011. №1, Т. 2. С. 305–311.
12. Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. URL: <https://me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=5b766e9d-5da7-411a-9037-7085c5da1bca&title=Top100-DerzhavnikhPidprimstvU2018-RotsiOtrimaliZagalniiPributokV25-3-MlrdGrn&isSpecial=true> (дата звернення 10.08.2020).
13. Прозорість державних підприємств. URL: <http://companies.icps.com.ua/data#section-1-0> (дата звернення 10.08.2020).
14. Прозорість корпоративної звітності: оцінка найбільших приватних та державних компаній України. URL: <https://ti-ukraine.org/news/62-top-kompanii-ukrainy-daleki-vid-standartiv-prozorosti-ti-ukraina/> (дата звернення 10.08.2020)
15. Федоренко І.К., Рибалко В.Б. Моделювання інвестиційної привабливості компаній методами факторного аналізу. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2010. №10. С. 89–93.
16. Центр розвитку КСВ Індекс прозорості державних компаній України, 2015. URL: http://www.energoatom.com.ua/files/file/transparency_index_2015.pdf (дата звернення 10.08.2020).
17. Юхимчук С.В., Супрун С.Д. Матрична модель оцінки інвестиційної привабливості промислових підприємств. *Фінанси України*. 2003. №1. С. 3–12.

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.3\(39\).2020.215179](https://doi.org/10.18371/fp.3(39).2020.215179)

JEL Classification Q00, Q01, G11

ASSESSING THE INVESTMENT ATTRACTIVENESS OF STATE COMPANIES: CHALLENGES FOR TRANSPARENCY AND CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY

YELNIKOVA Yulia*PhD, senior reseacher,**Sumy State University**ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-8478-4716>**e-mail: yelnikovad@gmail.com*

Abstract. *The article considers the essence and necessity of assessing the investment attractiveness of state-owned companies of Ukraine. The evaluation is based on the model of financial stability of D. Piotroski. It is proved that the low investment attractiveness of state-owned companies in Ukraine is due not only to their low financial stability, but also to low transparency and insufficient implementation of corporate social responsibility initiatives.*

Keywords: *investment attractiveness, evaluation, transparency, corporate social responsibility.*

The article considers the essence and necessity of assessing the investment attractiveness of state-owned companies. The process of evaluating the investment attractiveness of state-owned companies is a prerequisite for reducing probable risks and forecasting a positive economic effect. Its role is strengthened in the context of the inherent socially responsible activities of these companies and the implementation of responsible investments.

Existing studies do not include all the elements of a realistic assessment of the investment attractiveness of state-owned companies in today's environment of the national economy, taking into account their transparency and corporate social responsibility.

The aim of the article is to assess investment attractiveness of state-owned companies. For the study, the 25 largest state-owned enterprises of Ukraine for

2017-2018 were selected according to the share of assets among state-owned companies defining by the Ministry of Economic Development and Trade in the regular reports "Top-100 state-owned companies".

As a methodological basis for assessing the investment attractiveness of state-owned companies in Ukraine in 2017-2018 was chosen model for assessing the financial stability of companies - model D. Piotroski, which takes into account both absolute and relative performance of companies in the dynamics of measurement.

Despite the status of state-owned companies as leaders in the values of sustainable development and adherents of the ideology of responsible investment, which is based on the experience of developed countries and developing countries (including China), in Ukraine state-

owned companies do not have such characteristics.

The surveyed 25 largest state-owned enterprises have not only low financial stability (determined by the F-score model), but also insufficient investment attractiveness for responsible investments due to the lack of impact on the financial

efficiency of CSR activities and transparency.

It is proved that the low investment attractiveness of state-owned companies in Ukraine is due not only to their low financial stability, but also to low transparency and insufficient implementation of corporate social responsibility initiatives of these companies.

References

1. 100 naybilshykh derzhavnykh pidpryyemstv Ukrayiny za 2017 rik (zvit)[Top 100 state owned enterprises in Ukraine in 2017 (report)]. me.gov.ua. Retrieved from: <https://www.me.gov.ua/Documents/Download?id=0a6ff86b-5bce-4fa5-b06a-511d2a29d0d0> [in Ukrainian]
2. 100 naybilshykh derzhavnykh pidpryyemstv Ukrayiny za 2018 rik (zvit) [Top 100 state owned enterprises in Ukraine in 2018 (report)]. issuu.com. Retrieved from: https://issuu.com/mineconomdev/docs/___100_-_2018 [in Ukrainian]
3. f-score Piotroski (model Piotrosky). Otsinka finansovoyi stiykosti. [Financial reporting assesment]. finzz.ru. Retrieved from: <https://finzz.ru/f-score.html> [in Russian]
4. Piotroski, D.D. (2013). Tsinni investytsiyi: vykorystannya istorychnoyi informatsiyi finansovoyi zvitnosti dlya vidokremlennya peremozhstv vid peremozhnykh [Valuable investment: using historical information from financial reporting for separating winners from losers]. chicagobooth.edu. Retrieved from: <http://www.chicagobooth.edu/~media/FE874EE65F624AAEBD0166B1974FD74D.pdf>
5. Vlasyuk T.M. (2005). Metodyka otsinky investytsiynoyi pryvatnosti derzhavnykh pidpryyemstv [Methodic of state owned enterprises investment attractiveness assessment]. *Investytsiyi: praktyka ta dosvid – Investment : practise and experience*, 4, 22–26. [in Ukrainian]
6. Zinchenko A., Reznik N. & Saprykina M. (2017). *Indeks prozorosti saytiv ukrayins'kykh kompaniy [Index of company site transparency]*. Kyiv: Yuston. [in Ukrainian]

7. Katan L.I. & Khorishko K.S. (2010). Otsinka investytsiynoyi pryvablyvosti pidpryyemstva [Companies investment attractiveness assessment]. *Investytsiyni: praktyka ta dosvid – Investment : practise and experience*, 5, 22–24. [in Ukrainian]
8. Krupska N.Y. & Bakhir O.O (2010). Formuvannya reytynhovoyi otsinky investytsiynoyi prynalezhnosti pidpryyemstv [Formation of rating assessment of companies investment attractiveness assessment]. Retrieved from: www.rusnauka.com. [in Ukrainian]
9. Mayorova T.V. (2003). *Investytsiynna diyalnist [Investment activity]*. Kyiv: TSUL. [in Ukrainian]
10. Makariy N. (2001). Otsinka investytsiynoyi pryvatnosti ukrayinskykh pidpryyemstv [Assessment of Ukrainian companies investment attractiveness]. *Ekonomist*, 10, 52–60. [in Ukrainian]
11. Mykytyuk V.M. & Trofymenko N.V. (2011). Otsinka investytsiynoyi pryvablyvosti ahrarnykh pidpryyemstv [Assessment of agrarian companies investment attractiveness]. *Visnyk Zhytomyrskoho natsionalnoho ahroekolohichnoho universytetu – Herald of Zhytomyr national agro and ecology university*, 1 (2), 305–311. [in Ukrainian]
12. Ministerstvo rozvytku ekonomiky, torhivli ta silskoho hospodarstva Ukrayiny [Ministry of economy, trade and agriculture]. Retrieved from: <https://me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=5b766e9d-5da7-411a-9037-7085c5da1bca&title=Top100-DerzhavnykhPidprimstvU2018-RotsiOtrimaliZagalniiPributionokV25rtrunpe> [in Ukrainian]
13. Prozorist derzhavnykh pidpryyemstv [State owned enterprises transparency]. companies.icps.com.ua. Retrieved from: <http://companies.icps.com.ua/data#section-1-0> [in Ukrainian]
14. Prozorist korporatyvnoyi publikatsiyi: otsinka naybilshykh pryvatnykh ta derzhavnykh kompaniy Ukrayiny [Corporate reporting transparency: assessment of the largest private and public companies]. ti-ukraine.org. Retrieved from: <https://ti-ukraine.org/news/62-top-kompanii-ukrainy-daleki-vid-standativ-prozorosti-ti-ukraina/> [in Ukrainian]
15. Fedorenko I.K. & Rybalko V.B. (2010). Modelyuvannya investytsiynoyi pryvablyvosti kompaniy metodamy faktornoho analizu. [Investment attractiveness modelling by factor analysis]. *Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukrayini – Formation of market relation in Ukraine*, 10, 89–93. [in Ukrainian]

16. Tsentr rozvytku KSV Indeks prozorosti derzhavnykh kompaniy Ukrayiny, (2015) [Center of CSR development. Transperancy index of state-owned companies in Ukraine]. energoatom.com.ua. Retrieved from: http://www.energoatom.com.ua/files/file/transparency_index_2015.pdf [in Ukrainian]
17. Yukhymchuk S.V. & Suprun S.D. (2003). Matrychna model otsinky investytsiynoyi pryvatnosti promyslovykh pidpryyemstv [Matrics model of investment attractiveness of manufacturing entrprises]. Finansy Ukrayiny,1, 3–12. [in Ukrainian]

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.3\(39\).2020.215180](https://doi.org/10.18371/fp.3(39).2020.215180)

УДК 657: 004

ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ І СИСТЕМ В ОБЛІКУ ТА УПРАВЛІННІ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ

ГНЕДІНА Катерина Володимирівна,

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри бухгалтерського обліку, оподаткування та аудиту,
Національний університет «Чернігівська політехніка»
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-9471-0932>
e-mail: gkv2015oa@gmail.com

НАГОРНИЙ Павло Володимирович,

здобувач вищої освіти,
Національний університет «Чернігівська політехніка»
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-8311-2491>
e-mail: inn5665@gmail.com

Анотація. У статті досліджено особливості впровадження та використання інформаційних технологій і систем для ведення обліку та управління економічною безпекою підприємств. Особливу увагу приділено висвітленню ключових аспектів використання програмного забезпечення ERP-класу. Розглянуто переваги та недоліки використання найбільш поширених зарубіжних та вітчизняних інформаційних систем, а також можливості застосування хмарних технологій в обліку та управлінні підприємствами. Визначено перспективи використання українських інформаційних систем для автоматизації ведення бухгалтерського обліку та управління економічною безпекою підприємств в умовах діджиталізації.

Ключові слова: бухгалтерський облік, автоматизація обліку, управління підприємством, управління економічною безпекою, інформаційні технології, інформаційні системи, ERP-система, хмарні технології, діджиталізація.

Аннотация. В статье исследованы особенности внедрения и использования информационных технологий и систем для ведения учёта и управления экономической безопасностью предприятий. Особое внимание уделено освещению ключевых аспектов использования программного обеспечения ERP-класса. Рассмотрены преимущества и недостатки использования наиболее распространённых зарубежных и отечественных информационных систем, а также возможности применения облачных технологий в учёте и управлении предприятиями. Определены перспективы использования украинских информационных систем для автоматизации ведения бухгалтерского учёта и управления экономической безопасностью предприятий в условиях диджитализации.

Ключевые слова: бухгалтерский учёт, автоматизация учёта, управление предприятием, управление экономической безопасностью, информационные технологии, информационные системы, ERP-система, облачные технологии, диджитализация.

Постановка проблеми. Станом на 2019 рік в Україні зареєстровано 1941701 суб'єктів господарювання [1]. При цьому за 2010-2019 роки кількість суб'єктів господарювання жодного разу не була нижчою за 1000000 [1]. Така значна кількість різноманітних суб'єктів господарювання свідчить про високий рівень підприємницької активності в Україні. Зазначені суб'єкти господарювання відрізняються один від одного за видами економічної діяльності, але усіх їх об'єднує необхідність ведення бухгалтерського обліку. Облік необхідний не тільки з позицій формування та подання щорічної звітності, але й в управлінській сфері, адже раціонально прийняті рішення на основі даних бухгалтерського обліку дозволяють трансформувати виробничий процес з метою мінімізації витрат, максимізації прибутку, досягнення поставлених цілей тощо. Проте чим більший розмір має підприємство, чим значніші обсяги його діяльності, тим більшу сукупність даних обліку доводиться обробляти та зберігати. За певних масштабів діяльності ручне ведення бухгалтерського обліку супроводжується все більшими ризиками виникнення помилок при обробці інформації, зростанням часу на її обробку та проблемою зберігання. Теперішні часи у науковій періодиці характеризуються як часи глобальної діджиталізації, стрімкого розвитку інформаційних технологій та систем. Їх всебічне впровадження не минуло стороною і сферу бухгалтерського обліку, внутрішнього контролю та управління підприємством, зокрема – економічною безпекою. У найбільшій мірі зазначене характеризує підприємства Європи та США, де ручний спосіб обробки облікової інформації

фактично майже не використовується. В Україні на деяких підприємствах (у першу чергу, на малих) облік ведеться або взагалі без використання інформаційних технологій, або з використанням MS Excel, який не є спеціалізованим програмним забезпеченням у сфері бухгалтерського обліку та дозволяє виконувати лише обмежений спектр операцій, через що складнішою стає процедура формування звітності, втрачаються потенційні можливості вдосконалення ведення операційної діяльності та не використовуються резерви підвищення економічної безпеки підприємств. Це, у свою чергу, зумовлює необхідність впровадження спеціалізованого програмного забезпечення з метою автоматизації обліково-аналітичного процесу на вітчизняних підприємствах. Саме тому доцільним та своєчасним є огляд сучасних інформаційних технологій для автоматизації обліку та управління економічною безпекою, а також визначення перспектив їх подальшого впровадження і використання на вітчизняних підприємствах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми впровадження та використання інформаційних технологій у системі бухгалтерського обліку та управлінні на вітчизняних підприємствах висвітлено у працях таких вчених, як: Ф.Ф. Бутинець, В.М. Гужва, В.П. Завгородній, В.І. Ісаков, Ю.А. Кузьмінський, С.В. Мельниченко, Т.В. Моряк, Т.А. Писаревська, Р.В. Скалюк, Н.Г. Твердохлеб, В.В. Чудовець, С.В. Шевченко, В.Д. Шквір. та багатьох інших. Різним аспектам застосування інформаційних систем для автоматизації ведення обліку та складання фінансової звітності на великих підприємствах приділена

увага таких дослідників, як: С.М. Белінська, В.П. Волков, О.О. Гудзовата, В.В. Муравський, Т.В. Пономарьова. Особливості автоматизації обліку на малих підприємствах досліджуються у наукових роботах таких вчених: Н.М. Бондаренко, О.І. Волот, К.І. Зеленська, М.І. Кітченко, Ю.Б. Скорнякова, М.А. Саєнкус, С.В. Шевченко та інших.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Темпи розробки нового та модернізації вже існуючого програмного забезпечення завжди випереджають темпи його інтеграції на підприємствах. Саме тому питання дослідження новітніх розробок у сфері автоматизації обліку та управління підприємствами, визначення переваг, недоліків та перспектив їх використання на вітчизняних підприємствах є актуальним та своєчасним в умовах діджиталізації та становлення безконтактної економіки. У вітчизняних реаліях вказане питання є особливо важливим у зв'язку з пошуком найкращих альтернатив забороненим до використання у 2017 році програмним продуктам [2]. Крім того, малодослідженими залишаються особливості застосування хмарних технологій у системі обліку та управління підприємством та потребують визначення перспективи їх використання вітчизняними підприємствами.

Метою статті полягає в аналізі та порівнянні можливих варіантів автоматизації бухгалтерського обліку та управлінні економічною безпекою на підприємствах України шляхом використання сучасних інформаційних технологій, а також виокремленні основних переваг та недоліків, можливих ризиків інтеграції та застосування даних інформаційних технологій і систем.

Для досягнення поставленої мети у науковій роботі було поставлено та вирішено такі завдання:

- визначити основні переваги та недоліки застосування інформаційних систем автоматизації обліку та управління підприємством;
- охарактеризувати основні особливості застосування систем ERP-класу;
- порівняти доцільність використання зарубіжних та вітчизняних інформаційних систем для автоматизації обліку та управління підприємством;
- оцінити перспективи застосування хмарних технологій у сфері бухгалтерського обліку та управління економічною безпекою підприємства.

Виклад основних результатів. Інформаційна система (ІС) бухгалтерського обліку - організаційно оформлена сукупність інформаційних потоків, документів, каналів зв'язку і технічних засобів, яка організовує пам'ять і маніпулювання інформацією щодо показників всіх або деяких форм звітності підприємства [3]. Впровадження інформаційних систем бухгалтерського обліку надає низку переваг підприємству, серед них: підвищення якості обробки інформації та своєчасність цього процесу, формування інформаційної бази щодо внутрішнього та зовнішнього середовищ підприємства, можливості збереження значного обсягу інформації та її відновлення у разі потреби, спрощений обмін інформацією між департаментами та фахівцями, накопичення та систематизація інформації, створення передумов для проведення аналізу результатів діяльності підприємства, формування усіх необхідних документів та інші [4].

У той самий час автоматизація ведення обліку та управління підприєм-

ством призводить до появи деяких ризиків, зокрема: можливість втрати важливої інформації через її збереження у цифровому форматі, складний для користувача інтерфейс та потреба у додаткових фахівцях, тривалість та значні витрати на впровадження та перехід від однієї ІС до іншої, ризик несанкціонованого доступу до даних у мережі, загроза зниження попиту на фахівців, які ведуть облік традиційним способом, не використовуючи автоматизовану форму [5].

Для використання сучасних інформаційних технологій і систем з метою ведення обліку та управління підприємство потребує фахівців, які б володіли цифровими навичками та постійно вдосконалювали свої знання у сфері використання програмних продуктів. Саме тому дуже важливими є розвиток та вдосконалення цифрових навичок та підвищення цифрової грамотності у фахівців з ведення обліку. Під цифровою грамотністю розуміємо «досконале користування електронними засобами, сформованість умінь та навичок роботи з «цифрою» [6]. Бухгалтер майбутнього – досвідчений управлінець, аналітик, стратег, вільний користувач спеціалізованого програмного забезпечення для ведення обліку та управління підприємством. Для досвідченого фахівця з обліку необхідними є математичні здібності; знання методів аналізу та синтезу; розуміння, а не механічне повторення; ґрунтовні знання сучасних інформаційних систем автоматизації обліку та управління підприємством, розуміння їх переваг та недоліків [6]. Світ інформаційних технологій розвивається надто швидко. Тому однією з найважливіших компетенцій бухгалтера май-

бутнього є здатність до самоосвіти, у тому числі у сфері використання інноваційних інформаційних систем.

Перейдемо до розгляду базових інформаційних систем автоматизації обліку та управління підприємством. Основний широко застосовний тип автоматизованих інформаційних систем у бухгалтерському обліку – спеціалізоване програмне забезпечення (далі – ПЗ) ERP-класу. Таке ПЗ переважно встановлюється на персональний комп'ютер. Користувач має можливість створювати різнотипні рахунки, накладні, звіти. Будь-які події, які мають значення для управління економікою підприємства, можуть бути зафіксовані у відповідних електронних документах. Більшість варіантів спеціалізованого ПЗ дозволяють формувати аналітичні звіти, розраховувати певні показники діяльності підприємства. Інколи існує можливість виконувати апроксимацію звітних даних та прогнозувати прибуток та інші показники на майбутні звітні періоди. Такий широкий спектр функцій дозволяє ефективно виконувати всі завдання управлінського обліку, а також автоматизовано формувати всі документи для фінансового обліку. Слід зазначити, що більшість вищезгаданих операцій виконується автоматично та потребує мінімального втручання оператора. Такий підхід значно спрощує та пришвидшує роботу фахівців з обліку та зменшує ймовірність появи помилок у звітах [7].

Переваги та недоліки застосування різних інформаційних системи з метою автоматизації обліку та управління на вітчизняних підприємствах наведено у табл. 1.

Таблиця 1

Переваги та недоліки застосування різних інформаційних систем для автоматизації обліку та управління на підприємствах України

IC/ переваги, недоліки	Зарубіжні IC (SAP, Oracle)	Вітчизняні IC («MASTER», «BookKeeper SaaS»)
Переваги	<ul style="list-style-type: none"> -значний світовий досвід розробки та використання; -використання найсучасніших технологій; - світові лідери ERP-систем, відомі у кожній країні; -велика потужність програмного забезпечення; - найкращий варіант для транснаціональних компаній. 	<ul style="list-style-type: none"> - підтримка та документація українською мовою; -досить проста експлуатація та інтеграція; -врахування специфіки обліку на вітчизняних підприємствах; - порівняно невелика вартість; -підтримка вітчизняних розробників програмного забезпечення.
Недоліки	<ul style="list-style-type: none"> -висока вартість програмного забезпечення; -досить значна складність експлуатації; -відсутність офіційної підтримки українською мовою. 	<ul style="list-style-type: none"> -менша потужність програмного забезпечення; -відсутність найновіших технологій та великого досвіду розробки; -не надто широке використання (на поточний час); -проблематичне застосування у транснаціональних компаніях.

Джерело: складено авторами на основі [8 - 12]

В Україні з кінця 1990-х та до 2017 року широкого застосування набуло програмне забезпечення виробництва компанії «1С». Даний програмний продукт особливо часто використовувався на малих та середніх підприємствах. Відповідно до Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 28 квітня 2017 року «Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)» до санкційного списку потрапили ТОВ «1С» та дочірня компанія ДП «Єврософтпром» [2]. Заборона на користування продукцією «1С» стосується державних підприємств, за недотримання наказу передбачаються штрафи. У той же час значна частина приватних підприємств продовжують користуватися ПЗ «1С» [10].

Зазначимо, що функціонал ERP-системи «1С» (версії 8.0-8.3) переважно задовольняє вимоги автоматизації обліку підприємства. ERP-система «1С» побудована за принципом технологічної платформи, містить фінансовий контур, бухгалтерський контур, контур логістики, контур управління персоналом, контур управління виробництвом, відкрита для модифікацій за вимогами користувачів та дозволяє завантажувати конфігурації, адаптовані під кожне окреме виробництво. Крім того, програмні продукти лінійки «1С» постійно оновлюються у відповідності до змін законодавства України [10].

До найбільш відомих зарубіжних виробників інформаційних систем для автоматизації обліку та управління

підприємством належать німецька компанія SAP та американська Oracle.

Система обліку SAP R/3 створена на основі МСФЗ та розміщена у модулі SAP ERP Financials. Модульність програмного забезпечення SAP є однією з найбільших переваг розробок SAP та дозволяє легко оновлювати окремі компоненти ПЗ без суттєвих змін всієї ІС. Інструменти вказаного модуля SAP дозволяють будувати плани рахунків (оперативний, альтернативний, корпоративний); розрізняти фінансовий та календарний рік; утримувати 3 паралельні курси валют; оцінювати основні засоби підприємства; змінювати форму фінансових звітів (зокрема, Баланс та Звіт про прибутку і збитки); фільтрувати, конвертувати, консолідувати дані. Крім того, SAP певним чином передбачає регіональну специфіку ведення обліку: в модулі SAP ERP Financials передбачений інструмент «спеціальних реєстрів», за допомогою яких можна довільним чином модифікувати дані. Наприклад, з використанням спеціальних реєстрів можна враховувати операції, які релевантні для українського обліку, але не для МСФЗ. Таким чином, SAP R/3 надає необхідний функціонал для ефективного ведення обліку на підприємствах України [9].

Пропоноване комплексне рішення Oracle Applications побудоване не на основі принципу модульності, а як пов'язана система окремих застосунків. Основний застосунок Oracle E-Business Suite, який забезпечує ведення обліку – Oracle Hyperion Financial Management. Система обліку, як і у випадку SAP, створена на основі МСФЗ. Спосіб обліку (як і у SAP ERP) – паралельний. Інструментарій Oracle ERP дозволяє формувати великий

спектр облікових документів. Однією з переваг застосунків від Oracle є наявність серверного підходу, що і є характерним для ПЗ вказаного розробника, адже одним з напрямків роботи Oracle є розробка професійної СУБД. Програмний комплекс Oracle Applications надає один з найповніших переліків можливостей для ефективного управління підприємством. Але регіональна специфіка враховується меншим чином, ніж у SAP ERP, тому доводиться розробляти окремі спеціальні конфігурації, адаптовані під місцеві стандарти. Відповідно, придбання та впровадження Oracle ERP на підприємстві коштує більше, ніж впровадження SAP ERP [10].

Ринок українських ІС для автоматизації обліку та управління на підприємствах є досить молодим. Розглянемо програмні продукти, які найчастіше використовуються на вітчизняних підприємствах.

Однією з таких інформаційних систем є «MASTER», яка є типовим прикладом українських ERP-систем. Її створено у 2017 році та побудовано за модульним принципом. Лінійка ПЗ «MASTER» складається із різних компонентів, які охоплюють майже всі контури господарської діяльності підприємства. Серед таких компонентів: «MASTER:Бухгалтерія», «MASTER:Агро», «MASTER:Зарплата і Кадри», «MASTER:Документообіг», «MASTER: Бізнес», «MASTER: Комплексний облік для бюджетних установ» [11]. Модуль операцій «Продажі» дозволяє відстежувати торгівельні операції підприємства, створювати та друкувати відповідні рахунки, вести облік доходів. Крім того, наявна можливість враховувати повернення товару. Модуль операцій «Покупки» до-

звояє відстежувати всі придбані товари та послуги підприємством, а також вести відповідний облік витрат. Окремий модуль дозволяє вести облік складських приміщень підприємства, проводити інвентаризацію. Модуль «Виробництво» відстежує процес ведення виробництва, веде облік завершеного та незавершеного виробництв. У модулі «Основні засоби та необоротні матеріальні активи» реалізовано ведення обліку основних засобів та нематеріальних активів. Наявні також модулі «Кадри» та «Зарплата», у яких можна зберігати всю необхідну інформацію про персонал, а також вести облік витрат на оплату праці (враховуються окремо всі податки, збори та інше). Для ручних операцій передбачено модуль «Операції». Таким чином, функціональність ПЗ «MASTER» повністю забезпечує потреби підприємства для автоматизації діяльності. Усі аналітичні форми, типові звіти повністю відповідають чинному законодавству України та регулярно оновлюються. Вартість ПЗ досить помірною (так, вартість комплексу «MASTER: Бухгалтерія» та «MASTER: Зарплата і Кадри» станом на травень 2020 становила 17999 грн) [11].

«BookKeeper SaaS» – українська онлайн-платформа для ведення обліку. Характерною особливістю цієї ІС є те, що вона повністю базується на хмарних технологіях. Перевагами такого підходу є відсутність необхідності наявності конкретного апаратного забезпечення, можливість входу до системи з будь-якої технологічної платформи (підтримуються Windows, Linux, Mac OS), захищеність даних, бюджетність рішення (вартість щомісячного внеску станом на травень 2020 складала 295 грн). При цьому ІС підтримує усі

основні операції ведення обліку, такі як: облік придбань (основні рахунки, накладні, повернення); облік продажів (залишки, прайс-листи, базові накладні); облік запасів (інвентаризація, виробництво, списання); облік валютних операцій; облік персоналу (звіти про прийняття та звільнення, облік витрат на оплату праці); ведення базової звітності та ін. Крім того, наявна можливість відправляти податкову звітність безпосередньо з сервера через програму «Соната» (основна програма електронного оподаткування). Звісно, повний функціонал ІС дещо менший, ніж у провідних ERP-систем іноземних розробників, але ІС «BookKeeper SaaS» орієнтується саме на вітчизняні малі підприємства та ФОП [12].

Зупинимось більш детально на використанні хмарних технологій для автоматизації обліку та управління економічною безпекою підприємств. «Хмарні обчислення (хмарні технології) – це технологія розподіленої обробки даних, в якій комп'ютерні ресурси і потужності надаються користувачеві як інтернет-сервіс. Хмара – це нова технологія використання серверних ресурсів, що допомагає задіяти всю доступну потужність процесорів і об'єм оперативної пам'яті, розподіляючи їх між різними незалежними завданнями» [13]. Хмарні технології реалізуються за трьома моделями, але найпростішою і найбільш поширеною у використанні технологією для автоматизації обліку є «програмне забезпечення як послуга» (SaaS – software as a service), яка полягає у наданні послуги користування певним програмним забезпеченням через мережу Інтернет (найчастіше, за рахунок щомісячних платежів). Саме ця технологія

використовується системою «BookKeeper SaaS».

Найчастіше SaaS-технології мають такі сфери застосування: сервіси зберігання даних (Dropbox, диск Google), онлайн-офіси (GoogleDocs), онлайн бухгалтерія (BookKeeper Saas), спеціалізовані Інтернет-додатки, закриті хмари [14].

В Україні інтеграція хмарних технологій перебуває на початковому етапі та полягає у систематизації та аналізу аналогічного успішного досвіду зарубіжних країн. Але стрімкий розвиток інформаційних технологій у всьому світі сприяє розробці хмарних застосунків українськими розробниками, вже з'являються перші рішення, зокрема була розроблена інформаційна система «BookKeeper SaaS» [14].

Можемо констатувати, що хмарні технології є надзвичайно перспективними технологіями, які набудуть ще більш широкого застосування у майбутньому. Хмарні технології можна ефективно використовувати для реалізації інформаційних систем з метою автоматизації бухгалтерського обліку, внутрішнього контролю, управління фінансовою, інформаційною безпекою підприємств та вдосконалення його функціонування в цілому.

Висновки. Автоматизація ведення бухгалтерського обліку та управління економічною безпекою підприємств є сучасною тенденцією, яка не втратить своєї актуальності, враховуючи глобальну діджиталізацію та розвиток безконтактної економіки. Застосування інформаційних систем для автоматизації обліку та управління надає ряд переваг підприємству, серед яких спрощення, зниження трудомісткості ведення обліку та аналізу інформації, зменшення ризику помилок фахівців

при обробці даних. При цьому має місце складність інтеграції інформаційних систем у діяльність підприємств та проблема безпеки даних. Тому до інформаційних систем користувачами висуватимуться усе більші вимоги щодо забезпечення захисту даних, недопущення їх втрати внаслідок кібератак та ненадійності системи, підвищення рівня інформаційної безпеки підприємства. У той же час ефективно використання сучасних інформаційних технологій та систем для ведення обліку та управління економічною безпекою можливе за умови наявності цифрових навичок у бухгалтерів підприємства та їх постійного вдосконалення в умовах модернізації програмного забезпечення. Саме тому особлива увага має бути приділена формуванню цифрової грамотності фахівців у сфері бухгалтерського обліку та оволодіння ними навичками використання найсучаснішого спеціалізованого програмного забезпечення, яке автоматизує ведення обліку та управління суб'єктами господарювання.

Найбільшого застосування у корпоративному секторі набуло програмне забезпечення ERP-класу, яке характеризується фундаментальним системним підходом та здатне задовольнити не тільки вимоги користувачів для ведення обліку, а й управління підприємством в цілому.

Вітчизняний ринок ERP-систем стрімко розвивається і пропонує конкретні рішення для автоматизації обліку та управління підприємством. Найбільш перспективними технологіями автоматизації обліку та управління підприємством є хмарні технології. Застосування цих технологій вирішує проблему дефіциту потужності ресурсної бази підприємства, а також висо-

кої вартості програмного забезпечення ERP-класу.

Список використаної літератури

1. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення : 17.07.2020).
2. Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій). Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 28 квітня 2017 року. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0004525-17#Text> (дата звернення : 17.07.2020).
3. Щедрин А.Н. Электронные информационные ресурсы в информационной экономике: Монография. Науч. ред. А.И. Амоша. Д.: Ин-т экономики пром-сти НАН Украины, 2003. 232 с.
4. Інформаційні системи і технології в економіці: посібник/ за ред. В.С. Пономаренка. К.: Академія, 2002. 544 с.
5. Leon, Alexis. (2008). Enterprise Resource Planning, 2nd. New Dehli: McGraw-Hill. 500 p.
6. Кулинич М., Шворак А., Жиленко Л. Впровадження цифрової грамотності в умовах майбутніх змін професії бухгалтера. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2020. № 1 (21). С. 216–224.
7. Онищенко О.В. Упровадження та застосування сучасних інформаційних технологій і ERP-систем у бухгалтерському обліку вітчизняних підприємств. *Східна Європа: Економіка, Бізнес та Управління*. 2019. № 3 (20). С. 515–522.
8. Oracle Cloud. URL: www.oracle.com/ (дата звернення 27.07.2020).
9. SAP has the solutions to help you. URL : www.sap.com/ (дата звернення : 17.07.2020).
10. Черножукова А.М., Лободзинська Т.П. Порівняльний аналіз автоматизованих систем бухгалтерського обліку на підприємствах України. *Ефективна економіка*. 2017. № 6. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5661/> (дата звернення : 17.07.2020).
11. MASTER Бухгалтерія. URL : www.masterbuh.com/ (дата звернення 27.07.2020).
12. BOOKKEEPER Українська онлайн бухгалтерія. URL : www.bookkeeper.kiev.ua/ (дата звернення : 17.07.2020).

13. Шкарлет С.М., Бутко М.П., Волот О.І. Реальний сектор економіки України в умовах становлення інформаційного суспільства: монографія. Чернігів: ЧНТУ, 2017. 288 с.
14. Волот О.І. Застосування хмарних технологій в обліку та управлінні підприємствами реального сектору економіки. *Центральноукраїнський науковий вісник. Економічні науки*. 2019. № 2 (35). С. 190–198.

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.3\(39\).2020.215180](https://doi.org/10.18371/fp.3(39).2020.215180)

JEL Classification M41, L86

USING INFORMATION TECHNOLOGY AND SYSTEMS IN ACCOUNTING AND ECONOMIC SECURITY MANAGEMENT OF ENTERPRISES IN TERMS OF DIGITALIZATION

HNEDINA Kateryna

*PhD in Economics, Assistant Professor,
Department of the Accounting, Taxation and Audit,
Chernihiv Polytechnic National University
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-9471-0932>
e-mail: gkv2015oa@gmail.com*

NAHORNYI Pavlo

*Student of the specialties «Software Engineering», «Accounting and Audit»
Chernihiv Polytechnic National University
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-8311-2491>
e-mail: inn5665@gmail.com*

Abstract. *The peculiarities of the implementation and use of information technologies and systems for accounting and economic security management of enterprises are investigated in the article. Particular attention is paid to the review of the key aspects of using the ERP-class software. The advantages and disadvantages of using the most common foreign and national information systems, as well as the possibility of using cloud technologies in accounting and business management are described. Prospects of using the Ukrainian information systems for automation of accounting and economic security management of enterprises in the context of digitalization are identified.*

Keywords: *accounting, accounting automation, enterprise management, economic security management, information technology, information systems, ERP-system, cloud technologies, digitalization.*

The modern world is characterized by the rapid pace of globalization and digitalization. This also applies to the field of accounting. The use of information systems for the automation of accounting and enterprise management is widespread. ERP-class systems are especially popular, and Ukraine is no exception. But the process of digitalization in the field of accounting and enterprise management in Ukraine has some peculiari-

ties. Taking into account the pace of changes, the study of the features of the use of information technologies and systems in the accounting and economic security management of enterprises in Ukraine is relevant.

Foreign (SAP, Oracle) and national (MASTER, BookKeeper SaaS) systems are represented on the Ukrainian market of specialized software for accounting and enterprise management. The use of

different information systems has its own advantages and disadvantages. The advantages of using Ukrainian information systems are the focus on the specifics of accounting at national enterprises, taking into account rapid changes in national regulations, and a relatively low cost.

The technical structure of Ukrainian software is practically not inferior to foreign one and takes into account the main requirements set: modularity, cross-platform, providing a convenient interface. Some Ukrainian companies, such as BookKeeper, implement cloud technologies (SaaS principle). This approach is the most modern and allows to solve the

problem of the significant cost of technical resources for the operation of ERP-class information systems. The effective use of automation systems for accounting and enterprise management requires highly qualified specialists. In the modern world, digital literacy is becoming one of the key competencies in training specialists in any field.

Most promising technologies for the automation of accounting are cloud technologies. The use of these technologies solves the problem of the lack of resource base of the enterprise, as well as the high cost of ERP-class software.

References

1. Ofitsiinyi sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian]
2. Pro zastosuvannia personalnykh spetsialnykh ekonomichnykh ta inshykh obmezhuvalnykh zakhodiv (sanktsii). Rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy (2017, April 28) Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0004525-17#Text> [in Ukrainian]
3. Shchedrin, A.N. & Amosh, A.I. (Ed). (2003). *Elektronnye informatsionnye resursy v informatsionnoy ekonomike: Monografiya* [Electronic information resources in the information economy: Monograph]. Donetsk: In-t ekonomiki prom-sti NAN Ukrainy. [in Russian]
4. Ponomarenko, V.S. (2002). *Informatsiini systemy i tekhnolohii v ekonomitsi: posibnyk* [Information systems and technologies in economics: a guide]. K.: Akademiia. [in Ukrainian]
5. Leon, Alexis. (2008). *Enterprise Resource Planning*, 2nd. New Dehli: McGraw-Hill
6. Kulynych M., Shvorak A. & Zhylenko L. (2020). Vprovadzhennia tsyfrovoyi hramotnosti v umovakh maibutnikh zmin profesii bukhhaltera [Introduction of digital literacy in the conditions of future changes of the accounting profession]. *Ekonomichniy chasopys Skhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi*

Ukrainky-Economic Journal of the East European National University named after Lesia Ukrainka, 1 (21), 216-224.[in Ukrainian]

7. Onyshchenko O.V. (2019). Uprovadzhennia ta zastosuvannia suchasnykh informatsiinykh tekhnolohii i ERP-system u bukhholderskomu obliku vitchyznianskykh pidpriemstv[Introduction and application of modern information technologies and ERP-systems in accounting of domestic enterprises]. *Skhidna Yevropa: Ekonomika, Biznes ta Upravlinnia-Eastern Europe: Economics, Business and Management*, 3 (20), 515–522 [in Ukrainian]

8. Oracle Cloud. oracle.com. Retrieved from: www.oracle.com/

9. SAP has the solutions to help you. sap.com. Retrieved from: www.sap.com

10. Chernozhukova A.M. & Lobodzynska T.P. (2017). Porivnialnyi analiz avtomatyzovanykh system bukhholderskoho obliku na pidpriemstvakh Ukrainy[Comparative analysis of automated accounting systems at Ukrainian enterprises]. *Efektivna ekonomika-Efficient economy*, 6. Retrieved from: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5661/> [in Ukrainian]

11. MASTER Bukhhalteriiia. masterbuh.com. Retrieved from: www.masterbuh.com/ [in Ukrainian]

12. BOOKKEEPER Ukrainska onlain bukhhalteriiia. bookkeeper.kiev.ua. Retrieved from: www.bookkeeper.kiev.ua/ [in Ukrainian]

13. Shkarlet S.M., Butko M.P. & Volot O.I. (2017). *Realnyi sektor ekonomiky Ukrainy v umovakh stanovlennia informatsiinoho suspilstva: monohrafiia*[The real sector of the economy of Ukraine in the formation of the information society: a monograph]. Chernihiv: ChNTU [in Ukrainian]

14. Volot O.I. (2019). Zastosuvannia khmarnykh tekhnolohii v obliku ta upravlinni pidpriemstvamy realnoho sektoru ekonomiky[Application of cloud technologies in accounting and management of enterprises of the real sector of the economy]. *Tsentrlnoukrainskyi naukovyi visnyk. Ekonomichni nauky-Central Ukrainian Scientific Bulletin. Economic sciences*, 2 (35), 190-198 [in Ukrainian]

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.3\(39\).2020.215182](https://doi.org/10.18371/fp.3(39).2020.215182)

УДК 338.43

ІННОВАЦІЙНА СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ**КОВТУН Валентина Андріївна***кандидат сільськогосподарських наук, доцент,**доцент кафедри економіки та фінансів**ДВНЗ «Херсонський ДАУ»**ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-4275-026X>**e-mail: vak2901@ukr.net*

Анотація Інноваційна стратегія діяльності аграрних підприємств спрямовується на пошук та реалізацію інноваційних проєктів, які забезпечать стабільний і прибутковий розвиток суб'єкта господарювання в довгостроковій перспективі. Вибір найдієвішої інноваційної стратегії залежить від базової стратегії підприємства, його поточного стану та конкурентного середовища, тобто від сукупності внутрішніх і зовнішніх умов. У статті зазначається, що в Україні розпочався новий етап розвитку сільського господарства, який характеризується збільшенням обсягів використання інноваційних технологій. Встановлено, що ефективними для аграріїв є інноваційні платформи, які працюють у сфері big data, як: БАЙЕР БІЗНЕС ПЛЮС, AGRIANALYTICA, SAATBAU PROFIT MANAGER тощо.

Ключові слова: інновації, стратегія, аграрні підприємства, інноваційні платформи, економічний ефект.

Постановка проблеми. Розвиток будь-якого аграрного підприємства неможливий без розробки стратегічних напрямів діяльності інноваційного характеру. Інноваційна стратегія розвитку аграрного підприємства включає використання науково – технічних досягнень у сфері організації управління, техніки й технології та комплексний підхід до інноваційної діяльності.

Аннотация. Инновационная стратегия деятельности аграрных предприятий направляется на поиск и реализацию инновационных проектов, которые обеспечат стабильный и прибыльный развитие предприятия в долгосрочной перспективе. Выбор действенной инновационной стратегии зависит от базовой стратегии предприятия, его текущего состояния и конкурентной среды, то есть от совокупности внутренних и внешних условий. В статье отмечается, что в Украине начался новый этап развития сельского хозяйства, который характеризуется увеличением объемов использования инновационных технологий. Установлено, что эффективными для аграриев есть инновационные платформы, которые работают в сфере big data, как: БАЙЕР БИЗНЕС ПЛЮС, AGRIANALYTICA, SAATBAU PROFIT MANAGER и другие.

Ключевые слова: инновации, стратегия, аграрные предприятия, инновационные платформы, экономический эффект.

ксний підхід до інноваційної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика інноваційного розвитку аграрних підприємств є актуальною серед науковців, зокрема: В.Г. Андрійчук, В.Я. Амбросов, Н.О. Афендікова, В.О. Білінська, А.А. Гребеннікова, О.І. Донець, О.В. Кривешко, М.Й. Малік, О.Т. Ма-

лій, А.В. Нелепова, В.М. Орлова, Т.В. Писаренко, Т.Р. Побережна, П.Т. Саблук, П.В. Сідун, Н.М. Сіренко, Н.Т. Тверезовська, С.І. Тищенко, О.І. Шаманська, О.Г. Шпикуляк та інших. Це пояснюється тим, що аграрним підприємствам необхідно активно шукати та впроваджувати високоякісні інноваційні рішення, які здатні підвищити обсяг виробництва, переробки та реалізації продукції з високим економічним ефектом.

Метою дослідження є аналіз сучасного стану інноваційного забезпечення аграрних підприємств та його впливу на ефективне використання їх ресурсів, обґрунтування важливості розробки інноваційної стратегії розвитку аграрних підприємств та ефективного механізму використання інноваційних технологічних рішень для отримання економічного та соціального ефекту.

Виклад основного матеріалу. Значення інноваційного розвитку для регіонів важко переоцінити, тільки через інновації можна забезпечити конкурентоспроможність продукції як на вітчизняному, так і на світовому ринках. Ефективне використання інновацій стає вирішальним фактором соціально-економічного розвитку і розв'язання економічних, екологічних, соціальних та інших проблем.

В умовах України багато аграрних підприємств в недостатній мірі використовують інструменти інноваційного управління для посилення свого конкурентного потенціалу. Зміна тенденцій у аграрному виробництві відбувається настільки швидко, що навіть найбільш прогресивним підприємствам важко передбачити стійкі конкурентні переваги свого майбутнього розвитку. Інноваційний розвиток ви-

ступає ефективним інструментом вирішення проблем підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств і є одним з ключових напрямків стратегічного та тактичного управління підприємством [1].

Однією з найбільш перспективних сфер світового бізнесу сьогодні є сільське господарство. Провідні аграрні підприємства активно шукають та впроваджують високоякісні інноваційні рішення. Інноваційні стратегії базуються на оцінці стратегічних чинників зовнішнього та внутрішнього середовища, що впливають на процеси аграрного виробництва, основними з яких є організаційні особливості підприємств сфери виробництва, стан ринків, можливість впровадження інновацій, конкурентна ситуація, стан інвестиційної політики як підприємств по виробництву, переробці, реалізації аграрної продукції так і держави в цілому [2].

Головною стратегією інноваційного розвитку аграрних підприємств повинна бути стратегія глобалізації, яка складається з декількох стратегічних складових із обов'язковими екологічними, технологічними компонентами та стратегією бізнес-планування інноваційного розвитку. Основні напрямки стратегії інноваційного регіонального розвитку є: цільовий ринок, позиція та асортимент аграрної продукції, ціноутворення, реклама, стимулювання переробки та збуту продукції, тощо. Інновацією у розвитку аграрних підприємств є зміни в техніці, технології, організації, екології, економіці, а також у соціальній сфері задля одержання економічного ефекту, спрямованого на задоволення певних суспільних потреб. Взаємозв'язок стратегії інноваційного розвитку з іншими стратегія-

ми розвитку аграрних підприємств ві-ображено на рис. 1.

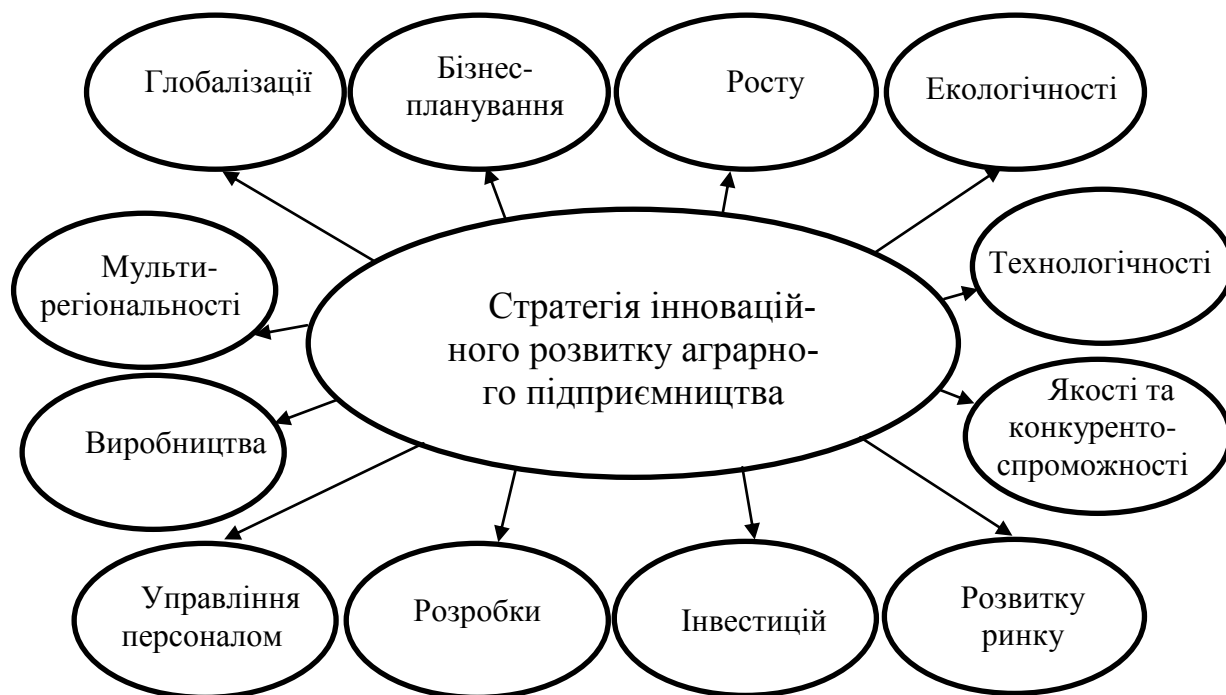

Рис. 1. Взаємозв'язок стратегії інноваційного розвитку з іншими стратегіями розвитку аграрних підприємств
Джерело: побудовано на основі [3]

Сьогодні головною метою державної інноваційної політики є створення соціально-економічних, організаційних і правових умов для ефективного відтворення, розвитку й використання науково-технічного потенціалу країни, забезпечення впровадження сучасних екологічно чистих, безпечних, енергетично ресурсозберігаючих технологій, виробництва й реалізації нових видів конкурентоспроможної продукції. Стратегія інноваційного розвитку аграрних підприємств – це сукупність дій та методів ведення інноваційної діяльності, що має свою специфіку та забезпечує конкурентні переваги за рахунок інновацій. Основу інноваційного потенціалу підприємства складають кадрові та матеріально-технічні складові, а також наявність науково-технічної й інтелектуальної власності. Особливо важливою є наявність кад-

рів – спеціалістів і вчених, що забезпечують інноваційний процес новими знаннями, ідеями, винаходами, наукою, новими технологіями.

Інноваційна стратегія розвитку аграрних підприємств передбачає системний підхід до освоєння інновацій. Інноваційний потенціал розглядається як:

- 1) сукупність ресурсів, необхідних для здійснення інноваційної діяльності;
- 2) сукупність активів, що використовуються в інноваційній діяльності;
- 3) можливості підприємства, що визначають обсяги, терміни, кількість і якість його інноваційної діяльності;
- 4) здатність підприємства проявляти інноваційну активність;
- 5) міра готовності їх до здійснення інноваційної активності;

б) складна динамічна система, що здійснює інноваційну діяльність;

7) характеристика потоку нововведень;

8) складова інтелектуального потенціалу;

9) певна структура його складових;

10) одна з трьох складових інноваційного простору.

Він є складною динамічною системою генерування, накопичення і трансформування наукових, управлінських ідей та науково-технічних, маркетингових результатів і інноваційні продукти на основі здійснення безперервного управління аграрним підприємством [4, с. 69].

Стратегічне управління інноваційною діяльністю аграрних підприємств спрямовується на пошук і реалізацію інноваційних проєктів, які забезпечать стабільний та прибутковий розвиток суб'єкта господарювання в довгостроковій перспективі. Виконуючи цю функцію, менеджери аграрних підприємств повинні розробити власну інноваційну стратегію, яка дасть змогу пристосуватися до змінних зовнішніх умов, та визначити час для її реалізації. Вибір найдієвішої інноваційної стратегії залежить від базової стратегії підприємства, його поточного стану та конкурентного середовища, тобто від сукупності внутрішніх і зовнішніх умов.

Правильно обрана стратегія є найважливішим результатом і ефективним механізмом стратегічного управління, оскільки вона мобілізує використання науково-технічного, фінансово-економічного, соціального і організаційного потенціалу аграрного підприємства в певних напрямках. Першочерговим завданням постає визначення пріоритетних напрямів розвитку

підприємства, забезпечення конкурентоспроможності продукції та підвищення ефективності виробництва. Незважаючи на те, що стратегія інноваційного розвитку відкриває нові можливості, для більшості аграрних підприємств завдання стратегічного планування інноваційного розвитку є досить новим.

Для вдосконалення аграрної політики необхідним є врахування інноваційної компоненти, що дасть можливість посилити внутрішні індикатори господарської діяльності аграрних підприємств на основі формування технологічних, агротехнічних та організаційно-економічними можливостей у інноваційному напрямі. Однією із головних причин низької інноваційної активності вітчизняних аграрних підприємств є відсутність механізмів та інструментів зацікавленості у впровадженні інноваційних розробок у аграрне виробництво [5, с. 33].

Можна виділити три стратегічні напрями ресурсно-технологічного оновлення аграрного сектору: створення і застосування технологій і біоресурсів, що сприяють здешевленню виробленої продукції; розробка та впровадження технологій і біоресурсів, які дають можливість істотно підвищити якість продуктів харчування та аграрної сировини; створення та використання технологій і основних біологічних засобів виробництва, що забезпечують випуск екологічно чистого продовольства й екологічну аграрну діяльність, переробку її продукції [6, с.18].

Здійснення ефективної інноваційної діяльності аграрних підприємств можливо лише за допомогою державної підтримки, яка має здійснюватися через систему економічних механізмів

та важелів. Концептуальну модель формування стратегії інноваційно-інвестиційного розвитку підприємств аграрної сфери, де ключовою складовою є чітке формулювання та визначення цілей діяльності аграрного підприємства, що забезпечить формулювання вірних інноваційних орієнтирів на різних стадіях діяльності. Формування стратегії інноваційно-інвестиційного розвитку дасть можливість підвищити конкурентоспроможність продукції агропідприємств, забезпечити стійкі позиції на ринку та підвищити ефективність їх функціонування [7, с 125].

Аграрним підприємствам необхідний новий підхід до організації внутрішнього планування. Для залучення іноземних інвесторів необхідним є бізнес-план, який би відповідав міжнародним стандартам і був адаптований до наших умов. В процесі бізнес-планування найбільш широко необхідно застосовувати програми Comfar (UNIDO), Project Expert, пакети компаній „ІНЕК” та „Альт-Інвест”, Project Manager, Success та інші. Агропромисловий сектор економіки України для впровадження інноваційних розробок потребує щорічних інвестицій не менше 75 млрд грн [8, с. 602].

Інноваційна діяльність у сільському господарстві – це комплексний процес створення нових або більш продуктивних високоврожайних сортів, поголів'я худоби, елітного насіння, високопродуктивних сільськогосподарських машин і агрегатів тощо, впровадження прогресивних техніко-технологічних, організаційно-економічних й управлінських рішень, комерціалізація сучасних споживчих норм. Щоб створити сприятливі умови для інноваційного розвитку аграрного біз-

несу в Україні, потрібно ліквідувати фінансову нестабільність сільського господарства, що стримує фінансових інвесторів. Заходи щодо фінансового оздоровлення підприємств АПК повинні стати пріоритетними в державній аграрній політиці [9].

Впровадження сучасних систем землекористування та інформаційних агротехнологій вимагають розробки та впровадження інноваційних інформаційних технологій. До таких систем можна віднести Global Positioning System (GPS), "Rapid Eye", CORINE Land Cover (Coordination of Information on the Environment). Встановлено, що ефективними для аграріїв є інноваційні платформи, які працюють у сфері big data такі продукти як: БАЙЕР БІЗНЕС ПЛЮС, AGRIANALYTICA, SAATBAU PROFIT MANAGER тощо. Ґрунтово-кліматичні умови України дають змогу значно розширити обсяги органічного землеробства, які за експертними оцінками можуть досягти 7 % сільськогосподарських угідь у 2020 році. Програми ГЕО-Агро, ГІС Панорама Землеробство, Farm Works Site (Pro), SST Summit, SMS Desktop Software (Advanced i Basic), JD Reports MAP, АграрОфіс, Agro-Net NG, FarmView Record Keeper та інші дають можливість автоматичного розрахунку потреби в насінні, добривах та засобах захисту рослин, а також забезпечують функцію ефективного управління земельними, виробничими, трудовими та фінансовими ресурсами аграрних підприємств.

Великі можливості ефективного використання ресурсів аграрних підприємств відкриває застосування смартфонів та мобільних додатків, які можуть здійснювати: відстеження та ко-

нтроль транспортних засобів; контроль водіїв; нагадування й попередження; супровід і підтримку через такі програми, як: ГЕО-Обліковець, ГЕОПлан, Кишеньковий вимірювач, Агронавт, Farm Works Mobile, SST Stratus, SMS Mobile, AGROGPS Mobilbox та інші [10].

Інноваційні технологічні рішення дозволяють максимально зменшити залежність від природних умов, використовувати особливості погоди на користь розвитку рослин, автоматизувати систему поливу, планувати внесення добрив на основі хімічного аналізу вмісту поживних речовин кожного поля, здійснювати моніторинг наявності шкідників та планувати внесення інсектицидів при перевищенні порогу їх шкідочинності тощо. По-

ліпшення агротехнічних робіт забезпечить заощадження мінеральних добрив на 13,9 млрд грн на рік. Впровадження ресурсозберігаючих і мінімальних технологій обробітку ґрунту Mini-till, No-till або Zero-till та Strip-till мають схожі проблеми в адаптації до вітчизняних умов господарювання. Це слабка державна підтримка, значні фінансові витрати, необхідність заміни машинно-тракторного парку та використання сучасних інформаційних технологій. Економічний ефект від запровадження мінімального обробітку ґрунту в 2020 році становитиме 6,3 млрд грн [11 с.77].

Ефективність впровадження інноваційних агротехнічних заходів у рослинництві наведена в табл. 1.

Таблиця 1

Ефективність впровадження пріоритетних заходів у рослинництві

Види заходів	Роки		Темп росту, %
	2015	2020	
Біологізація			
Внесення органічних добрив, млн. т. забезпечить:	57,9	105	181,3
- приріст гумусу, тис. т	2606	4725	181,3
- надходження NPK, тис. т.	1186	2098	176,9
Запровадження науково-обґрунтованих сівозмін			
- посіви багаторічних трав, млн. га.	1,8	1,9	105,6
- бобових культур, млн. га.	2,3	2,8	121,7
забезпечить: - щорічне утворення гумусу, тис. т.	3680	3760	102,2
- фіксації біологічного азоту, тис. т.	496	502	101,2
- економію мінеральних добрив, млн. грн.	4960	5020	101,2
Розширення посівів сидеральних культур			
Площа посівів, млн. га забезпечить:	1,5	2,0	133,3
- утворення гумусу, тис. т.	1350	1800	133,3
- надходження NPK, тис. т.	251	342	136,2
- економію мінеральних добрив, млн. грн.	1960	2620	133,7

Використання на добрива побічної продукції рослинництва			
Обсяг побічної продукції, млн. т забезпечить:	28,8	37,5	130,2
- утворення гумусу, тис. т.	4296	5513	128,3
- надходження NPK, тис. т.	630	820	130,2
- економію мінеральних добрив, млн. грн.	4920	6280	127,6

Джерело: [11, с.78]

Галузю аграрної сфери, що потребує значних інвестицій і на даному етапі розвитку знаходиться в кризовому стані, є тваринництво. Воно стимулює суб'єктів господарювання до модернізації, технологічної оснащеності та провадження новітніх інтелектуальних рішень. Для галузі тваринництва при ефективному використанні ресурсного її потенціалу можливості сучасних інформаційних систем дозволяють: підтримувати оптимальний мікроклімат у приміщеннях із тваринами; відстежувати динаміку їх здоров'я, приросту маси тварин та відповідності показників нормативним критеріям; автоматизувати планування структури стада; враховувати генеалогію та біологічні цикли при плануванні розмноження тварин; формувати автоматизовано раціон їх харчування; автоматизувати план ветеринарних заходів. Суть інноваційних технологій це впровадження, в першу чергу біотехнологій із застосуванням методів клітинної та генної інженерії у підвищенні відтворювальних функцій тварин та в перспективі створення вітчизняного ринку племінних ресурсів, який би повністю забезпечив внутрішню потребу та орієнтувався на експорт.

Сучасні норми годівлі повинні враховувати потреби тварин в енергії, сухій речовині, протеїнах, вуглеводах, клітковині, жирі, мікроелементах, ка-

ротині, вітамінах методом створення різноманітних їх режимів стосовно відповідних порід тварин через точність їх дозування. Техніко-технологічне забезпечення, що характеризується оновленням технологічної бази ферм новітнім обладнанням для утримання тварин досить слабке. Через відсутність організаційно-економічної, фінансової та матеріально-технічної підтримки для впровадження ресурсозберігаючих технологій, що базуються на повній автоматизації процесу, використанні робототехніки, створенні кормової бази, розведенні високопродуктивного поголів'я відсутні. Основним завданням для галузі тваринництва, завдяки впровадженню інноваційних технологій, є збільшення виробництва валової продукції у 2020 році до 83,4 млрд грн, що майже в 2 рази більше 2010 року, а також збільшення обсягів виробництва м'яса в забійній масі у 2020 році до 4365 тис. т., або темп приросту цього показника буде становити 112,0 % [12, с. 80].

Висновки. Розробка програми інноваційного розвитку та відповідної стратегії є базою формування конкурентних переваг і стійкого фінансового стану вітчизняних аграрних підприємств. Для прийняття раціональних стратегічних управлінських рішень у аграрних підприємствах для покращення їх інноваційного розвитку су-

часні технології дозволяють виявляти недоліки та ризики в технологічних процесах. Впроваджуючи в діяльність аграрних підприємств інноваційні технології, інвестиційні кошти працюють не тільки на стратегічні плани, а і на їх тактичні можливості, заощаджуючи земельні, виробничі, трудові та фінансові ресурси.

Правильно обрана інноваційна стратегія є найважливішим результатом і ефективним механізмом стратегічного управління. Вона мобілізує використання науково-технічного, фінансово-економічного, соціального і організаційного потенціалу підприємства. Першочерговим завданням постає визначення пріоритетних напрямів розвитку підприємства, забезпечення

конкурентоспроможності продукції та підвищення ефективності виробництва.

Перспективи подальших розробок у цьому напрямку заключаються в тому, що незважаючи на те, що стратегії інноваційного розвитку відкривають нові можливості, для більшості аграрних підприємств завдання стратегічного планування інноваційного розвитку є досить новим. Тому побудова стратегії інноваційного розвитку підприємства повинна бути забезпечена удосконаленою правово-методичною базою та інвестиційними коштами для вибору оптимального варіанту інновацій, впровадження в підприємство, стабільність та інтенсивний тип розвитку цих суб'єктів господарювання.

Список використаної літератури

1. Ковтун В.А. Методологічні та методичні підходи до стратегії інноваційно-інвестиційного розвитку аграрних підприємств МНПК «Філософські обрії сьогодення», Херсон, ДВНЗ «ХДАУ», 2019. С.80-84.
2. The global innovation index 2017. Innovation feeding the world/Soumitra Dutta, Bruno Lanvin, and Sacha Wunsch-Vincent URL: http://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2017.pdf (дата звернення 09.09.2020).
3. Гребеннікова А.А. Розвиток сільського господарства на інноваційній основі. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5338> (дата звернення 09.09.2020).
4. Ковтун В.А. Інноваційний та фінансовий ресурсний потенціал аграрних підприємств. *Фінансовий простір*. № 2 (№34) С. 62-73.
5. Афендікова Н.О. Інноваційний розвиток аграрного виробництва в сучасних умовах. *Економіка та держава*. № 6, 2016. С. 32—34.
6. Писаренко Т.В. Стан інноваційної діяльності та діяльності у сфері трансферу технологій в Україні у 2017 році: аналітична довідка. К.: УкрІНТЕІ, 2018. 98 с.
7. Шаманська О. І. Формування системи інноваційно-орієнтованого розвитку аграрних підприємств. *Ефективна економіка*. № 12, 2016. С. 123-128.

8. Ковтун В.А. Стан та перспективи інвестиційного забезпечення галузі сільськогосподарства України. МНПІК. Сучасний рух науки, Way Science. Дніпро, 2018. С.599-604.
9. Тверезовська Н.Т., Нелепова А.В. Інформаційні технології в агрономії. 2017 р. URL: https://pidruchniki.com/1337101861366/informatika/rozvitok_vprovadzhennya_informatsiynih_tehnologiy_silskomu_gospodarstvi (дата звернення 09.09.2020).
10. Tanklevska N., Kovtun V. The intelligent technological solutions as a tool of efficient use of the agriculture resources. *Науковий вісник Львівської академії. Серія: Економіка, менеджмент та право*. 2019. С.64-72.
11. Білінська В. Сучасні інноваційні технології в сільському господарстві: основна характеристика та перспективи впровадження. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка*. 2015 р. Вип. 7 (172). С. 75-81.
12. Ковтун В.А. Роль інтелектуальних технологічних рішень для ефективного використання ресурсів сільськогосподарства. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2019. №1(18). URL: <http://www.easterneurope-ebm.in.ua/18-2019-ukr> (дата звернення 09.09.2020).

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.3\(39\).2020.215182](https://doi.org/10.18371/fp.3(39).2020.215182)

JEL Classification O32

INNOVATIVE STRATEGY FOR DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

KOVTUN Valentyna

Candidate of Agricultural Sciences, Associate Professor,

Associate Professor of Economics and Finance

Kherson State Agrarian University

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-4275-026X>

e-mail vak2901@ukr.net

Abstract. *The innovation strategy of agricultural enterprises is aimed at finding and implementing innovative projects that will ensure stable and profitable development of the business entity in the long run. The choice of the strangest innovation strategy depends on the basic strategy of the enterprise, its current state and competitive environment, on the combination of internal and external conditions. The article notes that a new stage of agricultural development has begun in Ukraine, which is characterized by an increase in the use of innovative technologies. It has been established that innovative platforms operating in the field of big data such as: BAYER BUSINESS PLUS, AGRIANALYTICA, SAATBAU PROFIT MANAGER, etc. are effective for farmers.*

Keywords: *innovations, strategy, agricultural enterprises, innovation platforms, economic effect.*

In Ukraine, many agricultural enterprises do not sufficiently use the tools of innovation management to strengthen their competitive potential. Innovative development is an effective tool for solving problems of increasing the competitiveness of agricultural enterprises and is one of the key areas of strategic and tactical management of the enterprise.

The main strategy of innovative development of agricultural enterprises should be the strategy of globalization, which consists of several strategic components with mandatory environmental, technological components and business planning strategy for innovative development. The main directions of the strategy of innovative regional development are: target market, position and range of

agricultural products, pricing, advertising, promotion of processing and marketing, etc.

The main goal of the state innovation policy is to create socio-economic, organizational and legal conditions for effective reproduction, development and use of scientific and technical potential of the country, ensuring the introduction of modern environmentally friendly, safe, energy and resource-saving technologies, production and sale of new competitive products. The innovation strategy for the development of agricultural enterprises provides a systematic approach to the development of innovations. The choice of the most effective innovation strategy depends on the basic strategy of the enterprise, its current state

and competitive environment, on the combination of internal and external conditions.

There are three strategic areas of resource and technological renewal of the agricultural sector: the creation and application of technologies and bioresources that help reduce the cost of production; development and implementation of technologies and bioresources that make it possible to significantly improve the quality of food and agricultural raw materials; creation and use of technolo-

gies and basic biological means of production that ensure the production of environmentally friendly food and ecological agricultural activities, processing of its products.

The strategy of innovative development of agricultural enterprises should be provided with an improved legal and methodological base and investment funds to select the best option for innovation, implementation in the enterprise, stability and intensive type of development of these entities.

References

1. Kovtun V.A. (2019). Metodolohichni ta metodychni pidkhody do stratehii innovatsiino-investytsiinoho rozvytku ahrarnykh pidpryemstv [Methodological and methodical approaches to the strategy of innovation and investment development of agricultural enterprises]. *Filosofski obrii sohodennia - Philosophical horizons of today*, 80-84 [in Ukrainian];
2. Dutta S., Lavnin B. & Wunsch-Vincent S. (2017). The global innovation index 2017. Innovation feeding the world. Retrieved from: http://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2017.pdf;
3. Hrebennikova A.A. (2016). Rozvytok silskoho hospodarstva na innovatsiinii osnovi [Development of agriculture on an innovative basis]. *Efektivna ekonomika - Efficient economy*, 12. Retrieved from: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5338> [in Ukrainian];
4. Kovtun V.A. (2019). Innovatsiinyi ta finansovyi resursnyi potentsial ahrarnykh pidpryemstv [Innovative and financial resource potential of agricultural enterprises]. *Finansovyi prostir – Financial Space*, 2 (34), 62-73 [in Ukrainian];
5. Afendikova N.O. (2016). Innovatsiinyi rozvytok ahrarnoho vyrobnytstva v suchasnykh umovakh [Innovative development of agricultural production in modern conditions]. *Ekonomika ta derzhava – Economy and state*, 6, 32—34 [in Ukrainian];
6. Pysarenko T.V. (2018). *Stan innovatsiinoi diialnosti ta diialnosti u sferi transferu tekhnolohii v Ukraini u 2017 rotsi: analitychna dovidka [The state of innovation and technology transfer activities in Ukraine in 2017: an analytical reference]* Kyiv: UkrINTEI [in Ukrainian];

7. Shamanska O. I. (2016). Formuvannia systemy innovatsiino-oriientovanoho rozvytku ahrarnykh pidpriemstv [Formation of a system of innovation-oriented development of agricultural enterprises]. *Efektivna ekonomika - Efficient economy*, 12, 123-128 [in Ukrainian];
8. Kovtun V.A. (2018). Stan ta perspektyvy investytsiinoho zabezpechennia haluzi silskoho hospodarstva Ukrainy [Status and prospects of investment support of the agricultural sector of Ukraine]. *Suchasnyi rukh nauky - The modern movement of science, Way Science*, 599-604 [in Ukrainian];
9. Tverezovska N.T. & Nielepova A.V. (2017). *Informatsiini tekhnologii v ahronomii [Information technologies in agronomy]*. Kyiv: Tsentri Uchbovoi Lit-Ry [in Ukrainian];
10. Tanklevska N. & Kovtun V. (2019). The intelligent technological solutions as a tool of efficient use of the agriculture resources. *Naukovyi visnyk Lotnoi akademii, Serii: Ekonomika, menedzhment ta parvo - Scientific Bulletin of the Flight Academy, Series: Economics, Management and Law*, 64-72;
11. Bilinska V. (2015). Suchasni innovatsiini tekhnologii v silskomu hospodarstvi: osnovna kharakterystyka ta perspektyvy vprovadzhennia [Modern innovative technologies in agriculture: main characteristics and prospects of implementation]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Ekonomika - Bulletin of the Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economy*, 7 (172), 75-81 [in Ukrainian];
12. Kovtun V.A. (2019). Rol intelektualnykh tekhnolohichnykh rishen dlia efektyvnoho vykorystannia resursiv silskoho hospodarstva [The role of intelligent technological solutions for the efficient use of agricultural resources]. *Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnia - Eastern Europe: Economy, Business and Management*, 1 (18) [in Ukrainian].

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.3\(39\).2020.215261](https://doi.org/10.18371/fp.3(39).2020.215261)

УДК 339.7

ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ У МІЖНАРОДНИЙ РИНОК КАПІТАЛУ

ПЕТРОВА Ольга Олександрівна

кандидат економічних наук,

доцент кафедри економіки та фінансів

Херсонський державний аграрно-економічний університет

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-8639-3615>

e-mail: petr17ant@gmail.com

Анотація. В статті розглянуто проблеми та перспективи інтеграції України у світовий фінансовий ринок, зокрема, у ринок капіталу. Досліджено, що для розвитку національної економіки України необхідна інтеграція у міжнародний фінансовий простір, що відповідає сучасним тенденціям глобалізації. Проаналізовано основні тенденції руху капіталів у сучасному фінансовому просторі. Окреслено напрями державної політики розбудови ринку капіталу в Україні та усуненні проблем, що заважають його подальшому розвитку.

Ключові слова: світовий фінансовий ринок, світовий ринок капіталу, глобалізація, інтеграція.

Постановка проблеми. Швидкий розвиток світової цивілізації характеризується активізацією глибоких змін у геополітичних та економічних інтересах суспільства. Характерним для сучасності є посилення взаємозалежності економічних систем різних країн, розповсюдження інтеграційного процесу на макро- та макрорівнях та інтенсивний перехід більшості країн із закритих національних економік у відкриті. Водночас структурно-економічна трансформація розширює можливості консолідації фінансового капіталу у всій світовій економіці, враховуючи зростаючу роль фінансо-

Аннотация. В статье рассмотрены проблемы и перспективы интеграции Украины в мировой финансовый рынок, в частности, в рынок капитала. Исследовано, что для развития экономики Украины необходима интеграция в международное финансовое пространство, что соответствует современным тенденциям глобализации. Проанализированы основные тенденции движения капитала в финансовом пространстве. Выделены направления государственной политики развития рынка капитала в Украине и устранения проблем, мешающих его развитию.

Ключевые слова: мировой финансовый рынок, мировой рынок капитала, глобализация, интеграция.

вої системи в умовах структурного та інноваційного розвитку української економіки. Важливість вибору правильних орієнтирів зовнішньоекономічної політики набуває особливої уваги в умовах посилення глобалізаційних тенденцій у світі та загострення конкурентного протистояння на світових ринках, в тому числі, й фінансових. Одна з найважливіших функцій фінансового ринку – це вільний перехід грошових коштів у позикові кошти, в результаті чого відбувається перерозподіл капіталу між різними економічними суб'єктами. Сучасні глобальні процеси у світовому економічному

просторі тісно пов'язані з ринком капіталу, тобто, з механізмом накопичення та перерозподілу капіталу, який складається з ринку іноземних кредитів та позик, ринку фондового ринку тощо.

На сьогодні на ринку капіталу в Україні існує багато проблем. Так, недосконалість економічних методів управління ринком цінних паперів, відсутність дієвої державної політики та реальних фінансових інструментів і механізмів впливу на економічний розвиток країни вкрай негативно впливають на забезпечення економічної безпеки держави. Тому ці питання потребують негайного вирішення для запобігання поглинанню ринку капіталу України іншими, більш ікапіталізованими, країнами.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Провідні вітчизняні та зарубіжні науковці та економісти приділяють багато уваги проблемам і перспективам розвитку світового ринку капіталів. Так, О.Г. Білорус вважає, що «Інтеграція світової економіки в глобальну веде до втечі капіталів із відсталих країн, до втечі кваліфікованої робочої сили і інтелекту націй у передові країни» [1, с.7]. На думку А.О. Столяра «В умовах глобалізації міжнародних фінансів поступово зникає межа між внутрішнім (локальним) і міжнародним ринком капіталів» [2, с.12]. Батракова Т.І. вказує, що «Світові ринки капіталу протягом останнього десятиріччя стрімко модернізувалися за всіма напрямками їх функціонування: правовим, інституційним та технологічним» [3, с.708]. Школьник О.І. відзначає, що «В умовах зростаючого впливу глобалізаційних процесів більш важливу роль відіграє міжнародний фінансовий ринок, який є пере-

розподільним механізмом світових фінансових потоків... При цьому певний вплив на зміни, що відбуваються на міжнародному фінансовому ринку, мають нові ринки капіталу, до яких також належить і Україна» [4, с. 26].

Дослідивши праці провідних вчених, як В. Будкіна, Б. Губського, В. Новицького, В. Савчука, О. Шниркова та ін. стосовно розвитку процесів переміщення капіталу у міжнародному просторі в умовах глобалізаційних процесів, можна дійти висновку щодо прямого взаємозв'язку глобалізації і міжнародного фінансового капіталу. Як складова частина процесу глобалізації, фінансова глобалізація забезпечує вільний рух капіталів між країнами та регіонами, наднаціональне регулювання міжнародних фінансових потоків., посилення інтеграційної взаємодії національних економік.

Характерною рисою світових економічних відносин є інтенсивний розвиток фінансової глобалізації із залученням національних економік до світового ринку капіталу, посилення їх взаємозалежності. Це стосується виникнення світового інформаційного простору, інтернаціоналізації та швидкого зростання ринків капіталу. В сфері світових фінансових відносин з'являються нові тенденції та пріоритети. Тому розробка ефективної національної політики України в сфері фінансів з урахуванням необхідності інтеграції країни до світової економіки як рівноправного учасника глобального ринкового процесу є стратегічно важливим напрямом. Глобалізація та її фінансова складова, міжнародна фінансова інтеграція як фактор, що впливає на неї, на сьогодні – недостатньо вивчені явища, тому дослідження в цій області дуже важливі та викли-

кають великий теоретичний та практичний інтерес.

Мета статті. Метою статті є визначення місця України на світовому фінансовому ринку та обґрунтування стратегічних напрямів розвитку вітчизняного фінансового сектору в умовах глобалізаційних процесів для інтеграції країни до світової економіки.

Виклад основного матеріалу. Важливою передумовою забезпечення динамічного розвитку національної економіки України є її інтеграція у міжнародний фінансовий простір, що відповідає сучасним тенденціям глобалізації та необхідності поглиблення зовнішньоекономічних відносин країни з іншими державами світу. В першу чергу, це стосується проголошеного курсу на інтеграцію до Європейського Союзу, що має забезпечити поступову інтеграцію національної економіки до світової економічної системи, а відтак і підвищення глобальної конкурентоспроможності за умови ефективного та виваженого державного регулювання.

Фінансова сфера за рівнем глобалізації стоїть на першому місці серед інших сфер національних економік. Всі учасники ринку – уряди, банки, біржі, фінансові установи, інвестори та позичальники відчують на собі вплив факторів та чинників фінансової глобалізації.

У найширшому сенсі фінансова глобалізація – це ідеологія, політика та практика об'єднання національних грошових систем через їх заміщення «світовими грошима» [5].

Примостка Л.О. та Чуб О.О. вважають, що «фінансова глобалізація – це процес об'єднання в єдину світову систему всієї сукупності міжнародних фінансових відносин та національних

фінансових ринків з подальшим їх перетворенням у єдиний світовий фінансовий простір. Розвиток фінансової глобалізації забезпечує розширення кредитно-інвестиційної діяльності транснаціональних корпорацій і банків, формування міжнародних фінансових ринків, трансформацію фінансових систем держав, прискорення темпів інновацій, посилює взаємодію національних економік на базі сучасних інформаційних технологій і принципів регулювання, створює гнучкі ринки праці, товарів, капіталу» [6, с.179].

За визначенням І.Ю. Стукан «фінансова глобалізація – це вільний та ефективний рух капіталів між країнами та регіонами, функціонування глобального ринку, формування системи наднаціонального регулювання міжнародних фінансів, реалізація глобальних фінансових стратегій ТНК та транснаціональних банків» [7, с.19].

Як зауважує С.В. Онищенко «Фінансова глобалізація як полісистемний інтегрований об'єктивний процес є результатом поглиблених фінансових зв'язків країн, лібералізації цін та інвестиційних потоків, створення глобальних транснаціональних фінансових груп і справляє подвійний вплив на розвиток світової фінансової системи» [8, с.54].

Фінансова глобалізація є складним процесом, який може як позитивно, так і негативно впливати на розвиток суспільства в залежності від економічного рівня розвитку тієї чи іншої країни, а також її політичного впливу в світі. Так, до позитивних наслідків фінансової глобалізації слід віднести появу глобальних комунікаційних мереж, посилення конкуренції на національних фінансових ринках, підви-

щення мобільності та ліквідності капіталу, створення багатофункціонального фінансового ринку, спрощення процедури здійснення фінансових операцій тощо. Наслідки глобалізації для міжнародних фінансових ринків та для світової економіки в цілому проявляються у наступному: фінансова глобалізація призводить до переміщення фінансових потоків від сегментів ринку з великим ступенем ризику до сегментів, де рівень ризику невеликий, що позитивно впливає на стабільність світового фінансового простору.

Водночас, фінансова глобалізація може супроводжуватися такими негативними явищами, як зростання нестабільності національних фінансових ринків, обмеження доступу окремих учасників на світовий фінансовий ринок, висока ціна міжнародних позик, загроза виникнення та швидкого поширення фінансових криз із однієї економіки в іншу а також можливість іноземних банків контролювати весь цикл формування і використання фінансових потоків в державі [7, с.23].

Можна стверджувати, що саме фінансовий ресурс є найбільш глобалізованим у світі. Про це свідчать досить великі обсяги обороту капіталу на валютному ринку та ринку цінних паперів.

Булатова О.В. та Марена Т.В. вважають, що «Фінансові активи як об'єкт відносин між суб'єктами світового фінансового ринку нерівномірно розподілені між країнами та регіонами світового господарства. Численні перетворення, що відбуваються у світовій фінансовій системі в умовах глобалізації, призводять до ще більш суттєвих зрушень у напрямках та масштабах перерозподілу капіталу як у со-

ціально-економічному, так і у просторовому (регіональному) вимірах» [9, с.70].

Як визначає Г.М. Дроняєва, «відповідно до функціонального підходу світовий фінансовий ринок – це система ринкових відносин, у якій об'єктом операцій виступає грошовий капітал і яка забезпечує акумуляцію та перерозподіл світових фінансових потоків, створюючи умови для безперервності та рентабельності виробництва; відповідно до інституційного підходу світовий фінансовий ринок – це сукупність банків, спеціалізованих фінансово-кредитних установ, фондових бірж, через які здійснюється рух світових фінансових потоків та які є посередниками перерозподілу фінансових активів між кредиторами і позичальниками, продавцями та покупцями фінансових ресурсів» [10, с.7].

Формування глобальної фінансової архітектури супроводжується активізацією фінансового простору, зростанням світових фінансових потоків, розширенням масштабів фондових та кредитних ринків. На сучасному етапі розвитку світового фінансового ринку характерне значне нарощування потоків капіталу, насамперед, банківського, який навіть може випереджати торговельні потоки. Завдяки цим потокам відбувається прискорений перерозподіл сфер економічного впливу на національні і регіональні економічні середовища, оскільки потоки капіталів є більш динамічними і чутливішими до змін економічного та інституційного середовища. Головними світовими експортерами та імпортерами капіталів, насамперед, у частині прямих іноземних інвестицій (ПІІ) є найміцніші економіки. Так, наприклад, станом на 1 жовтня 2019 року країни Європейсь-

кого союзу є найбільшими інвесторами в економіку України. За даними Держстату, на країни ЄС припадає 78% прямих іноземних інвестицій (ПІ) в Україну. Зокрема, країни ЄС інвестували 27 205,8 млн дол США з 34 727,6 млн дол США. Найбільшими інвесторами є Кіпр – 10 303,2 млн дол США, Нідерланди – 7 556,5 млн дол США, Велика Британія – 2 038,3 млн дол США, Німеччина – 1 791,3 млн дол США. Інвестиції Росії в економіку України склали 817,9 млн дол США.

Потоки капіталів загалом характеризуються досить високою мінливістю, швидкою реакцією на національні і міжнародні фактори. Так, безпосередньо у докризовий період (з 2002 р. по 2007 р.) обсяги транскордонних потоків зросли у 6 разів, що узгоджувалось із високою позитивною економічною динамікою, а також значними успіхами у зовнішньоекономічній лібералізації і дерегуляції. Однак, після глоба-

льної кризи транскордонні потоки мають більш усталений характер із незначними коливаннями у діапазоні 4-6 трлн дол США. При цьому, світові інвестиційні потоки мали позитивні тенденції до зростання (при зменшенні банківського кредитування, насамперед, європейського, за кордон) [11, с.33].

Слід відзначити, що прямі іноземні інвестиції – найбільш бажана форма капіталовкладень для економік, що розвиваються, тому що вона дозволяє реалізовувати великі проекти; дозволяє надходити в країну новим технологіям, та новим практикам корпоративного управління. Прямі іноземні інвестиції представляють собою довгострокові вкладення матеріальних засобів компаніями-нерезидентами в економіку країни (наприклад, з метою організації і будівництва підприємств). Структура прямих іноземних інвестицій в Україні наведена в табл. 1.

Таблиця 1

Прямі іноземні інвестиції в Україні у 2019 році (млн. дол. США)

Період	Прямі іноземні інвестиції в Україну	Прямі іноземні інвестиції з України	Сальдо
I квартал	508	1	+507
II квартал	578	-1	+579
III квартал	637	0	+637
IV квартал	1347	648	+699
Всього за рік	3070	648	+2422

Джерело: [12]

Взагалі, якщо розглядати динаміку, можна зробити висновки, що прямі іноземні інвестиції в світі знижуються вже три роки поспіль. Так, у 2018 році вони скоротилися на 13% до 1,3 трлн дол США, мінімального рівня з часів фінансової кризи. Багато в чому це пов'язано з геополітичними та торговими ризиками, які, можливо, продо-

вжать негативно позначатися на інвестиціях в найближчі роки.

Глобальний клімат для міжнародної торгівлі та інвестицій вже не такий сприятливий, як раніше, коли світова економіка зростала завдяки експорту. Згідно з новими прогнозами Конференції ООН з торгівлі і розвитку, в період 2020-2021 років очікується скоро-

чення потоків прямих іноземних інвестицій на 40%. Це пов'язане з глобальним поширенням COVID-19 у світі, що впливає також і на укладення угод з міжнародних інвестиційних угод на майбутнє. Так, експерти спрогнозували: світ очікує потужна економічна криза у 2020 році. При цьому світова економіка цього року може втратити 3% ВВП або 2,7 трлн дол США. Для України таке становище є досить небезпечним, оскільки країна дуже вразлива з точки зору падіння цін на світових ринках. Так, потенційні втрати України за 2020-2021 роки можуть становити: падіння експорту (до 10 млрд дол США), зростання дефіциту торговельного балансу (до 13 млрд дол США), зниження кредитного рейтингу тощо.

З метою розбудови ринку капіталу в Україні та усуненні проблем, що заважають подальшому розвитку ринків капіталу України, у 2020 році був прийнятий Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення залучення інвестицій та запровадження нових фінансових інструментів». При чому, цей закон викладає у новій редакції ЗУ «Про товарну біржу» та «Про цінні папери та фондовий ринок» зі зміною назви останнього на закон «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки».

Закон визначає правові засади функціонування ринків капіталу та організованих товарних ринків, провадження професійної діяльності на зазначених ринках, врегульовує відносини, що виникають під час емісії та обігу цінних паперів, укладення й виконання деривативних контрактів та правочинів з ними. Закон спрямований на впровадження на ринках капіталу

України передової міжнародної практики, зокрема останніх законодавчих змін у Європейському Союзі та рекомендацій Міжнародної асоціації свопів та деривативів (ISDA). Закон сприятиме збільшенню інвестиції в економіку України, зокрема через підвищення довіри внутрішніх та іноземних інвесторів у результаті запровадження цивілізованих та уніфікованих правил на організованому ринку.

Крім того, Національний банк України, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку, Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг (далі – регулятори), Міністерство фінансів України та Фонд гарантування вкладів фізичних осіб затвердили Стратегію розвитку фінансового сектору України до 2025 року. Метою Стратегії є забезпечення подальшого реформування та розвитку фінансового сектору України відповідно до провідних міжнародних практик та імплементації заходів, передбачених Угодою про асоціацію між Україною та ЄС та іншими міжнародними зобов'язаннями України.

Стратегія передбачає розвиток фінансового сектору за п'ятьма основними напрямками:

- зміцнення фінансової стабільності;
- сприяння макроекономічному розвитку та зростанню економіки;
- розвиток фінансових ринків;
- розширення фінансової інклюзії;
- впровадження інновацій у фінансовому секторі.

Реалізація Стратегії 2025 створить умови для сталого зростання фінансового сектору України, підвищення його конкурентоспроможності в умовах

інтеграції у світовий фінансовий ринок.

Висновки. Сучасне поглиблення фінансової глобалізації відбувається переважно за рахунок зростання обсягів іноземного банківського капіталу, валютних кредитів, іноземних прямих та портфельних інвестицій. У таких умовах держави втрачають можливість ефективно використовувати традиційні важелі макроекономічного регулювання, проте їхня роль в умовах фінансової глобалізації неоліберального типу зростає і полягає, з одного боку, у необхідності проведення послідовної й адекватної фіскальної політики, орієнтованої на створення умов для зростання конкурентоспроможності економіки у контексті базових національних інтересів, а з іншого – у активізації своєї діяльності у процесах міжнародної фінансової координації, стандартизації вимог, правил і норм, уніфікації та міждержавного узгодження заходів економічної політики, зокрема для запобігання і нейтралізації наслідків перманентних фінансових криз.

Основними елементами стратегії виходу України на світовий фінансовий ринок повинні стати реалізація загальнодержавних проектів розвитку,

визначення інвестиційного клімату та інвестиційного потенціалу держави, збільшення ступеня впливу фінансових інструментів на розвиток економіки. Така стратегія орієнтована на визначення стратегічних перспективних цілей в умовах глобалізаційних процесів, які корегуються зовнішньоекономічним середовищем та визначають економічну незалежність України. Для цього необхідна розбудова сучасної інфраструктури фінансового ринку на державному та регіональному рівнях на засадах розвитку фінансових інститутів. По-друге, в Україні необхідно створення нових інструментів ринку капіталу, що дасть можливість виходу на зовнішні ринки з фінансовими послугами, що мають високий комерційний потенціал. Крім того, необхідно створити певні інституціональні передумови для загальнодержавного поєднання різновидів капіталу для досягнення конкурентоспроможності національної економіки на світовому фінансовому ринку. Тобто, в довгостроковій перспективі важливим напрямом соціально-економічної політики України є інтеграція у світове фінансове середовище.

Список використаної літератури

1. Білорус О.Г. Соціальна глобалістика: економіко-правові імперативи. *Соціологія права*, 2011. № 1 URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/39574> (дата звернення 28.08.2020).
2. Столяр А.О. Міжнародний ринок капіталів як невід’ємний елемент світових фінансів. *Економічний часопис XXI*. № 7-8, 2011, с.11-14.
3. Батракова Т.І. Інтеграція України у світовий ринок капіталу: проблеми та перспективи. *Економіка і суспільство*. №7, 2016 с.707-710.

4. Школьник І.О. Фінансовий ринок України в контексті розвитку світової фінансової системи: монографія. Суми:УАБС НБУ, 2007. 98с.
5. Макушкин А. Финансовая глобализация. *Свободная мысль—XXI*, 1999. № 10 (1488). С. 30-43.
6. Примостка Л.О., Чуб О.О. Фінансова глобалізація: сутність, форми прояву, наслідки. *Фінанси, облік і аудит*, 2011. № 18. С. 172-183.
7. Стукан І.Ю. Фінансова глобалізація: сутність, етапи та наслідки. *Європейські перспективи*, 2015. № 1. С. 18-24
8. Онищенко С.В. Фінансова глобалізація як чинник впливу на бюджетну безпеку держави. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. Вип. 12, част.2, 2017. С. 50-55.
9. Булатова О.В., Марена Т.В. Зрушення регіональної структури світового фінансового ринку. *Економічний вісник НТУУ «КПІ»*, 2019. №16. С. 67-78.
10. Дроняєва Г.М. Розвиток світового фінансового ринку в аспекті формування глобального економічного простору : автореф. дис.. на здобуття наук. ступеня канд. економ.наук : 08.00.02. Донецьк, 2010. 22 с.
11. Торговельні війни сучасності та їх вплив на економічне зростання і розвиток у світі та Україні / за ред. В.Юрчишин. Київ: Заповіт, 2019. 190 с.
12. Прямі іноземні інвестиції в Україні в 2019 році. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/minfin/sitemap/> (дата звернення 28.08.2020).

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.3\(39\).2020.215261](https://doi.org/10.18371/fp.3(39).2020.215261)

JEL Classification F15, F36

PECULIARITIES OF UKRAINE'S INTEGRATION INTO THE INTERNATIONAL CAPITAL MARKET

PETROVA Olha

PhD in Economics,

Associate Professor of Economics and Finance

Kherson State Agrarian and Economic University

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-8639-3615>

e-mail: petr17ant@gmail.com

Abstract. *The article deals with the problems and prospects of Ukraine's integration into the world financial market, in particular, into the capital market. It is investigated that for the development of the Ukrainian economy, integration into the international financial space is necessary, which corresponds to the modern trends of globalization. The main trends in capital movements in the modern financial space are analyzed. The directions of state policy for the development of the capital market in Ukraine and the elimination of problems that hinder its development are highlighted.*

Keywords: *world financial market, world capital market, globalization, integration.*

Structural and economic transformation expands the opportunities for consolidation of financial capital throughout the world economy, given the growing role of the financial system in the structural and innovative development of the Ukrainian economy. Today there are many problems in the capital market in Ukraine. Therefore, the development of an effective national policy of Ukraine in the field of finance, taking into account the need for integration of the country into the world economy as an equal participant in the global market process is a strategically important area. The purpose of the article is to determine Ukraine's place in the world financial market and ways to enter the world capital market. How quickly Ukraine will be integrated into the global financial space depends on its share in global financial

flows, the amount of investment in the economy and the achievement of some progress in the financial and industrial spheres.

The main elements of the strategy of Ukraine's entry into the world financial market should be the implementation of national development projects, determining the investment climate and investment potential of the state, increasing the degree of influence of financial instruments on economic development. This strategy is focused on defining strategic long-term goals in the context of globalization processes that determine Ukraine's economic independence. This requires the development of modern financial market infrastructure at the state and regional levels on the basis of the development of financial institutions. Secondly, Ukraine needs to create new capital

market instruments that will allow it to enter foreign markets with financial services that have high commercial potential. In addition, it is necessary to create certain institutional preconditions for a nationwide combination of types of capital to achieve the competitiveness of the national economy in the global financial market. That is, in the long run, an important area of socio-economic policy of Ukraine is integration into the global financial environment.

Reference

1. Bilorus O.H. (2011). Sotsialna hlobalistyka: ekonomiko-pravovi imperatyvy [Social globalism: economic and legal imperatives] *Sotsiologhiia prava - Sociology of law*, 1. Retrieved from: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/39574> [in Ukrainian].
2. Stoliar A.O. (2011). Mizhnarodnyi rynek kapitaliv yak nevidiemnyi element svitovykh finansiv [The international capital market as an integral part of world finance]. *Ekonomichnyi chasopys XXI – Economic magazine XX*, 7-8, 11-14 [in Ukrainian].
3. Batrakova T.I. (2016). Intehratsiia Ukrainy u svitovyi rynek kapitalu: problemy ta perspektyvy [Ukraine's integration into the world capital market: problems and prospects]. *Ekonomika i suspilstvo - Economy and society*, 7, 707-710 [in Ukrainian].
4. Shkolnyk I.O. (2007). *Finansovyi rynek Ukrainy v konteksti rozvytku svitovoi finansovoi systemy [the Ukrainian market in the context of the development of the world financial system]*. Sumy: UABC NBU [in Ukrainian].
5. Makushkyn A. (1999). Fynansovaia hlobalyzatsiia [Financial globalization]. *Svobodnaia mysl XXI - Free thought - XXI*, 10 (1488), 30-43 [in Russian].
6. Prymostka L.O. & Chub O.O. (2011). Finansova hlobalizatsiia: sutnist, formy proiavu, naslidky [Financial globalization: essence, forms of manifestation, consequences]. *Finansy, oblik i audyt - Finance, accounting and auditing* 18, 172-183 [in Ukrainian].
7. Stukan I.Yu. (2015). Finansova hlobalizatsiia: sutnist, etapy ta naslidky [Financial globalization: essence, stages and consequences] *Yevropeiski perspektyvy European perspectives*, 1, 18-24 [in Ukrainian].
8. Onyshchenko S.V. (2017). Finansova hlobalizatsiia yak chynnyk vplyvu na biudzhethnu bezpeku derzhavy [Financial globalization as a factor influencing the state budget security]. *Naukovi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo - Scientific*

Bulletin of Uzhhorod National University. Series: International Economic Relations and the World Economy 2, chast.2, 50-55 [in Ukrainian].

9. Bulatova O.V. & Marena T.V. (2019). Zrushennia rehionalnoi struktury svitovoho finansovoho rynku [Shift of the regional structure of the world financial market] *Ekonomichnyi visnyk NTUU "KPI" - Economic bulletin of the national technical university of ukraine "Kyiv polytechnical institute"* , 16, 67-78 [in Ukrainian].

10. Droniaieva H.M. (2010). *Rozvytok svitovoho finansovoho rynku v aspekti formuvannia hlobalnogo ekonomichnogo prostoru [Development of the world financial market in the aspect of formation of global economic space]*: Extended abstract of PhD's thesis. Donetsk [in Ukrainian].

11. Yurchyshyn V. (2019). *Torhovelni viiny suchasnosti ta yikh vplyv na ekonomichne zrostannia i rozvytok u sviti ta Ukraini [Modern trade wars and their impact on economic growth and development in the world and in Ukraine]*. Kyiv: Zapovit [in Ukrainian].

12. Priami inozemni investytsii v Ukraini v 2019 rotsi [Foreign direct investment in Ukraine in 2019]. minfin.com.ua. Retrieved from: <https://index.minfin.com.ua/ua/minfin/sitemap/> [in Ukrainian].

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.3\(39\).2020.215186](https://doi.org/10.18371/fp.3(39).2020.215186)

УДК 338.001.36 : [334.722]

МІЖНАРОДНІ ІНДЕКСНІ СИСТЕМИ ОЦІНКИ БІЗНЕС-СЕРЕДОВИЩА В УКРАЇНІ

ОНИЩЕНКО Світлана Володимирівна

*д.е.н., професор кафедри фінансів,
банківського бізнесу та оподаткування*

Національний університет

«Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-6173-4361>

e-mail: s07onyshchenko@gmail.com

МАСЛІЙ Олександра Анатоліївна

*к.е.н., доцент кафедри фінансів,
банківського бізнесу та оподаткування*

Національний університет

«Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-2184-968X>

e-mail: pugachaleksa@gmail.com

Анотація. Дослідження проблем розвитку бізнес-середовища та оцінка його якісних характеристик з огляду на досягнення пріоритетних цілей розвитку бізнесу в Україні розглядається як один із головних напрямів відновлення економічного зростання та підвищення добробуту громадян країни. Узагальнено показники та методики оцінювання бізнес-середовища з використанням транснаціональних компаративних міжнародних індексних систем. Виявлено критичні відставання України від середньосвітових параметрів конкурентоспроможності національної економіки. Зроблено висновок, що нагальною є необхідність усунення інституційних деформацій бізнес-середовища, максимальної захищеності від опортуністичної поведінки економічних агентів, дуалізму законодавчого забезпечення та в цілому покращення умов ведення бізнесу.

Ключові слова: бізнес-середовище, загрози, інституційні деформації, індексні системи оцінки.

Аннотация. Исследование проблем развития бизнес-среды и оценка его качественных характеристик с учетом достижения приоритетных целей развития бизнеса в Украине рассматривается как одно из главных направлений восстановления экономического роста и повышения благосостояния граждан страны. Обобщенно показатели и методики оценки бизнес-среды с использованием транснациональных компаративных международных индексных систем. Обнаружено критические отставание Украины от среднемировых параметров конкурентоспособности национальной экономики. Сделан вывод, что существует необходимость устранения институциональных деформаций бизнес-среды, максимальной защищенности от опортуністического поведения экономических агентов, дуализма законодательного обеспечения и в целом улучшение условий ведения бизнеса.

Ключевые слова: бизнес-среда, угрозы, институциональные деформации, индексные системы оценки.

Постановка проблеми. В Україні вирішуються надзвичайно складні й відповідальні завдання, пов'язані з трансформаційним процесом в національній економіці, який протікає під дією глобальних викликів, історичних чинників та економічних законів, непомірно затягнутий в часі, а в останні роки супроводжується й кризовими явищами та негативними тенденціями розвитку бізнес-середовища. За 29 років в Україні бізнес зазнав численних випробувань й продовжує перебувати в економічній турбулентності. Як зазначають в бізнес-асоціаціях, оцифрувати потенційні збитки у зв'язку з пандемією фактично неможливо через складність прогнозування потенційних масштабів поширення вірусу в Україні [1]. Виникає необхідність аналітичного дослідження формування сприятливого бізнес-середовища та виявлення впливу чинників на бізнес з метою ідентифікації потенційних загроз та можливостей, на основі чого формуються стратегічні напрями розвитку бізнес-середовища на макро- та мікрорівні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Процеси формування та розвитку бізнес-середовища значною мірою визначаються зовнішніми умовами, в якому функціонує підприємство. Проблеми визначення складових бізнес-середовища, зовнішніх умов ведення бізнесу, конкурентних переваг висвітлені в працях зарубіжних і українських науковців, зокрема Д. Норта, Й. Шумпетера, М. Портера, З. Варналія [4], М. Козоріз, С. Покропивного та інших. Проблематику формування бізнес-середовища в умовах інституційних трансформацій досліджено в роботах М. Мельник [3], І. Біла, Н. Насікан [4], С. Страшний [5]. Дос-

лідження підприємницького сектора економіки та напрямів удосконалення регуляторної політики зробили такі вчені: Т. Васильців, М. Долішній, С. Дрига, Я. Жаліло і ін. Проте недостатньо дослідженими залишаються умови розвитку бізнес-середовища та ведення бізнесу в Україні.

Метою статті є порівняльний аналіз бізнес-середовища з використанням транснаціональних компаративних індексних систем для виявлення сучасних проблем розвитку бізнесу в Україні.

Виклад основних результатів. Сучасна економічна наука дає підстави розглядати бізнес-середовище як складну, багатовимірну, поліфункціональну систему, яка формується суб'єктами економіки та інститутами, а також чинниками правового, політичного, соціального, економічного характеру, які створюють умови функціонування і розвитку бізнесу, здійснення ділових відносин, використання потенціалу, досягнення цілей суб'єктів господарювання [2; 3; 4, с.127-128]. Сьогодні пріоритети розвитку бізнес-середовища істотною мірою зумовлюють формування міжнародної системи правил нового світового порядку, які в широкому значенні можна розуміти як правила узгодженої взаємодії економічних агентів в умовах глобалізації. Це пов'язано з тим, що змінюється інституціональне середовище функціонування бізнесу в світі.

Інституційні механізми розвитку бізнес-середовища насамперед стосуються функцій держави як складного й найважливішого суспільного інституту [3; 7]. При цьому інституційні умови формуються під впливом розгалуженої системи регулювання та підт-

римки бізнесу, створюються нормативно-правовим забезпеченням як полем взаємодії суб'єктів бізнесу та держави. Водночас регуляторні умови повинні спрямовуватись на прозорість і послідовність державної політики у сфері регулювання бізнесу, що забезпечується через процеси ліцензування, реєстрації, сертифікації підприємницької діяльності тощо.

Стан бізнес-середовища визначається як інституційним забезпеченням,

так і чинниками впливу (стимуляторами і дестимуляторами). Для оцінювання стану бізнес-середовища в тій чи іншій країні використовується транснаціональні індексні системи (табл. 1), які поєднують статистичні показники розвитку національних економік з показниками експертних оцінок, на основі чого формуються інтегральні індекси для оцінки бізнес-середовища країни.

Таблиця 1

Міжнародні компаративні індексні системи оцінки бізнес середовища

№ з/п	Назва системи оцінки	Організація, що здійснює оцінювання	Мета дослідження	Індикатори, що використовуються, методика розрахунку
1	2	3	4	5
1	Індекс легкості ведення бізнесу (Doing Business, DB)	Світовий Банк (World Bank)	Порівняння простоти підприємницької діяльності між країнами світу, дослідження впливу регуляції бізнесу державою на економічне зростання	Загальний індекс базується на десяти внутрішніх індикаторах: реєстрація підприємств, отримання дозволів на будівництво, підключення до електромереж, реєстрація власності, доступ до кредитів, захист прав інвесторів, оподаткування, міжнародна торгівля, забезпечення виконання контрактів, ліквідація підприємств. Індекс не враховує загальніші умови, такі як інфраструктура, інфляція та злочинність.
2	Індекс глобальної конкурентоспроможності (The Global Competitiveness Index, GCI)	Всесвітній економічний форум (World Economic Forum)	Вимірювання конкурентоспроможності національних економік як здатності країни забезпечувати стабільні темпи економічного зростання, які були б стійкі в середньостроковій перспективі	98 індикаторів, які згруповано в 12 узагальнюючих показників – драйверів продуктивності, які визначають рівень конкурентоспроможності країни. Третина індикаторів – статистичні дані, решта – експертні оцінки.

Завершення табл. 1

1	2	3	4	5
3	Індекс економічної свободи (Index of Economic Freedom, IEF)	The Heritage Foundation, The Wall Street Journal	Дослідження економічних процесів щодо відсутності урядового втручання або перешкоджання виробництву, розподілу і споживання товарів і послуг, за винятком не обхідної громадянам захисту і підтримки свободи	12 показників у 4 групах: верховенство права (захист права власності, ефективність судової системи та урядова сумлінність), обмеження уряду (податковий тягар, витрати держави, фінансовий стан), ефективність регулювання (монетарна свобода, свобода підприємництва та ринку праці) та відкритість ринків (свобода інвестування та торгівлі, фінансова свобода). За кожним показником оцінка в балах – від 0 до 100. Індекс розраховується за середнім арифметичним.
4	Всесвітні індикатори державного управління (The Worldwide Governance Indicators, WGI)	Світовий Банк (World Bank)	Вимірювання досягнень країн світу в якості і ефективності державного управління	6 ключових індикаторів на основі більш ніж 400 показників (статистичних та експертних оцінок): врахування думки населення та підзвітність державних органів, політична стабільність і відсутність насильства, ефективність роботи уряду, якість законодавства, верховенство закону, стримування корупції.
5	Міжнародний індекс захисту прав власності (The International Property Right Index, IPRI)	Міжнародний Альянс прав власності (The Property Rights Alliance)	Вивчення стану та ефективності захисту прав приватної власності (фізичної та інтелектуальної).	Показники міжнародних організацій об'єднані в три основні категорії: правове і політичне середовище, права на фізичну власність, права на інтелектуальну власність. Оцінка від 1 до 10.
6	Індекс сприйняття корупції (The Corruption Perceptions Index, CPI)	Міжнародна неурядова організація Transparency International	Вимірюється загальний ступінь поширеності корупції (частотність і / або обсяг хабарів) в державному і економічному секторах.	Експертні оцінки за результатами глобального опитування підприємців, аналітиків по оцінці комерційних ризиків, а також фахівців з різних міжнародних організацій. Індекс ранжирує країни і території за шкалою від 0 (найвищий рівень корупції) до 100 (найнижчий рівень корупції).
7	Індекс стійкості суспільства (Sustainable Society Index, SSI)	Фонд сталого суспільства (Sustainable Society Foundation)	Вимірювання досягнень країн світу з точки зору стійкості суспільного розвитку.	Індекс вимірює досягнення країни за шкалою від 0 (найменший ступінь стійкості) до 10 (найвищий ступінь стійкості) на основі 24 показників в трьох базових категоріях: економічний, соціальний та екологічний розвиток.

Джерело: систематизовано та складено авторами

Зазначений підхід дозволяє отримати більш достовірну оцінку, в порівнянні з моніторингом лише основних соціально-економічних показників, оскільки експертні методи під час оцінювання бізнес-середовища дають

можливість враховувати показники, за якими можна більшою мірою робити якісні висновки, а також отримувати інтегральну оцінку різнорозмірних показників (через обґрунтування коефіцієнтів вагомості окремих часткових функціональних складників), які використовуються при інтегральному оцінюванні.

Найважливіший рейтинговий показник міжнародних порівнянь, який

спрямований на дослідження умов та легкості ведення бізнесу в країні це – Index of Doing business – IDB, який насамперед характеризує регуляцію бізнесу державою, зокрема простоту організації й ведення підприємницької діяльності в країні. Динаміка позиції України в рейтингу легкості ведення бізнесу представлена на рис. 1.

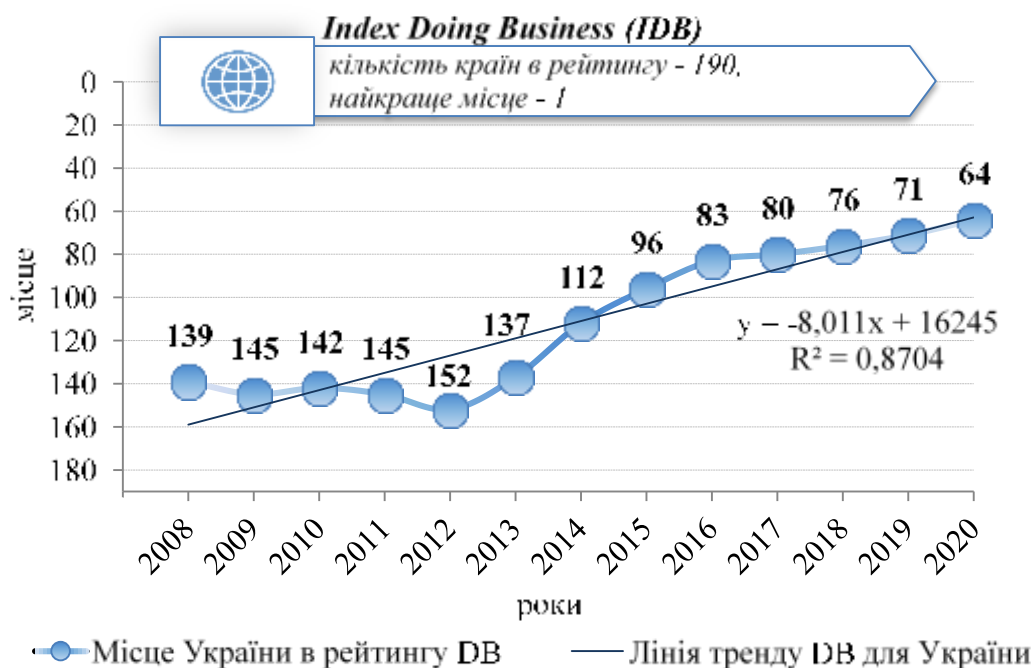

Рис. 1. Динаміка місця України в рейтингу легкості ведення бізнесу (Index Doing Business, IDB) протягом 2008-2020 рр.

Джерело: побудовано за результатами дослідження Світового Банку [8] та власними розрахунками

За результатами дослідженням Світового Банку за підсумками 2019 року Україна в рейтингу легкості ведення бізнесу покращила свою позицію на 7 пунктів і посіла 64 місце серед 190 країн світу. Позитивна динаміка 5 із 10 індикаторів індексу легкості ведення бізнесу забезпечила його зростання з 69,1 до 70,2 балів з максимально можливих 100 балів. Разом із цим проведений регресійний аналіз засвідчив

стійку тенденцію до покращення бізнес-середовища в Україні.

За підсумками 2019 року серед регуляторних чинників бізнес-середовища України, які за рейтингом IDB Світового Банку справляли найвагоміший вплив на підвищення показника, слід виділити легкість отримання дозволів на будівництво – 20 місце серед 190 країн (81,1 бала із 100 можливих), доступність кредитів –

37 місце (75 балів із 100 можливих) та захищеність прав інвесторів – 45 місце (68 балів із 100 можливих). В той же час найсуттєвіші загрози бізнесу пов'язані з вирішенням питань неплатоспроможності позичальника – 146 місце серед 190 країн (лише 31,4 бала із 100 можливих), а також складнощами з підключенням до електромереж – 128 місце у рейтингу Doing Business.

Поліпшення бізнес-середовища України досягнуто, головним чином, за рахунок підвищення рівня захисту прав інвесторів шляхом відкриття інформації про кінцевих бенефіціарів та спрощення процедури отримання дозволу на будівництво завдяки усуненню вимог щодо найму незалежного проектантa й інженера технагляду, введення системи онлайн-повідомлень та зменшення вартості дозволів на будівництво в межах Києва.

Спрощення процедури підключення до електромереж, реєстрації власності та сприяння міжнародній торгівлі завдяки зменшенню вимог до сертифікації окремих промислових товарів в сукупності справили стимулюючий вплив на легкість ведення бізнесу в Україні та компенсували негативну динаміку за показниками легкості сплати податків, реєстрації бізнесу, вирішення проблем неплатоспроможності підприємств, доступу до кредитів та забезпечення виконання контрактів.

В результаті країнами, що мають подібне з Україною бізнес середовище у 2020 році (знаходяться в тому ж кварталі за рейтингом Doing Business), є Італія, Мексика, Болгарія, Саудівська Аравія, Індія, Колумбія, Узбекистан,

В'єтнам, Ямайка, Греція. Динаміка показників бізнес-середовища України у 2019 році в розрізі стимуляторів та дестимуляторів суб'єктів підприємництва представлена на рис. 2.

Слід відмітити якість проведених реформ у Грузії, що дозволило піднятися цій країні у рейтингу на 7 місце серед 190 країн, а незмінними лідерами протягом останніх 5 років залишаються Нова Зеландія та Сінгапур.

Рейтинг Doing Business є ключовим при оцінці бізнес-середовища, оскільки передбачає вимірювання регуляторних норм та рівня бюрократії, що супроводжують підприємницьку діяльність. Тому доцільним є аналіз інших рейтингових систем для комплексного оцінювання якісних ендогенних характеристик бізнес-середовища.

Найбільш авторитетним із міжнародних рейтингів оцінки чинників конкурентного середовища в різних країнах є Рейтинг глобальної конкурентоспроможності (Global Competitiveness Index (GCI), що включає низку макроекономічних показників, у тому числі показники розвитку фінансового ринку, ринку праці, ринку товарів та послуг, рівня технологічного розвитку, інноваційного потенціалу, системи охорони здоров'я, освіти. Розраховується щорічно для більш ніж 139 країн світу. В результаті кожна країна має детальний опис з визначенням загальної позиції в рейтингу та за окремими конкурентними перевагами та недоліками. Україна за рейтингом глобальної конкурентоспроможності у 2019 році посіла 85 позицію серед 141 країни, що на 2 позиції нижче, ніж у попередньому 2018 році (рис. 3).

Рис. 2. Аналіз чинників бізнес-середовища України у 2020 році
Джерело: побудовано за рейтингом легкості ведення бізнесу Світового Банку [8]

При цьому проведений регресійний аналіз засвідчив незначну тенденцію до покращення бізнес-середовища в Україні, зокрема, порівняно з докризовим 2007 роком, на відміну від суттєвого покращення показників за рейтингом Doing Business, що пояснюється врахуванням значно ширшого переліку різнопланових показників у рейтингу GCI та, відповідно, існуванням загроз бізнесу в макроекономічній сфері.

За результатами аналізу динаміки індикаторів Індексу глобальної конкурентоспроможності виявлено реальні

(критичні відставання) та потенційні загрози бізнес-середовища України, пов'язаних із занадто низьким рівнем розвитку фінансового ринку й фінансовою нестабільністю в країні (136 позиція із 141 країни, гірші показники мають лише Венесуела, Мавританія, Ангола, Чад та Ємен), макроекономічною нестабільністю (133 позиція), неефективністю державного управління (104 позиція) та незадовільним станом системи охорони здоров'я (101 позиція), що в умовах пандемії COVID-19 є джерелом принципово нових, максимально небезпечних загроз.

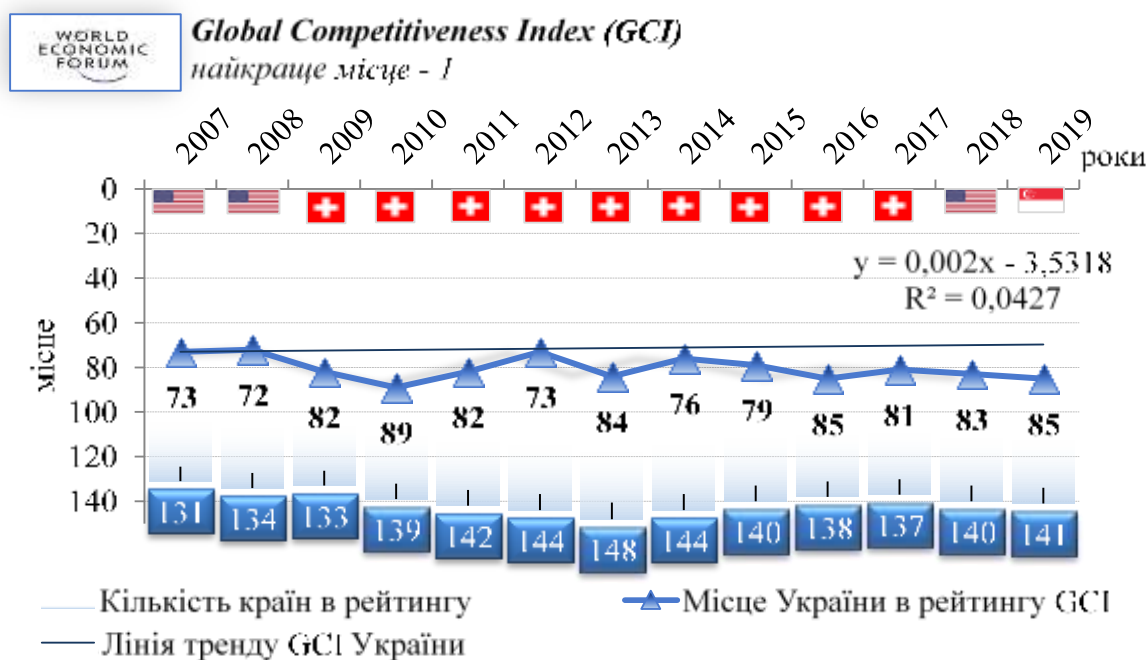

Рис. 3. Динаміка місця України в рейтингу глобальної конкурентоспроможності (GCI) протягом 2007-2019 рр.

Джерело: побудовано за даними World Economic Forum [9]

В рейтингу економічної свободи найкращим показником за період з 2008 року. Україна за підсумками 2019 року піднялася на 13 позицій й посіла 134 місце серед 180 країн (рис. 4), що стало

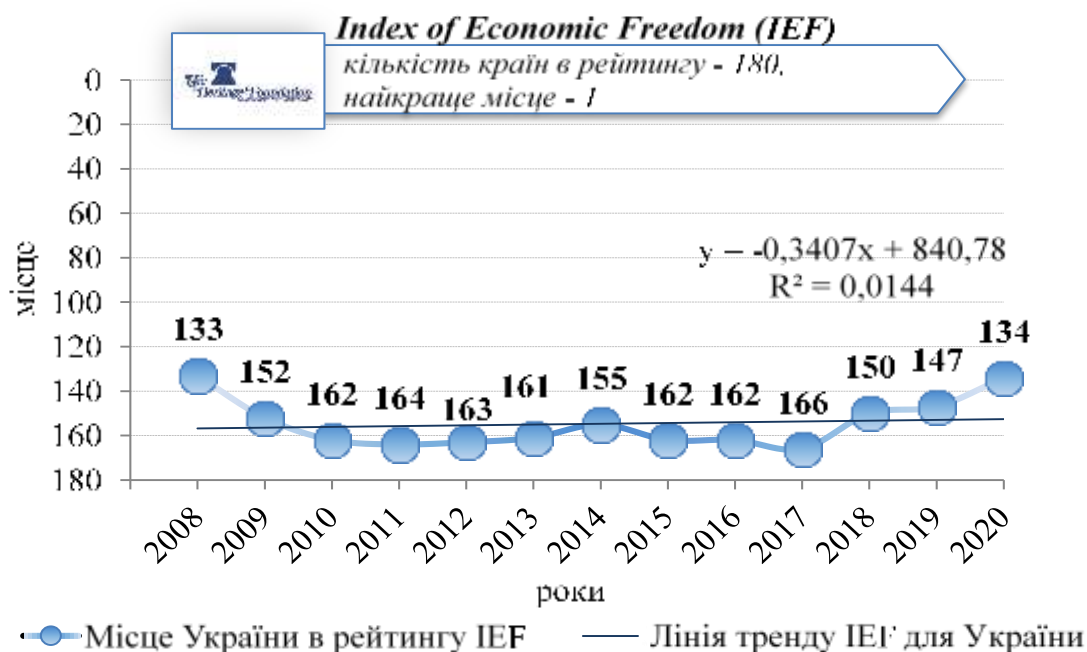

Рис. 4. Динаміка місця України в рейтингу економічної свободи протягом 2008-2020 рр. (Index of Economic Freedom, IEF)

Джерело: побудовано за результатами дослідження Heritage Foundation [10]

Проте Індекс економічної свободи України становить лише 54,9 балів, що за типологізацією Heritage Foundation відповідає «переважно не-вільній економіці» (mostly unfree), а до 2018 року Україна взагалі належала до категорії «деспотичних» (repressed) країн з показником, що не перевищував 50 балів із 100 можливих. Позитивна динаміка позицій України за IEF в 2019 році стала наслідком підвищення показників 8 із 12 субіндексів, особливо – субіндексів ефективність судочинства (з 31,5 до 42,2), доброчесність уряду (з 29,6 до 37,9) та свобода торгівлі (з 75,0 до 81,2). Проте за оцінками експертів Heritage Foundation нормативно-правова база України теоретично забезпечує майнові інтереси бізнесу, але захист майнових прав судовою гілкою влади залишається на низькому рівні через політичний тиск на неї та корупцію.

Згідно з результатами дослідження індикаторів державного управління – Worldwide Governance Indicators (WGI) Світового Банку якість і ефективність державного управління в Україні перебуває на вкрай низькому рівні, оскільки значення всіх шести контрольних індикаторів не перевищують 50 балів із 100 можливих (табл. 2.), а за показниками політичної стабільності та відсутності насильства Україна в 2019 році отримала лише 8,57 балів зі 100, перебуваючи на рівні з африканськими країнами та країнами з постійними військовими конфліктами (Венесуела, Нікарагуа, Туреччина, Афганістан, Ірак, Іран, Пакистан, Сомалі та ін.), що свідчить про інституційні деформації та системні загрози розвитку бізнесу.

Таблиця 2

Позиції України за Всесвітніми індикаторами державного управління

№ з/п	Всесвітні індикатори державного управління	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.
	Врахування думки населення та підзвітність державних органів	40,38	37,56	43,35	43,84	47,78	47,78	44,83	48,28
	Політична стабільність і відсутність насильства	41,71	20,85	5,71	5,24	6,67	6,67	5,71	8,57
	Ефективність роботи уряду	32,23	31,28	39,90	34,62	32,21	35,10	38,46	39,90
	Якість законодавства	29,86	30,33	29,33	29,81	39,06	40,38	40,87	42,31
	Верховенство закону	26,29	23,94	23,08	22,12	24,52	25,00	24,04	25,48
	Стимування корупції	12,80	11,37	14,90	14,90	21,15	22,12	18,27	26,44

Джерело: складено за рейтингом WGI Світового Банку [11]

Аналізуючи динаміку та фактичні значення індикаторів державного управління Світового Банку можна дійти до висновку, що в бізнес-

середовищі України сформувалися такі системні загрози суб'єктам підприємства:

1) політична нестабільність та військова агресія на сході країни;

2) недосконалість законодавства в сфері регулювання бізнесу;

3) неефективність роботи правоохоронних органів та судової влади;

4) корупція у всіх сферах бізнесу та влади;

5) неефективна державна політика щодо розвитку бізнесу;

6) недотримання конституційних прав та свобод.

Оцінка індексу захисту прав власності – The International Property Right

Index (IPRI) України в 2019 році зросла на 0,149 до 4,432 з можливих 10 балів, посівши 109 місце у світі зі 129 досліджуваних країн та одне з останніх місць у Європі.

Найскладніша ситуація в Україні за показниками правового та політичного середовища, так оцінка юридичного та політичного субіндексу IPRI в Україні зросла на 0,286 до 2,971 з оцінками 1,968 за політичну стабільність, 2,906 за незалежність судової влади, 3,432 за контроль над корупцією та 3,577 за верховенство права (рис. 5).

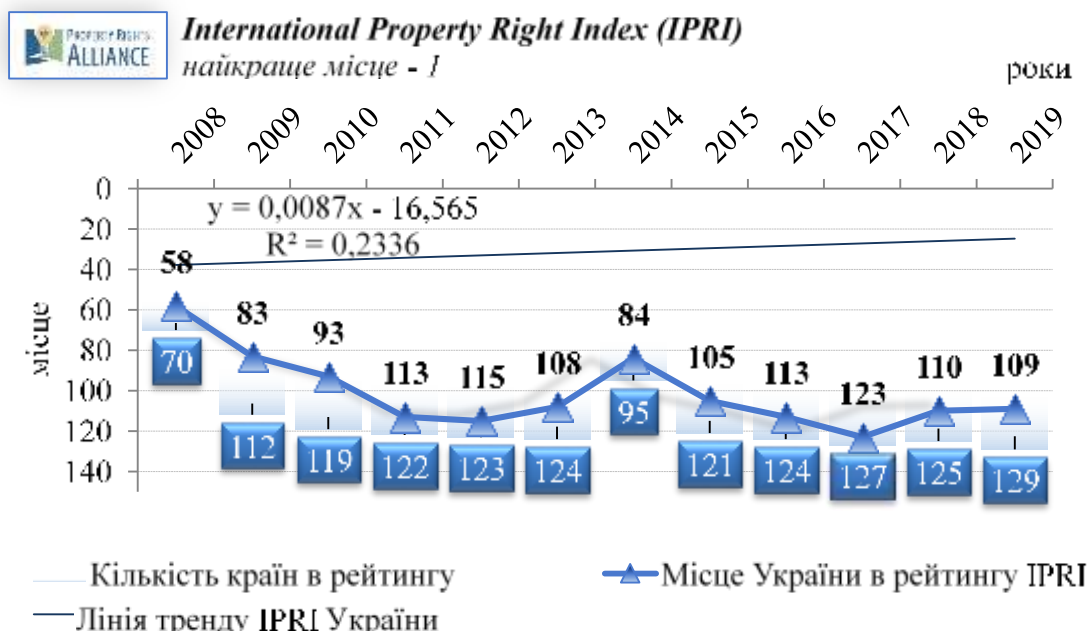

Рис. 5. Динаміка місця України в рейтингу захисту прав власності протягом 2008-2019 рр. (The International Property Right Index, IPRI)

Джерело: побудовано за даними [12]

Як видно з рис. 6 субіндекс прав на фізичне майно в Україні збільшився на 0,021 до 5,747 з 10 можливих з найвищою оцінкою за показником реєстрації власності 9,406 та оцінками 3,867 у оцінці захисту прав власності й 3,968 у спрощенні доступу до позик.

Оцінка субіндексу в галузі прав інтелектуальної власності в Україні зросла на 0,142 до 4,578 з 10 можливих та оцінками 3,986 за «Сприйняття захисту інтелектуальної власності», 7,75 за захист патентів та 2 за захист авторських прав.

Рис. 6. Структура індексу захисту прав власності (IPRI) України в 2019 р.

Джерело: побудовано за даними [10]

Висновки. Своєчасне й неупереджене оцінювання стану бізнес-середовища має важливе значення для формування та реалізації соціально-економічної політики держави. Використання аналітичного інструментарію транснаціональних компаративних індексних систем спрямовано на виявлення сучасних проблем розвитку бізнесу в Україні. Проблемами, на подолання яких мають бути спрямовані заходи зі сприяння розвитку бізнесу, в Україні є: критично низький показник рівня сприятливості економічного та правового середовища щодо ведення підприємницької діяльності, зокрема у рейтингах країн, які складаються провідними міжнародними економічними організаціями; низьке значення показника інтегральної оцінки більшості

функціональних складових економічної безпеки суб'єктів підприємництва та незадовільні темпи їх покращення; погіршення значень макроекономічної, зовнішньоекономічної, інвестиційної, інноваційної функціональних складових; незадовільні показники фінансового стану та ефективності функціонування підприємств, використання ними ресурсного забезпечення; негативні тенденції щодо кількості діючих, новостворюваних та обсягів господарської діяльності підприємств; збільшення кількості кримінальних посягань, корупційних та дискримінаційних дій на підприємців; низький рівень конкурентоспроможності підприємств та їх інноваційної активності тощо.

Список використаної літератури

1. Хроніки бізнес-кризи: кого в Україні найбільше охопить шторм коронавірусу. Економічна правда. URL: <https://www.epravda.com.ua/rus/publications/2020/03/19/658296/>. (дата звернення 28.08.2020).

2. Котлер Ф., Касліоне Дж.А. Хаотика: управління та маркетинг в епоху турбулентності (Хаотика: управління та маркетинг в епоху турбулентності). К: Сімджест, ПЛАСКЕ, 2009. 208 с.
3. Мельник М. І. Формування бізнес-середовища України в умовах інституційних трансформацій: монографія. Львів: ІРД НАН України, 2012. 568 с.
4. Біла І.С., Насікан Н.І. Бізнес-середовище в Україні. *Глобальні та національні економічні проблеми*, 2017. Вип. 17. С. 127-131
5. Портер М. Е. Конкурентная стратегия: Методика анализа отраслей и конкурентов. М.: Альпина Бизнес Букс, 2005. 454 с.
6. Конкурентні стратегії безпеки розвитку України у глобальному середовищі / за ред.: А. І. Мокій. Львів, 2019. 872 с.
7. Варналій З.С., Васильців Т.Г., Білик Р.Р. Забезпечення конкурентоспроможності та економічної безпеки малого і середнього підприємництва України. *Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України*, 2015. № 3-4. С. 44-50.
8. Index of Doing business. The World Bank. URL:<https://doingbusiness.org/> (дата звернення 28.08.2020)
9. Global Competitiveness Index (GCI). The World Economic Forum. URL: <https://www.weforum.org/> (дата звернення 28.08.2020).
10. Index of Economic Freedom (IEF). Wall Street Journal. URL: <http://www.heritage.org/index/> (дата звернення 28.08.2020).
11. Worldwide Governance Indicators. The World Bank. URL: <https://info.worldbank.org/governance/wgi/Home/Reports> (дата звернення 28.08.2020).
12. International Property Right Index. The Property Rights Alliance. URL: <https://internationalpropertyrightsindex.org/> (дата звернення 28.08.2020).
13. Маслій О.А. Вплив системних загроз економічній безпеці України на конкурентоспроможність національної економіки. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Економіка і менеджмент»*, 2019. №36. С. 58 – 64.
14. Onyshchenko S., Maslii O., Ivanyuk B. The impact of the external environment on the economic security of Ukrainian business. *Economics and Region*, 2020. №1 (76).P. 22-29.

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.3\(39\).2020.215186](https://doi.org/10.18371/fp.3(39).2020.215186)

JEL Classification F29, C13, H11, M21

INTERNATIONAL INDEX ASSESSMENT SYSTEMS OF BUSINESS ENVIRONMENT IN UKRAINE

ONYSHCHENKO Svitlana*Doctor of Economics, Professor of the Department of Finance,
banking and taxation**National University «Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic»
Poltava, Ukraine**ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-6173-4361>**e-mail: s07onyshchenko@gmail.com***MASLII Aleksandra***Ph.D., Associate Professor of Finance,
banking and taxation**National University «Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic»
Poltava, Ukraine**ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-2184-968X>**e-mail: pugachaleksa@gmail.com*

Abstract. *The study of the problems of the business environment development and the assessment of its qualitative characteristics, taking into account the achievement the priority goals of business development in Ukraine, is considered as one of the main directions of restoring economic growth and improving the welfare of the country's citizens. Indicators and methods for assessing the business environment using transnational comparative international index systems are generalized. Critical lag of Ukraine from the world average parameters of national economy competitiveness is established. It is concluded that there is a need to eliminate institutional deformations of the business environment, to maximize protection from opportunistic behavior of economic agents, dualism of legislative support and, in general, to improve the business environment.*

Keywords: *business environment, threats, institutional deformations, index assessment systems.*

An analytical study of the formation of a favourable business environment identified the impact of factors on business in order to specify potential threats and opportunities, based on which the strategic directions of business environment development at the macro and micro levels can be suggested.

The business environment as a complex, multidimensional, multifunctional

system is considered, its features and components are determined. The main negative factors that affect the development of the business environment in Ukraine and are based on international index systems for assessing the state of the business environment in Ukraine are systematized.

An analysis of the regulatory climate key indicators dynamics in Ukraine iden-

tified a constructive and destructive impact of environmental factors on business. The place of Ukraine and the countries of the world is assessed according to the indices: Index Doing Business, Global Competitiveness Index, Index of Economic Freedom, Worldwide Governance Indicators, The International Property Right Index. According to the results of the assessment of international comparative index systems, it can be concluded that the legal business environment in Ukraine is unfavourable for doing business, there are threats related to corruption, insufficient protection of property rights due to inefficiency of the judiciary, difficulties in attracting financial resources through underdeveloped stock market, problems in the banking system and negative trends in the insurance market, as well as macroeconomic instability, low level of financial and investment freedom of business.

Quantitative indicators of business development are generalized and it is proved that the economy of Ukraine is

unfavourable for doing business, in particular, on the small and medium scale. It is noted that a favourable business environment has not yet been created in Ukraine and its regions.

The problems, identified to address measures of promoting business development in Ukraine, are: critically low level of favourable economic and legal environment for doing business, in particular, in the rankings of countries compiled by leading international economic organizations; low value of the integrated assessment indicator of most functional components of economic security of business entities and unsatisfactory rates of their improvement, deterioration of macroeconomic, foreign economic, investment, innovation and functional components; unsatisfactory indicators of financial condition and efficiency of enterprises, their use of resources; negative trends in the number of the existing and newly created enterprises as well as the volume of their economic activity.

References

1. Khroniky biznes-kryzy: koho v Ukraini naibilshe okhopyt shtorm koronavirusu [Chronicles of the business crisis: who in Ukraine will be covered most by the storm of the coronavirus]. epravda.com.ua. Retrieved from <https://www.epravda.com.ua/rus/publications/2020/03/19/658296/>. [in Ukrainian]
2. Kotler F. & Kaslione Dzh.A. (2009). *Xaotyka: upravlinnya ta marketyng v epoxu turbulentsnosti [Haotyka: management and marketing in an era of turbulence]*. K: Ximdzhest, PLASKE [in Ukrainian]
3. Melnyk M. I. (2012). *Formuvannya biznes-seredovyscha Ukrayiny v umovah instytucijnyh transformacij [Formation of the business environment Ukraine in terms of institutional transformation]*. Lviv: IRR NAS of Ukraine [in Ukrainian]
4. Bila I.S. & Nasikan N.I. (2017). Business environment in Ukraine. *Global and national economic problems*, 17, 127-131. [in Ukrainian]

5. Porter M. E. (2005). *Competitive Strategy: Techniques for Analyzing Industries and Competitors*. Moscow [in Russian]
6. Mokiychuk A.I. (2019). *Konkurentni strategiyi bezpeky rozvytku Ukrayiny u global`nomu seredovyshti [Competitive security strategies for Ukraine's development in the global environment]*. Lviv. [in Ukrainian]
7. Varnaliy Z. S., Vasylytsiv T. G. & Bilyk R.R. (2015). Zabezpechennya konkurentospromozhnosti ta ekonomichnoyi bezpeky malogo i serednogo pidpryyemnyctva Ukrayiny [Ensuring the competitiveness and economic security of small and medium enterprises in Ukraine]. *Visnyk Akademiyi praci i socialnyh vidnosyn Federaciyi profspilok Ukrayiny -Journal of the Academy of Labour, Social Relations and Tourism*, 3-4, 44–50. [in Ukrainian]
8. Index of Doing business. The World Bank. Retrieved from: <https://doingbusiness.org/>
9. Global Competitiveness Index (GCI). The World Economic Forum. Retrieved from: <https://www.weforum.org/>
10. Index of Economic Freedom (IEF). Wall Street Journal. Retrieved from: <http://www.heritage.org/index/>
11. Worldwide Governance Indicators. The World Bank. Retrieved from: <https://info.worldbank.org/governance/wgi/Home/Reports>
12. International Property Right Index. The Property Rights Alliance. Retrieved from: <https://internationalpropertyrightsindex.org/>
13. Maslii O.A. (2019). Vplyv systemnyh zagroz ekonomichnij bezpeci Ukrayiny na konkurentospromozhnist` nacional`noyi ekonomiky [The impact of Ukraine's economic security systemic threats on the national economy competitiveness]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnogo gumanitarnogo universytetu. Seriya: «Ekonomika i menedzhment» - International Humanitarian University Herald. Economics and Management*, 36, 58 – 64. [in Ukrainian]
14. Onyshchenko S., Maslii O. & Ivanyuk B. (2020). The impact of the external environment on the economic security of Ukrainian business. *Economics and Region*, 1 (76), 22-29

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.3\(39\).2020.215188](https://doi.org/10.18371/fp.3(39).2020.215188)

УДК 338.001.36 : [334.722 : 65.012.8]

НОВІ ОРІЄНТИРИ ДЕРЖАВНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО ФОРМУВАННЯ СПРИЯТЛИВОГО БІЗНЕС-СЕРЕДОВИЩА ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ БІЗНЕСУ

ІВАНЮК Богдан Михайлович

аспірант

кафедра фінансів, банківського бізнесу та оподаткування

Національний університет

«Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-1463-1519>

e-mail: bivaniuk@chamber.ua

Анотація. У статті обґрунтовано та визначено напрями вдосконалення державної економічної політики, які сприяють розвитку бізнес-середовища та дозволяють підвищити рівень економічної безпеки бізнесу України. Окреслено економічні, соціальні та інституційні чинники впливу на формування безпекоорієнтованості бізнес-середовища України. Проведено оцінку впливу пандемії коронавірусної інфекції COVID-19 на економічний розвиток України та світу, визначено основні зміни бізнес-середовища. Зроблено висновок, що нагальною є необхідність формування нової державної економічної політики України, яка має бути адаптованою до прояву глобальних викликів, характеру змін бізнес-середовища.

Ключові слова: державна економічна політика, бізнес-середовище, економічна безпека бізнесу.

Постановка проблеми. Стратегічний напрям розвитку України значною мірою обумовлений орієнтованою державною економічною політикою, яка визначається в цілях, завданнях, напрямках і пріоритетах. Державна

Аннотация. В статье обосновано и определены направления совершенствования государственной экономической политики, способствующих развитию бизнес-среды и позволяющих повысить уровень экономической безопасности бизнеса Украины. Определены экономические, социальные и институциональные факторы влияния на формирование безопасноориентированной бизнес-среды Украины. Проведена оценка влияния пандемии коронавирусной инфекции COVID-19 на экономическое развитие Украины и мира, определены основные изменения бизнес-среды. Сделан вывод про необходимость формирования новой государственной экономической политики Украины, которая должна быть адаптированной к проявлению глобальных вызовов и характерных изменений бизнес-среды.

Ключевые слова: государственная экономическая политика, бизнес-среда, экономическая безопасность бизнеса.

політика розвитку сприятливого бізнес-середовища та зміцнення економічної безпеки бізнесу є складною і важливою проблемою, вирішення якої, у свою чергу, стимулює розвиток малого та середнього бізнесу в Україні,

створює цивілізовані конкурентні умови стабільної діяльності господарюючих суб'єктів.

Особливої актуальності набуває потреба в детальному дослідженні чинників розвитку сприятливого бізнес-середовища та зміцнення економічної безпеки бізнесу, які тривалий час накопичувалися в соціальній, економічній та інституційній сфері й залишаються невирішеними, а в умовах світової кризи супроводжуються поглибленням негативних тенденцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості та ефективність підприємницької діяльності значною мірою визначаються умовами зовнішнього середовища, в якому функціонує підприємство. Проблеми визначення складових бізнес-середовища, зовнішніх умов ведення бізнесу, конкурентних переваг висвітлені в працях зарубіжних і українських науковців, зокрема Д. Нортона, Й. Шумпетера, М. Портера, З. Варналія [4], М. Козоріз, С. Покропивного та інших. Ефективність державної економічної політики визначається багатьма факторами, які досліджено вченими І. Біла, Н. Насікан [3], О. Комеліної [5], М. Мельник [8], А. Мокій [7] тощо. Моніторинг різних напрямів державної економічної політики щодо формування сприятливого бізнес-середовища здійснюють провідні міжнародні організації [1; 9; 10; 11]. Проте недостатньо дослідженими залишаються проблеми формування й реалізації державної економічної політики сприяння розвитку бізнес-середовища та безпекоорієнтованості в Україні.

Метою дослідження є особливості формування нової державної економічної політики щодо формування спри-

ятливого бізнес-середовища та безпеки бізнесу в умовах глобальних викликів та загроз.

Виклад основного матеріалу. Безпечне функціонування бізнесу в умовах зростаючої кількості глобальних викликів і загроз потребує моніторингу екзогенних та ендогенних факторів розвитку національної економічної системи, комплексний вплив яких визначає параметри безпекоорієнтованості бізнес-середовища. Особливої актуальності набуває потреба в детальному дослідженні зовнішніх загроз економічній безпеці бізнесу, які тривалий час накопичувалися в економічній та інституційній сфері й залишаються невирішеними, а в умовах світової кризи супроводжуються поглибленням негативних тенденцій, та оцінювання впливу негативних чинників бізнес-середовища на розвиток підприємницької діяльності та економічну безпеку бізнесу.

Сучасна економічна наука дає підстави розглядати бізнес-середовище як складну, багато-вимірну, поліфункціональну систему, яка формується суб'єктами економіки та інститутами, а також чинниками правового, політичного, соціального, економічного характеру, які створюють умови функціонування і розвитку бізнесу, здійснення ділових відносин, використання потенціалу, досягнення цілей суб'єктів господарювання [2; 3; 4, с.127-128]. При цьому швидка зміна зовнішнього і внутрішнього бізнес-середовища під впливом нових глобальних викликів, їх вплив на результативність розвитку бізнесу викликають необхідність формування нових підходів з точки зору забезпечення стійкості економіки країн, формування нових підходів щодо управління їх

розвитком з урахуванням інтересів великого, малого та середнього бізнесу і суспільства.

Недостатньо ефективна економічна політика вітчизняних органів державного управління із забезпечення економічної безпеки суб'єктів підприємництва вже сьогодні призводить до таких негативних соціально-економічних наслідків: сповільнення темпів створення нових підприємств та зайнятості на них, зниження темпів збільшення обсягів податкових платежів до бюджету, погіршення конкурентного середовища; неналежний рівень конкурентоспроможності критичної маси вітчизняних підприємств базових видів економічної діяльності, що має негативні наслідки, враховуючи значні обсяги доданої вартості та чисельності зайнятих; зниження рівня ділової активності населення та підприємств; формування нераціональної структури економіки, посилення депресивності більшості регіонів країни; зниження рівня економічної безпеки територіально-адміністративних систем та національної економіки загалом.

Економічна безпека бізнесу може розглядатися як вагомий критерій оцінювання ефективності державного регулювання розвитку бізнес-середовища, здатності державної економічної політики щодо забезпечення інтересів суб'єктів підприємницької діяльності та їх збалансування з інтересами суспільного розвитку, а також забезпечення сталого розвитку бізнесу та структурної збалансованості розвитку економіки. Отже державна економічна політика має забезпечувати сприятливі умови формування бізнес-середовища, визначати базисні умови розвитку бізнесу, забезпечувати моде-

рнізацію існуючих засобів, методів, інструментів з урахуванням нових координат економічного розвитку та завдань забезпечення економічної безпеки бізнесу в Україні.

Дієвість державної економічної політики щодо формування сприятливого бізнес-середовища та безпеки бізнесу можуть бути оцінені з урахуванням зарубіжних методичних підходів, проте важливими залишаються показники кількості діючих, новостворюваних підприємств, їх життєздатність протягом тривалого періоду часу, ефективність використання ресурсного потенціалу та практично про усі соціальні характеристики бізнесу), а рівень економічної безпеки підприємництва – низький, що де мотивує населення та бізнес вкладати кошти у підприємницьку діяльність [4].

Забезпечення ефективної державної політики щодо створення умов формування ефективного бізнес-середовища потребує урахування сукупності чинників та їх оцінювання їх впливу на безпеку бізнесу. Як правило, у науковій літературі виділяють такі чинники розвитку бізнесу як: економічні, політичні, інституційні, інфраструктурні, соціокультурні, психологічні і інші.

До основних чинників забезпечення сталого розвитку бізнесу та його безпеки функціонування, що водночас відображують відповідну сприятливість бізнес-середовища, відносять такі: обмеженість доступу до кредитних ресурсів, що може бути викликано несприятливою кон'юнктурою на фінансовому ринку країни; обмеженість (відсутність) власних фінансових ресурсів підприємств; труднощі отримання інвестицій, кредитів, їх висока вартість; складна і малоефективна систе-

ма оподаткування, що безпосередньо знижує інноваційну та інвестиційну активність більшості вітчизняних суб'єктів господарювання. Негативний вплив на безпеку бізнесу здійснює і низький рівень платоспроможності населення, що істотно обмежує ємність ринків більшості споживчих товарів и послуг.

Досить вагомими за ступенем впливу на розвиток бізнесу є корупція і бюрократизація (політико-адміністративні чинники). Корупційний характер суспільних відносин, в тому числі і в сфері господарської діяльності, створює штучні бар'єри для ведення бізнесу, розвитку підприємницького потенціалу, креативної складової економіки, руйнує конкурентні засади ведення бізнесу.

Останнім часом посилюється вплив й соціально-культурних чинників, що впливають і на кількісні, і на якісні характеристики розвитку бізнесу (культура ведення підприємництва, рівень розуміння важливості соціальної відповідальності бізнесу, інноваційна активність підприємств тощо). Невпинно зростає роль соціальних чинників, які визначають у тому числі й рівень стабільності соціально-економічного розвитку країни, наявність певних протиріч між різними соціальними групами, виробничим персоналом і роботодавцями, державними структурами і підприємцями, працівниками різних професій тощо.

Не можна не відмітити необхідність прискорення впровадження сучасних технологій ведення бізнесу, ефективність яких підтверджена практикою провідних країн світу, що спрощує формування конкурентних стратегій для вітчизняних підприємств. Вплив організаційних факторів на бізнес-середовище та бізнес є результатом не-

раціонального з позицій забезпечення інноваційних процесів розподілу і поєднання елементів інноваційної діяльності, управлінських функцій, регламентації роботи структурних одиниць на макро- і мікрорівнях. У першу чергу це пояснюється вкрай повільним застосуванням сучасних технологій менеджменту у практичній діяльності як на макрорівні (органами державного та регіонального управління), так і на мікрорівні серед великих, середніх, малих підприємств. В умовах швидкого розвитку інноваційно-інвестиційних технологій та цифровізації економіки це виступає гальмівним фактором сталого розвитку бізнесу та низької конкурентоспроможності вітчизняних товарів та послуг, що пов'язані, перш за все, із високими технологіями.

Вплив технологічних факторів на розвиток економіки і формування бізнес-середовища проявляється через кризу нових технологічних ідей в умовах потреби в інноваціях; технологічної несумісності розробок; відторгнення нових технологічних рішень [5]. Негативний вплив цих чинників на економіку бізнесу може бути досить тривалим в результаті низької результативності управління інноваційними процесами, нерозуміння суті і характеру механізмів їх забезпечення, причин і можливих наслідків для бізнесу.

Останнім часом посилюється вплив психологічних чинників, що також певною мірою визначають сучасні параметри бізнес-середовища та стійкість бізнесу. Ці чинники проявляються, як правило, у результаті зміни психологічного стану суспільства в цілому (рівень стресостійкості, почуття незадоволеності, невпевненості, страху людини тощо), формування негативного соціально-психологічного клі-

мату в країні, регіонах, на підприємствах.

Дослідження причин виникнення і особливостей прояву глобальних викликів, їх вплив на бізнес і бізнес-середовище економіки країни дозволяє вчасно ідентифікувати ці виклики, визначати масштаби їх можливих наслідків, виявляти «драйвери» розвитку бізнесу в нових умовах бізнес-середовища, управляти цими процесами, здійснювати системні заходи щодо усунення негативного впливу цих викликів, а також попередження їх переростання в загрози і кризові явища [14].

Безсумнівно, що головним викликом сьогодні для економіки всіх без винятку країн світу є пандемія COVID-19. За оцінками фахівців Центру дослідження ризику в Judge Business School при Кембриджському університеті пандемія може коштувати світовій економіці \$82 трлн за умови реалізації сценарію економічної депресії на п'ять найближчих років [18]. За прогнозами реалізації оптимістичного сценарію такі втрати можуть досягти \$3,3 трлн за аналогічний період [19]. Існуючі сценарії наслідків пандемії COVID-19 є досить різними для бізнесу. Окрім цього, вже за першу половину 2020 року відбулися значні зрушення в структурі економіки країн світу, змінилися масштаби і напрямки експортно-імпортних операцій, істотно трансформувалася структура споживання домогосподарств, відбувається широке впровадження в повсякденне життя цифрових технологій і т.д. Такі оцінки наслідків пандемії COVID-19 вимагають додаткових досліджень механізмів адаптації економіки і бізнесу більшості країн світу до нових умов розвитку [20].

В Україні особливості впливу пандемії COVID-19 на формування бізнес-середовища та бізнесу проявилися насамперед таким чином: за офіційними даними падіння валового внутрішнього продукту України за шість місяців 2020 року склало 11,4% в порівнянні з аналогічним періодом 2019 року [20].

Масштаби пандемії COVID-19 Україна визначаються такими даними: за станом на 19 вересня 2020 року в країні 172 712 лабораторно підтверджених випадків COVID-19, з них 3516 летальних, 76754 пацієнти одужали; за результатами щодобового реєстрації кількість хворих збільшується по всій країні в цілому приблизно на 3240 – 3500 [19]. Результати математичного моделювання розвитку епідемії COVID-19 в Україні, які провели вчені Національної академії наук України, підтверджують збереження таких темпів захворюваності та кількості смертей на рівні 50 випадків в день, при цьому темпи одужання все ще набагато менше кількості нових інфекцій [19; 20].

Слід констатувати, що в Україні COVID-19 істотно вплине на економічну ситуацію через зміни в співвідношенні попиту та пропозиції товарів і послуг не тільки на внутрішньому ринці, а й на зовнішніх, що, відповідно, призведе до зміни конкурентоспроможності вітчизняного бізнесу. Наприклад, на формування попиту найбільше вплине зміна (зменшення) рівня витрат і інвестицій як з боку компаній, так і з боку домогосподарств. При цьому державні витрати істотно збільшуються, але не зможуть повністю компенсувати втрати цих двох категорій. З точки зору пропозиції швидше за все будуть спостерігатися зміни в логістичних процесах, наприклад, по-

страждають ланцюга поставок, особливо ті, які залежать від глобальної торгівлі або складаються з багатьох ланок. Багато міжнародних та національних компаній можуть призупинити або зовсім припинити роботу (сервісний, готельний бізнес, послуги і т. п.). Можливим, на думку експертів, може бути і посилення впливу зарубіжних країн і їх втручання в економіку України через фонди окремих держав Європейського Союзу та відповідні гарантійні схеми, вплив на монетарну політику (стабілізація обмінного курсу, програми випуску облігацій, інші фінансові інструменти) з метою попередити економічні ризики, пов'язані з COVID-19.

Безсумнівно, будуть вноситися зміни в законодавчій сфері, пов'язані з законодавством про банкрутство, попередженням ймовірного виникнення і, відповідно, протидії дефолту, захисту соціальної сфери та соціальних гарантій населенню, які працюють і безробітним і т.п. Наприклад, в Україні вже переглянуті умови отримання і розмір допомоги по безробіттю, при цьому реєстрація безробітних може бути оформлена дистанційно через онлайн-портал державних послуг; підвищено мінімальний розмір допомоги по безробіттю на період карантину та протягом 30 днів після його завершення; зареєстрованим в службі зайнятості безробітним допомога призначається з першого дня отримання статусу безробітного. Крім цього, така допомога призначається для тих, хто був звільнений за власним бажанням починаючи з 12 березня 2020 року (дата офіційного запровадження національного карантину). Державою було передбачено надання допомоги власникам малого і середнього бізнесу по

частковому безробіттю, що дозволяє зберегти робочі місця і зменшити безробіття.

Безумовно, подальше поширення коронавірусної інфекції COVID-19 в Україні призведе і до змін в Державному Бюджеті на 2021 р. Зокрема, визначено нові ключові пріоритети державної економічної політики країни, що ураховано під час підготовки Державного бюджету України на 2021 рік. Головними пріоритетами фінансування з державного бюджету визначено: 1) безпеку і оборону України (5,93% ВВП); 2) охорону здоров'я (до 4,2% ВВП); 3) економіку - державні гарантії відшкодування відсотків по кредитах, підтримка малого і середнього бізнесу, аграрної сфери; 4) соціальну сферу (освіта, виплата субсидій населенню за платежі за комунальні послуги) [13].

Таким чином, вплив пандемії COVID-19 проявилось у всіх сферах суспільного розвитку, призвело до значних змін як на макро-, так і мікрорівнях, супроводжувалося формуванням нових пріоритетів державної та соціальної політики. Безумовним результатом глобального прояви пандемії коронавірусної інфекції COVID-19 є етап нових економічних досліджень щодо розробки механізмів стабілізації економіки і забезпечення її стійкості через введення додаткових інструментів впливу на розвиток бізнесу і підвищення привабливості бізнес-середовища з урахуванням нового формату ринка, зміни попиту і пропозиції, трансформації структури економіки.

Висновки. Таким чином, проведена систематизація чинників формування сприятливого бізнес-середовища та безпеки бізнесу, їх змістовні характе-

ристики є важливими орієнтирами формування ефективної державної економічної політики в умовах посилення впливу глобальних викликів та дають змогу створити певне підґрунтя для визначення напрямів її вдосконалення. З'ясовано, що вимагають переоцінювання роль і вплив традиційних факторів на розвиток бізнесу і формування бізнес-середовища (економічні, політичні, інституційні, інфраструктурні, соціокультурні та інші); впровадження нових, більш дієвих економічних механізмів управління економікою як на рівні підприємств, так і країни в цілому, спрямованих на усунення бар'єрів, перешкод, ризиків, загроз і тощо, які впливають на реалізацію потенціалу

розвитку бізнесу в нових умовах. Подальший аналіз проблеми впливу глобальних викликів на розвиток бізнесу і бізнес-середовища країни дозволить розробити дієві механізми подолання ризиків, враховуючи існуючі особливості економічної, політичної і соціокультурної ситуації в Україні.

Отже, нова державна економічна політики України має бути адаптованою до прояву глобальних викликів, характеру змін бізнес-середовища, що дає змогу вчасного корегування довгота середньострокових пріоритетів соціально-економічного розвитку країни і забезпечення сталого розвитку бізнесу.

Список використаної літератури

1. Government finance statistics. Summary tables – 2010-2018. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities. 2018. 31 p.
2. Щербина І.Ф., Рудик А.Ю., Зубенко В.В. та ін. Бюджетний моніторинг: аналіз виконання бюджету за 2019 рік. ІБСЕД, Проект „Зміцнення місцевої фінансової ініціативи”. USAID. К.: 2020. 96 с.
3. Біла І.С., Насікан Н.І. Бізнес-середовище в Україні. *Глобальні та національні економічні проблеми*, 2017. Вип. 17. С. 127-131.
4. Варналій З. С., Васильців Т. Г., Білик Р. Р. Забезпечення конкурентоспроможності та економічної безпеки малого і середнього підприємництва України. *Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України*, 2015. № 3-4. С. 44-50.
5. Комеліна О.В. Стратегія трансформації інноваційно-інвестиційного простору України: теорія, методологія і практика: монографія. К.: ТОВ «ДКС центр, 2010.
6. Котлер Ф., Касліоне Дж.А. Хаотика: управління та маркетинг в епоху турбулентності (Хаотика: управління та маркетинг в епоху турбулентності). К: Сімджест, ПЛАСКЕ, 2009. 208 с.
7. Конкурентні стратегії безпеки розвитку України у глобальному середовищі/за. ред.: А. І. Мокій. Львів, 2019. 872 с.

8. Мельник М. І. Формування бізнес-середовища України в умовах інституційних трансформацій: монографія. Львів: ІРД НАН України, 2012. 568 с.
9. The Open Budget Survey 2019: International Budget Partnership. URL: <http://internationalbudget.org/wpcontent/uploads/OBI2019-Report-English.pdf> (дата звернення 12.08. 2020).
10. The world factbook URL: <https://www.cia.gov/library/publications/the-worldfactbook/rankorder/2186rank.html> (дата звернення 12.08. 2020).
11. United Kingdom HM Treasury. URL: <http://www.hm-treasury.gov.uk/> (дата звернення 12.08. 2020).
12. Про Стратегію розвитку системи управління державними фінансами: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.08.2013 р. № 774-р URL: <http://zakon2.rada.gov.ua>. (дата звернення 12.08. 2020).
13. Міністерство фінансів України. // Офіційний веб-портал. URL: <http://www.minfin.gov.ua/> (дата звернення 12.08. 2020).
14. Onyshchenko S., Maslii O., Ivanyuk B. The impact of the external environment on the economic security of Ukrainian business. *Economics and Region*. 2020. №1 (76). P. 22-29.
15. Holovashchenko V.P., Sydorova A.V. Modern business environment of Ukraine. *Bulletin of the student scientific society of DonNU named after Vasyl Stus*. URL: <http://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/view/-5631>. (дата звернення 12.08. 2020).
16. State Statistics Service of Ukraine Statistic information. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>. 2020. (дата звернення 12.08. 2020).
17. Управління та адміністрування в національній економіці: інформаційно-аналітичний аспект/за ред. Комеліної О.В. ФОП Пусан А.Ф., 2016. 280 с.
18. Світова економіка може втратити \$ 82 трлн за 5 років через пандемію коронавірусу. URL: <https://interfax.com.ua/news/economic-/663458.html> (дата звернення 12.08. 2020).
19. НАН України прогнозують збільшення добового значення інфікованих коронавірусів. URL: <https://interfax.com.ua/news/general-/687485.html> (дата звернення 12.08. 2020).
20. Відповіді влади на ключові питання про втрату роботи під час карантину. URL: ligazakon.net/news/195182_otvety-vlasti-na-klychovi-vremya-karantina. (дата звернення 12.08. 2020).

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.3\(39\).2020.215188](https://doi.org/10.18371/fp.3(39).2020.215188)

JEL Classification F63, M21

NEW GUIDELINES OF THE STATE ECONOMIC POLICY REGARDING THE FORMATION OF A FAVORABLE BUSINESS ENVIRONMENT AND ENSURING BUSINESS SECURITY

IVANYUK Bogdan

postgraduate student

Department of Finance, Banking and Taxation

National University «Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic»

Poltava, Ukraine

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-1463-1519>

e-mail: bivaniuk@chamber.ua

Abstract. *The article substantiates and identifies areas for improvement the state economic policy, which contribute to business environment development in Ukraine and increase the level of economic security of Ukrainian business. The approach of the state economic policy content forming a favorable business environment is specified. Economic, social and institutional factors influencing the formation of security orientation of the business environment in Ukraine are outlined. The impact of the COVID-19 pandemic on the economic development of Ukraine and the world was assessed, the main changes in the business environment were identified and the expediency of appropriate coordination of content from the standpoint of creating a favorable business environment and business security was emphasized. It is concluded that there is an urgent need to form a new state economic policy of Ukraine, which must be adapted to the manifestation of global challenges, as well as the nature of changes in the business environment.*

Keywords: *state economic policy, business environment, economic security of business.*

The business environment is considered as a complex, multidimensional, multifunctional system formed by economic entities and institutions, as well as factors of legal, political, social, economic nature, which create conditions for business operation and development, business relations, capacity building, business entities goals achievement.

It was found out that ensuring an effective government policy regarding formation of conditions for formation of an effective business environment requires taking into account a set of factors and assessment of their impact on busi-

ness security. The factors of business development in Ukraine are generalized as follows: economic, political, institutional, infrastructural, sociocultural, psychological and others.

It is proved that formation factors of favorable business environment and business security, their content characteristics are important guidelines for effective state economic policy formation in the terms of increasing global challenges and gives opportunity to create a basis for determining areas for improvement. It was found that traditional factors role and influence on business development

and business environment formation require reassessment; implementation of new, more effective economic management economic mechanisms both at the level of enterprises and the state as a whole, aimed at removing barriers, obstacles, risks, threats, etc., which affects the development potential business realization in new terms.

Coronavirus infection COVID-19 pandemic influence, which manifested itself in all spheres of social development, led to significant changes at both macro and micro levels and was accompanied by state and social policy formation new priorities was investigated.

Global challenges influence problems on the development of business and the

business environment state development are identified. It is proved that the introduction of timely and preventive measures will enable to develop effective mechanisms for overcoming risks, taking into account the existing economic, political and socio-cultural situation in Ukraine.

It is substantiated that the state economic policy should provide favorable conditions for business environment formation, determine business development basic conditions, ensure existing tools modernization, methods, means taking into account economic development new coordinates and economic security of business in Ukraine.

References

1. Government finance statistics. Summary tables - 2010-2018 (2018). Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
2. Scherbyna I.F., Rudic A.Y. & Zubenko V.V. (2020). Byudzhethny monitorynh: analiz vykonannya byudzhetu za 2019 rik [Budget Monitoring: Analysis of Budget in 2019]. USAID. - Kyiv. Retrieved from: [http://www.ibser.org.ua/UserFiles/File/Budget Monitor / KV_IV_2011_ Monitoring_ukr.pdf](http://www.ibser.org.ua/UserFiles/File/Budget_Monitor_KV_IV_2011_Monitoring_ukr.pdf). [in Ukrainian]
3. Bila I.S. & Nasikan N.I. (2017). Biznes-seredovyshche v Ukraini [Business environment in Ukraine]. *Hlobalni ta natsionalni ekonomichni problemy - Global and national economic problems*, 17, 127-131. [in Ukrainian]
4. Varnalii Z. S., Vasylytsiv T. G. & Bilyk R. R. (2015). Zabezpechennya konkurentospromozhnosti ta ekonomichnoyi bezpeky malogo i serednogo pidpryyemnyctva Ukrayiny [Ensuring the competitiveness and economic security of small and medium enterprises in Ukraine]. *Visnyk Akademiyi praci i socialnyh vidnosyn Federaciyi profspilok Ukrayiny- Journal of the Academy of Labour, Social Relations and Tourism*, 3-4, 44–50. [in Ukrainian]
5. Komelina O.V. (2010). *Stratehiya transformatsiyi innovatsiyno-investytsiynoho prostoru Ukrayiny: teoriya, metodolohiya i praktyka [Strategy of transformation of*

- innovation and investment space of Ukraine: theory, methodology and practice*]. К.: TOV «DKS tsentr [in Ukrainian]
6. Kotler F. & Kaslione Dzh.A. (2009). *Xaotyka: upravlinnya ta marketyng v epoxu turbulentnosti [Haotyka: management and marketing in an era of turbulence]*. К: Ximdzhest, PLASKE. [in Ukrainian]
 7. Mokiy A.I. (2019). *Konkurentni strategiyi bezpeky rozvytku Ukrayiny u global`nomu seredovyshhi [Competitive security strategies for Ukraine's development in the global environment]*. Lviv. [in Ukrainian]
 8. Melnyk M. I. (2012). *Formuvannya biznes-seredovyshcha Ukrayiny v umovah instytucijnyh transformacij [Formation of the business environment Ukraine in terms of institutional transformations]*. Lviv: IRR NAS of Ukraine [in Ukrainian]
 9. The Open Budget Survey 2019: International Budget Partnership. international-budget.org. Retrieved from: <http://internationalbudget.org/wpcontent/uploads/OBI2019-Report-English.pdf>.
 10. The world factbook. cia.gov. Retrieved from: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2186rank.html>.
 11. United Kingdom HM Treasury. hm-treasury.gov.uk. Retrieved from: <http://www.hm-treasury.gov.uk/>
 12. Prescription of the Cabinet Ministers of Ukraine № 774-p “On the Strategy of public finance management” (2013, January 08). Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua>. [in Ukrainian]
 13. The Ministry of Finance of Ukraine. Official web portal. Retrieved from: <http://www.minfin.gov.ua>. [in Ukrainian]
 14. Onyshchenko S., Maslii O. & Ivanyuk B.(2020). The impact of the external environment on the economic security of Ukrainian business. *Economics and Region*, №1 (76), 22-29.
 15. Holovashchenko V.P. & Sydorova A.V. (2018). Suchasne biznes-seredovyshche Ukrainy[Modern business environment of Ukraine]. *Visnyk studentskoho naukovohto tovarystva DonNU imeni Vasylia Stusa - Bulletin of the student scientific society of DonNU named after Vasyl Stus*, 10, 145-148. Retrieved from: <http://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/view/5631>. [in Ukrainian]
 16. Derzhavna sluzhba statystyky [State Statistics Service of Ukraine]. Statistic information. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua>. [in Ukrainian]
 17. Komelina O.V. (Ed) (2016). *Upravlinnya ta administruvannya v natsionalniy ekonomitsi: informatsiyno-analitychnyy aspekt [Management and administration in*

the national economy: information and analytical aspect]. FOP Busan A.F. [in Ukrainian]

18. Svitova ekonomika mozhe vtratyty \$ 82 trln za 5 rokiv cherez pandemiю koronavirusa [The world economy could lose \$ 82 trillion in 5 years due to the coronavirus pandemic]. interfax.com.ua. Retrieved from: <https://interfax.com.ua/news/economic-/663458.html>. [in Ukrainian]

19. NAN Ukrainy prohnozuiut zbilshennia dobovoho znachennia infikovanykh koronavirusiv [NAS of Ukraine predict an increase in the daily value of infected coronaviruses]. interfax.com.ua. Retrieved from: <https://interfax.com.ua/news/general-/687485.html> [in Ukrainian]

20. Vidpovidy vlady na kliuchovi pytannia pro vtratu roboty pid chas karantynu [Government responses to key questions about job loss during quarantine]. liga-zakon.net. Retrieved from: [http:// ligazakon.net/news/195182_otvety-vlasti-na-klychovi-vremya-karantina](http://ligazakon.net/news/195182_otvety-vlasti-na-klychovi-vremya-karantina). [in Ukrainian]

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.3\(39\).2020.215216](https://doi.org/10.18371/fp.3(39).2020.215216)

УДК 336.226.322

АДМІНІСТРУВАННЯ ПОДАТКУ НА ДОДАНУ ВАРТІСТЬ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

ОНИЩЕНКО Ганна Василівна

аспірантка кафедри фінансів, банківської справи та страхування

Університету банківської справи

e-mail: krobinec8@ukr.net

Анотація В статті узагальнено теоретичні засади щодо визначення сутності понять адміністрування податків та податку на додану вартість. Спираючись на аналіз нормативно-правової бази, розглянуто механізм електронного адміністрування податку на додану вартість, виявлено основні проблеми. Проаналізовано порядок реєстрації податкової накладної/розрахунку коригування у Єдиному реєстрі податкових накладних та останні зміни щодо штрафних санкцій за його порушення.

Ключові слова: адміністрування податків, податок на додану вартість, електронне адміністрування ПДВ, податковий кредит, податкове зобов'язання, відшкодування ПДВ.

Постановка проблеми. Побудова ефективної податкової системи передбачає зважену податкову політику та результативність адміністрування податків. Динаміка сучасних змін і викликів, пов'язаних з поглибленням глобалізаційних і інтеграційних процесів, формуванням інформаційного суспільства і побудовою цифрової економіки, вказують на необхідність набуття податковою системою адаптивних властивостей і готовності до трансформаційних змін задля забезпечення держави стабільними, надійними і необхідними податковими надхо-

Аннотация. В статье обобщены теоретические основы по определению сущности понятий администрирования налогов и налога на добавленную стоимость. Опираясь на анализ нормативно-правовой базы, рассмотрены механизм электронного администрирования налога на добавленную стоимость, выявлены основные проблемы. Проанализирован порядок регистрации налоговой накладной / расчета корректировки в Едином реестре налоговых накладных и последние изменения относительно штрафных санкций за его нарушение.

Ключевые слова: администрирование налогов, налог на добавленную стоимость, электронное администрирование НДС, налоговый кредит, налоговое обязательство, возмещение НДС.

дженнями. При цьому, поряд з іншими завданнями, для податкового адміністрування пріоритетним стає оптимізація бюджетних надходжень без збільшення податкового навантаження. Це зумовлено тим, що, з одного боку, збільшення податкового навантаження вже неможливо, адже це негативно впливає на рівень інвестиційної і ділової активності, стимулює розвиток тіньової економіки, а з іншого – невірним залишається питання недоотримання бюджетом податкових надходжень. Розв'язання цієї проблеми є можливим за рахунок упровадження

сучасних методів і технологій, що дозволяють покращити якість роботи фіскальної служби, впроваджувати електронні сервіси, будувати в новому форматі відносини з платниками податків, розширити базу оподаткування, підвищити інформаційну відкритість, прозорість і результативність податкового адміністрування, оперативно, об'єктивно і справедливо вирішувати податкові спори, попереджувати не добросовісну поведінку та протидіяти ухиленню від сплати податків тощо. Означене безпосередньо стосується податку на додану вартість (ПДВ), де всі заходи реформування стосуються впровадження ефективних методів його адміністрування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню теоретико-методологічних засад і проблемних аспектів щодо сутності і значенню податку на додану вартість, його бюджетотворчої функції, механізмів і методичних підходів нарахування, сплати та відшкодування цього податку, ефективності ставок і пільгового оподаткування, фіскального контролю та подолання корупційних схем приділяється значна увага в наукових працях зарубіжних і вітчизняних науковців, а саме В. Андрущенко, Є. Аткинсона, Є. Балацького, Д. Бодена, П. Боровик, О. Василика, Н. Вовна, М. Дем'яненко, Т. Єфименко, І. Єфремової, В. Кальчевського, Д. Ковалевич, О. Комарової, М. Косова, А. Крисоватого, П. Кулика, І. Луніної, С. Мочерного, В. Д. Нордхауса, О. Оксєнюка, В. Пасенко, О. Піхоцької, О. Покатаєвої, Р. Пославської, П. А. Самуельсона, М. Троянської та інших. Високо цінуючи науковий доробок учених, відмітимо, що підходи реформування порядку адміністру-

вання податку на додану вартість потребують подальших системних і комплексних досліджень.

Метою статті є узагальнення теоретичних засад і визначення сутності понять адміністрування податків і податку на додану вартість, проведення аналізу нормативно-правової бази та обсягів податку на додану вартість в структурі податкових надходжень і податкової ефективності з ПДВ, виявлення проблем податку на додану вартість та обґрунтування можливостей їх вирішення за рахунок удосконалення електронного адміністрування.

Виклад основного матеріалу. В означеній проблематиці дослідження важливим є чітке визначення понятійного базису, до якого віднесемо тлумачення сутності таких понять як «адміністрування податків» і «податок на додану вартість».

Адміністрування податків є достатньо широким поняттям, що зумовлюється різноманітністю позицій щодо його визначення.

Так, О.З. Дадашев і А.В. Лобанов вважають, що податкове адміністрування – це «організаційно-управлінська система реалізації податкових відносин, яка включає в себе комплекс методів і форм забезпечення податкових надходження до бюджету». Його основною метою, на думку вчених, є забезпечення встановлених податкових надходжень до бюджетної системи в оптимальному поєднанні методів податкового регулювання і податкового контролю [1].

Н.С. Шалімова та О.А. Магопєц сутність податкового адміністрування обґрунтовують як «сукупність методів, прийомів і засобів інформаційного забезпечення, за допомогою яких органи державної виконавчої

влади (в тому числі податкові адміністрації та інспекції всіх рівнів) надають функціонуванню податкового механізму заданий законом напрям і координують податкові дії при суттєвих змінах в економіці та політиці» [2, с.362].

В.І. Чиж, наголошуючи на важливості адміністрування податків, підкреслює його характеристичні особливості щодо суб'єктних взаємовідносин представників податкових служб і платників податків, процесу податкового управління, а також інформаційного, планово-аналітичного і контрольного забезпечення [3, с.48].

Можемо бачити, що єдність позицій дослідників полягає у дотриманні ними системного (В. Федосов [4, с. 342], А. Крисоватий [5, с.219], П. Бечко [6, с.126], І. Перонко, В. Красницький [7, с.22] та ін.) або управлінського (В. Андрущенко [8, с.35], В. Мельник [9, с.41], А. Нікітшин [10, с.39], А. Воронов [11] та ін.) підходів.

Компаративний аналіз підходів щодо визначення економічної сутності поняття «податок на додану вартість» надано в табл. 1.

Таблиця 1

Визначення сутності поняття «податок на додану вартість»

Автор	Податок на додану вартість – це
О. Подолянчук [12]	непрямий загальнодержавний податок, який є складовою ціни товарів і послуг та включає податкові зобов'язання щодо постачання товарів (послуг), податковий кредит щодо постачання товарів (послуг) та зобов'язання перед бюджетом з ПДВ
М. Бондаря, Н. Лисенка [13, с. 218]	загальнодержавний непрямий податок на споживну вартість, що справляється з юридичних та фізичних осіб і є основним джерелом наповнення Державного бюджету України
С. Мочерний [14]	непрямий податок, що встановлюється як надбавка до ціни товарів і послуг; сплачується підприємствами з суми приросту вартості на даному підприємстві, обчисленої як різниця між виторгом від реалізації товарів і послуг та сумою затрат на сировину, матеріали, напівфабрикати, одержані від інших виробників
О. Оксенюк [15, с.17]	податок на споживання, який стягується із доданої вартості, що створюється на кожному етапі виробництва, сплачується кінцевим споживачем та вноситься до бюджету продавцем, за винятком випадків здійснення операцій за участі нерезидентів
Т. Дугар [16, с. 690]	непрямий податок з доданої вартості, яка створюється на всіх стадіях виробництва й обігу, що включається у вигляді надбавки в ціну товару, робіт та послуг і цілком оплачується кінцевим споживачем товарів, робіт, послуг
А. Ходикіна [17, с. 1197]	непрямий податок, який стягується до бюджету у вигляді надбавки до ціни продукції (робіт або послуг) і сплачується споживачами.

Джерело: сформовано автором на підставі опрацювання означених наукових праць

У структурі податкових надходжень, що формують доходи державного бюджету України, податок на додану вартість (ПДВ) та його

адміністрування мають важливе значення. Серед надходжень загальнодержавних податків до бюджету частка ПДВ є найбільшою завдяки широ-

кої сфери охоплення. Зокрема, за підсумками I кварталу 2020 року до Державного бюджету України надійшло 65,3 млрд грн ПДВ, що складає 69% від загального обсягу надходжень в сумі 110,8 млрд грн.

Податкова ефективність з ПДВ у червні 2020 р. зросла до 3,5 % проти 2,5 % аналогічного періоду 2019 р. За I півріччя платникам податків відшкодовано 75,1 млрд грн ПДВ, забезпечено скорочення заборгованості, що виникла у 2019 році. Залишок заявлених до відшкодування сум ПДВ станом на 01.07.2020 р. скорочено на 45 % , а саме до 15 млрд грн проти 27,4 млрд грн на 01.01.2020 р. і 17,8 млрд грн на 01.07.2019 р. [29].

В Україні з переходом до інформаційного суспільства почав діяти Закон України «Про податок на додану вартість» від 3 квітня 1997 р., що прийшов на заміну застарілим практикам Декрету Кабінету Міністрів України «Про податок на додану вартість». Закон України «Про податок на додану вартість» регулював порядок нарахування та сплати ПДВ до 1 січня 2011 року. На сьогодні справляння податку на додану вартість регулюється V розділом Податковий кодекс України (ПКУ) [18]. Відмітимо, що обрання Україною зовнішнь-ополітичним пріоритетом європейську інтеграцію зумовило приведення нормативно-правових актів у відповідність до законодавства ЄС, у тому числі в частині адміністрування податків, зокрема ПДВ. Новим кроком удосконалення нормативного регулювання стало прийняття Законів України № 1621 і № 1690 [19, 20], які, починаючи з січня 2015 року, визначають чіткі правила роботи системи електронного адміністрування ПДВ.

Станом на 01.01.2020 року в органах ДПС України перебувають на обліку 211 тис платників ПДВ, які пройшли обов'язкову або добровільну реєстрацію в системі електронного адміністрування.

Податок на додану вартість досить нейтральний до процесів ціноутворення, оскільки податковий тягар розподіляється рівномірно між усіма групами товарів і послуг, податок не впливає на поведінку платників, як учасників господарської діяльності, не примушує їх змінювати економічні рішення [21]. Широка база оподаткування, яка включає товари, роботи, послуги, забезпечує значні бюджетні надходження, а універсальні ставки полегшують обчислення ПДВ для платників. Проте складність електронного адміністрування ПДВ, зокрема в частині реєстрації податкових накладних / розрахунків коригування (ПН/РК), має, поряд з перевагами, певні недоліки. Серед таких варто відмітити: 1) складність механізмів нарахування і сплати податку; 2) високу вимогливість ухилення від сплати податку внаслідок недосконалості системи податкового обліку; 3) недостатній рівень прозорості надходжень до бюджету і, як слідство, виникнення бюджетної заборгованості; 4) тривалу в часі адаптацію до нововведень платників податків; 5) розмиванням податкової бази та виведенням прибутку з-під оподаткування тощо (рис. 1).

Водночас, визнаючи позитивні зміни, варто відмітити проблеми також в частині бюджетного відшкодування ПДВ щодо здійснення податкових перевірок, відмови або безпідставне анулювання ПДВ-реєстрації, тиску з боку правоохоронних органів у межах кримінальних проваджень, не обгрун-

тованої відмови від відшкодування ПДВ з боку фіскальних органів [28].

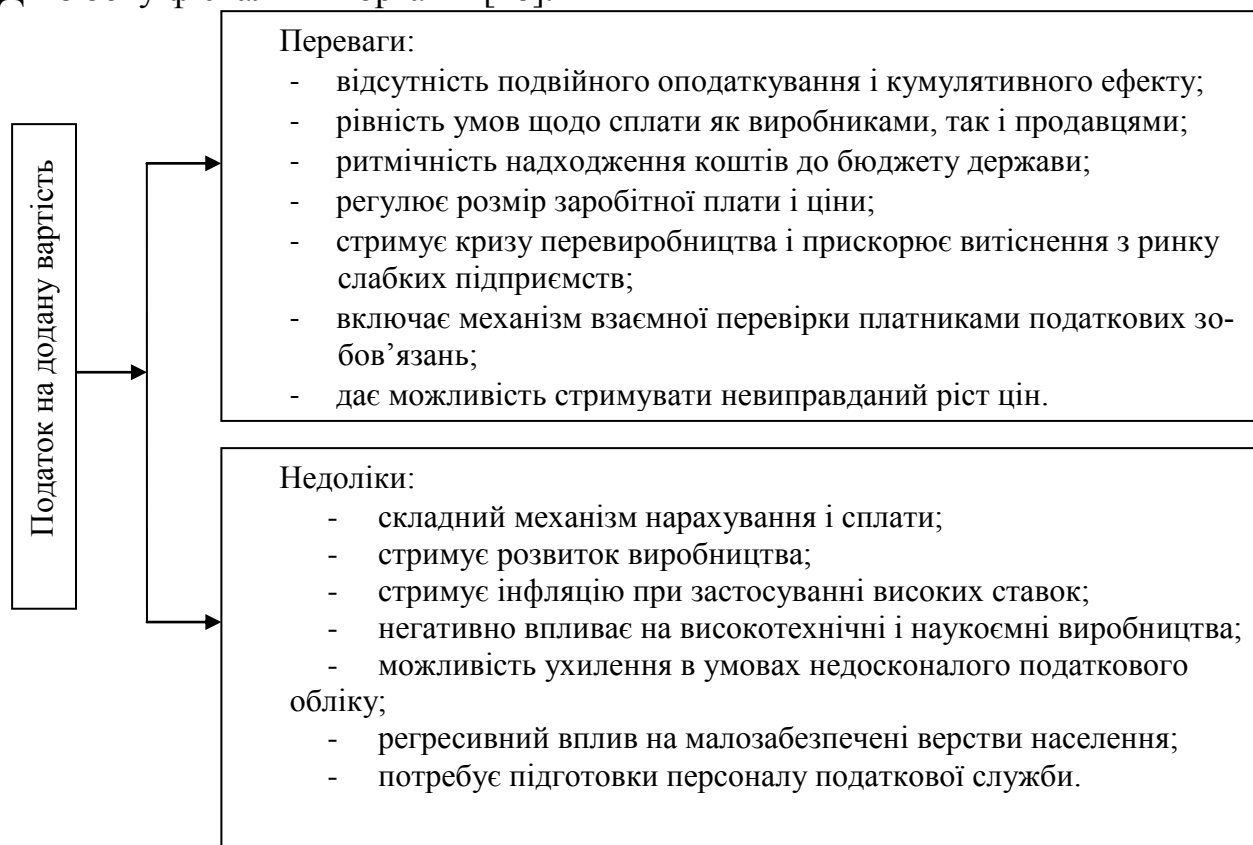

Рис. 1 Переваги і недоліки податку на додану вартість

Джерело : побудовано автором на основі опрацювання [17]

Принцип обчислення ПДВ полягає у механізмі співвідношення сум податкового зобов'язання та сум податкового кредиту. Сума ПДВ, яку платник сплачує до бюджету, обчислюється як різниця між сумою податкового кредиту та сумою податкового зобов'язання. В разі якщо податковий кредит у звітному податковому періоді перевищує податкове зобов'язання, платник має право на перенесення від'ємного значення до складу наступного звітного податкового періоду [22]. Порядок заповнення і подання податкової звітності з ПДВ регламентується Наказом №21 від 28.01.2016 року «Про затвердження форм та Порядку заповнення і подання податкової звітності з податку на додану вартість» [23].

На момент настання «першої події» на дату виникнення податкових зобов'язань платник податку зобов'язаний скласти податкову накладну в електронній формі з дотриманням умови щодо реєстрації в порядку, визначеному законодавством, електронного підпису уповноваженої платником особи та зареєструвати її в Єдиному реєстрі податкових накладних. Реєстрація ПН/РК у Єдиному реєстрі повинна здійснюватися з урахуванням граничних строків визначених Податковим кодексом, зокрема для таких, що складені:

1) з 1 по 15 календарний день (включно) календарного місяця – до останнього дня (включно) календарного місяця, в якому вони складені;

2) з 16 по останній календарний день (включно) календарного місяця – до 15 календарного дня (включно) календарного місяця, наступного за місяцем, в якому вони складені.

Платник податку відповідно має право зареєструвати ПН/РК в Єдиному реєстрі податкових накладних згідно наступного алгоритму [24]:

1) Настання «першої події» (виникнення податкового зобов'язання).

2) Подання запиту (J1302001) в електронному кабінеті платника податків щодо наявного ліміту для реєстрації ПН/РК.

3) Отримання запиту (J1302001) в електронному кабінеті платника податків щодо наявного ліміту для реєстрації ПН/РК

4) Реєстрація податкової накладної/розрахунку коригування:

- якщо обчисленої суми вистачає, то реєстрація в ЄРПН;

- якщо обчисленої суми не вистачає, то або поповнення електронного рахунку ПДВ, або вхідний кредит.

Отже, податкове зобов'язання з ПДВ виникає при настанні першої з подій, або відвантаження товару, або отримання коштів від покупця. Після визначення суми, на яку платник ПДВ має право зареєструвати податкові накладні, відбувається співставлення з «лімітом реєстрації» і внесення податкової накладної до Єдиного реєстру податкових накладних. У випадку, коли сума податкової накладної перевищує ліміт реєстрації, реєстрація в Єдиному реєстрі не відбувається [16, с. 691].

Недостатня кількість коштів на рахунку платника зобов'язує його у визначені Кодексом строки перерахувати на електронний рахунок кошти

з власного поточного рахунку в сумі недостачі. Таким чином, час реєстрації податкової накладної може тривати 15 діб, і, навіть, більше. Але перевищення встановленого строку реєстрації податкових накладних призводить до застосування штрафних санкцій, що зростають пропорційно до строку реєстрації. На практиці, від'ємне значення формули зустрічається на підприємствах, що містять в структурі собівартості своєї продукції, робіт і послуг, невелику частку витрат, пов'язану із залученням ресурсів з боку інших підприємств. Тобто, чим менше закуповується товарів, робіт і послуг у підприємств, які можуть видати податкову накладну, тим більша ймовірність не отримати позитивного значення суми, дозволеної для реєстрації. Зрозуміло, що не всі з цих підприємств працюють в тіні, але всі мають таку проблему. Якщо є ймовірність отримати вхідну податкову накладну, бухгалтерія підприємства очікує її, при цьому витрачається робочий час на подання запитів в Державну податкову службу. Іноді вона змушена спілкуватися з контрагентами і просити їх швидше зареєструвати і відправити свою податкову накладну. Зрозуміло, що такі дії жодним чином не спрощують процес справляння податку [25, с. 136].

Загалом, податок на додану вартість є найбільш складним в адмініструванні. З метою підвищення рівня податкової дисципліни активно запроваджуються штрафні санкції за неререєстрацію/несвоєчасну реєстрацію ПН/РК (табл. 2), останні зміни до яких було внесено Законом України від 16.01.2020 року № 466-ІХ «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо вдосконалення

адміністрування податків, усунення у податковому законодавстві», який технічних та логічних неузгодженостей вступив в дію 23 травня 2020 р. [26].

Таблиця 2.

Штрафи за несвоєчасну реєстрацію (нереєстрацію) ПН/РК

Характер ПН/РК	До набуття чинності ЗУ № 466		Після набуття чинності ЗУ № 466	
	Несвоєчасна реєстрація	Нереєстрація	Несвоєчасна реєстрація	Нереєстрація
ПН/РК на звільнені операції	—	—	2 % від обсягу постачання без ПДВ, але не більше 1020 грн	5 % від обсягу постачання без ПДВ, але не більше 3400 грн
ПН/РК на нульові операції	—	—		
ПН/РК згідно з п. 198.5 і ст. 199 ПКУ	10 — 50 % від суми ПДВ	50 % + 50 % від суми ПДВ		
ПН на мін-базу (тільки ПН, не РК)				

Джерело : складено автором на підставі опрацювання [26, 27]

До внесення змін до ПКУ було передбачено застосування штрафу в разі порушення граничних строків реєстрації, визначених п. 201.10.

Сума розрахованих штрафних санкцій залежала від тривалості (днів) порушення граничного терміну реєстрації ПН і РК та суми податкових зобов'язань, визначених у ПН і РК, і розраховувалась шляхом процентного співвідношення до суми податкових зобов'язань з ПДВ. За новими правилами, із внесенням змін до ПКУ, передбачено застосування штрафних санкцій за порушення граничного терміну реєстрації ПН і РК, які визначено п. 201.10 ПКУ. Застосовуються штрафні санкції у розмірі 2% від обсягу постачання (без урахування ПДВ), але не більше ніж 1020 грн. До внесення змін до ПКУ було передбачено, що за порушення, яке виявлено під час податкової перевірки, застосовуються штрафні санкції, передбачені п. 120-1.2 ПКУ, за відсутність реєстрації ПН

і РК протягом визначеного терміну. За новими правилами, із внесенням змін до ПКУ, передбачено застосування штрафних санкцій у розмірі 5% від обсягу постачання (без урахування ПДВ), але не більше ніж 3400 грн [27].

Питання сплати ПДВ може виникати щодня, а не лише в кінці місяця або у момент складання декларації ПДВ. Спочатку на електронних рахунках залишатимуться суми ПДВ, які, не пропадуть, але будуть тимчасово вилучені з обігу. В зв'язку з цим деякі продажі можливо доведеться відкласти на декілька днів, переглянути договори з відстроченням платежу з тим, щоб вистачило грошей на можливе поповнення електронних ПДВ-рахунків. Яким є вирішення проблеми для спрощення сплати ПДВ платником та ефективним адмініструванням органами державної податкової служби? На нашу думку, одним з ключових завдань є зміна моменту виникнення податкових зобов'язань з податку на

додану вартість, має бути лише одна подія – відвантаження товарів (передача робіт, послуг).

Висновки. Отже, вважаємо, що в реаліях України подальшого вивчення та імплементації потребує диференційоване оподаткування та введення пільгової ставки податку для окремих груп товарів, гармонізація нормативно-правових положень та елементів механізму адміністрування податку на додану вартість з принципами системи оподаткування ЄС. Водночас, подальшому підвищенню ефективності електронного адміністрування ПДВ безумовно буде сприяти не тільки

вирішення принципів положень оподаткування, але також створення технічних умов і впорядкування його функцій, що передбачає розширення можливостей електронного кабінету платника податків, забезпечення швидкості, надійності і захищеності електронного документообігу, організаційних та інформаційних процесів. Системне і комплексне впровадження сучасних технологій адміністрування податків дозволить підвищити податкову прозорість, рівень дотримання податкових норм, результативність протидії розмиванням податкової бази та ухиленням від оподаткування.

Список використаної літератури

1. Дадашев А. З., Лобанов А. В. Налоговое администрирование в Российской Федерации. М., 2002. С. 4–5.
2. Шалімова Н.С., Магопєць О.А. Сутність та загальні принципи адміністрування податків. URL : <http://dspace.kntu.kr.ua/jspui/bitstream/123456789/2400/1/66.pdf> (дата звернення : 05.09.2020).
3. Чиж В.І. Податкове адміністрування як спосіб забезпечення економічної безпеки регіону. *Економіка та право*, 2016. № 2 (44). С.47-52.
4. Федосов В., Опарін В., Львовчкін С. Фінансова реструктуризація в Україні: проблеми і напрямки: монографія. К.: КНЕУ, 2002. 415 с.
5. Крисоватий А.І. Теоретико-організаційні домінанти та практика реалізації податкової політики в Україні: монографія. Тернопіль: Карт-бланш, 2005. 320 с.
6. Бечко П.К., Лиса Н.В. Податковий менеджмент: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2009. 288 с.
7. Перонко И. А., Красницкий В. А. Налоговое администрирование. *Налоговый вестник*, 2000. № 10. С. 22.
8. Андрущенко В.Л. Фіскальне адміністрування як наука і мистецтво. *Фінанси України*, 2003. № 6. С. 27-35.
9. Мельник В.М. Проблеми теорії та практики адміністрування податків в Україні. *Актуальні проблеми економіки*, 2003. № 5. С. 40-43.

10. Нікітшин А.О. Адміністрування податків в умовах фінансово-економічної кризи. *Фінанси України*, 2010. № 1. С. 38-45.
11. Воронов А. М. Налоговое администрирование: административно-правовой аспект. *Вопросы экономики и право*, 2012. № 10.
12. Подолянчук О.А. Податок на додану вартість: сутність та стан первинного обліку. URL : <http://repository.vsau.org/getfile.php/13017.pdf> (дата звернення : 05.09.2020).
13. Бондаря М.І. , Лисенко Н.М. Облік і звітність підприємств у системі оподаткування: навч. посіб. К.: ДННУ «акад. фін. управління», 2014. 585 с.
14. Економічна енциклопедія : у 3-х томах. / ред. С. В. Мочерний. К. : «Академія», 2001. 847 с.
15. Оксенюк О.І. Фіскальна ефективність податку на додану вартість векономіці України: дис. к.е.н.: 08.00.08 /О.І. Оксенюк. Львів, 2015. 231 с.
16. Дугар Т.Є. Проблема адміністрування податку на додану вартість на сучасному етапі. *Економіка і суспільство*, 2016. Вип. №2. С. 689-693.
17. Ходикіна А.А., Бурковська А.В. Актуальні тенденції обліку розрахунків з податку на додану вартість. *Глобальні та національні проблеми економіки*, 2015. Вип. 8. С. 1196-1199.
18. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI (із змінами та доповненнями). URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>. (дата звернення : 05.09.2020).
19. Закон України від 31 липня 2014 року № 1621-VII "Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких інших законодавчих актів України"
20. Закон України від 7 жовтня 2014 року № 1690-VII "Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо вдосконалення оподаткування інвестиційної діяльності"
21. Лист Державної фіскальної служби України від 26.01.2016 р. № 1389/6/99-99-19-03-02-15 «Про розгляд звернення». URL : <http://sfs.gov.ua/baneryi/podatkovii-konsultatsii/konsultatsii-dlyayuridichnih-osib/66280.html> (дата звернення : 05.09.2020).
22. Порядок ведення Єдиного реєстру податкових накладних, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 29.12.2010 р. № 1246 (із змінами та доповненнями). URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1246-2010-p> (дата звернення : 05.09.2020).

23. Лист Державної фіскальної служби України від 02.02.2016 р. № 3240/7/99-99-19-03-00-17 «Про податкову декларацію з податку на додану вартість з 1 січня 2016 року». URL : <http://sfs.gov.ua/zakonodavstvo/podatkove-zakonodavstvo/listi-dps/6246.html> (дата звернення : 05.09.2020).
24. Лист ДПС України від 23.01.2020 № 1174/7/99-00-07-03-02-07 «Зміни, внесені Законом № 344 до пункту 8 підрозділу 2 розділу XX ПКУ»
25. Артюх О. В., Топольницька Н. Д. Фінансовий контроль податку на додану вартість: питання оптимізації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, 2016. № 8. С. 136.
26. Закон України від 16 січня 2020 року №466 «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо вдосконалення адміністрування податків, усунення технічних та логічних неузгодженостей у податковому законодавстві.» URL : <https://zakon.rada.gov.ua/go/466-20> (дата звернення : 05.09.2020).
27. Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання електронного адміністрування податку на додану вартість» № 569 від 16.10.2019 р. (із змінами та доповненнями) URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/569-2014-п> (дата звернення : 05.09.2020).
28. 4 головні проблеми відшкодування ПДВ в Україні. URL: <https://gmk.center/ua/opinion/4-golovni-problemi-vidshkoduvannya-pdv-v-ukraini/> (дата звернення : 05.09.2020).
29. ДПС: проблем із надходженням платежів до бюджету у 2020 році немає. URL : <http://www.visnuk.com.ua/uk/news/100018838-dps-problem-iz-nadkhodzhennyam-platezhiv-do-byudzhetu-u-2020-rotsi-nemaye> (дата звернення : 05.09.2020).

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.3\(39\).2020.215216](https://doi.org/10.18371/fp.3(39).2020.215216)

JEL Classification H21

ADMINISTRATION OF VALUE ADDED TAX IN UKRAINE: PROBLEMS AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT

ONISCHSHENKO Hanna

postgraduate student

Department of Finance, Banking and Insurance

Banking University

e-mail: krobinec8@ukr.net

Abstract. *The article summarizes the theoretical foundations for defining the essence of the concepts of administration of taxes and value added tax. Based on the analysis of the regulatory framework, the mechanism of electronic administration of value added tax is considered, the main problems are identified. The procedure for registering a tax invoice / calculating an adjustment in the Unified Register of Tax Invoices and the latest changes regarding penalties for its violation have been analyzed.*

Keywords: *tax administration, value added tax, electronic VAT administration, tax credit, tax liability, VAT refunds.*

The understanding of how important is to build an effective tax system makes you think about prudent tax policy and efficiency of tax administration necessarily. In the first place, along with other urgent tasks, the optimization of budget revenues without increasing the tax burden becomes a one of the main priority for tax administration. There is one way to solve this problem due to the introduction of modern methods and technologies to improve the quality of the fiscal service, implement electronic services, build a new format of relations with taxpayers, expand the tax base, increase information openness, transparency and efficiency of tax administration, quickly, objectively and fairly resolve tax disputes, prevent unfair behavior and counteract tax evasion, etc.

To approve the theoretical principles and definition of the key concepts of ad-

ministration of taxes and improve this one in practice, we have to make analysis of the regulatory legal base of value added tax and determine the part of value added tax in the structure of tax revenues and tax efficiency. One of the key purpose is the identification of value added tax problems and justification of their solution by improving e-administration.

Value added tax is very important in the structure of the state budget, in accordance its administration plays a crucial role in the taxation mechanism. A broad tax base, which consists of works and services, provides significant budget revenues, and universal rates make it easier to calculate VAT for taxpayers. However, e-VAT administration is quite complex. In our opinion, the electronic administration of VAT, in particular in part of registration of tax invoices / adjustment calculations (PN / RK), has a lot

of advantages, but in the same time certain disadvantages. Therefore some of them are: 1) the complexity of the mechanisms for calculating electronically paying VAT; 2) the probability of tax evasion is quite high due to the imperfection of the tax accounting system; 3) low level of clarity of budget revenues and, as a consequence, the emergence of budget arrears; 4) long-term adaptation to the innovations of taxpayers; 5) imperfect

of the tax base and withdrawal of profits from taxation, etc.

In our opinion, according to the modern Ukrainian reality further study and implementation is needed such concepts as preferential tax rate for certain groups of goods, harmonization of legal provisions and elements of the mechanism of administration of value added tax with the principles of the EU taxation system.

References

1. Dadashev, A. Z. & Lobanov, A. V. (2002). *Nalogovoe administrirovanie v Rossiyskoy Federatsii [Tax administration in the Russian Federation]*. Moscow [in Russian].
2. Shalimova, N.S. & Magopets', O.A. *Sutnist' ta zagal'ni printsipi administruvannya podatkov [The essence and general principles of tax administration]*, 358-368. Retrieved from: <http://dspace.kntu.kr.ua/jspui/bitstream/123456789/2400/1/66.pdf> [in Ukrainian].
3. Chyzh, V.I (2016). Podatkove administruvannia yak sposib zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky rehionu [Administration data as a way to ensure economic security in the region]. *Ekonomika i pravo- Economics and law*, 2 (44), 47-52. [in Ukrainian].
4. Fedosov, V., Oparin, V. & Lovochkin, S. (2002). *Finansova restrukturyzatsiia v Ukraini: problemy i napriamky. [Financial restructuring in Ukraine: problems and directions]* Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
5. Krysovatyi, A.I. (2005). *Teoretyko-orhanizatsiini dominanty ta praktyka realizatsii podatkovoï polityky v Ukraini [Theoretical and organizational dominants and practice of tax policy implementation in Ukraine]*. Ternopil: Kart-blansh [in Ukrainian].
6. Bechko, P.K. & Lysa N.V.(2000). *Podatkovi menedzhment [Tax management]*. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].
7. Peronko, I. A. & Krasnitskiy, V. A. (2000). Nalogovoe administrirovanie [Tax administration]. *Nalogovyy vestnik - Tax Bulletin*, 10, 22.[in Russian].
8. Andrushchenko, V.L. (2003). Fiskalne administruvannia yak nauka i mystetstvo [Fiscal administration as science and art]. *Finansy Ukrainy - Finance of Ukraine*, 6, 27-35. [in Ukrainian].

9. Melnyk, V.M. (2003). Problemy teorii ta praktyky administruvannya podatkov v Ukraini [Problems of data administration theory and practice in Ukraine]. *Aktualni problemy ekonomiky - Current economic problems*, 5, 40-43. [in Ukrainian].
10. Nikitshyn, A.O. (2010). Administruvannya podatkov v umovakh finansovo-ekonomichnoi kryzy [Data administration in the conditions of financial and economic crisis]. *Finansy Ukrainy – Finance of Ukraine*, 1, 38-45. [in Ukrainian].
11. Voronov, A.M. (2012). Nalogovoe administrirovanie: administrativno-pravovoy aspekt [Tax administration: administrative-legal aspect]. *Voprosy ekonomiki i pravo - Issues of economics and law*, 10. [in Russian].
12. Podolianchuk, O.A. (2017). Podatok na dodanu vartist: sutnist ta stan pervynnoho obliku [Value added tax: the nature and state of primary accounting]. *Ekonomika, finansy, menedzhment: aktualni pytannia nauky i praktyky - Economics, finance and management: current issues of science and practice*, 1, 82-102. Retrieved from: <http://repository.vsau.org/getfile.php/13017.pdf> [in Ukrainian].
13. Bondaria, M.I. & Lysenko, N.M. (2014). *Oblik i zvitnist pidpriemstv u systemi opodatkuvannya [Accounting and reporting of enterprises in the taxation system]*. Kyiv: DNNU [in Ukrainian].
14. Mochernyi, S.V. (Ed.). (2001). *Ekonomichna entsyklopediia [Economic encyclopedia]* (Vols 1-3). Kyiv : «Akademiia» [in Ukrainian].
15. Okseniuk, O.I. (2015). *Fiskalna efektyvnist podatku na dodanu vartist v ekonomitsi Ukrainy [Fiskalna efektyvnist podatku na dodanu vartist v ekonomitsi Ukrainy]*. Doctor's thesis. Lviv [in Ukrainian].
16. Duhar, T.Ye. (2016). Problema administruvannya podatku na dodanu vartist na suchasnomu etapi [The problem of administration of value added tax at the present stage]. *Ekonomika i suspilstvo - Economy and society*, 2, 689-693. [in Ukrainian].
17. Khodykina, A.A. & Burkovska, A.V. (2015). Aktualni tendentsii obliku rozrakhunkiv z podatku na dodanu vartist [Current trends in accounting for value added tax calculations]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky - Global and national economic problems*, 8, 1196-1199. [in Ukrainian].
18. Tax Code of Ukraine. (2010, December 02). Retrieved from: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>. [in Ukrainian].
19. Law of Ukraine on the amendments to the Tax Code of Ukraine and some other legislative acts of Ukraine № 1621-VII. (2014, July 07). [in Ukrainian].
20. Law of Ukraine on the amendments to the Tax Code of Ukraine to improve the taxation of investment activities № 1690-VII. (2014, October 07). [in Ukrainian].

21. Letter of the State Fiscal Service of Ukraine № 1389/6 /99-99-19-03-02-15 “On consideration of the appeal”(2016, January 26). Retrieved from: <http://sfs.gov.ua/baneryi/podatkovi-konsultatsii/konsultatsii-dlyayuridichnih-osib/66280.html> [in Ukrainian].
22. The procedure for maintaining the Unified Register of Tax Invoices, approved by the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of December №1246 (2010, December 29). Retrieved from: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1246-2010-п> [in Ukrainian].
23. Letter of the State Fiscal Service of Ukraine № 3240/7 / 99- 99-19-03-00-17 “On the value added tax return from January 1, 2016” (2016, February 02). Retrieved from: <http://sfs.gov.ua/zakonodavstvo/podatkove-zakonodavstvo/listi-dps/6246.html> [in Ukrainian].
24. Letter of the State Fiscal Service of Ukraine № 1174/7/99-00-07-03-02-07 “Amendments made by Law № 344 to paragraph 8 of subsection 2 of section XX of the TCU”.(2020, January 23) [in Ukrainian].
25. Artiukh, O. V. & Topolnytska, N. D. (2016) Finansovyi kontrol podatku na dodanu vartist: pytannia optymizatsii [Financial control of value added tax: questions of optimization] *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu - Scientific Bulletin of Uzhgorod National University*, 8,136. [in Ukrainian].
26. Law of Ukraine on the amendments to the Tax Code of Ukraine to improve tax administration, eliminate technical and logical inconsistencies in tax legislation №466 (2020, January 16). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/go/466-20> [in Ukrainian].
27. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine, *Deiaki pytannia elektronnoho administruvannia podatku na dodanu vartist № 569*[Some issues of electronic administration of value added tax № 569] (2019, October 16). Retrieved from: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/569-2014-п> [in Ukrainian].
28. 4 holovni problemy vidshkoduvannia PDV v Ukraini [4 main problems of VAT refunds in Ukraine]. [gmk.center.ua](https://gmk.center.ua/opinion/4-golovni-problemi-vidshkoduvannya-pdv-v-ukraini/). Retrieved from: <https://gmk.center.ua/opinion/4-golovni-problemi-vidshkoduvannya-pdv-v-ukraini/> [in Ukrainian].
29. DPS: problem iz nadkhodzhenniam platezhiv do biudzhetu u 2020 rotsi nemaie [DPS: there are no problems with the receipt of payments to the budget in 2020] www.visnuk.com.ua. Retrieved from: <http://www.visnuk.com.ua/uk/news/100018838-dps-problem-iz-nadkhodzhe-nnyam-platezhiv-do-byudzhetu-u-2020-rotsi-nemaye> [in Ukrainian].

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.3\(39\).2020.215267](https://doi.org/10.18371/fp.3(39).2020.215267)

JEL Classification M42

MEASURES AND SIGNIFICANCE OF AUDIT IN THE REGULATORY ASSESSMENT OF LAND RESOURCES OF UKRAINE

SHVORAK Anatolii

Doctor of Economics, Associate professor of Associate Professor of Economics and Nature Management Department, Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk, Ukraine.

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-2077-5308>

e-mail: ams95@ukr.net

MELNYK Kateryna

Ph. D. in Economics, associate professor of Accounting and Auditing Department Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk, Ukraine.

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-9167-5801>

e-mail: pristypakatia@ukr.net

Abstract. *The article substantiates that the introduction of a new normative monetary valuation of agricultural land will lead to losses of the revenue base of budgets for individual territorial communities, as well as a decrease in tax revenues to the budgets of local governments. It was proposed to provide the status of public information of technical documentation on the normative monetary valuation of land parcels, as well as reports of expert monetary valuation of land parcels of state and communal property of Ukraine for tax purposes, the calculation and payment of other mandatory payments, which will allow transparently assess the state of resources for their further effective use.*

Keywords: *information, taxes, budget, audit.*

Аннотация. *В статье обосновано, что введение новой нормативной денежной оценки земель сельскохозяйственного назначения приведет к потерям доходной базы бюджетов для отдельных территориальных общин, а также уменьшению налоговых поступлений в бюджеты органов местного самоуправления. Предложено предоставить статус публичной информации технической документации по нормативной денежной оценке земельных участков, а также отчетам экспертной денежной оценке земельных участков государственной и коммунальной собственности Украины для целей налогообложения, начисления и уплаты других обязательных платежей, что позволит прозрачно оценить состояние ресурсов для дальнейшего эффективного их использования.*

Ключевые слова: *информация, налоги, бюджет, аудит.*

Formulation of the problem. The production of material goods is a process of interaction between people and nature at all stages of society. The further development of productive forces is inevitably linked to the inclusion of more and more natural resources in the economic circulation and the increase of environmental stress in the context of scientific and technological progress. The development of society has always been closely linked to land remaining the main humanity resource today since land is not only a spatial basis but also a key means of production in agriculture. Land is not a product of the labor process and therefore has no value. That's why the land valuation involves: assessment of the land consumer properties, benefit assessment of its properties. The land differs from other means in that it is not worn out. On the contrary if it used properly it can constantly improve through acquiring new qualities and increasing its fertility. However land is only a potential means of production without human labor. Agriculture is one of the most important branches in the production sphere engaged in the cultivation of crops and animal breeding to ensure the country food security as well as industry by raw materials.

The analysis of researches and publications. The auditing issues as a form of financial control are sufficiently actualized in scientific publications. In particular K. Asbahr, K. Ruhnke [1], J. Guszczka, I. Rahwan, W. Bible, M. Cebrian, V. Katyal [2], I. Dmytrenko [3], O. Petryk [4], O. Redko O. [5], V. Riadska [6], O. Sherstiuk [7] and others examine the problems of performing audit tasks as a form of control the results of which are applied by economic decision-makers received a sufficient degree

of confidence in the characteristics of the information used.

The purpose of the article is a study of the role and importance of audit in the regulatory assessment of land resources of Ukraine and the development of measures to strengthen its impact on the formation of the revenue side of local community budgets through taxation and land rent.

Presentation of the main research material. According to the Strategy of Sustainable Development "Ukraine – 2020" it was planned to carry out a national normative monetary valuation of agricultural land in 2015 followed by its reassessment at least once every 10 years; elaboration of the Decree of Ukraine Cabinet of Ministers on approving the Methodology of agricultural lands normative monetary valuation; approval of the Procedure of the agricultural lands normative monetary valuation [8]. Therefore its renewal was on time. On February 7, 2018 the Cabinet of Ministers adopted Resolution No. 105 "On Conducting a National (All-Ukrainian) Normative and Monetary Valuation of Agricultural Lands and Amending Some Resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine". The requirements for carrying out the Agricultural Land Valuation were determined by the task and the plan of measures for the implementation of works.

The new method of conducting normative monetary valuation of agricultural land parcels will result in lower revenues of budgets of territorial communities located in rural areas and village councils. Only arable land normative monetary valuation will reduce the cost by UAH 117.4 billion and will result in local budgets decrease this year. According to the calculations the highest normative

monetary valuation has decreased by 30.1% in Rivne compared to 2018, in Kherson by 29.5%, in Volyn by 27.2%, in Zaporizhzhia by 26.2%, in Lviv by 19.9%, in Kyiv by 17%, Cherkasy by 15.5%. A slight reduction (1-5%) of the normative monetary valuation against the previous level has occurred in Kirovograd, Ternopil, Kharkiv, Chernivtsi and Chernihiv regions. Within the limits (1-5%) of the normative monetary valuation, there was an increase in indicators in Zhytomyr by 4.0%, Zakarpattia by 3.4%, Lugansk by 2.3% and Mykolaiv by 1.5%. In the Odessa region the maximum indicator was 10.3%.

Thus the introduction of a new normative monetary valuation of agricultural land will result in the loss of revenue base of budgets for individual territorial communities. Tax revenues to the budgets of local governments will decrease on the percentage reduction of the normative monetary valuation. The local self-government bodies make decisions about changing the amount of local tax rates according to the provisions of the Tax Code of Ukraine particularly as regards the land tax before the beginning of the next budget period. In this way it is no longer possible for local communities to influence the equalization situation in 2019 of the respective budgets revenue capacity within the existing legal framework. The calculations show that the owners of land (shares) will suffer the most due to the introduction of a new normative monetary valuation of agricultural land. First of all a decrease in the arable land valuation will result in a reduction in the corresponding share of the rent level which is usually recorded in leases mainly as a percentage of the normative monetary valuation. A comparative normative monetary valuation of ar-

able land and the difference in the payment of rent per hectare by administrative units is shown in Table 1.

Regarding the calculations rents to land owners for 1 ha of arable land will decrease in Rivne region by 414 UAH, Kiev by 364 UAH, Cherkasy by 333 UAH, Sumy by 338 UAH, Volyn by 268 UAH, Poltava by 253 UAH, Kherson by 225 UAH. According to the calculations the rent for one hectare of arable land in the Odessa region will increase by 91 UAH, Zhytomyr by 33 UAH, Zakarpattia by 20 UAH, and Luhansk by 16 UAH and Mykolaiv by 13 UAH. It is established on the basis of statistic data that the average normative monetary valuation of arable land in Ukraine amounts to 30937,85 UAH as on 01.01.2018 and according to the calculations the average weighted normative monetary valuation of arable land is 27969,7 UAH. The rent for 1 ha of arable land will be automatically reduced by 105 UAH.

It should be noted at the same time that Art. 1 of the Decree of the President of Ukraine "On Additional Measures for Social Protection of Peasants – Owners of Land Parcels and Land Shares" of 02.02.2002 No. 92/2002 [10] determines that one of the priority tasks of the agricultural sector reformed development in the economy is to ensure raising the level of rural population social protection in particular by introducing a lease payment for agricultural land, land (shares) of not less than 3 percent of the land value determined in accordance with the legislation, land share and the gradual increase of the fee depending on the results of business activity as well as financial and economic condition of the lessee.

Table 1

Information on normative monetary valuation of arable land and the difference in rent per 1 ha

Administrative and territorial entity	NMV UAH as on 01.01.2018	NMV UAH as on 01.01.2019	NMV Variation 1ha/UAH as on 2019 till 2018 UAH	From 2019 till 2018%	Rent rate, % 2017	Payment difference for rent ant 1 ha
APC	36946,33	26005	-10941	70,3	-	-
Vinnitsa	33073,42	27184	-5889	82,2	3,30	-195
Volyn	29940,42	21806	-8134	72,8	3,30	-268
Dnipropetrovsk	32525,99	30251	-2275	93,0	2,92	-66
Donetsk	34854,68	31111	-3744	89,3	2,27	-85
Zhytomur	20580,98	21411	831	104,0	5,12	43
Zakarpattia	26377,87	27268	890	103,4	2,26	20
Zaporizhia	33838,40	24984	-8854	73,8	2,13	-203
Ivano-Frankivsk	28567,62	26087	-2481	91,3	3,22	-80
Kyiv	31970,15	26531	-5439	83,0	1,67	-364
Kirovograd	32096,51	31888	-209	99,3	3,64	-8
Lygansk	26519,14	27125	503	102,3	3,15	16
Lviv	26622,12	21492	-5130	80,1	4,25	-218
Mykolaiv	26360,16	27038	408	101,5	3,11	13
Odessa	28114,23	31017	2903	110,3	3,12	91
Poltava	34252,51	30390	-3863	88,7	6,55	253
Rivne	31406,00	21938	-9468	69,9	4,37	414
Sumy	29426,66	26793	-7489	91,1	4,44	332
Ternopil	30039,38	29035	-1004	96,6	2,24	22
Kharkiv	32505,53	32237	-269	99,2	4,93	13
Kherson	34698,86	24450	-10249	70,5	2,20	225
Khmelnyskyi	34495,59	30477	-4019	88,4	4,05	163
Cherkasy	39810,79	33646	-6165	84,5	5,57	343
Chernivtsi	33999,84	33264	-736	97,8	3,27	24
Chernihiv	24423,15	24065	-368	98,5	4,42	16
Ukraine	30937,85	27520,4	-2968,15	88,9	3,53	105

Source: analytical data of the StateGeoCadastre and author's calculations [9].

Comparative normative monetary valuation of the total arable land and the difference in the calculation of rent in terms

of administrative territorial entities are shown in table 2.

Table 2

Information on normative monetary valuation of arable land total area and difference in the rent rate

Administrative and territorial entity	Arable land, thou. ha	Leased out under agreement, thou. ha	%	Rent rate, % 2017	Difference in rent rate for 1 ha	Difference in rent rate, thou.UAH
APC	1283,3	-				
Vinnitsa	1725,5	1051,5	61	3,30	-195	-205042,5
Volyn	672,6	205,2	30	3,30	-268	-54993,6
Dnipropetrovsk	2127,4	1276,8	60	2,92	-66	-84268,8
Donetsk	1652,7	727,8	44	2,27	-85	-61863,0
Zhytomur	1112,7	588,4	53	5,12	43	25301,2
Zakarpattia	200,2	16,7	8	2,26	20	334,0
Zaporizhia	1903,6	1144,6	60	2,13	-203	-232353,8
Ivano-Frankivsk	397,2	110,3	28	3,22	-80	-8824,0
Kyiv	1356,1	797,8	59	1,67	-364	-290399,2
Kirovograd	1764,6	1010,6	57	3,64	-8	-8084,8
Lygansk	1276,6	637,3	50	3,15	16	10196,8
Lviv	794,1	297,7	37	4,25	-218	-64898,6
Mykolaiv	1699,2	883,4	52	3,11	13	11484,2
Odessa	2075,5	1085,3	67	3,12	91	98762,3
Poltava	1774,7	1147,4	65	6,55	-253	-290292,2
Rivne	656,8	256,2	39	4,37	-414	-106066,8
Sumy	1226,3	712,6	58	4,44	-332	-236583,2
Ternopil	856,4	502,0	59	2,24	-22	-11044,0
Kharkiv	1933,2	1074,9	56	4,93	-13	-13973,7
Kherson	1777,9	831,1	47	2,20	-225	-186997,5
Khmelnitskyi	1252,7	780,1	62	4,05	-163	-127156,3
Cherkasy	1272,0	784,3	62	5,57	-343	-269014,9
Chernivtsi	330,8	111,3	34	3,27	-24	-2671,2
Chernihiv	1419,2	825,3	58	4,42	-16	-4951,8
Ukraine	32541,3	16858,5	52	3,53	-105	-1770142,5

Source: analytical data of the StateGeoCadastre and author's calculations [9].

The rent is set in the lease agreement between the lesser (owner) and the lessee and cannot be less than the amount of land tax established by Art. 274.1 of the Ukraine Tax Code and exceed 12% of the normative monetary valuation. For Olympic, Paralympic and Deflympic training bases the list of which is approved by the Ukraine Cabinet of Ministers may not exceed 0.1% of the normative monetary valuation. The sublease fee may not be higher than the rent. Local self-government bodies set land payment

rates and land tax privilege in accordance with PP. 284.1 Art. 284 of the Ukraine Tax Code paid on the relative territories. The terms of the land lease agreement are changed by mutual agreement of the parties.

Having analyzed the above data we see that the rent in the Kiev region is 1.67%, Zaporizhzhya – 2.13%, Kherson – 2.2%, Ternopil – 2.24%, Zakarpattia – 2.26%, Donetsk – 2.27%, Dnipropetrovsk – 2.92%. A slight increase in the amount of rent was observed in Zhyto-

myr, Zakarpattia, Luhansk, Mykolaiv and Odessa regions. In general a new normative monetary valuation will reduce the rent to owners of land shares (parcels) by 1, 77 billion USD. Reducing local budget revenues will not allow them to implement their land use programs. The society must be aware that land proclaimed as a national property under special protection in accordance with the Constitution of Ukraine must be used not only as a spatial basis and means of production but also as a legacy for future generations. Therefore land use must be environmentally sound and economically viable not only for the present but also for the future.

The feasibility, validity and effectiveness of the state regulators decisions to implement and update normative valuation of land resources can be evaluated on the basis of the audit measures implementation. The relevant powers are vested in the entities of the state audit (Accounting Chamber of Ukraine, State Audit Service of Ukraine, State Tax Service of Ukraine), independent auditors and audit firms as well as internal audit services of economic entities. With this in mind the audit subject area for the mentioned entities can be identified in the context of our study (Fig. 1).

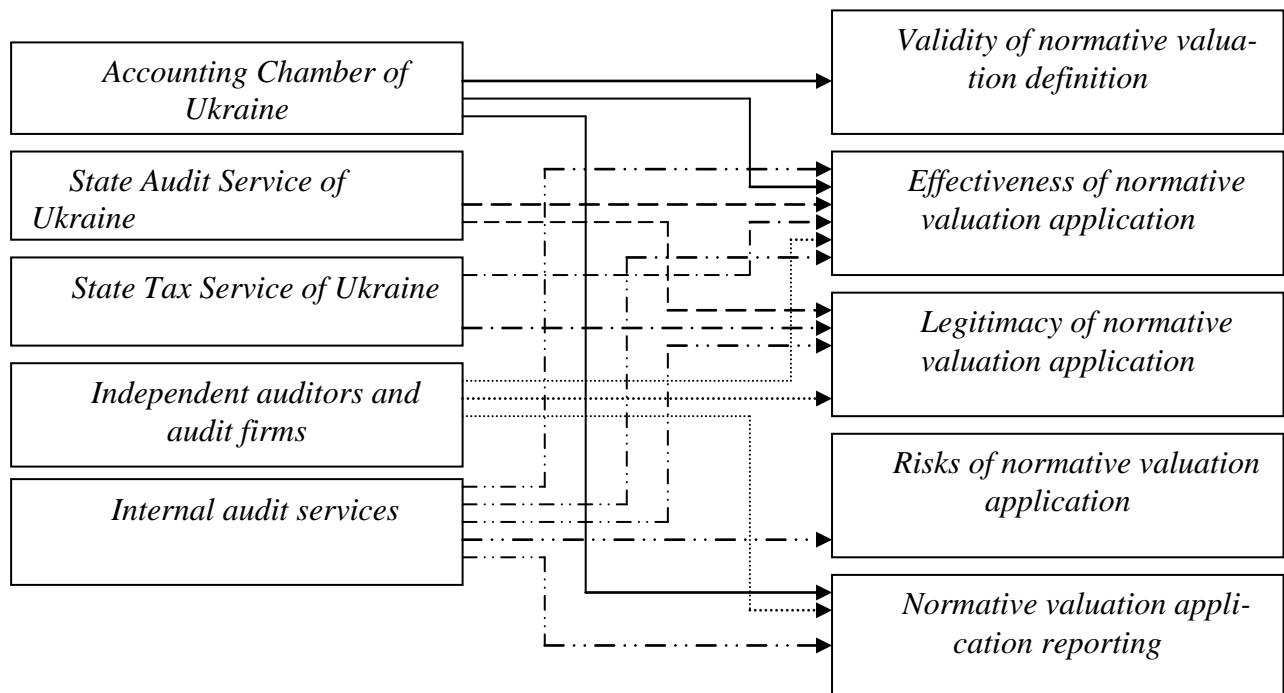

Fig. 1 Audit subject area of application of normative valuation of land resources in Ukraine [author's development]

As can be seen from Fig. 1 the role of audit in the application of the land resources normative valuation is of complex nature in the context of its impact on budgetary calculations. In particular it pertains the subject area that depends mainly on the powers of the entities concerned.

The data of the study allowed the author to conclude that “approaches to identifying consumer behavior of users of financial information make it possible to assess the culture of consumption of financial information, which will determine the assessment of users' expectations from the information and the results of its audit. tasks that can be determined

at the stage of the auditor's decisions on cooperation with the audit client, and the degree of confidence that can be expressed by the auditor" [7, p. 44].

The application findings of normative land valuation based on statistics have show that in most cases audit opportunities in the context of evaluating the use of normative valuation are currently ignored. First of all we have to state that the most significant are the problems in the application of audit measures to determine the economic feasibility and expediency of accounting for the purpose of forming public financial resources (at the stage of determining the need, calculating rates and forming the application algorithm), administration (at the stage of distribution and redistribution of national and local budget revenues from taxpayers and statutory payments) as well as the proper funds application (in designing and implementation of state budget programs).

We consider it appropriate to state the underutilization of audit capabilities in determining the effectiveness of normative valuation. The limited results are regarded to be the consequence of this problem evaluated by the state, independent and internal audit entities solely in the context of determining the tax liabilities of economic entities determined on the basis of the normative valuation. Correctness of determining the tax amount and completeness and timely repayment of the tax liability are taken into account in regarding this. The same problems are of key importance in determining the legitimacy of the normative valuation use and its reporting.

Another nature of the audit capabilities underutilization problem is to make and justify adequate decisions in the application of the normative valuation of land

resources can be characterized by the example of normative valuation in a case of risk. This refers to the actual implementation of the relevant measures solely by the internal audit systems of the entities. Without neglecting the importance of such measures directly at the specified level we propose to apply a risk-oriented audit approach at the stage of determining the feasibility of applying normative valuation. We believe that the current neglect of the risk problem has led to the unpredictable consequences of the application of the land resources normative valuation. These and other issues can be resolved by performing audit activities by authorized entities. Such measures should be aimed not only at fulfilling the tasks of making users aware of historical data but also at being able to obtain objective characteristics of future events related to the use of normative assessments and expected results.

Summary. Monetary land valuation is needed as a mechanism to protect against the irrational use of land by agricultural enterprises as well as in order to economically encourage land users and landowners to treat the land with care without reducing its quality and profitability. Providing the status of public information to the technical documentation on the normative monetary valuation of land as well as reports on the expert monetary valuation of land parcels of state and communal property in Ukraine in the case of valuation of land parcels for tax purposes, accrual and payment of other obligatory payments will make it possible to evaluate resources state transparently with the aim of further effective use. Among the other options for resolving issues connected with the land normative valuation is the use of audit measures. Such measures should be

aimed not only at determining the consequences of the formation and application of the normative valuation of land resources in the practical activity but also will help to increase the level of deci-

sions validity made by economic entities in terms of the possibility in achieving the expected results.

References:

1. Asbahr K. & Ruhnke K. (2019). Real Effects of Reporting Key Audit Matters on Auditors' Judgment and Choice of Action. *International Journal of Auditing*, vol. 23, Issue 2, 165—180. doi: <https://doi.org/10.1111/ijau.12154>.
2. Guszczka, J., Rahwan, I., Bible, W., Cebrian, M. & Katyal, V. (2018). Why We Need to Audit Algorithms. *Harvard Business Review*, vol. 11. Retrieved from: <https://hbr.org/2018/11/why-we-need-to-audit-algorithms>.
3. Dmitrenko I.M. (2015). *Teoriia, metodolohiia ta orhanizatsiia audytu korporatyvnykh system [Theory, Methodology and Organization of Corporate Systems Audit]*. Extended abstract of Doctor's thesis. Kyiv: Nat. Acad. Stat. [in Ukrainian]
4. Petryk O.A. (2004). *Stan ta perspektyvy rozvytku audytu v Ukraini: metodolohichni ta orhanizatsiini aspekty [State and Prospects of Audit Development in Ukraine: Methodological and Organizational Aspects]*. Extended abstract of Doctor's thesis. Kyiv: Kyiv National Economic University. [in Ukrainian]
5. Redko O. Yu. (2015). *Audyt zvitnosti: identyfikatsiia ta vyjavlennia vykryvlen [Audit Reporting: Identification and Detection of Distortions]*. *Bukhhalterskyi oblik, analiz ta audyt: problemy teorii, metodolohii, orhanizatsii - Accounting, analysis and audit: problems of theory, methodology, organization*, 2, 166-172. [in Ukrainian]
6. Ryadska V.V. (2015). *Audyt u rozvytku pidpriemnytskoi diialnosti v Ukraini [Audit in the Development of Business Activity in Ukraine]*. Extended abstract of Doctor's thesis. Kyiv: State Higher Educational Institution "Vadim Hetman National Economic University of Kiev". [in Ukrainian]
7. Sherstyuk O.L. (2017). *Audyt finansovoi informatsii : monohrafiia [Audit of Financial Information: Monograph]*. Kyiv: NNTs «Instytut ahrarnoi ekonomiky» [in Ukrainian]
8. Decree of the President of Ukraine №5 On Sustainable Development Strategy Ukraine-2020 (2015, January 12). Retrieved from: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>. [in Ukrainian]

9. Silske gospodarstvo ukrainy. Statystychnyi zbirnyk [Agriculture of Ukraine. Statistical Yearbook]. (2016). ukrstat.gov.ua. Retrieved from: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/07/Arch_sg_zb.htm [in Ukrainian]
10. Decree of the President of Ukraine No. 92/2002 On Additional Measures for Social Protection of Peasants Owners of Land Parcels and Land Shares. (2002, February 02). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/92/2002> [in Ukrainian]

DOI: [https://doi.org/10.18371/fp.3\(39\).2020.215267](https://doi.org/10.18371/fp.3(39).2020.215267)

УДК 336.226.322

ЗАХОДИ І ЗНАЧЕННЯ АУДИТУ В НОРМАТИВНІЙ ОЦІНЦІ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ УКРАЇНИ

ШВОРАК Анатолій Максимович

*д.е.н., доц., доцент кафедри економіки та природокористування
Волинського національного університету імені Лесі Українки,
м. Луцьк, Україна
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-2077-5308>
e-mail: ams95@ukr.net*

МЕЛЬНИК Катерина Петрівна

*к.е.н., доцент кафедри обліку і оподаткування
Волинського національного університету імені Лесі Українки,
м. Луцьк, Україна
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-9167-5801>
e-mail: pristypakatia@ukr.net*

Анотація. В статті обґрунтовано, що введення нової нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення призведе до втрат доходної бази бюджетів для окремих територіальних громад, а також зменшення податкових надходжень до бюджетів органів місцевого самоврядування. Запропоновано надати статус публічної інформації технічній документації з нормативної грошової оцінки земельних ділянок, а також звітів експертної грошової оцінки земельних ділянок державної та комунальної власності України для цілей оподаткування та нарахування і сплати інших обов'язкових платежів, що дозволить прозоро оцінити стан ресурсів для подальшого ефективного їх використання.

Ключові слова: інформація, податки, бюджет, аудит, сільгоспвиробники.

Інформація, яка використовується для формування нормативної оцінки земель та її подальшого застосування в інтересах економічних суб'єктів, має відповідати інтересам користувачів, а саме – повинна мати ознаки, які забезпечуватимуть високий рівень до неї, і, як наслідок, можливість бути використаною для досягнення відповідних цілей. Одним з механізмів підтвердження чи спростування наявності якісних та кількісних характеристик інформації, що визначаються обстави-

нами та результатами формалізації і застосування нормативної оцінки земель, є надання впевненості її користувачам за результатами виконання завдань аудиту.

Запровадження нової нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення призведе до втрат доходної бази бюджетів для окремих територіальних громад. На відсоток зниження нормативної грошової оцінки зменшаться і податкові надходження до бюджетів органів мі-

сцегого самоврядування. Згідно проведених розрахунків, внаслідок запровадження нової нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення найбільше потерпають власники земельних ділянок (пайів). Перш за все, зменшення грошової оцінки ріллі призведе до зниження на відповідну частку рівня орендної плати, який зазвичай зафіксований у договорах оренди переважно у відсотках від нормативної грошової оцінки.

Виявлені результати застосування нормативної оцінки земель на основі статистичних даних засвідчили, що в більшості випадків можливості аудиту в контексті оцінювання застосування нормативної оцінки наразі ігноруються. Насамперед, ми змушені констатувати, що найбільш істотними є про-

блеми в застосуванні аудиторських заходів з метою визначення економічної обґрунтованості та доцільності врахування нормативної оцінки в цілях формування державних фінансових ресурсів.

Пропонуємо надати статус публічної інформації технічній документації з нормативної грошової оцінки земельних ділянок, а також звітам про експертну грошову оцінку земельних ділянок державної та комунальної власності України у разі оцінки земельних ділянок для цілей оподаткування, нарахування і сплати інших обов'язкових платежів, що дасть можливість прозоро оцінити стан ресурсів для подальшого ефективного їх використання.

Список використаної літератури:

1. Asbahr K., Ruhnke K. Real Effects of Reporting Key Audit Matters on Auditors' Judgment and Choice of Action. *International Journal of Auditing*, 2019. Vol. 23. Issue 2. p. 165—180. doi: <https://doi.org/10.1111/ijau.12154>.
2. Guszczka, J., Rahwan, I., Bible, W., Sebrian, M., Katyal, V. «Why We Need to Audit Algorithms». *Harvard Business review*, 2018. Vol. 11. URL: <https://hbr.org/2018/11/why-we-need-to-audit-algorithms> (дата звернення 25.10.2020).
3. Дмитренко І. М. Теорія, методологія та організація аудиту корпоративних систем : автореф. дис. ... докт. екон. наук :08.00.09. Київ, 2015. 40с.
4. Петрик О. А. Стан та перспективи розвитку аудиту в Україні: методологічні та організаційні аспекти : автореф. дис. ... докт. екон. наук : 08.06.04. Київ, 2004. 34 с.
5. Редько О. Ю. Аудит звітності: ідентифікація та виявлення викривлень. *Бухгалтерський облік, аналіз та аудит: проблеми теорії, методології, організації*, 2015. № 2. С. 166-172.
6. Рядська В. В. Аудит у розвитку підприємницької діяльності в Україні : автореф. дис. ... докт. екон. наук : 08.00.09 . Київ, 2015. 33 с.

7. Шерстюк О.Л. Аудит фінансової інформації : монографія. - Київ : [б. в.], 2017. 506 с.
8. Про стратегію сталого розвитку «Україна-2020» Указ Президента України від 12.01.2015р №5/2015. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>. (дата звернення 25.0.2020).
9. Статистичний збірник. Сільське господарство України, 2016. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/07/Arch_sg_zb.htm (дата звернення 7.09.2020).
10. Про додаткові заходи щодо соціального захисту селян - власників земельних ділянок та земельних часток (паїв) Указ Президента України від 02.02.2002 № 92/2002 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/92/2002> (дата звернення 7.09.2020).